

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

2015

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

The Policy of National Security

Издавач:

Институт за политичке студије
Адреса: Светозара Марковића 36, Београд
Телефон: 011/3349203, 011/3349204, 011/3349205
Е-mail: ipsbgd@eunet.rs
www.ipsbgd.edu.rs

За издавача

Др Живојин Ђурић, научни саветник

ISSN 2334-959X UDK 351.862/.863(497.11) Број 1/2015

Годишњак излази два пута годишње
Годишњак „Политика националне безбедности“ покренут је као Зборник
„Србија“ 2009. године, а као Годишњак излази од 2013. године

Главни и одговорни уредник
Проф. др Радослав Гађиновић

Редакција годишњака

Др Дејана Вукчевић	Др Нада Радушки
Проф. др Зоран Драгишић	Проф. др Младен Бајагић
Проф. др Слободан И. Панов	Проф. др Митар Ковач
Проф. др Љубиша Деспотовић	

Савет годишњака

Проф. др Сима Аврамовић, предс.	Проф. др Дарко Танасковић
Проф. др Горан Милошевић	Др Живојин Ђурић науч. савет.
Проф. др Радован Радиновић, заменик предс.	

Чланови савета из иностранства
Проф. др Wang Shiquan, проф. др Снежана Никодиновска – Стефановска
и проф. др Бојан Добовшек

Секретар редакције
Дејан Бурсаћ

Пословни секретар
Смиљана Пауновић

Слог и штампа
Eseloge d.o.o Београд

Тираж

300

Радове објављене у овом годишњаку није дозвољено прештамповати
било у целини, било у деловима, без изричите сагласности издавача

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

САДРЖАЈ

Уводник	7-9
<i>Обрад М. Стевановић</i>	
ТЕРОРИСТИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛ АЛБАНСКИХ ЕКСТРЕМИСТА НА ЗАПАДУ МАКЕДОНИЈЕ И НА ЈУГУ ЦЕНТРАЛНЕ СРБИЈЕ	11-28
<i>Урош В. Шуваковић</i>	
ТЕРОРИСТИЧКИ АКТИ АЛБАНАЦА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ - ПОСТОЈИ ЛИ ЗАСНОВАНOST НА ИСЛАМСКОМ ФУНДАМЕНТАЛИЗМУ?	29-46
<i>Младен Бајагић</i>	
БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА У ВРТЛОГУ РАДИКАЛНОГ ИСЛАМИСТИЧКОГ ФАНАТИЗМА, ЕКСТРЕМНОГ ВЕХАБИЗМА И ТЕРОРИЗМА	47-82
<i>Марина Т. Костић, Урош В. Живковић</i>	
НАРУШЕНИ БИЛАТЕРАЛНИ ОДНОСИ НА ЗАПАДНОМ БАЛКАНУ И БЕЗБЕДНОСТ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ	83-100
<i>Иван Ж. Јоксић, Владимир Божовић</i>	
ТЕРОРИЗАМ КАО ПРЕТЊА ЕВРОПСКОЈ БЕЗБЕДНОСТИ СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА СРБИЈУ	101-118
<i>Тијана В. Речевић</i>	
УТИЦАЈ ХРВАТСКОГ УЛАСКА У НАТО И ЕВРОПСКУ УНИЈУ НА БЕЗБЕДНОСТ БАЛКАНА	119-138
<i>Дејан Бурсаћ</i>	
ДА ЛИ СЕ НЕУТРАЛНОСТ КОСИ СА ЧЛАНСТВОМ У ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ?	139-152
<i>Митар Ковач</i>	
УКРАЈИНСКА КРИЗА КАО ГЛОБАЛНА БЕЗБЕДНОСНА ПРЕТЊА	153-185

Душан Пророковић

АРКТИЧКО ПИТАЊЕ И УТИЦАЈ НА БЕЗБЕДНОСТ
ЕВРОПЕ 187-208

Миша Бурковић

АНГЛО-АМЕРИЧКА УПОТРЕБА ИСЛАМА 209-229

Прикази

Александра Колаковић

МЛАДА БОСНА 231-235

THE POLICY OF NATIONAL SECURITY

TABLE OF CONTENTS

Foreword	7-9
<i>Obrad M. Stevanovic</i>	
THE TERRORIST POTENTIAL OF ALBANIAN EXTREMISTS IN WESTERN MACEDONIA AND SOUTHERN SERBIA	11-28
<i>Uros V. Suvakovic</i>	
TERRORIST ACTS OF ALBANIANS IN KOSOVO AND METOHIJA – FOUNDATION IN ISLAMIC FUNDAMENTALISM	29-46
<i>Mladen Bajagic</i>	
BOSNIA AND HERZEGOVINA IN THE VORTEX OF RADICAL ISLAMIST FANATICISM, EXTREME WAHHABISM AND TERRORISM	47-82
<i>Marina T. Kostic, Uros V. Zivkovic</i>	
STRAINED BILATERAL RELATIONS IN THE WESTERN BALKANS AND SECURITY OF THE EUROPEAN UNION	83-100
<i>Ivan Z. Joksic, Vladimir Bozovic</i>	
TERRORISM AS A THREAT TO EUROPEAN SECURITY WITH A SPECIAL REFERENCE TO SERBIA	101-118
<i>Tijana V. Recevic</i>	
IMPACT OF NATO AND EU ACCESSION OF CROATIA ON THE SECURITY OF THE BALKANS	119-138
<i>Dejan Bursac</i>	
IS NEUTRALITY COMPATIBLE WITH EU MEMBERSHIP?	139-152
<i>Mitar Kovac</i>	
UKRAINE CRISIS AS A GLOBAL THREAT TO SECURITY	153-185

Dusan Prorokovic

THE IMPACT OF „ARCTIC ISSUE“ ON EUROPEAN
SECURITY 187-208

Misa Djurkovic

ANGLO-AMERICAN USE OF ISLAM 209-229

Reviews

Aleksandra Kolakovic

YOUNG BOSNIA 231-235

УВОДНИК

*Садржај тематског годишњака **Политика националне безбедности бр. 1/2015** представља научну анализу угрожавања националне безбедности у Европи. Анализирани су многи аспекти угрожавања националне безбедности у Европи са тежиштем на најугроженија подручја, а то је подручје Балканског полуострва.*

*Пошто се термин «**национална безбедност**» и на почетку XXI века користи за означавање далеко ширег појма од изворног значења, јер се под њим подразумева жељено стање безбедности једне државе, које се постиже елиминисањем претњи и ризика које долазе изнутра и споља. У најопштијем смислу подразумева слободу од страха, претњи и физичког насиља над становништвом, односно грађанима једне државе. Међутим, национална безбедност укључује и политичке, економске, моралне, социјалне, културне, идеолошке и нормативне елементе, што је одувек отежавало њену прецизну дефиницију. У питању је друштвено конструисан концепт безбедности једне државе који стиче специфично значење само унутар социјалног контекста у којем држава егзистира. Иако одбрана од спољњег напада остаје централни проблем националне безбедности, ипак пракса је недвосмислено потврдила да држава може бити угрожена унутрашњим потресима, економским и друштвеним поремећајима, нарочито у заједницама којима недостаје осећај идентитета и социјалне кохезије, што су аутори годишњака **Политика националне безбедности** број 1/2015 године у својим радовима имали у виду.*

Аутори су у својим радовима, тј. у процесу научног разматрања проблема угрожавања националне безбедности, правилно уочили разлику између појмова безбедности државе и безбедности друштва, уз нагласак да основни критеријум безбедности државе представља њен суверенитет, а безбедности друштва идентитет, тј. свест о припадности заједници. Кроз оба термина прожима се у бити егзистенција или преживљавање државе и друштва. Држава која изгуби суверенитет престаје да буде држава, а друштво кад изгуби идентитет престаје да постоји као суверена јединка. На основу ових научних чињеница спољни и унутрашњи носиоци угрожавања националне безбедности и на почетку XXI века испољавају своју активност, са тежиштем на разарање националног идентитета, културе и језика народа који је мета напада. Дакле, одсуство рата

и војних конфликта само по себи не осигурава мир, стабилност и безбедност у друштву. Невојни извори, нарочито нестабилност у економији, социјалној, хуманитарној и еколошкој сфери постали су већа опасност по мир, стабилност и безбедност многих држава на Балкану као и у ширем региону и у Европи, што потврђују и анализе аутора радова годишњака **Политика националне безбедности** бр. 1/2015.

У научном разматрању, термин национална безбедност користи се за означавање појма који обухвата заштиту државе и становништва, од свих облика оружаног и неоружаног угрожавања, као и стварање повољних друштвених услова за реализовање националних интереса. Међутим, под **националном безбедности** може се подразумевати и објективно стање нације и државе, у којем њени легитимни органи и институције предузимају дозвољене мере и активности ради заштите основних националних интереса у области спољне и унутрашње политике, економије, одбране, образовања, научноистраживачког рада, културе и у другим областима друштвеног живота. Полазећи од оваквог теоријског одређења, национална безбедност државе зависи од њеног војно-политичког и геостратегијског положаја, карактера државе и њених друштвено-политичких и економских односа, као и од карактера међународних односа у њеном ближем и даљем окружењу. Ова теоријска одредба о националној безбедности је потврђена у пракси, управо анализирајући проблем угрожавања националне безбедности државе, кроз многе насилне активности међу којима су претње. Претње могу бити: **политичке, економске, војне, демографске, социјалне, професионалне, едукативне, еколошке и претње изазване дугорочним прикривеним деловањем носилаца угрожавања у свим областима друштвеног живота.**

Проблеми дефинисања појма национална безбедност долазе до пуног изражаја тек када треба да се идентификују вредности које могу бити угрожене и када треба дефинисати виталне државне и националне интересе које треба да штите елементи система националне безбедности.

Већина савремених аутора који се баве истраживањима националне безбедности сматра да витални друштвени, државни и национални интереси, у ствари, чине опште потребе државе и њених грађана и да произилазе из општих вредности и циљева садржаних у Уставима националних држава и из реалних могућности и стварне позиције сваке државе у међународном односима. Имајући у виду научним приступ дефинисању појма националне безбедности од стране најпознатијих домаћих и страних аутора, овај број годишњака је посвећен управо угрожавању националне безбедности модерне др-

жаве у Европи. Аутори су изабрали најнеуралгичнија подручја и дали своју научну анализу проблема. Проф. Младен Бајагић у свом раду “Босна и Херцеговина у вртлогу радикалног исламистичког фанатизма, екстремног вехабизма и тероризма” проблемски анализира деценијске проблеме безбедности на простору Босне и Херцеговине, а проф. Обрад Стевановић даје темељиту анализу “Терористичких потенцијала албанских екстремиста на западу Македоније и на југу централне Србије”. Проф. др Урош Шуваковић се у својој анализи бави проблемом безбедности Косова и Метохије, кроз компаративну анализу терористичких активности албанских терористичких организација на Косову и Метохији и исламистичког тероризма. Проф. др Митар Ковач истражује украјинску кризу као глобалну безбедносну претњу, а проф. Душан Пророковић анализира арктичко питање и његов утицај на безбедност Европе. У годишњаку су још запажени радови Марине Т. Костић и Уроша В. Живковића, Дејана Бурсаћа, проф. Ивана Ж. Локсића и Владимира Божовића, као и Тијане Речевић.

Проф. др Радослав Гаћиновић

УДК
328.28(=18)(497.7-15)(497.11-13)
Оригинални
научни рад

Политика националне безбедности
година VI
број 1/2015.
стр. 11-28.

Обрад М. Стевановић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

ТЕРОРИСТИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛ АЛБАНСКИХ ЕКСТРЕМИСТА НА ЗАПАДУ МАКЕДОНИЈЕ И НА ЈУГУ ЦЕНТРАЛНЕ СРБИЈЕ*

Сажетак

Провокативно коришћење беспилотне летилице са заставом „Велике Албаније“ у Београду (14.10.2014.), изјава премијера Албаније о „уједињењу Албанаца Албаније и Косова“ (05.04.2015.), и оружани препад албанских екстремиста на полицијску станицу на северу Македоније (21.04.2015.), поново су актуелизовали великоалбанску националну идеју, а тиме и питање могућег обнављања етносепаратистички мотивисаног насиља албанских екстремиста на Балкану. Полазећи од тога, рад је резултат истраживања које је било усмерено на трагање за одговором на питање: Да ли на југу централне Србије и на западу Македонији постоји терористички потенцијал албанских екстремиста, чијим се активирањем може озбиљније угрозити безбедност у региону? Сагласно тако одређеном проблему и предмету, циљ истраживања био је да се анализом расположивих садржаја идентификују и научно опишу неки од погодујућих фактора који могу утицати на поновну ескалацију албанског екстремистичко-терористичког насиља на том делу Балкана. Резултатима тако усмереног

* Рад је резултат истраживања у оквиру научноистраживачких пројеката: 1) *Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (број пројекта: ИИИ 47023; руков. пројекта: проф. др Урош Шуваковић) и 2) *Управљање полицијском организацијом у спречавању и сузбијању претњи безбедности у Републици Србији*, који финансира и реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду, (циклус истраживања: 2015-2019 године; руков. пројекта: проф. др Дане Субошић).

истраживања, идентификовани су, анализирани и у раду научно описани неки од значајних фактора терористичког потенцијала албанских екстремиста на југу централне Србије и на западу Македоније, и то: 1) нестабилност међудржавних и међуетничких односа у региону, 2) албанске екстремистичке групе и организације, 3) великоалбанска национална идеја и 4), ефекти насиља „Ослободилачке војске Косова“ као „добар пример“ остваривања политичких циљева насилним средствима. Синтезом резултата анализе тих фактора, у раду се закључује да терористички потенцијал албанских екстремиста на истраживаном геопростору Балкана, и даље постоји. Због ограничености обима рада, у њему нису анализирани и бројни други фактори евентуалног обнављања насиља албанских екстремиста у региону који, свакако, могу бити предмет будућих истраживања.

Кључне речи: *етносепаратизам, тероризам, ОВК, ОВПБМ, ОНА, АНА, Албанија, Србија, Македонија, Космет*

НЕСТАБИЛНОСТ МЕЃУДРЖАВНИХ И МЕЃУЕТНИЧКИХ ОДНОСА У РЕГИОНУ

Са безбедносним проблемима узрокованим насиљем или претњом насиљем албанских екстремиста данас се, као и у претходном временском периоду дугог трајања, суочавају четири државе на Балканском полуострву (у даљем тексту: Балкан), и то: Република Србија (Србија), Бивша Југословенска Република Македонија (Македонија), Република Црна Гора (Црна Гора) и Република Грчка (Грчка). Прве три су бивше југословенске републике и кандидати су за чланство у Европској Унији (ЕУ), док је Грчка чланица ЕУ од 1981. године.

У контексту насиља албанских екстремиста, у раду се детаљније анализирају геопростор западне Македоније и геопростор југа централне Србије који (у смислу овог рада) обухвата територије општина Прешево, Бујановац и Медвеђа које се налазе источно од Косова и Метохије (у даљем тексту: Космет). Та два геопростора, директно су и узрочно-последично (по принципу „спојених судова“) повезана са геопросторима Балкана на којима претежно живе Албанци, односно са геопростором Албаније као кандидата за чланство у ЕУ, са геопростором Космета као аутономне покрајине у саставу Србије, а посредно – преко Албаније и Космета, и са геопросторима Ћапурије у Грчкој и Малесије у Црној Гори. Поред насиља албанских екстремиста, Србију, Македонију, Грчку, Црну

Гору и Албанију повезују и други заједнички фактори који узрокују међудржавну и међуетничку нестабилност тих геопростора и ширег региона на Балкану. Поред дубоке актуелне економске кризе која је најочигледнија у Грчкој (мада је само она чланица ЕУ), све наведене државе су суочене и са унутрашњим нестабилностима и бројним противречностима, затегнутостима и различитим интересима у међусобним односима.

Дугогодишњи разлог и извор сукобљавања и затегнутости односа између Србије и Албаније, најчешће је био статус Космета у саставу Србије и бивше Југославије. Због охрабривања етносепаратистичких тежњи Албанаца на Космету, из Албаније као њихове матичне државе, тај геопростор је, с разлогом, сматран „епицентром“ нестабилности не само Србије, Југославије и Балкана, већ и Европе. Упркос томе и чињеници да пет држава чланица ЕУ (Грчка, Кипар, Шпанија, Румунија и Словачка) још увек нису признале самопроглашену „Републику Косово“, ЕУ је 2014. године парафирала Споразум о стабилизацији и придруживању са њеним привременим органима власти.

О неприхватљивом стању безбедности и људским правима на Космету, најбоље говори чињеница да међународне снаге на том делу територије Србије, још увек нису на прихватљиву меру, свеле насиље албанских екстремиста, нити су грађанима, пре свих Србима, обезбедиле заштиту од криминала, пуну слободу кретања и повратак прогнаних на своја имања и у своје станове и домаћинства. Продужени страх од небезбедности, криминала и понављања насиља, и данас пресудно утиче на заоштравање односа и на повећавање међуетничке дистанце између Срба и Албанаца. Истовремено, неки од индикатора јасно указују и на то да су актуелни унутрашњи проблеми Космета узроковани и проблемима економске неразвијености и бесперспективности. Један од најочигледнијих, свакако се препознаје у чињеници да је Западна Европа, 15 година после успостављања међународних мисија на Космету, поново заплуснута илегалним миграцијама, углавном Албанаца са тог дела територије Србије.

Актуелни односи између власти Србије и привремених власти на Космету и даље су веома сложени. Чак ни намера ЕУ да задржи непромењеним државне границе на том делу Балкана нити добра воља Србије да бриселским споразумима прихвати све осим независности Космета, не наилазе на прихватање Албаније. Упркос противљењу званичника ЕУ, премијер Албаније Еди Рама, изјавом о томе да је „Уједињење Албанаца Албаније и Косова, пошто су они заправо Албанци који живе у две албанске државе, (...)

незаобилазно и неоспорно...“, јавно промовише стару, али раније више скривану идеју о „уједињењу Албанаца Албаније и Косова“.¹⁾ Том изјавом, од 05. априла 2015. године, он се противи и принципима Контакт групе, из 2005. године, о финалном статусу Космета.

Слични проблеми постоје и у односима Македоније и Албаније, пре свега због чињенице да Албанија на различите начине охрабрује тежње Албанаца у Македонији за оснивањем њихове територијалне аутономије. Такви међудржавни односи пресудно утичу и на заоштравање односе и на повећавање међуетничке дистанце између Македонаца и Албанаца као двеју доминантних етничких заједница у Македонији. Неповољном развоју ситуације у том смислу доприноси и висок ниво ауторитарности актуелне власти ВМРО–ДПМНЕ која, са нагласком на сузбијању опозиционог деловања, производи нове политичке сукобе у Македонији, овог пута претежно између Македонаца и Македонаца.

Неповољне односе са Албанијом и, с тим у вези, неповољне унутрашње међуетничке односе између Македонаца и Албанаца, додатно оптерећују и међудржавни односи Македоније и Грчке, због вишедеценијског и актуелног оспоравања назива Македоније од стране Грчке, још од проглашења македонске независности с краја 1991. године.²⁾ С треће стране, Македонија је суочена и са дугогодишњим проблемом у односима са Бугарском која инсистира на „пробугарском“ етничком пореклу Македонаца и на оспоравању њихове језичке и верске посебности.

Једну од значајних карактеристика већине балканских држава чини и претежно православно-хришћанска вероисповест становништва, као супротност већинској католичко–протестантској Европи, уз одређене изузетке у којима грађани исламске вероисповести имају значајно учешће (пре свега у Албанији, али и у Босни и Херцеговини, Македонији и у појединим деловима Србије, укључујући посебно Космет и Рашкополимску област.). Полазећи, поред осталог, од православне вероисповести и традиције, поједине државе региона нису јасно опредељене између ЕУ/НАТО и Руске Федерације, посебно у вези са актуелном кризом у Украјини. Вођене тим разлозима, Србија, Македонија и Босна и Херцеговина, нису се придружиле економским мерама ЕУ,³⁾ док актуелна

1) Видети: Слободна Европа, 07. 04. 2015, доступно на: <http://www.slobodnaevropa.org/content/sta-je-stvarno-rama-rekao/26943085.html>, приступљено: 06. 05. 2015.

2) John Shea, *Macedonia and Greece: The Struggle to Define a New Balkan Nation*, Mc Farland and Co. Inc., Jefferson, 1997, pp. 211–310.

3) Dragan Đukanović, “The Process of Institutionalization of the EU’s CFSP in the Western Balkans Countries during the Ukraine Crisis”, *Croatian International Relations Review*, No. 1/2015, Zagreb 2015, pp. 81–106.

Влада Грчке покушава да ублажи мере којима је претходна Влада те државе подржала санкције ЕУ према Руској Федерацији.

Поред наведених фактора нестабилности, у истом контексту, посебно је значајан још један територијални фактор, у теорији тероризма познат као „терористички троуглови“. Реч је о релативно малим просторима који захватају територије најмање три државе и омогућавају кретање људи између њих у једном дану. Простор који обухвата Космет, западну Македонију и Албанију, граничи се са југоистоком централне Србије, западом Грчке, истоком Црне Горе и Рашкополимском облашћу у Србији, у чијој су близини Бугарска, Турска и Босна и Херцеговина, чини својеврсни албански „златни троугао“, који скоро идеално одговара потребама терориста и може се сматрати својеврсним „терористичким троуглом.“⁴⁾

Дуготрајна суоченост Србије, Македоније, Грчке и Црне Горе, као заинтересованих страна, са унутрашњим нестабилностима, бројним противречностима, затегнутостима и различитим интересима у међусобним односима, онемогућава њихову међусобну и њихову заједничку сарадњу са водећим субјектима међународне заједнице у изналагању заједничког стратешког одговора на албански екстремизам. Такво нејединство балканских држава свакако погодује одржавању терористичког потенцијала албанских екстремиста на Балкану, укључујући и југ централне Србије и запад Македоније.

ТЕРОРИСТИЧКИ ПРОФИЛ АЛБАНСКИХ ЕКСТРЕМИСТИЧКИХ ОРГАНИЗАЦИЈА

Заснован на етнички мотивисаној мржњи и нетолерантности албанских националиста и етносепаратиста у односима према Србима и припадницима других етничких заједница на Балкану, албански екстремизам је против тих заједница и њихових државних творевина узроковао насиље дугог историјског трајања. Континуитет тог насиља, које је интензивније започето после аустро-турских ратова (1683-1690; 1717-1737) и одржавано током наредна три века, општепознат је и научно истражен феномен. Оснивањем Призренске лиге (1878), то насиље се идеолошки и политички профилише – уобличава и ставља у функцију остваривања великоалбанске националне идеје. Непосредно после Првог балканског рата, враћања Космета у састав Србије и стварања Албаније (1912), на деловима територија садашње Србије, Македоније, Грчке и Цр-

4) Christopher Harmon, *Terorizam danas*, Golden Marketing, Zagreb, 2002, стр. 106-108.

не Горе на којима претежно живе Албанци, оно поприма етносепаратистички карактер заснован, такође, на великоалбанској националној идеји.

Кључни носиоци тог насиља, током и после ослободилачких ратова Србије (1912-1918) и између два светска рата, биле су качачке, а током и после Другог светског рата балистичке групе и организације екстремних Албанаца. Насиље засновано на њиховој традицији, са несагледиво тешким последицама по виталне интересе Србије, ескалирало је крајем последње деценије XX века, насиљем албанске екстремистичке паравојне групе, касније и организације, под називом „Ослободилачка војска Косова“ (ОВК).⁵⁾ Ерупција оружаног насиља ОВК током 1998. године, подржаног НАТО агресијом на тадашњу Савезну Републику Југославију (СРЈ), током 1999. године, прераста у једну од најразорнијих фаза вишедеценијске кризе изазване етносепаратистички мотивисаним насиљем албанских екстремиста против Србије и српског народа на Космету.⁶⁾

Окончањем НАТО агресије (10. јуна 1999.), распоређивањем на Космет међународних безбедносних и цивилних мисија (КФОР и УНМИК) и формалном „демитаризацијом ОВК“, њени ресурси и активности суштински нису престали да постоје. ОВК се тада фактички трансформира у политичке странке и у институције привремених и прелазних органа власти на Космету (КЗК и КПС), а крајем 1999. и током 2000. године, под њеним утицајем долази и до преливања албанског тероризма са Космета на југ централне Србије и на запад Македоније.

Као резултат тих активности, на идеји продужења тероризма ОВК, у присуству и уз знање КФОР, на подручју општина Прешево, Бујановац и Медвеђа тада се појављује албанска екстремистичка паравојна организација под називом „Ослободилачка војска Прешева, Бујановца и Медвеђе“ (ОВПБМ) и, убрзо затим, на територији западне Македоније, слична организација под називом „Ослободилачка народна армија“ (ОНА). Обе су формиране са циљем да, користећи ресурсе и искуство ОВК, покрену оружане кампање на својим подручјима, уз коришћење територије Космета као уточишта и базе за обуку, опремање и склањање терориста и за планирање и координацију извођења терористичких операција.⁷⁾

5) Енглески: *Kosovo Liberation Army (KLA)*; Албански: *Ushtria Çlirimtare e Kosovës (UÇK)*.

6) Обрад Стевановић, *Посебности албанског тероризма на Косову и Метохији* (докторска дисертација), Факултет безбедности, Београд, 2008, стр. 30.

7) Исто, стр. 226.

Њиховим деловањем, продужен је ратни хаос у региону, генерисан албанским тероризмом на Космету, а њихови циљеви и методе деловања против власти Србије и Македоније, суштински се нису разликовале од циљева и метода ОВК.

Поред њих, као војно крило Фронта за национално уједињење Албанаца, чији је оснивач Револуционарна партија Албанаца из Тиране, крајем 1999. године, настаје још једна екстремистичка паравојна организације под називом „Албанска национална армија“ (АНА). Као унија свих албанских екстремистичких организација на Балкану, настала је на паналбанској националној идеји и на искуствима организовања, финансирања и деловања ОВК, са циљем да се на истим принципима деловања обједине све наоружане групе Албанаца у Србији, Македонији, Црној Гори и Грчкој. Организациони састав АНА чине њене дивизије образоване по територијалном принципу.⁸⁾

Након демилитаризације (разоружавања и распуштања) ОВПБМ, (половином 2001. године), неки њени припадници су се повукли на територију Космета и у Гњилану образовали „Ослободилачку војску источног Косова“, са циљем да територију општина Прешево, Бујановац и Медвеђа припоје Космету.⁹⁾ Након што је, нешто касније, демилитаризована и ОНА у Македонији, и формално и фактички је остала да постоји једино АНА. Наравно, бројни индикатори указују на то да формалном демилитаризацијом ОВК, ОВПБМ и ОНА, њихов екстремистички потенцијал није сасвим престао да постоји, већ је само умањен и замрзнут. О томе, на уверљив начин, говоре бројни догађаји, од експлозија насиља широких размера, на Космету, у периоду од 17-20. марта 2004. године, до последњег оружаног напада веће групе албанских екстремиста са ознакама ОВК на полицијску станицу код села Гошинце у близини Куманова на северу Македоније, у ноћи између 20. и 21. априла 2015. године.¹⁰⁾

С тим у вези, једно од кључних питања за будућност региона може се формулисати на следећи начин: Да ли се такав потенцијал формално демилитаризованих ОВК, ОВПБМ, и ОНА и формално недемилитаризоване АНА, може квалификовати терористичком претњом безбедности региона? Упркос неким оспоравајућим ста-

8) Радослав Гађиновић, *Отимање Косова и Метохије*, НИЦ „Војска“, Београд, 2004., стр. 165.

9) *Албански тероризам и организовани криминал на КиМ*, Влада Републике Србије, Београд, 2003, стр. 14-16.

10) Куир, дневни лист, Београд, 22 април 2015.

вовима, више је разлога за потврдан одговор на то питање. Пре свега, бројна истраживања су показала да су насиље ОВК, ОВПБМ и ОНА карактерисала сва (неопходна и довољна) обележја која свако насиље чине терористичким.¹¹⁾ Терористички карактер насиља ОВК на Космету и терористички профил ОВК, као кључног носиоца тог насиља, потврдили су и Савет безбедности УН, па чак и званичници САД.

Савет безбедности, резолуцијама број 1160, 1199, и 1203 из 1998. године, индиректно али јасно карактерише ОВК терористичком организацијом, осудама „...свих аката тероризма извршених од стране ОВК или било које друге групе или појединца...“ Сагласно томе, и специјални изасланик САД за Балкан, амбасадор Роберт Гелбард на конференцији за новинара 23. фебруара 1998. године, поред осталог изјављује: „Дубоко смо узнемирени и енергично осуђујемо неприхватљиво насиље које спроводе терористичке групе на Косову“. „ОВК је, без сваке сумње, терористичка група“.¹²⁾ Нешто касније, у намери да претходну изјаву ублажи, Гелбард изјављује: „ОВК је починила терористичке акте, али је САД законски не посматра терористичком организацијом“.¹³⁾

Полазећи од тога да су и ОВПБМ, ОНА и АНА неспорни следбеници идеје, традиције, ресурса и искуства ОВК, јасно је да су и те екстремистичке групе терористички профилисане. Чињеница да је већина од њих формално демилитаризована и распуштена,¹⁴⁾ само делимично умањује опасност од тога да се оне, у промењеним геополитичким околностима, поново врате насиљу као средству за остваривање заједничких етно-сепаратистичких циљева, на штету територијалног интегритета Србије и Македоније. Да ли ће и када ће до тих околности доћи, зависиће пре свега од интереса, намера и политике кључних субјеката међународне заједнице, а тек затим и делимично, и од политике и стратегије решавања питања међуетничких односа у Србији и Македонији.

11) Више о томе у: Радослав Гађиновић, *Отимање Косова и Метохије*, НИЦ „Војска“, Београд, 2004., стр. 94-15; и Обрад Стевановић, „Терористичка обележја насиља албанских екстремиста на Косову и Метохији“, у зборнику радова: *Насиље у Србији – узроци, облици, последице и друштвене реакције*, том 1, КПА, Београд, 2014.

12) France Press, 23.02.1998. године.

13) Xavier Raufer, *Pretnja Evropi – Albanska mafija*, Forum za bezbednost i demokratiju, Beograd, 2005, str. 134.

14) Више о томе у: Обрад Стевановић и др, „Превенција етнички мотивисаног тероризма у Републици Србији: Студија случаја - Бујановац, Прешево, Медвеђа“, *Теме*, бр. 4/2012, Ниш, 2012.

ВЕЛИКОАЛБАНСКА НАЦИОНАЛНА ИДЕЈА И АЛБАНСКИ ЕТНО-СЕПАРАТИЗАМ

Полазећи од идеолошких основа, тероризам се обично класификује на: анархистички, револуционарни, контрареволуционарни, националистички (расни), верски и етно-сепаратистички.¹⁵⁾ Идеолошки корени албанског тероризма и настанка ОВК и других терористичких организација на Балкану (ОВПБМ, ОНА, АНА), могу се тражити у великоалбанској националној идеји. Пројекат „Велике Албаније“, везује се за организацију под називом „Лига – Савез за одбрану права арбанашког народа“, познатију као „Арбанашка“, „Албанска“ или „Прва призренска лига“, коју је крајем Велике источне кризе (1875-78), уочи Берлинског конгреса, 1878. године у Призрену, основао Централни револуционарни комитет за одбрану националних права Албанаца.¹⁶⁾

Упркос томе што, албанска великодржавна идеја није настала као аутентични израз албанског националног покрета, већ пре свега као израз воље великих сила, њени главни циљеви били су да српске (сада и македонске), грчке и црногорске територије у којима живе Албанци, у тренутку распада Турске империје, не припадну матичним државама, већ да се укључе у састав будуће „Велике Албаније.“ У просторно географском смислу, стварање „Велике Албаније“ подразумевало је етно-просторно, војностратејско и политичко-територијално обликовање и међународноправно верификовање нове албанске државе која би укључивала све просторе Балкана насељене Албанцима, без обзира на то коме они припадају у историјском и државно-правном смислу.¹⁷⁾

Идеју „Велике Албаније“, екстремни Албанци, посебно на Космету, у Македонији и на југу централне Србије, снажно су подржавали и следили, што неки чине и данас. Идеја о одвајању територија на којима живе Албанци од њихових држава и њихово припајање Албанији, као конкретизација великоалбанске идеје, била је и остала основна преокупација како албанских етно-сепаратиста и лидера ван Албаније, тако и албанских екстремиста и лидера у Албанији, од њеног настанка до данас. О томе говоре бројни догађаји и историјски извори: од Друге призренске лиге и

15) Shristopher Harmon, *Terorizam danas*, Golden Marketing, Zagreb, 2002., стр. 23; и Paul Wilkinson, *Terorizam protiv demokracije*, Golden Marketing, Zagreb, 2002, стр. 35.

16) Славенко Терзић, *Косово и Метохија у 20. веку – политичке, идеолошке, демографске и цивилизацијске координате*, рукопис, Историјски институт САНУ, Београд, 2005.

17) Обрад Стевановић, *Посебности албанског тероризма на Косову и Метохији*, докторска дисертација, Факултет безбедности, Београд, 2008, стр. 156-158.

Бујанске конференције, преко Платформе за решење албанског националног питања, Албанске академије наука из 1998. године,¹⁸⁾ до провокативног коришћења беспилотне летилице са заставом „Велике Албаније“ на фудбалској утакмици репрезентација Србије и Албаније, у Београду, 14. октобра 2014. године¹⁹⁾ и цитиране изјаве премијера Албаније Еди Раме, од 05. априла 2015. године.

Сепаратизам албанских екстремиста охрабривали су и бројни други етнички – националистичко – сепаратистички покрети који су се у остваривању својих политичких циљева користили тероризмом и у томе понекад успевали. На то указује и историја политичког насиља према којој је етносепаратизам још увек чест мотив терористичких кампања у свету.²⁰⁾ У настојању да се одвоје од постојеће државе и да се припоје етнички сродној држави, користећи се тероризмом, националистички терористи и сепаратисти показују одређен ниво сличности са антиколонијалним покретима, чиме се, поред других аргумената, често објашњава и њихова распрострањеност, снага, способност и успешност у остваривању стратегијских политичких циљева. Осећајући некада ирационалну приврженост својој заједници, раси или култури, етнонационалисти су често спремни да иду до крајњих граница да би остварили своје сепаратистичке циљеве.²¹⁾

Историја националистичких група, такође, показује висок ниво њихове способности у погледу одржавања дуготрајних кампања и мобилисања неопходне подршке сународника. Њихов етнички идентитет има трајнији и снажнији утицај на људско понашање, а етничке особености, манифестоване заједничким језиком и културом и обликоване заједничком историјом и вредностима, данас су веома значајне.²²⁾ Поред тога, за разлику од „државе“, која се може састојати од неколико националних заједница, сваку па и албанску етничку заједницу на Балкану карактерише пуни смисао језичке, културне, етничке и некада верске кохезије, што тероризму пружа низ погодности.

Етнотероризам, такође, доводи до поларизације других етничких група, и приморава их да се удруже са терористима или да

18) *Platforme per gjidhien e ceshtjes kombetare shqiptare*, Tiranë, 20. октобра 1998, стр. 43.

19) Политика, дневни лист, Београд, 15. октобар 2014. године.

20) Paul Wilkinson, *Terorizam protiv demokracije*, Golden Marketing, Zagreb, 2002, стр. 68.

21) Shristopher Harmon, *Terorizam danas*, Golden Marketing, Zagreb, 2002, стр. 42.

22) Paul Wilkinson, *Terorizam protiv demokracije*, Golden Marketing, Zagreb, 2002, стр. 41-42.

се окрену против њих.²³⁾ Чак и националистичке групе које имају мањинску подршку својих етничитета могу стећи политички значај због дубоких корена у националној култури чији су они, како тврде, аутентични представници. Уколико националистичко-терористички покрет придобије подршку већег дела својих сународника, а тиме и легитимитет деловања у име њих, тада он има снажан темељ за оспоравање власти, поред осталог и наметањем сународницима осећаја обесправљености, потлачености и огорчености, која управо долази од те власти. Те чињенице, скоро без изузетка, представљале су образац понашања ЕТА-е у Шпанији, ИРА-е у Северној Ирској, покрета на Корзици, али и ОВК, ОВПБМ и ОНА на Балкану.²⁴⁾

Осим тога што су типичан пример споја етносепаратизма и национализма, албански екстремисти су и изузетан пример специфичне мешавине комунистичко-стаљинистичке, националистичко-фашистичке и исламско-фундаменталистичке верске идеологије, иако таква комбинација, на први поглед, није логична. О томе сведоче бројни докази. Марти Ахтисари тако наводи: „Процена једног мог страног познаника је била да половину ОВК чине нацисти, а остатак стаљинисти.“²⁵⁾ Алија Изетбеговић такође истиче „да Албанци имају марксистичко-лењинистичку идеологију и да је то контрапродуктивно.“²⁶⁾ Шеик Мохамед Стубла, председник Албанског исламистичког друштва у Лондону, изјављује: „ОВК је албанска исламистичка организација формирана са циљем да брани свој народ, своју домовину и своју религију свим расположивим средствима.“²⁷⁾ Уз све то, традиционално васпитање Албанаца у духу познате крилатице из Кануна Леке Дукађинија: „вера Албанаца није ни Црква, ни џамија – вера Албанаца је албанство“,²⁸⁾ на коју се Албанци често позивају, јасно указује на традиционални примат нације над вером код Албанаца. У поређењу са ПЛО, на пример, идеолошка обојеност етносепаратистичког деловања ОВК

23) Džonatan R. Vajt, *Terorizam*, Aleksandrija Press, Beograd, 2004, стр. 227.

24) Обрад Стевановић, *Посебности албанског тероризма на Косову и Метохији*, докторска дисертација, Факултет безбедности, Београд, 2008, стр. 153.

25) Живадин Јовановић, *Косовско огледало*, Београдски форум за свет равноправних, Београд, 2006, стр. 53.

26) Агим Зогај, *Сведочење о путу слободе*, Зери, Приштина, 2000., стр. 37.

27) Xavier Raufer, *Pretnja Evropi – Albanska mafija*, Forum za bezbednost i demokratiju, Beograd, 2005, стр. 134.

28) Зоран Стијовић, *Космет – моје сведочење*, издање аутора, Београд, 2007, стр. 15.

на Космету, заиста се може оценити више националистичком него верском.²⁹⁾

ЕФЕКТИ НАСИЉА ОВК КАО „ДОБАР ПРИМЕР“

Преовлађујући јавни ставови представника албанске националне заједнице на Космету, као и јавни ставови представника САД, НАТО и већине држава ЕУ, указују на то, да је остварење крајњег политичког циља, заснованог на великоалбанској националној идеји, дефинисаног као одвајање Космета од Србије, стварање независне и међународно признате „Републике Косово“ и њено уједињење са Албанијом, само питање времена. Да ли ће се таква очекивања остварити или не и да ли ће тако створена нова држава на Балкану бити способна за самостални живот, време ће тек показати. Чињеница је ипак, да су ОВК и други носиоци албанског тероризма на Космету, поред остварења својих циљева оперативног и средњег нивоа, бар делимично, остварили и своје политичке циљеве.³⁰⁾

Такав успех ОВК, доказив је, пре свега: 1) трајно промењеном етничком структуром становништва на Космету; 2) повлачењем војске, полиције и других државних органа СРЈ и Србије са Космета и успостављањем привремених органа покрајинске и локалне самоуправе на Космету под окриљем ОУН, чиме је, за сада привремено, ограничен државни суверенитет и територијални интегритет Србије на том делу своје територије; и посебно 3) признавањем самопроглашене „Републике Косово“, од великог броја, али не и од свих, најмоћнијих држава света и чланица Уједињених нација.³¹⁾ Успех ОВК значио је и успех њених лидера који су прешли пут од терориста до „угледних политичара.“ О таквој трансформацији најречитије говоре примери Хашима Тачија, Рамуша Харадинаја, Агима Чекуа и већине осталих лидера ОВК које, упркос њиховој неспорној терористичкој и криминалној прошлости, велики број Албанаца сматра најугледнијим и најзаслужнијим сународницима за неспорне успехе на путу геополитичке трансформације

29) Обрад Стевановић, *Посебности албанског тероризма на Косову и Метохији*, докторска дисертација, Факултет безбедности, Београд, 2008, стр. 155, 162.

30) Обрад Стевановић, „Ефекти албанског тероризма на Косову и Метохији“, *Зборник радова*, број 1/2015, Филозофски факултет у Приштини, К. Митровица, 2015.

31) Више о томе у: Обрад Стевановић, „Објекти напада и последице албанског тероризма на Косову и Метохији“, у зборнику радова: *Косово и Метохија 1912 – 2012*, Косовска Митровица, 2012, стр. 762-767.

Космета, од аутономне покрајине у Србији ка „Републици Косово“ у саставу „Велике Албаније“.³²⁾

Кључна улога међународних субјеката у том успеху ОВК, сада је већ потпуно разоткривена и апсолутно неспорна. Без ње, ОВК би била врло брзо разоружана, демилитаризована и сведена на маргиналну криминалну групу, о чему довољно јасно говори и след њених успона и падова током 1998. и 1999. године. Летња антитерористичка операција безбедносних снага Србије уз ограничену подршку Војске СРЈ, практично је довела ОВК до потпуног војног пораза. Уз помоћ Верификационе мисије ОЕБС, ОВК је поново оживела, реорганизована и консолидована. Након тога, током агресије НАТО на СРЈ, 1999. године, ОВК је поново доживела потпуни пораз, али само за кратко. Са доласком међународних снага на Космет, под њиховим окриљем и под изговором „демилитаризације“, започела је њена трансформација у привремене органе Покрајине.³³⁾

Тиме је, истовремено, започео процес легитимизације терористичког насиља ОВК, и настављен процес наглашеног и упорног означавања Србије кривцем за ескалацију укупног насиља и процес приписивања свих злочина учињених на Космету, безбедносним снагама СРЈ и Србије. Терористи су тако означени борцима за слободу, а борци против тероризма злочинцима. Крајњи резултат таквог, пре свега политичког и пропагандног, утицаја најмоћнијих субјеката међународне заједнице био је признање самопроглашене „Републике Косово“ од стране великог броја држава света укључујући и неке од најмоћнијих, чиме је то терористичко насиље и формално легитимизовано. Свесне да би тако створена држава, осим тога што би била неспособна за самосталан живот, додатно угрозила регионални, али и светски мир и безбедност, већина држава светске заједнице се ипак противи реализацији таквог пројекта.

Такво признавање самопроглашене „Републике Косово“, као кључног корака до уједињења те „републике“ са Албанијом имало је значај награде ОВК за увођење САД и НАТО на Космет. Био је то један од најочигледнијих примера примене стратегије двојних стандарда САД и њених савезника у међународним односима. Једино логиком те стратегије, може се објаснити образац по коме се Југославија могла делити на више држава, али не и Босна и Хер-

32) Обрад Стевановић, „Ефекти албанског тероризма на Косову и Метохији“, *Зборник радова*, број 1/2015, Филозофски факултет у Приштини, К. Митровица, 2015.

33) Обрад Стевановић, *Посебности албанског тероризма на Косову и Метохији*, докторска дисертација, Факултет безбедности, Београд, 2008, стр. 30-31.

цеговина и Хрватска, или по коме се, одвајањем Космета може делити Србија, али се после тога не може делити Космет, или сада Украјина, на пример. Ослоњен на ту стратегију, анализиран пример ретког успеха који је ОВК остварила у коришћењу тероризма за остваривање политичких циљева, уз придобијање међународне помоћи и подршке у њиховом остваривању, крајње је охрабрујући и мотивишући фактор и узор бројним екстремистичким албанским групама и организацијама на Балкану, укључујући и формално демилитаризоване и недемилитаризоване албанске екстремистичке групе и организације на територији Македоније и Србије, али и другим етносепаратистичким снагама у свету.

Изостанак поновне ескалације насиља албанских екстремиста, после мартовског насиља из 2004. године, хипотетички се може објаснити, најмање, са три разлога. Први је, без сумње, задовољство албанских екстремиста и лидера, за њих повољним, актуелним развојем геополитичке и етнографске ситуације на Космету, односно признавањем самопроглашене „Републике Косово“ и високим очекивањима од бриселских преговора. Други је, свакако, изостајање међународне подршке албанском етносепаратизму на југу централне Србије и на западу Македоније, док се трећи може препознати у, још увек недовољно јавном, ставу појединих представника међународних снага на Космету, према којем „проблема нема тамо где нема Срба“ као потенцијалних мета етнички мотивисаних напада. У том контексту, Срби за екстремне Албанце представљају Србију против које се они боре, а за међународну заједницу, они су мала мањина због које се проблем одржава.³⁴⁾

Процене даљег развоја безбедносне ситуације засноване на анализираним факторима, јасно указују на то, да тероризам албанских сепаратиста може поново постати преовлађујући облик угрожавања безбедности Србије и Македоније, а тиме и Грчке и Црне Горе. Он свакако може бити један од кључних фактора нестабилности у тим државама, може дугорочно генерисати напетости унутар њих, између њих и између њих – са једне, и Албаније – са друге стране. Неке друге историјске тежње могу узроковати и тензије између Македоније и Грчке, као и између Македоније и Бугарске. При томе не треба испустити из вида и историјске интересе Турске и Италије на просторима Балкана и, посебно, могући озбиљнији продор и утицај екстремиста „Исламске државе“ на исламизоване делове територије Србије и Македоније.

34) Обрад Стевановић, *Посебности албанског тероризма на Косову и Метохији*, докторска дисертација, Факултет безбедности, Београд, 2008, стр. 395.

ЛИТЕРАТУРА

- Албански тероризам и организовани криминал на КиМ, Влада Републике Србије, Београд, 2003.
- Vajt, Džonatan R.: *Terorizam*, Aleksandrija Press, Beograd, 2004.
- Гађинових, Радослав: *Отимање Косова и Метохије*, НИЦ „Војска“, Београд, 2004.
- Đukanović, Dragan: “The Process of Institutionalization of the EU’s CFSP in the Western Balkans Countries during the Ukraine Crisis“, *Croatian International Relations Review*, No. 1/2015, Zagreb 2015.
- Зогај, Агим: *Сведочење о путу слободе*, Зери, Приштина, 2000.
- Јовановић, Живадин: *Косовско огледало*, Београдски форум за свет равноправних, Београд, 2006.
- Курир, дневни лист, Београд, 22 април 2015.
- Platforme per gjidhien e ceshjtes kombetare shqiptare*, Tirane, 20. октобра 1998.
- Политика, дневни лист, Београд, 15. октобар 2014.
- Raufer, Xavier: *Pretnja Evropi – Albanska mafija*, Forum za bezbednost i demokratiju, Beograd, 2005.
- Стевановић, Обрад: „Ефекти албанског тероризма на Косову и Метохији“, *Зборник радова*, број 1/2015, Филозофски факултет у Приштини, К. Митровица, 2015.
- Стевановић, Обрад: „Објекти напада и последице албанског тероризма на Косову и Метохији“, у зборнику радова: *Косово и Метохија 1912 – 2012*, К. Митровица, 2012.
- Стевановић, Обрад: *Посебности албанског тероризма на Косову и Метохији*, докторска дисертација, Факултет безбедности, Београд, 2008.
- Стевановић, Обрад: „Терористичка обележја насиља албанских екстремиста на Косову и Метохији“, у зборнику радова: *Насиље у Србији – узроци, облици, последице и друштвене реакције*, том 1, КПА, Београд, 2014.
- Стевановић, Обрад и др.: „Превенција етнички мотивисаног тероризма у Републици Србији: Студија случаја - Бујановац, Прешево, Медвеђа“, *Теме*, бр. 4/2012, Ниш, 2012.
- Стијовић, Зоран: *Космет – моје сведочење*, издање аутора, Београд, 2007.
- Слободна Европа, 07. 04. 2015, <http://www.slobodnaevropa.org/content/sta-jestvarno-rama-rekao/26943085.html>, приступљено: 06. 05. 2015.
- Shea, John: *Macedonia and Greece: The Struggle to Define a New Balkan Nation*, Mc Farland and Co. Inc., Jefferson, 1997.
- Терзић, Славенко: *Косово и Метохија у 20. веку – политичке, идеолошке, демографске и цивилизацијске координате*, рукопис, Историјски институт САНУ, Београд, 2005.
- France Press, 23.02.1998.
- Harmon, Shristopher C.: *Terorizam danas*, Golden Marketing, Zagreb, 2002.
- Wilkinson, Paul: *Terorizam protiv demokracije*, Golden Marketing, Zagreb, 2002.

Obrad M. Stevanovic

**THE TERRORIST POTENTIAL OF
ALBANIAN EXTREMISTS IN WESTERN
MACEDONIA AND SOUTHERN SERBIA**

Resume

Continued existence of ethnically motivated violence by Albanian extremists directed against Serbs and Serbia and against other peoples and countries in the Balkans, is a well-known and scientifically researched phenomenon of long historical duration. By creation of the League of Prizren (1878), that violence is ideologically and politically profiled - shaped and placed in the function of achieving greater-national idea, especially in the parts of the territories of the present Serbia, Macedonia, Greece and Montenegro where Albanians live, where it takes the ethno-separatist character. Key Albanian extremist organizations, on the end of last and on the beginning of this century, primarily LAPBM, KLA and NLA, which had previously qualified for terrorist organizations, were formally demilitarized, disbanded and disarmed. Nevertheless, individual provocative and violent acts of their followers and political fronts today indicate a risk of their recovery, in the recent past used, ethno-separatist motivated violence.

Accordingly, author of this paper analyzed significant factors which in certain circumstances can cause the re-escalation of Albanian extremist-terrorist violence in south of central Serbia and western Macedonia. Using the results of analysis of these factors, one can, without a doubt, extract several important conclusions. Certainly, the most important of them can be formulated by saying that the terrorist potential of Albanian extremists in these geographic space of the Balkans, still exists. The indicators for this conclusion, among others, are: 1) the instability of inter-state, inter-ethnic and political relations in the region, 2) frozen potential of Albanian extremist groups and organizations, 3) the revival of Albanian Greater-national idea, and 4) effective KLA violence as a "good example" of achieving political aims by violent means.

Despite all the results achieved by the international missions in Kosovo and Metohija and undisputed success of Serbia and Macedonia in stopping violence by Albanian extremists, in the period from 2000 to 2002, the threat of such violence has not ceased to exist. On the contrary, the latest provocation from a position of Albanian greater-national idea, clearly indicate that the crisis caused by the violence of Albanian extremists is not permanently resolved, but, under international pressure, only temporarily frozen. Clearly such situation, particularly

in western Macedonia, can become a source of new spiral of conflict and violence in Albanian-prone parts of the Balkans.

A number of other factors that were not analyzed in this paper because of its limited scope can also significantly influence the renewed violence by Albanian extremists in the region. These factors, for example, include: decisively important geopolitical interests of the great powers, influence of organized crime or possible serious breakthrough of "Islamic state" to the Balkans. In the analysis of the first of these three factors, we should not overlook the fact that the great powers cannot just reduce and limit violence, but they can also encourage and support it, even legitimize it.

Keywords: *ethnic separatism, terrorism, LAPBM, KLA, NLA, Albania, Serbia, Macedonia, Kosovo*

* Овај рад је примљен 06. маја 2015. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 15. маја 2015. године.

Урош В. Шуваковић

*Филозофски факултет, Универзитет у Приштини са
привременим седиштем у Косовској Митровици*

ТЕРОРИСТИЧКИ АКТИ АЛБАНАЦА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ - ПОСТОЈИ ЛИ ЗАСНОВАНOST НА ИСЛАМСКОМ ФУНДАМЕНТАЛИЗМУ?*

Сажетак

У раду ће бити разматран период од осамдесетих година прошлог века, закључно са 2013. годином. Ово се временско одређење поклапа и са вршењем транзиције у нашој земљи, са свим њеним карактеристикама. На основу доступних докумената, података и интерпретација других научних радника који се баве овим питањем покушаћемо да дођемо до аргументованог закључка о томе да ли је албански тероризам на Косову и Метохији првенствено верског (исламског) карактера или се ради о етнополитички мотивисаном насиљу.

Кључне речи: *Косово и Метохија, албански тероризам, ислам, Велика Албанија*

УМЕСТО УВОДА: САВРЕМЕНИ ДРУШТВЕНИ КОНТЕКСТ

Недавни исламски терористички напад на француски сатирични недељник „Шарли Ебдо” (*Charlie Hebdo*), обновио је расправу о утицају исламског фундаментализма на безбедност Европљана. Осим тога, овај насилни акт је још једном у срце погодио и саму идеју о секуларности Француске, о „европском секуларном

* Рад је резултат истраживања у оквиру научно-истраживачког пројекта ИИИ 47023 *Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција* који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

моделу” који је, према исправном налазу *Bhargava*-е био одржив донде докле је Европа још била доминантно хришћанска. „Религиозне предрасуде европских држава постају све видљивије с продубљивањем верске разноликости”.¹⁾ Није овде реч само и о томе да је рањен секуларизам, већ су рањене и основне идеје на којима је почивала грађанска Европа. То су идеје о људским правима, о слободи штампе, али и о слободи вероисповести, о томе да је слобода сваког човека ограничена слободом других људи. Право на слободу штампе је ограничено правом на слободу вероисповести, те према томе, онај ко исмева Мухамеда директно угрожава верска осећања бар 5 милиона својих сународника - Француза, исламске вере. Једнако тако, право на исповедање вере је ограничено правом на њено неисповедање и приватношћу тог чина, а од свих тих права је старије - право на живот. Убиство у име заштите ма ког права, убиство у име ислама једнако као и убиство и име хришћанства, је злочин. И оба се морају подједнако осудити. Међутим, није осуда за све злочине иста, на шта је више него језгровито указао Ноам Чомски подсетивши да читав свет оплакује судбину Шарли Ебдоа у име слободе информисања, да при том сматрају како „нема напада на слободу говора ако праведници униште ТВ канал који подржава владу против које се они боре”, директно се позивајући на НАТО-ракетирање РТС и убиство 16 запослених у овој медијској кући на њиховом радном месту,²⁾ за шта није одговарао ниједан од убица, већ генерални директор РТС који није спречио то убиство измештањем објекта, што би значило и прекид емитовања програма или бар његово битно ограничење. А РТС није чинио ништа друго, до преносио вести о „результатима” НАТО агресије на Југославију, за које је неко у штампу западне алијансе проценио да ће окренути јавно мњење против њих самих, као што је то био случај са ратом у Вијетнаму. Стога је РТС ваљало ућуткати, а одговорност пребацити на друге. Свакако, у вези са Ебдоом и њиховом интерпретацијом слободе мисли и изражавања, поставља се и следеће питање: да ли би се неки сличан фундаменталистички (рецимо и терористички), али хришћански, акт десио и у Београду, на изложби у Центру за културну деконтаминацију октобра 2012. године на којој су изложена слике шведске уметнице Елизабет Олсон Валин на којима је Исус Христ представљен као хомосексуа-

1) R. Bhargava, “The Crisis of European Secularism: A non-western Perspective” in *Crisis, Critique and Change*, abstract book of 11th ESA Conference, Torino, 28-31 August 2013, Turin, p. 6.

2) Ноам Чомски, „Сад смо Шарли, а нисмо били РТС“, Политика, 21. јануар 2015, доступно на: <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Comski-Sad-smo-Sarli-a-nismo-bili-RTS.sr.html>, приступљено: 23. 01. 2015.

лац, да та изложба није трала 30 минута, отпочела два сата пре него што је најављено и да је није чувало скромних 2000 полицајаца, а читав квартал ограђен и испресецао покретним оградама какве се користе на масовним скуповима? Можда нико не би био убијен, али без озбиљног инцидента таква изложба се никада не би одржала да нису предузете овако опсежне (и скупе) мере безбедности. Логично се, дакле, поставља питање да ли је одржавање изложбе под полицијским обручком акт изражавања слободе мисли и говора или акт смишљене провокације оних који имају право на слободу вероисповести (хришћанске). Да су, дакле, француске власти ангажовале толики (вероватно и значајно мањи) број полицајаца да чува лист који исмева једну веру са око 2 милијарде следбеника у свету, можда се ни злочин не би догодио. Оно на чему овде желимо да поентирамо је дакле врло проста чињеница да, уколико је и даље на снази начело секуларности, оно мора једнако важити за све, а држава то може да обезбеди само ограничавањем права сваког човека правима других људи.

Важно је уочити чињеницу да је сукоб ислама и хришћанства врло често инсцениран. То, свакако, не значи да ислам није агресиван нити да цихад није једна од дужности сваког исламског верника. То, значи само то да сукоби настају често зато што то одговара некој трећој страни, углавном са империјалним претензијама, а не онима који су у сукобу. Уосталом, каква је разлика између опредељења за вођење цихада као верске дужности и доктрине о “изузетности” Америке, и на основу тога, њеној “посебној одговорности” за мир у свету? Са том разликом што се први води у име вере, а други у име националних интереса, суштинских разлика нема. Циљ је овладавање светом. О томе пише и М. Јевтић указујући на принципијелно сукобљавање два идеолошка модела глобализма: америчког и исламског. “Муслимани у већини не желе никако да прихвате модел глобалних односа који САД намећу. То нежељење се огледа не само у истицању да ислам има свој културни и политички модел и да им амерички не треба, него пре свега у чињеници да ислам истиче да он сам поседује идеју глобалног поретка у коме нема места за амерички. Али се овај модел не ограничава на то да чува своју глобализацију у муслиманским границама, већ истиче да је он намењен читавом свету, дакле и Америци. Према томе та два модела глобализма се искључују и супротстављени су један другоме”.³⁾ Према томе, претензија на универзалност је инхерентно својство ислама и она се остварује вођењем цихада. Она

3) Миролуб Јевтић, *Цихад у Босни и време глобализације*. Београд: Центар за проучавање религије и верску толеранцију, 2013, стр. 9.

није, како то неки желе да прикажу, поседица “америчког глобалног рата против тероризма”, али повећана агресивност у настојању да се успостави исламски глобалистички модел свакако јесте последица баш тога. Управо је и председник Путин опоменуо председника Обаму на опасност те идеје о “америчкој изузетности”. Зар једној нацији која држи до неких демократских идеала тајни затвори ЦИА могу да служе на част? А у њима се држе муслимани из различитих крајева света окривљени, без иједног стварног доказа, за тероризам. И тако дуже од једне деценије, под сваковрсном тортуром. Ако је неко мислио да то неће изазвати отпор, одговор, освету - тај се грдно преварио. При том су распоређени у 53 државе света, укључујући и неке у нашем непосредном суседству: Албанију, Македонију, Босну и Херцеговину и Хрватску.⁴⁾ Има ли их и у Србији, на пример на подручју АП Косово и Метохија? Користили се америчка база „Бондстил” код Урошевца у те сврхе? За сада немамо поуздан одговор на то питање, али вероватно да неће проћи дуго времена док га не добијемо.

АЛБАНСКИ ТЕРОРИЗАМ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ ОД ТРЕЋЕ ЧЕТВРТИНЕ XIX ВЕКА ДО 80-ИХ ГОДИНА XX ВЕКА

Одговарајући на питање из наслова овог рада, морамо се вратити мало дубље у историју Балкана и констатовати најпре да је он вековима био под окупацијом Отоманске Турске. Тај утицај ислам је оставио значајан траг.

До албанског националног освешћења долази у трећој четвртини XIX века, када се и формира Прва призренска лига (1878). *Stulli* указује⁵⁾ на њен исламистички карактер: почев од тога да је Лига заседала у призренској џамији,⁶⁾ преко тога да се Албанија и Албанци у тексту статута ове организације не помињу, већ се говори о „нашој земљи” све до експлицитних ставова о “нашим мученичким земљацима и припадницима исте вере на Балкану” и жигосања напуштања Лиге као „отпадништва од ислама”. Пре-

4) Open Society Justice Initiative, *Globalizing Torture: CIA Secret Detention and Extraordinary Rendition*. Доступно на <http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/globalizing-torture-20120205.pdf>, приступљено: 23. 01. 2015.

5) B. Stulli, „Албанско питање (1875-1882)”, *Пад*, књ. 318, ЈАЗУ, Загреб, 1959, стр. 323-330.

6) На сличан начин се, након договора Регана са папом Војтилом, пољски антикомунистички синдикат “Солидарност” окупљао у католичким катедралама.

ма томе, нема сумње да је ова великоалбанска организација имала исламистички карактер, те да је настала под директним утицајем Турске, која је поспешивањем њеног оснивања настојала да утврди своје позиције на Балкану, али и католичке Аустрије која је настојала да ослаби српске позиције пред Берлински конгрес. Велике силе су имале главну реч у стварању ове организације,⁷⁾ премда ни идеју албанства у том сплету не треба сасвим занемарити.

Већ почетком XX века отворило се и питање кодификације албанског писма: да ли је то арапско писмо (под утицајем Турске) или латинично. Латинично је преовладало.

Током I светског рата, Албанија је извршила директну агресију на Србију на подстицај Турске 1915, те је она морала да запоседне за своју одбрану стратешке тачке у овој земљи. О том сведочи и Арчибалд Рајс у једном од својих извештаја за *Gazette de Lausanne* од 28. јуна 1915.⁸⁾ У елементе за закључивање спада и непријатељство које је исказивано током повлачења српске војске и народа преко Албаније пре једног века.

Стварање Краљевине СХС/Југославије довело је и до нарастања тзв. качачког покрета, који је и претходно деловао на антисрпским основама, током XIX и почетком XX века. Логистичка база за његово деловање је била Албанија, одакле су његови припадници упали на територију Косова и Метохије и вршили разбојништва. Храбак указује и на то да се Италија директно мешала у унутрашње ствари Краљевине СХС организујући политичке и војне побуне Албанаца на подручју Космета и дајући пуну подршку тзв. Косовском комитету који је деловао из Албаније. При свему томе, може се рећи и да су качаци имали своје политичко крило, оличено у Џемијету - исламистичкој партији Турака и Албанаца који су живели на подручју Јужне Србије. Или би можда било тачније констатовати да су качаци представљали “терористичко крило, партијску милицију Џемијета”,⁹⁾ с обзиром да је његов председник Ферхад Драга био један од организатора првих побуна и качачког покрета уопште у првој југословенској држави. Храбак зато и констатује да је деловање качака било омогућено благосло-

7) Б. Храбак, “Први извештаји дипломата великих сила о Призренској лиги“, *Balkanica*, IX, 1978, стр. 235-289.

8) Р. А. Рајс, *Ратни извештаји из Србије и са Солунског фронта: необјављени текстови на српском језику*, прир. Ж.В. Марковић, М. Старчевић, Геополитика прес, Београд, 2014, стр. 85-89.

9) Урош Шуваковић, “Век сепаратистичког насиља косовских Албанаца над Србима и другим грађанима неалбанске националности (1912-2012)“, у Д. Маликовић, У. Шуваковић, О. Стевановић (ур.), *Политичко насиље*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица, 2011, стр. 150.

вом првака Џемијета који су се руководили девизом - “преговори уз дејство паравојне групе”.¹⁰⁾ У сваком случају, Џемијет је постао значајан политички фактор који је допринео и усвајању Видовданског устава 1921. године. Међутим, ваља уочити и то да је Ферхад Драга, према неким индицијама, у једном тренутку био повезан и са ХРСС, дакле сепаратистичком партијом Хрвата - католика, што такође треба имати на уму код процене карактера и ове партије и качачког покрета. Ово посебно када се зна да су албански сељаци на Косову подстицани на устанак од стране Хасана Зећирија 1919. речима како је “уз њих Америка, због које Србија ништа не сме”.¹¹⁾ И све је то била припремна представа за мировну конференцију у Паризу, како би се пред Европом показало незадовољство Албанаца српском управом и извршио притисак у правцу подршке стварању “Велике Албаније”.

Током II светског рата Албанци се масовно стављају на страну фашистичког окупатора. Косово и Метохија су подељени на три окупационе зоне: италијанску, која се припаја Албанија и проглашава се “Велика Албанија” под италијанским фашистичким патронатом, немачку и бугарску, која улази у састав “Велике Бугарске”. Након капитулације Италије, у Призрену је основана II призренска лига, овог пута под директним патронатом Немачке. Она отворено подржава Хитлера и тражи од њега заузврат подршку за пројекат “Велике Албаније”.¹²⁾ Живорад Михајловић износи податак да је у КПЈ на Косову и Метохији у току окупације било свега 320 чланова, “од тога само њих 20 били су Шиптари (од којих је највећи део дошао из Албаније. Од 1200 чланова СКОЈ-а, Шиптара је било свега 60. Све до краја 1943. године, Шиптара у партизанским одредима (у два њихова одреда) било је укупно 70”.¹³⁾ И пред сам крај рата, 1944. избија балистичка побуна у Дреници, коју су предводили Шабан Полужа и Мехмет Градица. “Од 21. фебруара 1945. године, када је вођен последњи сукоб регуларних јединица са побуњеничким балистичким снагама у Дреници, па све до 1948. године, око 1.400 побуњеника Шабана Полуже разбијених у 55 одметнутих група, уз подршку бројних јатака из редова политичких истомишљеника, наставили су са насилним деловањем против југосло-

10) Б. Храбак, “Први извештаји дипломата великих сила о Призренској лиги”, *Balkanica*, IX, 1978.

11) Исто.

12) Ђ. Борозан, *Велика Албанија: поријекло - идеје – пракса*, Војноисторијски институт, Београд, 1995.

13) Живорад Михајловић, *Подземни рат на Косову и Метохији 1389-1989*, Југословенска естрада, Београд 1989, стр. 23.

венских снага безбедности и активиста нове власти, али и против цивила - припадника српског и црногорског дела становништва“.¹⁴⁾

После II светског рата у Албанији се успоставља атеистички (антитеистички) режим, стаљинистичко-маоистичког типа. Све до смрти Енвера Хоџе и његовог наследника Рамиза Алије, Албанија је била најзатворенија европска држава. Међутим, то није значило и одустанак од пројекта “Велике Албаније“. Напротив, стварају се организације “марксиста-лењиниста Косова“ које спроводе непријатељску, субверзивну и отворену делатност против Југославије, Србије и њеног поретка. У Америци се организује и III призренска лига, као емигрантска организација која треба да помогне остваривању зацртаног пројекта. Међутим, за разлику од времена до II светског рата, снажан утицај Албаније на косовске албанске сепаратисте је имао за последицу и то да происламска оријентација бива потиснута у име идеје великодржавног пројекта. Повремене побуне, демонстрације, нпр. 1968, 1981, 1989. имале су захтев за стварањем “Косова - републике“, дакле за његово издвајање из Србије, како би се у погодном тренутку прикључило суседној Албанији. Осим Албанаца из Албаније који су били инфилтрирани у редове Савеза комуниста и чинили локално и покрајинско руководство, па све до нивоа Федерације (нпр. Фадиљ Хоџа) током читавог периода југословенског социјалистичког развоја, улогу предводника сепаратиста су имали и албански професори на новооснованом Универзитету у Приштини.¹⁵⁾ Једна од важних одлика овог периода је *тихо етничко чишћење* Косова и Метохије. Након што је одлуком нових власти Србима и Црногорцима који су се иселили са Космета током II светског рата забрањен повратак на њихова имања, локална (општинска, покрајинска) руководства су чинила све да и преостале Србе и друге неалбанце протерају са територије јужне српске покрајине. На њих су вршени притисци да продају куће и иселе се, при чему је онај који први прода кућу добијао баснослован новац, вишеструко већи од вредности куће и имања. Ту се уселjavaо Албанац, често емигрант из Албаније, а онда су настајали притисци и на остале становнике да се из места иселе. Наравно, сада им је имовина “откупљивана“ за много мање новца. Наравно, “продаја“ није била добровољни акт сагласности слободно изражених воља: онима који су се опирали захтевима се-

14) Обрад Стевановић, *Специфичности албанског тероризма на Косову и Метохији*, необјављена докторска дисертација одбрањена на Факултету безбедности Универзитета у Београду, 2008, стр. 209-210.

15) В. Милановић, *Универзитет у Приштини у мрежи великоалбанске стратегије*, Књижевне новине, Београд, 1990.

паратиста паљена је летина, сено, штале, најпосле куће, пребијани су, неки и убијани. Рачуна се да је у том процесу, од II светског рата до краја 80-их година XX века, Косово и Метохију напустило око 200 000 Срба и Црногораца. Ово протеривање је “образлагано” економским мотивима: Косово и Метохија су заостало подручје, па се људи исељавају “трубом за крухом”, иду у оне крајеве где се боље живи. Наравно, ово је била обмана. Међутим, и то је важно уочити, истовремено се одвијао и процес арбанашења Турака, што је било посебно изражено у Призрену и другим местима традиционално насељеним већинским (релативно већински) турским становништвом. Они су могли да бирају: или да прихвате да се изјасне као Албанци или да емигрирају у Турску. И највећи број их је емигрирао, тако да је број Турака на Косову и Метохији потпуно минимализован.¹⁶⁾

АЛБАНСКИ ТЕРОРИЗАМ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ ОД 80-ИХ ГОДИНА XX ВЕКА ДО 2013.

После Титове смрти, убрзо избијају сепаратистичке демонстрације Албанаца на Косову и Метохији марта 1981. године. Отпочеле су побуном студената у Приштини “због лоше хране” у студентској мензи, да би прерасле у рушилачку побуну против Југославије и Србије којом су били захваћени сви већи градови у Покрајини. Демонстранти су извикивали паролe: “Хоћемо републику!”, “Косово-република!”, “Трепча ради - Србија се гради!”, “Живео Енвер Хоџа!”, “Албанци нису Југословени!”, итд. У сврху смиривања демонстрација, Председништво СФРЈ је наредило употребу ЈНА и савезне полиције, прогласивши ванредно стање у Покрајини и окарактерисавши их као “покушај контрареволуције”. Није се дуго чекало, а ЦК СКЈ је на својој XXII седници новембра 1981. усвојио Политичку платформу за акцију која је представљала “најозбиљнији и најсвеобухватнији документ југословенских

16) Аутор овог рада присећа се приче свога оца, др Војислава Шуваковића, који је као млад лекар био, након завршених студија медицине у Београду, цивилно мобилисан и послат за доктора у Призрен, где је радио од 1951. до 1959. Према том казивању, његов лекарски помоћник је био Турчин. Приликом држања једног збора радних људи у Болници у Призрену (шеф Инфективног одељења те Болнице је у то време био Италијан Луиђи Матрони), тог лекарског помоћника су упитали шта је по националности, да се изјасни пред неколико десетина запослених. Он је одговорио “Ја сам годишњи одмор”. Када га је мој отац, после неколико дана упитао зашто није одговорио, зар стварно не зна шта је, овај му је одвратио: “Е мој гос`ин докторе, политика не једе питу него људску главу”. Није смео да каже да је Турчин. Неколико година касније је емигрирао у Турску и тамо погинуо у неким демонстрацијама.

комуниста доступан јавности¹⁷⁾ У овом документу се указује на осуду југословенске јавности тих догађаја, и то првенствено због тога што они: а) имају контрареволуционарни карактер, б) исказују агресивност непријатеља, в) његову организованост, г) припремљеност акције, д) повезаност са спољним факторима, ђ) представља покушај промене друштвеног и политичког система у антисоцијалистичком, антисамоуправном и антидемократском смислу.¹⁸⁾ У Платформи се указује да је на сцени захтев да се “ревидирају и измене границе суверених држава”,¹⁹⁾ те се упућује више него јасна критика покрајинском и локалном руководству Космета садржана у оцени да су се “делови Савеза комуниста Косова, Социјалистичког савеза и других, односно делови њихових руководства, доста дуго повлачили под притиском унутрашње контрареволуције, а у време самих догађаја нису се понашали одлучно и борбено”.²⁰⁾ Но, без обзира на врло оштро и прецизно дефинисане ставове и извршену анализу, њихова реализација је успешно осптрјуирана од стране албанских кадрова инфилтрираних у Савез комуниста, па чак и неких српских кадрова који су водили рачуна да се из личних, каријеристичких и бирократско-конформистичких разлога, не мере не само албанским сепаратистима, већ и онима из руководства других југословенских република и покрајина који су са њима шуровали, а што ће јасно изаћи на видело током IX седнице ЦК СКЈ и VIII седнице ЦК СКС 1987. године.

У периоду 1987-1997. доминира ненасиљан отпор Албанца властима Србије и Југославије. Он се огледа кроз стварање паралелног сепаратистичког система практично у свим областима живота (нпр. школство, здравство), док је број терористичких аката релативно мали. Број таквих аката у интервалу 1991-1997. износио је укупно 134, да би 1998. нагло скочио на 2 391. Заправо, управо је то тренутак када се доноси политичка одлука у албанском сепаратистичком покрету да се пређе на насилне, терористичке методе борбе. “Предуслови за ескалацију тероризма током 1998. године, стварају се убацивањем великих количина наоружања, минско – експлозивних средстава и муниције преко границе са Албанијом

17) Урош Шуваковић, “Девета седница Централног комитета Савеза комуниста Југославије и њен друштвени значај у решавању проблема на Косову и Метохији”, у Б. Јовановић, У. Шуваковић (прир. и ур.) *Косово и Метохија 1912-2012*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица, 2012, стр. 861

18) ЦК СКЈ, *Политичка платформа за акцију Савеза комуниста Југославије у развоју социјалистичког самоуправљања, братства, јединства и заједништва на Косову*, усвојена на XXII седници, 17. новембра 1981. Издавачки центар “Комунист”, Београд, стр. 8.

19) Исто, стр. 35.

20) Исто.

и Македонијом. Повољни услови за то настају распадом албанске војске и плљачком њених магацина током 1997. године, чиме се способност криминалних и терористичких група да изврше терористички напад брзо повећала²¹⁾ Наравно, и даље остаје питање да ли је распад албанског безбедносног система био сасвим случајан како је то у јавности приказано или је он баш и имао за сврху омогућавање масовног наоружавања косовских Албанаца како би они прешли у нову фазу супротстављања Србији - етнотерористичку. Такође је важно уочити да су и неки други услови повољно деловали да дође до ескалације етнотероризма на Косову и Метохији. Наиме, током рата у Босни и Херцеговини, у муслиманској војсци се борило око 2 000 муџахедина, доведених из Авганистана, Саудијске Арабије и других арапских држава. Неки од њих су чак добили и босанско-херцеговачко држављанство, међу њима и сам Бин Ладен, коме је босански пасош издат у амбасади ове земље у Бечу. Када је рат завршен 1995. многи од њих су остали тамо где су се затекли, као "спавачи" који су постали грађани ове земље. Осам бин Ладен се бар једанпут лично сусрео са Алијом Изетбеговићем у Сарајеву, а такође је боравио и у Албанији, према признању шефа њихове обавештајне службе Фатоса Класија.²²⁾ На територији ове суседне државе организовани су кампови Ал Каиде у којима су њени припадници обучавали будуће терористе ОВК у вршењу терористичких аката. О овом присуству Бин Ладена и Ал Каиде на територији Албаније, председник Милошевић је лично информисао Ричарда Холбрука, упозоривши га на опасност. Американци то, међутим, нису схватили све до 11. септембра 2001. Према томе, исламско-фундаменталистички утицај на терористе ОВК ишао је претежно из два правца: Албаније и Босне и Херцеговине. На подручју Дренице, у саставу ОВК, у периоду мај-јул 1998. деловала је терористичка муџахединска јединица „Абу Бекир Садик“, у чијем саставу су били држављани Саудијске Арабије, Египта, Албаније, Енглеске, Ирске, Шкотске, Македоније и Босне и Херцеговине. Командат је био Екрем Авдија из Косовске Митровице, а финансирана је преко организација „Исламски балкански центар“, „Активна исламска омладина из Зенице“ у БиХ и „Биро за исламски позив за Косово“ (чије је међународно седиште у Ријаду, Саудијска Арабија) који је основао, као и ову јединицу, Екрем Авдију. Јединица је бројала око 110 припадника, и располагала је већом количином оружја

21) Обрад Стевановић, *Специфичности албанског тероризма на Косову и Метохији*, неobjављена докторска дисертација одбрањена на Факултету безбедности Универзитета у Београду, 2008, стр. 302.

22) Исто, стр. 271.

(од калашњикова и одговарајуће муниције, преко минско-експлозивних средстава до ракетних бацача “зоља“, као и другом ратном опремом). Припадници ове терористичко-исламистичке групе су похапшени и осуђени пред Окружним судом у Косовској Митровици,²³⁾ али су доласком ДОС-а на власт убрзо амнестирани. Њихов рад је обновљен и документовано је присуство већег броја припадника ове јединице - муџахедина крајем 2008. и почетком 2009. у Бошњачкој махали, у северном делу Косовске Митровице.²⁴⁾ Осим тога, новцем претежно из Саудијске Арабије изфинансирана је изградња више од 150 џамија на подручју Косова и Метохије, које су истовремено и седишта у којима се врши верска настава.

У погледу статистичких података, у ратној 1999. години број терористичких напада је достигао рекорд – 5 492, да би већ у следећој 2000. опао на 1 028, а потом у години етничког погрома скочио на 1 048 и од тада је у сталном паду да би 2013. износио свега 94. Укупно у периоду 1991-2013. извршено је 12 964 терористичка напада на Косову и Метохији.²⁵⁾ Резултат удруженог злочиначког подухвата НАТО и албанских терориста окупљених у ОВК био је протеривање око 250 000 Срба и других неалбанаца са Космета одмах по доласку снага КФОР 1999. Дрastiчно смањивање броја етнотерористичких напада после 2004. не треба да чуди: то је резултат чињенице да је циљ постигнут, да је Космет готово у потпуности етнички очишћен и да оних неколико стотина хиљада преосталих Срба не представљају сметњу остваривању његове независности као прве фазе у процесу стварања тзв. “Велике Албаније“.

Начин извршења ових терористичких напада не указује на њихов исламско-фундаменталистички карактер. Ту нема повика “*Allahu ekber*“, нема самоубилачких напада итд. То је и навело О. Стевановића да закључи како је нпр. у поређењу са ПЛО “идеолошка обојеност етносепаратистичког деловања ОВК на Косову и Метохији, била више националистичка него верска“.²⁶⁾ Осим тога, друштво које се изграђује под управом бивших припадника ОВК

23) Пресуда Окружног суда у Косовској Митровици К. бр. 1/2000, јавно објављена 13. јула 2000.

24) “Абу Бекир Сидик хара Митровицом“, Глас јавности, 8. јануар 2009. Доступно на: <http://www.glas-javnosti.rs/clanak/tema/glas-javnosti-08-01-2009/abu-bekir-sidik-hara-mitrovicom>, приступљено 13. 01. 2015.

25) Урош Шуваковић, *Транзиција: прилог социолошком проучавању друштвених промена*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица, 2014, стр. 277.

26) Обрад Стевановић, *Специфичности албанског тероризма на Косову и Метохији*, необјављена докторска дисертација одбрањена на Факултету безбедности Универзитета у Београду, 2008, стр. 155.

нема одлике исламског - више је забрађених жена у Новом Пазару него у Приштини; у главном граду АП Косово и Метохија гради се велелепна католичка катедрала, при чему треба имати на уму да је и сам лидер албанских сепаратиста Ибрахим Ругова био - католик. С друге стране, током 1998-1999. у терористичким нападима ОВК страдао је знатан број Албанца који су били лојални Србији, а међу њима највише оних католичке вероисповести.

Када је реч о утицају Турске, за разлику од утицаја Саудијске Арабије који је у порасту, он је до сада минимализован. Турака више на Косову и Метохији готово да нема, тако даје тачна оцена да се “неосманска политика на Балкану систематски ослања на тамошње муслиманске заједнице, у чијем јачању сагледава сопствену шансу за васпостављање утицаја у региону”.²⁷⁾ Давотоглу, државник-доктринар, у оквиру своје идеје о “стратегијској дубини” конкретизује да су ти турски традиционални ослонци на Балкану Бошњаци²⁸⁾ и Албанци. Танасковић, опет указује на његову изјаву како је Османско царство “првенствено било балканска држава”,²⁹⁾ што потврђује јасне геополитичке аспирације Турске на овом простору. Међутим, бар за сада, Турска те своје амбиције много успешније остварује на подручју Рашке области и Босне и Херцеговине, него на косову и Метохији.

У погледу утицаја ислама на сепаратистички покрет на Косову и Метохији, Јевтић је децидан да је управо то кључни фактор, и износи следећу аргументацију: “Свака манифестација шиптарског национализма за последицу је имала ширење културе шиптарске нације која је неодвојиво везана за ислам, тако да би све оно што представља победу великошиптарске идеје у ствари представљало победу ислама. Увек када би се ефикасно завршила акција етничког чишћења Срба и када би они нестајали, село које је раније било европско, добило би исламски лик. Нестајале би куће Срба, архитектура би добијала исламски лик, рушила би се гробља са крсто-

27) Дарко Танасковић, *Неосманизам: доктрина и спољнополитичка пракса*, друго, допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2011, стр. 137.

28) Аутор овог рада прихвата да сваки појединац себе може да национално одреди и назове како жели, па то право не спори ни онима који себе називају Бошњацима. Ипак, констатујемо да се ради о новоуспостављеној нацији, након 2000. године, која претендује да замени у социјалистичкој Југославији насталу нацију - Муслимани. Међутим, данас постоје на овим просторима обе ове нације. Иначе, творац термина “Бошњаци” је аустријски окупациони управник Босном и Херцеговином Бењамин Калај.

29) Дарко Танасковић, *Неосманизам: доктрина и спољнополитичка пракса*, друго, допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2011, стр. 133.

вима, уништавале цркве, а ницале џамије“.³⁰⁾ Из овога, он извлачи закључак како је сепаратистички покрет Албанца на Косову и Метохији “националистички по форми, а религиозно-исламски по суштини“.³¹⁾

КА ЗАКЉУЧИВАЊУ

Анализирајући терористичко деловање албанских сепаратиста на подручју Косова и Метохије и његову идеолошку основу, мора се уочити да је он пролазио кроз више фаза:

1. Несумњиво је да је у првој фази исламски утицај, и то искључиво турски, био доминантан. То је период Прве призренске лиге, па до пропасти Отоманског царства. При том, ово не искључује утицај великих сила, Аустрије и Италије, на формирање и развој Лиге;

2. Други период, у коме је интензивно деловање качачког покрета, отпочиње пред крај I светског рата и траје до окончања II светског рата. У том раздобљу, посебан утицај на албански тероризам и сепаратистички покрет имају фашистичка Италија и Хитлерова Немачка, дакле две неисламске државе. Управо је под патронатом католичке Италије и дошло до стварања “Велике Албаније“, која је као марионетска држава једино и постојала за време II светског рата;

3. С успостављањем стаљинистичко-маоистичког режима Енвера Хоџе у Албанији, који је забранио религију, утицај ислама на сепаратистичко-терористички покрет Албанца на Косову и Метохији је пресечен. У том периоду он има веома јасно шовинистичке карактеристике, чак до те мере да је директно подстицао исељавање Турака за Турску или их арбанашио, а терористичке организације су за своју идеолошку основу имале Хоџину интерпретацију “марксизма-лењинизма“;

4. С пропашћу реалног социјализма, смрћу Енвера Хоџе и одласком с власти Рамиза Алије, у Албанији долази до поновног омогућавања испољавања религиозне припадности. Али, ово је трoверна земља, у којој има и муслимана (највише) и католика и православних. Сам лидер косовских сепаратиста је католичке вероисповести.

30) Мирољуб Јевтић, *Албанско питање и религија*, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2011, стр. 86.

31) Исто, стр. 96.

5. Друштвене околности у окружењу, које су значиле присуство радикалног исламског фактора, и то како у Албанији, тако и у Босни и Херцеговини водиле су расту утицаја ислама на терористичке организације Албанаца у јужној српској покрајини. Регистровано је присуство муџахедина, Ал Каиде, кампова које су они држали за терористичку обуку припадника ОВК итд. Тај је утицај био, међутим, исламско-арапски, а не исламско-турски, и без обзира на уложени труд није доминантно идеолошки обојио терористичку ОВК. Она је увек ратовала не у име Алаха, већ у име “Велике Албаније“. Исламски утицај је, кроз обуку, слање бораца и финансирање ОВК, настојао да ову терористичку организацију инструментализује у сврху остваривања својих интереса. С друге стране, настојећи да издејствује независност од Србије, ОВК се нужно држала Запада, посебно Америке, а после 11. септембра 2001. САД се постале веома осетљиве на све оно што је блиско исламском фундаментализму;

6. Акти скрнављења православних гробаља, манастира и цркава једино указују на верски елемент овог терористичког деловања. Међутим, та гробља осим што су православна, она су и српска; ако се жели затрти траг српској присутности на простору Косова и Метохији, онда се и гробља морају сравнити са земљом, а цркве срушити. То, међутим, више указује на геноцидне намере у односу на српски народ;

7. Одговарајући на питање о евентуалној исламско-фундаменталистичкој заснованости албанског сепаратистичко-терористичког покрета на Косову и Метохији, долазимо да закључка да такав елемент свакако постоји. Међутим, он је само *један од идеолошких елемената* терористичког организовања Албанаца у јужној српској покрајини, и то не главни. Исламски елемент је пре свега увежен, и то у ранијим фазама из Турске, а у савремено доба првенствено из Саудијске Арабије, преко Албаније и Босне и Херцеговине, кроз деловања огранака Ал Каиде. Доминантно би се могло закључити да је основа албанског терористичког деловања на Косову и Метохији идеологија *Албанства*,³²⁾ односно остварења сна о настанку “Велике Албаније“, те да према томе он има наглашено шовинистичке карактеристике. За остваривање тог циља, он се увек ослањао на оне силе за које је процењивао да могу и имају интереса да му помогну у његовој реализацији: на Турску, Аустрију, Немачку, Италију, Саудијску Арабију, Америку и НАТО. Ту, дакле, није био пресудан

32) Р. Гађиновић, М. Бајагић, “Политичке последице албанског насиља на Балкану“, *Српска политичка мисао* 3/2012, Институт за политичке студије, Београд, стр. 133.

религијски елемент, већ однос међу моћним силама у конкретном историјском раздобљу;

8. С обзиром на одвијање процеса глобализације, стање ствари какво је данас не треба узети као коначно. Сасвим је могуће да дође до снажења исламског фундаменталистичког фактора на просторима Косова и Метохије, при чему то може да буде последица промена односа снага у свету (нпр. препуштање Балкана у сферу утицаја Турске као компензација за њен неулазак у ЕУ). Такав развој догађаја, исламска експанзија, озбиљно би угрозили стабилност овог дела Европе.

ЛИТЕРАТУРА

- Борозан, Ђ., *Велика Албанија: поријекло - идеје – пракса*, Војноисторијски институт ВЈ, Београд, 1995.
- Bhargava, R., "The Crisis of European Secularism: A non-western Perspective" in *Crisis, Critique and Change*, abstract book of 11th ESA Conference, Torino, 28-31 August 2013.
- Гађиновић, Р, Бајагић, М., "Политичке последице албанског насиља на Балкану", *Српска политичка мисао* 3/2012, Институт за политичке студије, Београд.
- Јевтић, М., *Джихад у Босни и време глобализације*, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2013.
- Јевтић, М., *Албанско питање и религија*, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2011.
- Милановић, В., *Универзитет у Приштини у мрежи великоалбанске стратегије*, Књижевне новине, Београд, 1990.
- Михајловић, Ж. Ш., *Подземни рат на Косову и Метохији 1389-1989*, Југословенска естрада, Београд, 1989.
- Open Society Justice Initiative, *Globalizing Torture: CIA Secret Detention and Extraordinary Rendition*, Доступно на: <http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/globalizing-torture-20120205.pdf>, 2013, приступљено: 23. 01. 2015.
- Пресуда Окружног суда у Косовској Митровици К. бр. 1/2000, јавно објављена 13. јула 2000.
- Рајс, Р. А., *Ратни извештаји из Србије и са Солунског фронта: необјављени текстови на српском језику*, прир. Ж. В. Марковић, М. Старчевић, Геополитика прес, Београд, 2014.
- Стевановић, О., *Специфичности албанског тероризма на Косову и Метохији*, необјављена докторска дисертација одбрањена на Факултету безбедности Универзитета у Београду, 2008.
- Stulli, V., „Албанско питање (1875-1882)“, *Рад*, књ. 318, ЈАЗУ, Загреб, 1959.
- Танасковић, Д., *Неосманизам: доктрина и спољнополитичка пракса*, друго, допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2011.

- Храбак, Б., “Први извештаји дипломата великих сила о Призренској лиги “, *Balkanica IX*, 1978.
- ЦК СКЈ, *Политичка платформа за акцију Савеза комуниста Југославије у развоју социјалистичког самоуправљања, братства, јединства и заједништва на Косову*, усвојена на XXII седници, 17. новембра 1981. Издавачки центар “Комунист“, Београд.
- Чомски, Н., „Сад смо Шарли, а нисмо били РТС “, *Политика*, 21. јануар 2015. Доступно на: <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Comski-Sad-smo-Sarli-anismo-bili-RTS.sr.html>, приступљено 23. 01. 2015.
- Шуваковић, У., “Век сепаратистичког насиља косовских Албанаца над Србима и другим грађанима неалбанске националности (1912-2012) “, у Д. Маликовић, У. Шуваковић, О. Стевановић (ур. и прир.) *Политичко насиље*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица, 2011.
- Шуваковић, У., “Девета седница Централног комитета Савеза комуниста Југославије и њен друштвени значај у решавању проблема на Косову и Метохији “, у Б. Јовановић, У. Шуваковић (прир. и ур.) *Косово и Метохија 1912-2012*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица, 2012.
- Шуваковић, У., *Транзиција: прилог социолошком проучавању друштвених промена*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица, 2014.
- “Абу Бекир Сидик хара Митровицом “, *Глас јавности*, 8. јануар 2009. Доступно на <http://www.glas-javnosti.rs/clanak/tema/glas-javnosti-08-01-2009/abu-bekir-sidik-hara-mitrovicom>, приступљено: 13. 01. 2015.
- „ЛГБТ изложба: посетиоцима приказана слика на којој је Исус геј“, *Телеграф*, 3. октобар 2012. Доступно на: <http://www.telegraf.rs/vesti/beograd/364188-lgbt-izlozba-posetiocima-prikazana-slika-na-kojoj-je-isus-hrist-gej-foto>, приступљено: 23. 01. 2015.

Uros V. Suvakovic

TERRORIST ACTS OF ALBANIANS IN KOSOVO AND METOHIJA – FOUNDATION IN ISLAMIC FUNDAMENTALISM

Resume

There are several phases in analyzing the terrorist acts of Albanian separatists in the region of Kosovo and Metohija. Firstly, the Islamic, predominantly Turkish influence was dominant in the first phase. It was the period of the First Prizren League, until the collapse of Ottoman Empire. This does not exclude the influence of other great powers, such as Austria and Italy, on the formation and development on the League. Second period, when the actions of Kachak Movement were intensified, started at the end of WWI and lasted until the end of WWII.

During this period, , the fascist Italy and Hitler's Germany – the two non-Islamic states, had a special influence on the Albanian terrorist and separatist movement. Creation of "Great Albania", a puppet state, has happened just under the patronage of the catholic Italy.

Furthermore, with the establishment of Stalinist-Maoist regime of Enver Hoxha in Albania, the influence of Islam on separatist-terrorist movement of Albanians at Kosovo and Metohija was cut off. The movement has clear distinct chauvinistic characteristics, while terrorist organizations had ideological basis on Hoxha's interpretation of Marxism-Leninism. With the fall of socialism, the death of Enver Hoxha and the fall of Ramiz Alia, it was again possible to exhibit religion. However, Albania is a three-religion country, with Muslim majority and Orthodox and Catholic minorities. The leader of Kosovo separatists during the fight for secession, Ibrahim Rugova, was himself a Catholic.

The presence of radical Islamic factor, both in Albania and in Bosnia and Herzegovina led to the increased influence of Islam on terrorist organizations of Albanians in the southern Serbian province. The presence of mujahedeen was registered. However, the influence was Islamic-Arabic and not Islamic-Turkish, and regardless the effort put into this, it has not dominantly ideologically colored the terrorist KLA. Islamic influence was trying to instrument this organization for the purpose of achieving the interests by training, sending fighters and financing the KLA. On the other hand, in the attempt to force independence from Serbia, the KLA necessarily stick to the West, especially the USA, and after 11 September 2001 the USA has become very sensitive to the Islamic fundamentalism.

Regarding the issue of possible Islamic-fundamentalist basis of the Albanian separatist-terrorist movement in Kosovo and Metohija, we conclude that such an element surely exists. However, it is only one of the ideological elements of the terrorist organizing of Albanians in the southern Serbian province, even not the main one. The Islamic element is primarily imported, in early phase from Turkey and in contemporary period primarily from Saudi Arabia, via Albania and Bosnia and Herzegovina.

A dominant conclusion might be that the basis of the Albanian terrorist actions in Kosovo and Metohija is the ideology of Albania-ism, i.e. accomplishment of the dream about the foundation of the "Great Albania"; therefore, it has significant chauvinistic characteristics. For accomplishment of that goal, it has always relied on the forces that might and have interest to help in the realization: on Turkey, Austria, Germany, Italy, Saudi Arabia, the USA and NATO. Therefore,

the religious element was not crucial, but the relation between the powerful forces in the specific historical period.

Keywords: *Kosovo and Metohija, Albanian terrorism, Islam, Greater Albania, 1980-2013.*

* Овај рад је примљен 09. марта 2015. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 15. маја 2015. године.

Младен Бајаџић*Криминалистичко-полицијска академија, Београд*

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА У ВРТЛОГУ РАДИКАЛНОГ ИСЛАМИСТИЧКОГ ФАНАТИЗМА, ЕКСТРЕМНОГ ВЕХАБИЗМА И ТЕРОРИЗМА*

Сажетак

Две деценије међународних напора да се Босна и Херцеговина сврста у модерне државе на европској политичкој, економској и безбедносној карти нису уродиле плодом, јер се овај део Балкана и даље може с правом назвати „буре барута“ за крхке и тешко одрживе мирне међунационалне и међуверске односе. Појава и јачање екстремних политизованих интерпретација Ислама, радикалног (пан)исламског фундаментализма, развој екстремних вехабијских заједница и терористичких структура у БиХ, указују да она постаје кључни извор и генератор глобалног верског тероризма који је најтежа претња регионалној и европској безбедности тренутно и у будућности. У овом раду се настоји дати историјски, политички и безбедносни приказ развоја исламског фундаментализма, екстремног вехабизма и тероризма на просторима БиХ, утемељеног на политичкој и безбедносној анализи корена тероризма на овом простору, који сежу не само у ратни период (1992-1995) у БиХ, већ и много пре, када су у БиХ дошли и почели активно деловати први припадници „Муслиманске браће“, Ал Каиде, муџахедински ветерани из Авганистана и осталих терористичких организација и мрежа.

Кључне речи: *Босна и Херцеговина, радикални (пан)исламски фундаментализам, вехабизам, тероризам, политичко насиље*

* Рад је резултат истраживања на пројекту: „Управљање полицијском организацијом у спречавању и сузбијању претњи безбедности у Републици Србији“, који финансира и реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду, циклус научних истраживања 2015-2019. година.

Целовито сагледавање појаве и развоја и јачања панисламског фундаментализма, екстремног вехабизма и тероризма на простору БиХ, Балкана и ширег европског простора, захтева указивање на феномен својеврсне глобализације религијског тероризма, као и на историјска дешавања на простору садашње БиХ и бивше СФРЈ током последње деценије XX и почетком XXI века. Као што знамо, распаду бивше СФРЈ претходили су деценијски нагомилани проблеми који су се огледали у готово константној, политичкој, друштвеној, економској и безбедносној кризи која је уследила крајем хладног рата. Многи истраживачи стоје на становишту да је СФРЈ разбијена споља, отвореним и тајним политичким, економским и војним притисцима, пре свега западних сила.¹⁾ Западне земље су прво изазвале економску кризу, која је, под разним политичким и другим притисцима прерасла у политичку кризу, коначно и распад Југославије. Резултат те кризе је било прво отцепљење Словеније (1991) и Хрватске (1991) уз избијање грађанског рата, даље продубљавање етничких (и верских) сукоба на простору јужне српске покрајине Косова и Метохије, као и заоштравање вековно сложених односа између три доминантне етничке заједнице у БиХ – Хрвата, Муслимана (Бошњака) и Срба, који ће експлодирати почетком 1992. године у крвави етнички и верски сукоб.

Распад бивше СФРЈ посебно је продубио политичку кризу у БиХ. Током распада Југославије у БиХ су се појавили ирационални политички програми који се нису могли остварити мирним путем, посебно стварање исламске државе у Бих на принципима шеријатског права, „Исламске декларације“ Алије Изетбеговића²⁾ и програму Странке демократске акције (СДА), чије су језгро чинили најрадикалнији исламисти.³⁾

Процес урушавања БиХ и почетак рата текао је у више фаза. Прво су представници муслиманског и хрватског народа, политички организовани у националне политичке странке СДА и ХДЗ, прегласавањем српских посланика из редова СДС у Скупштини СР БиХ 15.10.1991. године изгласали *Акт о реафирмацији суверености Републике Босне и Херцеговине*. Овај чин је директно довео до националних и верских сукоба у БиХ, који су довели и до етничког

1) Видети: Смиља Аврамов, *Постхеројски рат Запада против Југославије*, Ветерник, ЛДИ, 1997; Живорад Ковачевић, *Америка и распад Југославије*, Филип Вишњић и ФПН, Београд, 2007.

2) Alija Izetbegović, *Islamska deklaracija - Jedan program islamizacije muslimana i muslimanskih naroda*, Sarajevo, 1970.

3) Слободан Радуљ, *Терористичка мрежа у Босни и Херцеговини*, Наука и друштво, Београд, 2007, стр 50.

и верског рата. У настојању да БиХ устроји као шеријатско друштво, како је замислио „Исламској декларацији“, Изетбеговић је почетком 1990-тих година, још пре почетка рата, успео код својих покровитеља из исламских земаља, где је исламистичка идеологија надвладала секуларна друштва, добити политичку подршку и конкретне видове помоћи (прилив значајних финансијских средстава и верских исламских ратника – муџахедина).⁴⁾ Била је то подршка плану стварања новог *калифата* на простору Европе. Сама „Исламска декларација“ је јединствен верско-политички памфлет/програм, у који је Алија Изетбеговић уградио филозофске и политичке ставове познатих исламских мислилаца, (пре свега *Muhammeda Qutba* изложених у делу „Дилеме око Ислама“) као и ставове тадашње политичке емиграције босанских муслимана (Теуфик Велагић, Смаил Балић и др.). У коначној верзији „Исламска декларација“ је у жижу јавности дошла тек 1990. године путем Мале муслиманске библиотеке, јер је њена прва верзија из 70-их година прошла доста незапажено.⁵⁾ Декларација чини манифест политичког програма СДА и њених лидера, који су настојали реализовати њене програмске циљеве и коначно увести шеријатско право и створити калифат у БиХ. Рат у БиХ је почео убрзо после референдума за независност од 29.02. до 01.03.1992. године, на који је изашло нешто мање од 70% грађана БиХ, а Срби су скоро потпуно бојкотовали независност БиХ и њено отцепљење из Југославије. Једини покушај да се у БиХ избегне крвопролиће био је Кутиљеров мировни план, али га је 28.03.1992. године одбио самозвани председник БиХ Алија Изетбеговић.

Дубока друштвена, политичка и безбедносна криза у БиХ непосредно после њеног признања као самосталне државе, поговарала је не само избијању етничког и верског рата, већ и јављању првих тајних структура глобалних терористичких мрежа, које су деловале на идеолошким темељима екстремног панисламског фундаментализма. Да би остварио сан о БиХ као исламској републици, Изетбеговић је и пре рата обезбедио долазак исламских ратника-муџахедина у БиХ из исламских земаља. То су били уверени

4) Муџахедин је множина именице муџахид што дословно значи „борац“, неко ко се ангажовао у цихад, или „борби“, али се често преводи као „свети ратник“. У XX веку израз „муџахедин“ је постао популаран у медијима за описивање наоружаних бораца који подржавају исламистичке идеологије. Арапске речи обично имају корен од три слова. Корен речи муџахедин је Ц-Х-Д што значи „напор“. Ово је исти корен као корен речи цихад, што значи „борба“. Муџахид је, стога, оригинално неко ко се бори или напреже. Овај израз је чак и у арапском преузео значења која су специфично религиозна, или специфично војна, или обоје.

5) Више у: Џевад Галијашевић, *Ера тероризма у БиХ*, Филип Вишњић, Београд, 2007, стр. 37.

фундаменталисти, фанатични терористи са ратним искуством из Авганистана, Блиског и Средњег Истока. Од тада до данас БиХ је постала станица најекстремнијих исламистичких терористичких организација и појединаца, који представљају претњу по безбедност БиХ, Балкана и целе Европе.

ИДЕОЛОШКО-ПОЛИТИЧКИХ И РЕЛИГИЈСКИ ТЕМЕЉИ РАЗВОЈА ЕКСТРЕМНОГ ИСЛАМСКОГ ФУНДАМЕНТАЛИЗАМА И ТЕРОРИЗМА У БИХ

Иако најмлађи међу светским монотеистичким религијама, Ислам је друга религија у свету по броју следбеника, а прва по брзини ширења. Данас се при помену појма “ислам” не мисли само на земље које се протежу од северне Африке до југоисточне Азије, већ и на друге мањинске заједнице муслимана широм света. Многа савремена дешавања у свету управо су везана за Ислам и као религију и као идеологију, који, у односу на друге религије, има потпуно другачије погледе на даљи развој цивилизације. Он представља једну од најутицајнијих симболичких и идеолошких сила мултиполарног света.⁶⁾

Злоупотреба Ислама и верског идентитета његових следбеника у минулим епохама доводила је до најкрвавијих ратова и погрома многих народа. У позадини те злоупотребе увек је био исти узрок – интерес, и то најчешће интерес државе.⁷⁾ За остваривање својих циљева исламске земље користе религију као основ групног идентитета. У прилог планске исламизације БиХ говори и изјава Реис ул улеме Мустафе ефендије Церића од 29. 09. 1994. године у листу “Љилан”, који каже да је „процес прочишћавања и организовања Муслимана од Масрика до Магриба (од истока до запада) започео и да га је “тешко зауставити и да ће трајати следећих 50-100 година“.⁸⁾ Однос муслиманске заједнице према Исламу у БиХ доживео је брзу трансформацију из традиционалног, цивилизованог, европског поимања вере као категорије индивидуалног односа према Богу, себи, другом човеку и заједници, у категорију

6) Дарко Трифуновић, Горан Стојаковић, Миленко Врачар, *Тероризам и Вехабизам*, Филип Вишњић, Београд, 2011, стр. 36.

7) Исто, стр. 37.

8) Цевад Галијашевић, *Ера тероризма у БиХ*, Филип Вишњић, Београд, 2007, стр. 89.

доминантне групне свести и егзелтације, којој ни “пирамиде нису довољне за дефинисање субјективитета”.⁹⁾

Корени исламског препорода и радикализације исламске религије у БиХ, тиме и у Европи, налазе се у поменутој „Исламској декларацији“ чији је аутор бивши лидер босанских муслимана Алија Изетбеговић. Следећи упуте из овог документа, муслимански народ у БиХ је сам себи донео, како ће се касније испоставити, огромне невоље. Тиме су се код босанских муслимана створиле идеолошко-политичке и друге основе за генерисање мржње према свему неисламском, а мржња и спремност усађени у главе следбеника ове радикалне политике су били иницијатори за будућа злодела и према немуслиманима и делу сопственог народа који не следи активну исламизацију.

Реализација исламистичких идеја на простору БиХ је иницирана и потпомогнута од великог броја исламских земаља. Најзначајнију улогу имале су Иран, Саудијска Арабија, Сирија, Јордан и друге исламске земље. Примера ради, присуство иранских обавештајаца датира још од 1979. године и доласка ајатолаха Хомеинија на власт. Иранци су заслужни за стварање СДА и доласак Алије Изетбеговића на власт. Они стоје иза његовог ратног програма, а делују и данас преко параобавештајних органа СДА и паракултурних и паракхуманитарних организација. Иранска обавештајна инвазија на БиХ управо је била заснована на принципима “Исламске декларације“, док су, с друге стране, муслимански младићи из БиХ похађали тајно верску и војну обуку у Техерану, која је коначно постала искључиво терористичка. Ирански обавештајци су врбовали у БиХ људе за терористичке акције широм Европе и света, пошто су им била потребна “европска лица“. Иако је Дејтонско-париским споразумом било предвиђено да власт Алије Изетбеговића прекине контакте с иранским екстремистичким центрима, то се није десило. Политику Алије Изетбеговића наставио је његов син Бакир који гаји блиске односе са Сејдијем Мухамедом Хусеинијем, министром културе Ирана.¹⁰⁾ По западним изворима у БиХ данас делује 630 екстремистичких иранских обавештајаца, а по домаћим 350. У оба случаја реч је о далеко већем броју тих људи који користе и БиХ и пасоше других земаља.¹¹⁾ Муслиманске државе су биле и главни финансијери куповине оружја, а за те везе и послове

9) Исто, стр. 5.

10) Leslie S. Lebl, *Islamism and Security in Bosnia and Herzegovina*, Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press, 2014, p. 7.

11) Вечерње новости, Београд, 29.10. 2013, стр 27.

Алија Изетбеговић је делегирао најповерљивије људе: Омера Бехмена, Хасана Ченгића, Хариса Силајџића и Алију Делимустафића. Изетбеговић је повремено ишао и у посете исламским државама да лично тражи новац. На саудијском радију у априлу 1993. помињао је 17 милиона долара добијених у акцији прикупљања, као и 20 милиона које ће ускоро добити за наоружање Армије БиХ. И разне турске фондације су од почетка рата финансирале Изетбеговићев ратни програм формирања муслиманске државе у БиХ.¹²⁾

Из ових и других разлога у БиХ је изражена снажна мотивисаност значајних делова муслиманске заједнице за вршење терористичких активности. Једна од погодности овом феномену је и географски фактор - мали простор који се налази на раскрсници Истока и Запада. Вишевековна идеолошко-политичка и етничка подељеност и сукобљеност две највеће етничке групе у БиХ – Срба и Муслимана, допринела је да се у БиХ различито посматрају и тумаче појаве ако што је тероризам, посебно онај генерисан исламистичко-фундаменталистичком идеологијом која је најприсутнија у БиХ. Политичку, безбедносну и другу немоћ дејтонске БиХ успешно користе инструисани исламски верски фанатисти, пре свега организовани у вехабијске покрете/заједнице, који уживају евидентну наклоност политичких структура Федерације БиХ, где су муслимани у већини. БиХ је угрожена и од тзв. терориста „спавача“, потенцијалних терориста који притајено живе и раде у БиХ и чекају погодан тренутак или наређење да крену у убилачке нападе. Опасност представљају и појединци из редова домаћих муслимана из БиХ регрутовани и обучени за вршење терористичких аката. Инспирацију босанским муслиманима за терористичко деловање дао је и позив Бин Ладена 1998. године: „Убијање Американаца и њихових савезника цивила и војника дужност је сваког муслимана који то може да учини у ма којој земљи у којој је то могуће учинити.“¹³⁾ Коначно, и учешће припадника оружаних снага БиХ у мировним мисијама у Авганистану и Ираку терористичке групе могу да искористе као разлог за терористичке нападе у БиХ, пре свега на простору Републике Српске.

12) З. Петровић, *Ал-Каида*, Евро, Београд, 2002, стр. 159.

13) Мирослав Лазански, *Бин Ладен против Америке*, Књига комерц, Београд, 2001, стр. 171.

РАЗВОЈ ТЕРОРИСТИЧКЕ ИДЕОЛОГИЈЕ, ОРГАНИЗАЦИОНИХ МРЕЖА И АКТИВНОСТИ АЛ КАИДЕ И ДРУГИХ ИСЛАМИСТИЧКИХ ТЕРОРИСТИЧКИХ ОРГАНИЗАЦИЈА У БИХ

Зачеци исламистичке радикалне идеолошке мисли у БиХ могу се повезати са настанком “Исламске декларације” али је, према мишљењу немачког публицисте Јиргена Елсисера, аутора књиге “Како је цихад стигао у Европу”, цихад дошао у БиХ и у Европу током грађанског рата 1992-1995. године, када је Алија Изетбеговић уз помоћ Осаме бин Ладена унајмио између 5.000 и 10.000 муџахедина из северне Африке и са Блиског Истока и уз њихову помоћ се борио против Срба у БиХ. И Осам бин Ладен је упознао Алију Изетбеговића кроз “Исламску декларацију”, тако да није случајно што је већ почетком грађанског рата у БиХ долазио у посете “вођи исламске револуције на Балкану”.¹⁴⁾ Тек крајем 2001. године откривен је први доказ боравка Бин Ладена у БиХ, захваљујући дописнику немачког недељника “Шпигел” Ренате Флотау, која је открила да је 1993/4. године у Сарајеву у два наврата видела бин Ладена и са њим разговарала, од њега чак добила визит-карту, и да јој се тада није учинио превише занимљивим.¹⁵⁾

Рат у БиХ се показао као пожељна дестинација за свете исламске ратнике. Одмах почетком рата добровољци из Авганистана и других блискоисточних земаља почињу да долазе у БиХ, најчешће уз помоћ наводних хуманитарних организација.¹⁶⁾ При-

14) Lebl, Leslie S., *Islamism and Security in Bosnia and Herzegovina*, op. cit., p. 24.

15) Владо Азиновић, *Увод у студије тероризма*, Факултет политичких наука, Сарајево, 2012, стр. 40.

16) Тајне везе муслиманских лидера СДА и тајно наоружавање муслимана пре 1992. године и током рата у БиХ са познатим терористичким организацијама у свету, које су шириле екстремне панисламске идеје, делујући на простору Европе, Балкана и БиХ много пре генерисања кризе на просторима бивше СФРЈ, нису тајна захваљујући мноштву докумената на бази шврстих материјалних доказа говоре о томе. Тајне канале њихове сарадње чиниле су многобројне тзв. хуманитарне организације: *Al-Haramain Islamic Foundation* (Arabic: *Mu'assasat Al-Haramayn Al-Khayriyya*, *Extremist Connections: Al-Gama'at Al-Islamiyya*), *Human Appeal International – Hai* (Arabic: *Hay'at Al-A'mal Al-Khayriyya*, *Extremist Connections: Hamas*), *Human Concern International – Hci* (*Extremist Connections: Al-Gama'at Al-Islamiyya*, *Algerian Groups*), *Human Relief International – Hri* (*Extremist Connections: Possibly Hamas, Algerian Militants, Al-Gama'at Al-Islamiyya*), *International Humanitaire Hilfsorganization – Ihh* (*Extremist Connections: Iran Algerian Groups*), *International Islamic Relief Organization – Iiro* (Arabic: *Hay'at Al-Ighatha Al-Islamiyya Al-'Alamiyya*, *Extremist Connections: Hamas, Algerians, Al-Gama'at Al-Islamiyya*), *Islamic Relief Agency – Isra* (*Extremist Connections: Sudan*), *Kuwait Joint Relief Committee – Kjrc* (*Extremist Connections: Possibly Hamas, Algerians, Al-Gama'at Al-Islamiyya*), *Lajnat Al-Birr Al-Islamiyya – Lbi* (*Extremist Connections: Afghan Veterans*), *Maktab Al-Khidamat – Mak* (*Extremist Connections: Algerian Groups, Afghan Veterans, Ramzi Yousef, Usama Bin Ladin, And Possibly Hizballah, And Al-Gama'at Al-Islam*), *Muwafaq Foundation* (Arabic:

дошли алахови борци су имали идеалан полигон за учвршћивање својих структура и осмишљање стратегија за наставак терористичког деловања у БиХ, Европи и Сједињеним Државама. Доласком исламиста и муџахедина из муслиманских и западноевропских земаља 1992/93. године у БиХ ради учешћа у цихаду против наводне српске агресије (радило се о унутрашњем оружаном сукобу између конститутивних народа - српског, муслиманског и хрватског), дефинитивно је пренет цихад из централне Азије (Авганистан и Кашмир), са Блиског истока (Израел и Палестина) и Магреба (Алжир) у југоисточно предворје западне Европе. Из многих непознатих разлога, западне хришћанске земље нису могле или нису хтеле да уоче ову радикалну геополитичку промену, будући да су вишеструко, надамо се несвесно, учествовале у ширењу цихада у Босни све до 1995. године, тј. до окончања рата. Муџахедини су починили монструозне злочине над Србима и Хрватима и у великој мери реисламизовали локалне муслимане, међу којима су регрутовали велики број будућих терориста. Убијање ухваћених “неверника”/Срба одсецањем главе – што су починили у више наврата Бин Ладенови терористи у БиХ¹⁷⁾, није озбиљно схваћен у свету као

Al-Muwafaq, Extremist Connections: Al-Gama'at Al-Islamiyya), *Qatar Charitable Society/Committee, Red Crescent, Iran (Arabic Name: Helal Ahmar, Extremist Connections: Possibly Hamas, Algerians), Saudi High Commission, Third World Relief Agency – Twra (Extremist Connections: Al-Gama'at Al-Islamiyya)*, etc.; 1996 CIA Report on NGOs With Terror Links, Internet 02/05/2015, http://en.wikisource.org/wiki/CIA_Report_on_NGOs_With_Terror_Links; Intelligence and Terrorism Information Center, May 30, 2010, 130-10 E, Portrait of IHHAdditional information1, Col.(Ret.)Jonathan Fighe1, Internet 02/05/2015, http://israel-forum.ch/gallery/1/406-Hintergrund_Portrait%20der%20IHH.pdf, Deliso, Christopher, *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, Praeger Security International, Westport, Connecticut, London, 2007, p. 7; Richard Labeviere, *Dollars for Terror: The US and Islam*, New York: Alogora Publishing, 2000, p. 73; US Congress Senate, Committee on the Judiciary, Subcommittee on Terrorism, Technology and Homeland Security, *Terrorist Recruitment and Infiltration in the United States: Prisons and Military as an Operational Base*, 108th Congress, 1st Session, October 2003, Internet 12/02/2008, http://judiciary.senate.gov/testimony.cfm?id=960&wit_id=2719 Captain Patrick D. Buckley and Colonel Michael J. Meese, *The Financial Front in the Global War on York 10996*, 2001; Evan F. Kohlmann, *Al-Qaida's Jihad in Europe: The Afghan-Bosnian Network*, New York: Berg Publisher, 2004, pp. 35-48, etc; За допремање оружја, новца и људи у периоду лето 1992 - пролеће 1993. године коришћен је хуманитарни коридор од Загреба, преко Сплита до Травника. С оружјем, у БиХ су стизали и људи. Још у новембру 1992. објављени су извештаји да је 50 бораца из либанског Хезболаха отишло у Босну како би наоружали и обучили босанске, муслиманске борце. Кад су у септембру 1992. хрватске власти, на директан захтев америчке владе, зауставиле иранску испоруку 4.000 пушака и милион метака, у авиону су затекли и 40 припадника Иранске револуционарне гарде; видети: Есад Хећимовић, *Гариби муџахедини у БиХ 1992-1999*, Дан Граф Seemo, Београд, 2009.

- 17) Ритуална убиства и одсецања глава заробљеницима показале сличност са методима многих терористичких организација у свету. Одсецања глава тројици заробљеника на Црном врху код Теслића, убрзо ће постати пракса и у целој БиХ и у другим државама које постају угрожене од тероризма. Да се ради о истој школи и начину деловања убрзо показује терористичка организација ГИА, која је одрубила главе седморици редовника у Медеји у маја 1996. године. То је био образац напада на стране хришћане како би

2004. године, када Бин Ладенови терористи, предвођени Абу Мусабоом Заркавијем, одрубљују главу “неверницима” у Ираку¹⁸⁾, или када борци „Исламске државе“ (ISIS/ISIL) у Ираку одсецају главе западњацима.¹⁹⁾

Занимљив је и осврт на начин и пут доласка страних исламских плаћеника у БиХ који даје Али Хамад у књизи “У мрежи зла“, иначе и сам припадник Ал Каиде и један од осуђених за своје деловање у БиХ. Он детаљно описује свој пут у БиХ из Бахреина где је рођен као шиит, који касније прелази у сунитску верску заједницу, као и своје путовање до БиХ преко Беча, Загреба и Сплита до Травника, испланиран, наређен, припремљен и пропраћен од Ал Каиде.²⁰⁾ Други правац доласка муџахедина у БиХ из исламских земаља био је преко аеродрома у Тузли. БиХ је непосредно пре и током рата била окупирана присуством страних обавештајних служби, првенствено из САД, Немачке, Француске и Велике Британије, које су потпуно контролисале и диктирале сва дешавања у БиХ, из чега се закључује да су се и доласци исламских ратника одвијали или уз њихову помоћ, или уз прећутну сагласност. И данас постоји необјашњива фасцинираност Запада наводном борбом за тзв. „мултинационалну, мултикофесионалну и мултикултурну БиХ“, мамац који су сложено „прогутале“ готово све земље света, па се може говорити и о саучесништву многих у имплантацији пан-исламског покрета Ал-Каиде у Европи.²¹⁾

Због порекла исламских ратника и њихових искустава у борби за цихад, подршке и заштите коју су терористи уживали, БиХ је постала 1992. године терористичко жариште за цели регион и шире. Ова чињеница ће се осветити свима у БиХ, јер су почетком 2010. године америчке обавештајне службе откриле да се планира низ напада на годишњицу напада од 11. септембра 2001. године. Потенцијални нападачи су планирали да изврше низ бомбашких напада у подземној железници у Њујорку. Један од ухапшених је

се појачале расне и културне поделе у Алжиру и обезбедили услови за друштвену и политичку револуцију. Видети: Кристифер Хармон, , *Тероризам данас*, Голден маркетинг, Загреб, 2002, стр. 207.

18) М. Мијалковски, *Одговор тероризму*, Факултет цивилне одбрана, Београд, 2005. год., стр. 42.

19) Детаљније: Младен Бајагић, „Исламска држава Ирака и Сирије (ISIS/ISIL) – настанак, развој, идеолошки темељи и циљеви“, *Политика националне безбедности* (Годишњак), Институт за политичке студије, Београд, Година V, Vol. 7, No. 2/2014, стр. 25-54.

20) Упоредити: Али Хамад, *У мрежи зла-Међународни тероризам и Ал Каида*, Глас Српске, 2007.

21) Зоран Петровић, *Ал-Каида*, Евро, Београд, 2002, стр. 160.

био и Адис Медуњанин, амерички држављанин пореклом из БиХ. Признао је да је повезан са Ал Каидом и да је прошао њихову обуку у једном логору у Пакистану.²²⁾ Такође, у децембру 1995. године на војној паради у Зеници, у којој је пред Алијом Изетбеговићем и Расимом Делићем промарширало близу 10.000 војника Армије БиХ, марширао је и одред „Ел-Муџахид“, чији су припадници око глава носили зелене повезе с натписом на арапском „*Цихад је наш пут*“ и узвикивали „*Алаху екбер*“ и „*Цихад*“. Дојам који је оставила војна парада у Зеници био је да видео снимци и фотографије овога догађаја и данас служе као обавезна илустрација ТВ прилога, новинских написа и интернет блогова који указују на „опасност од милитантног ислама која вреба у срцу Европе“.²³⁾ Није уследила ни адекватна реакција међународне заједнице када је Дејтонским мировним уговором у члану III прописано да се зарађене „стране обавезу да се разоружају и да распусте наоружане цивилне групе у року од тридесет дана од преноса власти“. Муслимани у БиХ се нису „захвалили“ страним муџахединима на сарадњи. Напротив, босанске власти су им дале лична документа, пасоше, склоништа и одскочну даску за даље ширење и деловање. Вође „Ал Каиде“ су неразумну подршку западних демократија схватиле као њихову слабост. То су показали не само речима већ и конкретним злочиним - терористичким нападом 11. септембра 2001. године у Њујорку. Тај терористички акт и претња САД коју је упутио непознати „Пети батаљон исламске армије“, иако је *FBI* открио и уништио кампове за обуку исламиста у близини нуклеарне електране „Острво три миље“ нису схваћени озбиљно по америчку безбедност, а радило се о испољеном цихаду на територији САД.²⁴⁾

Након 11. септембра 2001. године Балкан и посебно БиХ се помињу као упориште терориста, њихових логистичких база и место за врбовање нових следбеника. Они главно упориште налазе у чињеници да у БиХ живи преко 40% муслимана и да су у њој током грађанског рата боравили добровољци из исламских земаља и мисионари који су ширили и још увек шире „радикалну ислам-

22) Медуњанин је сврстан на девето место међу десет најопаснијих терориста у свету у 2012. години, на листи коју је сачинио амерички CNN. Амерички суд је потврдио пресуду првостепеног суда да је Медуњанин крив за „планирање употребе оружја за масовно уништење и друге терористичке оптужбе“. Видети: *US House of Representatives, Permanent Select Committee on Intelligence, 54 Attacks in 20 Countries Thwarted By NSA Collection Under FISA Section 702 and PATRIOT Act Section 215 13 plots in the U.S., 25 in Europe, 11 in Asia, 5 in Africa, 10/05/2015, <http://intelligence.house.gov/sites/intelligence.house.gov/files/documents/50attacks.pdf>.*

23) В. Азиновић, *Увод у студије тероризма, оп. cit.*, стр. 79.

24) М. Мијалковски, *Одговор тероризму*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2005, стр. 42.

ску идеологију“.²⁵⁾ Амерички стручњак за међународни тероризам Еван Колеман наводи да је БиХ “место рођења Ал Каиде“ и да постоји проблем ако било ко каже да није тако - или лаже или нема појма о чему говори.²⁶⁾

Иначе, директно наређење за вршење терористичких напада екстремни исламисти су добили Декларацијом коју је Светски исламски фронт објавио 23. фебруара 1998. године, што ће у будућности значајно допринети њиховом ангажовању. У Декларацији пише: „*Ову фатву упућујемо свим муслиманима: наређење да се убијају Американци и њихови савезници-цивили војници за сваког је муслимана обавеза коју може испунити у било којој земљи и где год је то могуће. С божјом помоћи, тражимо од свих муслимана који имају веру у Њега и желе бити награђени да се повинују овој наредби од Бога и Американце убијају, а њихов новац пљачкају у сваком тренутку и на сваком месту*“.²⁷⁾ Што се тиче БиХ, током рата је постојала значајна политичка подршка Изетбеговићеве власти из Сарајева и Армије БиХ светим исламским ратницима. По доласку у БиХ велики број муџахедина је деловао у јединицама Армије БиХ, али су убрзо захтевали од власти БиХ да их службено признају као регуларну оружану формацију са свим правима као и остали борци током рата и и после њега, и да им се омогући добијање личних докумената за регуларан боравак у БиХ. Након преговора, босанске власти су уважиле захтеве муџахединске администрације, сматрајући њихово образложење прихватљивим. Тада се муџахедини проглашавају регуларном лаком Седмом бригадом корпуса Армије БиХ под називом “Ел-Муџахин“.²⁸⁾ Тако је Ал Каида под командом Осаме Бин Ладена и муџахедина остварила своје циљеве - службени улазак у Армију БиХ.²⁹⁾ Тако је у БиХ током рата створена и развијена изузетно чврста и опасна терористичка мрежа.

Опасности од тероризма по БиХ, Европу и шире је посебно повећана јер су се босански муслимани отворено и активно прикључили многим терористичким групама, чиме је створена тзв. “Бела Ал Каида/Европска Ал Каида“. По физиономији, понашању,

25) В. Азиновић, *Увод у студије тероризма*, оп. cit., стр. 40.

26) Evan F. Kohlmann, *Al-Qaida's Jihad in Europe: The Afghan-Bosnian Network*, Berg Publisher, New York, 2004.

27) Бартоломеј Курмон, Дарко Рибникар, *Асиметрични ратови, сукоби јуче и данас, тероризам и нове претње*, НИЦ „Војска“, Београд, 2003, стр. 129.

28) Evan F. Kohlmann, оп. cit., pp. 91-92.

29) Али Хамад, *У мрежи зла - Међународни тероризам и Ал Каида*, Глас Српске, 2007, стр. 229.

говору и култури, они се не разликују од грађана БиХ, Балкана и Европе, што им даје неупоредиву предност при кретању и преласку државних граница у односу на терористе арапског порекла. Зато на питање да ли је и у којој мери БиХ значајна и заслужна за поновни развој тероризма у Европи није данас тешко одговорити, јер је евидентно да је БиХ најперспективнији део Европе и Запада за реализацију глобалних терористичких циљева, иако би бошњачки интелектуални кругови одбацили ову тезу са индигнацијом, чак и агресијом.³⁰⁾ Према мишљењу Џевада Галијашевића, у БиХ делује око четрдесетак организација са преко стотину канцеларија у БиХ, које су остаци муџахединског покрета из одреда “Ел муџахид” и „Активне исламске омладине“.³¹⁾

УЛОГА „ХУМАНИТАРНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА“ У РАЗВОЈУ ТЕРОРИЗМА У БИХ ОД 1991. ГОДИНЕ ДО ДАНАС

Почетком последње деценије XX века БиХ је постала стециште великог броја међународних организација различитог карактера, које се само формално могу назвати хуманитарним. Под њиховим окриљем у БиХ су стигле и друге снаге (стране обавештајне и терористичке структуре) које све до данас генеришу сложене безбедносне проблеме у БиХ, региону и Европи. Начини њиховог доласка или настанка/оснивања у БиХ су: 1. одређен број ових “хуманитарних” организација је већ деловао у исламским и другим земљама, одакле су пружале логистичку и друге врсте подршке исламској браћи свугде у свету у остваривању радикалних исламистичких циљева. У ратном и поратном периоду оне су активирале своја представништва и канцеларије у БиХ; 2. неке од њих су деловале у иностранству где су проглашене терористичким, због чега им је тамо забрањен рад, па су погодно тло за своје деловање нашле у БиХ; и 3. један број ових организација је већ деловао на простору БиХ пре рата и своју активност и програм рада су само преусмериле у “правом” правцу (свестрана подршка екстремним исламистичким структурама у БиХ). Ове организације су током и непосредно после рата имале посебну улогу у регрутовању активног и пасивног чланства терористичких организација на простору БиХ, оснивању терористичких ћелија, њиховом акционом увезивању и логистичкој подршци.

30) Галијашевић Џ., *Ера тероризма у БиХ*, *op. cit.*, стр. 81.

31) Исто.

У томе се посебно истакла *Агенција за помоћ трећим земљама* (*Third World Relief Agency - TWRA*), која је своје деловање у БиХ базирала на вишедеценијском пријатељству (од 70-их год. XX века) двојице екстремних исламиста: лидера СДА Алије Изетбеговића и Ел Фатих Хасанеина (*El Fatih Hassanein*), оснивача *TWRA* и члана саудијске владајуће странке Национални исламски фронт (*National Islamic Front - NIF*), заједно са братом Сукарном Хасанеином.³²⁾ *TWRA* је основана у Бечу 1987. године као муслиманска хуманитарна организација, чији је наводни циљ био подршка обнови Ислама у Источној Европи и бившем СССР-у.³³⁾ Службена сарадња између *TWRA* и муслиманског политичког естаблишмента у БиХ почиње почетком рата 1992. године, прикупљањем новчаних средстава од стране *TWRA* за наоружавање муслиманских оружаних формација, пре свега новчаним средствима Ал Каиде.³⁴⁾ Тада *TWRA* отвара испоставе у Сарајеву, Будимпешти, Москви и Истанбулу, а у марту 1992. године Хасанеин је добио дипломатски пасош и постао аташе за културу при саудијској амбасади у Бечу. То му је омогућило да кријумчари веће количине новца за потребе политичких и војних структура које је у БиХ контролисао Алија Изетбеговић, а новац је долазио из многих исламских земаља (Ирана, Судана, Саудијске Арабије, Пакистана, Брунеја и Малезије) преко Европе, Словеније и Хрватске.³⁵⁾ Један од донатора *TWRA*

32) Према сазнањима Баварске покрајинске криминалистичке полиције у Минхену, Ел Фатих Али Хасанеин био је пријатељ Алије Изетбеговића и исламски вођа у Источној Европи. Рођен је 1946. године у Каркугу, у Судану. По завршетку Медицинског факултета у Београду 1973. године, специјализовао се за интернисту на Универзитету у Бечу. Био је оснивач више удружења у бившој СФРЈ: Удружење исламских студената источне Европе (1967), и Југословенско муслиманско удружење (1966), из којег ће касније настати Странка демократске акције (СДА). Хасанеин је учествовао у превозињу и штампању првих исламских књига на босанском језику: 1973. године *Ова религија* М. Кутба и *Будућност ове религије* С. Кутба. Радио је истраживања о муслиманима у Источној Европи и за то добио награду Међународне исламске омладине. У Сарајеву је 1983. године осуђен у одсуству на осам година затвора због сарадње са Изетбеговићем. Штампao је Изетбеговићеву књигу *Исламска декларација* у 10.000 примерака која је дистрибуирана по исламским центрима и удружењима у целом свету. Хасанеин је плаћао адвокате окривљених за време судског процеса у Сарајеву, изабран је за извршног директора исламског Савета за источну Европу. Савет је требао постати најважнија институција за питања муслимана у источној Европи. Алија Изетбеговић га је овластио за свог представника за сакупљање донација по исламским и арапским земљама. Видети: Милован Дрецул, *Алахови ратници*, Print Book, Београд, стр. 115-118.

33) Christopher Deliso, *op. cit.* pp. 8-12; Национални исламски фронт, који је основао др Хасан Абдулах Тураби, западне земље и САД сматрају фундаменталистичком политичком организацијом. Тураби је био главни секретар Муслиманске браће и професор права у Картуму, који је настојао увести шеријатско право у Судан и друге исламске земље. Пружао је и уточиште Осами бин Ладену после протеривања из Саудијске Арабије.

34) Christopher Deliso, *op. cit.*, p. 9.

35) Хрватска и Словенија су непосредно пре и током рата у БиХ биле укључене у тајно финансирање званичника БиХ (активиста СДА и Алије Изетбеговића), а највећа сред-

био је и Осама бин Ладен, а са Хасанеином је био повезан преко Хасана Ал Турабија.³⁶⁾ Октобра 1992. године, тадашњи министар спољних послова БиХ Харис Силајдић посетио је “*Die Erste Osterreich Bank*” у Бечу, којој је дао потврду да “*господин Хасанеин има кредибилитет финансијског представника нападнуте БиХ*”.³⁷⁾ Године 1993. Алија Изетбеговић написао је писмо којим је потврђено аустријској банци да Хасанеин има пуно поверење власти БиХ. Та сарадња почела је под покрићем цивилних пројеката: отварање фарме пилића, новинске агенције и творнице конфекције. *TWRA* је прву велику операцију извела у септембру 1992. године, када је из најмљеним авионом из Картума, главног суданског града, на мариборски аеродром (Словенија) допремљен товар означен као хуманитарна помоћ. Али, уместо хуманитарне помоћи, у авиону је било више од 120 тона пушака, минобацача, мина и муниције. Оружје је било совјетске производње, купљено преко бошњачко-турске везе (немачка полиција је касније идентификовала 30 муслимана из БиХ и Турака који су учествовали у куповини) и првобитно је било ускладиштено у бившој Источној Немачкој). Део наоружања после је пребачен хеликоптерима у Тузлу и Зеницу, а гориво за те летове узели су у Сплиту.³⁸⁾ Процењује се да је током рата у БиХ преко *TWRA* у БиХ ушло око 350 милиона долара прикупљених од виђених муслимана широм света, а најпознатији је био Осама бин Ладен, као и око 200 тона оружја и муниције. Члан мреже за прикупљање и допремање новца и оружја био је радикални египатски имам Шеик Омар Абдел Рахман (*Omar Abdel Rahman*), осуђен за терористички напад на Светски трговински центар (*World Trade Center*) у Америци 1993. године, који у својим иступима истицао да се у БиХ води борба за “исламску ствар”. Амерички правосуд-

ства су им преко ових држава долазила из Саудијске Арабије, Кувајта и Уједињених Арапских Емирата. Christopher Deliso, *op. cit.* pp. 7-9; Evan F. Kohlmann, *Al-Qaida's Jihad in Europe: The Afghan-Bosnian Network*, New York: Berg Publisher, 2004, p. 44.

36) Evan F. Kohlmann, *op. cit.*, pp. 45-46.

37) Представници “*Die Erste Osterreich Bank*” тврде да је од 1992-1995. године кроз *TWRA* прошло око 350 милиона долара, и то: 1992. - \$80 милиона, 1993. - \$231 милион, 1994/5. - \$39 милиона и, до августа 1996. - \$500.000. Највећи део новца потрошен је за куповину оружја. Део новца је искориштен за подмићивање власти у Хрватској и Словенији да одобре нелегалан транспорта наоружања за АБиХ; Domagoj Margetić, *Islamički terorizam na Jugu Evrope*, Zagreb (s.n.), 2006; Christopher Deliso, *op. cit.*, p. 9.

38) Остатак илегално увеженог оружја (10 000 пушака, 750 000 метака, ракете и експлозив) остали су у Словенији (Марибор) годину дана. Вредност наоружања процењена је на око 10 милиона долара. Кад је оружје откривено, обелодањено је да је *TWRA* платила ускладиштење. Од тада је *TWRA* предмет обраде обавештајних служби западних земља, али није ништа предузео да трансфер оружја буде заустављен.

ни органи доказали су повезаност Рахмана са TWRA.³⁹⁾ Са TWRA су сарађивали и били у њеним органима високо позиционирани муслимански политичари из БиХ.⁴⁰⁾ Рад агенције у Бечу престао је 1996. године а њен оснивач је и даље остао активан у земљама региона. TWRA није потпуно угашена и тренутно функционише кроз одређене финансијске институције преко којих “легално” подржава вехабијски терористички покрет у БиХ.⁴¹⁾ Агенција TWRA је имала кључну улогу и у допремању иранског оружја у БиХ од маја 1994. године преко територије Хрватске, и поред проглашеног ембарга Резолуцијом УН број 713.⁴²⁾ У јесен 1995. године аустријска антитерористичка полицијска јединица у Бечу је ушла у просторије TWRA и увидом у документацију утврдила учешће TWRA у илегалном увозу оружја из Ирана, као и бројне везе радикалних исламских организација и појединаца с муслиманима у БиХ преко TWRA. Један од донатора TWRA био је и Осама бин Ладен, а са Хасанеином је био повезан преко Хасана Ал Турабија.⁴³⁾ Што се тиче домаћих екстремних муслимана из БиХ, са TWRA су, поред Алије Изетбеговића, били уско повезани: 1. Ирфан Љеваковић, један од оснивача СДА, укључен у довођење исламских терориста у БиХ под окриљем TWRA⁴⁴⁾; 2. Хасан Ченгић, један од организатора доласка муџахедина у БиХ, био члан Управног одбора TWRA, у Другом светском рату припадник злогласне Ханцар дивизије која је ратовала на страни нацистичке Немачке под контролом SS трупа⁴⁵⁾; 3. Џемал Мердан, одан идејама иранског ајатолаха Хомеинија, био веза са страним муџахединима; 4. Хусеин Живаљ, био заменик министра спољних послова БиХ, бивши амбасадор БиХ у Аустрији и члан Управног одбора TWRA; 5. Фарис Нанић, истакнути члан

39) Доказе о везама Рахмана и TWRA у Бечу поседује и аустријска антитерористичка полиција (снимци телефонских разговора на тему како у европским џамијама продати видеоматеријал са шеиковим порукама и проповедима). Рахмана америчке обавештајне службе директно повезују са Ајманом ал-Завахаријем и Осамом бин Ладеном. У јануару 1996. године емитована је његова проповед уочи осуде због водеће улоге у мрежама исламистичких терориста у Њујорку 1993. године. Проповед је истицала централно место БиХ у борби за тзв. “исламску ствар”; Domagoj Margetić, *op. cit.*, str. 49; Christopher Deliso, *op. cit.*, p. 34.

40) Leslie S. Lebl, *op. cit.*, p. 7.

41) Evan F. Kohlmann, *op. cit.*, pp. 35-48

42) Тада је већ била на снази Резолуција Савета безбедности УН бр. 713. која, између осталог, забрањује увоз оружја и друге ратне опреме на територију бивше СФРЈ, па и БиХ; Видети: UN Security Council, Resolution 713 of 25. September 1991; Paragraf 6.

43) Evan F. Kohlmann, *op. cit.*, pp. 45-46.

44) Christopher Deliso, *op. cit.*, p. 20.

45) Ibid, p. 8; Милован Дреџун, *Алахови ратници*, *op. cit.*, стр. 118-119, 148-149.

СДА у Загребу; 6. Салим Шабић, истакнути члан СДА, директор бечке испоставе *International Association for the Aid to Muslims of BiH* у Загребу; и 7. Дервиш Ђурђевић, истакнути члан СДА, осуђен због терористичког деловања у бившој СФРЈ 1983. године, сарађивао са Хаснеином и био члан Управног одбора *TWRA*, итд.⁴⁶⁾

Ал Кифах центар за помоћ (*Al-Kifah Refugee Center*, а.к.а. *Makhtab-e-Khidamat*) је друга значајна „хуманитарна“ организација која је своје огранке имала широм света: у Сједињеним Државама, Европи, тиме и у БиХ. Оснивач ове организације био је алжирски пилот Камир Ад Дин Кирбани (*Kamr ad Din Kirbani*), припадник алжирске терористичке организације *GIA (Al-Gama'a al-Islamiyya)*, који је наређење за отварање канцеларије у Загребу добио директно од Осаме Бин Ладена 1992. године. Овај центар је био директно одговоран за довођење припадника више терористичких организација у БиХ. Новац за функционисање ове организације је стизао из исламских земаља преко *TWRA*. Током рата шеф Ал Кифаха је у више наврата боравио у БиХ са задатком да распореди пристигле муџахедине у јединице Армије БиХ и формира муџахединску заједницу у БиХ - одред “Ел Муџахедин“. Активисти Ал Кифаха су учествовали и у пребацивању оружја у БиХ, вршили војну и верску обуку у камповима муџахедина у БиХ. Центар Ал Кифах је активан и данас у БиХ али је његов шеф 1997. године морао напустити БиХ због повезаности са одређеним терористичким актима усмереним директно против Сједињених Држава.⁴⁷⁾

Ал-Муџафак (*Al Muwafaq*) је такође наводна „хуманитарна“ организација, која се у периоду 1992-1996. године бавила “хуманитарним“ радом у БиХ на тај начин што је њен вођа из Туниса илегално прикупљао новац и путем “*TWRA*“ га слао у БиХ. Организација је учествовала и у пребацивању исламистичких терориста из Хрватске у БиХ.

Фондација за помоћ муслиманима Босне основана је почетком 90-их година од стране најистакнутијих и најутицајнијих чланова СДА, међу којима су били и појединци из блискоисточних земаља. Фондација је прикупљала помоћ искључиво за муслимане у БиХ. Новац који је стизао из исламских земаља се трошио на стварање једнонационалне исламске државе БиХ. Из ове фондације је произашла Муслиманска обавјештајна служба са главном централом у Загребу, а исти су имали своје представнике и у Египту, УАЕ,

46) Domagoj Margetić, *Islamistički terorizam na Jugu Evrope*, Zagreb (s.n.), 2006.

47) Видети: The Al Kifah Refugee Center, *A Call to Jihad in Bosnia*, Flyer found amongst material found at the former headquarters of the Al-Kifah Refugee Center in Brooklyn NY.

Саудијској Арабији, Кувајту, Катару и другим исламским земљама. Један од задатака им је био праћење и тајни надзор истакнутих муслиманских интелектуалаца и ликвидација неистомишљеника.

Светска хуманитарна исламска организација „ИГАСА“ (*International Islamic Relief Organisation - IIRO - IGASA*) је још од 1993. године имала седиште у Бечу и испоставе у Загребу и Скопљу. Вође све три ове канцеларије били су београдски студенти, који су хапшени као припадници верско-терористичке организације „Фронт исламског спаса“ која је иначе окупљала студенте из исламских земаља. Преко ове организације углавном се дотурало оружје и муниција муџахединима на терену.⁴⁸⁾

Као што се види, неке „хуманитарне“ организације су у БиХ почеле деловати и пре почетка рата, пошто су већ увелико функционисале у афро-азијским исламским државама. Многе од њих су у претходном периоду и на другим жариштима где је Ислам био наводно „угрожен“ финансирале и на други начин помагале глобални пројекат исламизације света, што говори о дугом континуитету идеје панисламизма. Према неким мишљењима, данас у БиХ делује око педесетак екстремних исламистичких организација под хуманитарним, економским, културним и другим маскама.

ОДРЕД „ЕЛ МУЏАХИД“,АЛ КАИДА И ДРУГИ ОГРАНЦИ ГЛОБАЛНОГ ТЕРОРИЗМА У РАТНОМ ПЕРИОДУ У БИХ

Муџахедини из целог света који су стигли у БиХ још почетком рата првобитно су били распоређени по местима у околини средњобосанских градова Зенице и Травника. Као искусни исламски фанатисти из авганистанског рата, били су значајно борбено појачање јединицама Армије БиХ. Потврда да муџахедини нису случајно ни накратко стигли у БиХ је и то што је вођа муџахедина у БиХ *Вахјудин ел-Мисри* убрзо формирао „Муџахединску администрацију“ у близини Травника, која се старала о разним пословима муџахедина у БиХ (војни, цивилни, економски и други), а било је планирано да администрација траје у БиХ и по завршетку рата. Обзиром на већ распламсали верски сукоб у БиХ, пројекат Ал Каиде, формализован кроз деловање одреда „Ел Муџахид“ (*al-Mujahideen*)⁴⁹⁾, чији је командант био Абу Мали (*Abu El Maali - Ab-*

48) Evan F. Kohlmann, , *op. cit.*, pp. 42-43.

49) Абу Мали (*Abu El Maali - Abdelkader Mokhtari*), рођен у Алжиру, у БиХ дошао почетком 1992. године, био командант-емир јединице Ел Муџахид. Он је један од најтраженијих и

delkader Mokhtari), задобио је велике симпатије већ фанатизованих домаћих муслимана који су похрлили у његов састав. Сви су морали проћи војну обуку у кампу Орашац и Мехурићи (којим је командовао Абу Абдел Азиз ал Мунтесиба, звани Барбароса). Такође, морали су проћи и духовну обуку/испирање мозга којом се усађују терористичко мишљење и непријатељска осећања према свима који нису исламски верници, дајући им до знања да само муслимани могу бити пријатељи, а они који то нису су непријатељи Ислама и муслимана широм света.⁵⁰⁾ На везе ратних муслиманских лидера и Ал Каиде упућује “Информације” Агенције за истраживање и документацију БиХ. У њој тадашњи директор АИД Мунир Алибабић образлаже начине добијања путних исправа и држављанства БиХ муџахедина и других терориста од 1992-2000. године. У једном делу Информације Алибабић говори и да је још 1992. године пре почетка рата у БиХ 94 лица добило држављанство БиХ. У те радње били су укључени званични органи БиХ под контролом бошњачких муслиманских кадрова.⁵¹⁾ Поред команданта Абу Малија, неки од најпознатијих терориста - активних припадници јединице Ел Муџахид су:

- *Абд Ал Рахман, познат као Anwar el Shaaban, бивши вођа терористичке организације Ал Гама ал Исламије, један од вођа муџахедина у БиХ. Рахман је до погибије у БиХ био емир одреда „Ел Муџахид“. Још пре доласка у БиХ Рахман је у Исламском центру у Отави (Канада) проповедао џихад у БиХ и помагао пребацивање египатских муџахедина ветерана авганистана у БиХ⁵²⁾;*
- *Ебу Харис, главни организатор окупљања локалног муслиманског становништва са подручја Јајца, Витеза,*

најопаснијих терориста у свету, а БиХ је напустио 1999. године, мада се у још неколико наврата враћао у БиХ и на Косово и Метохију. Према неким сазнањима, тренутно се налази у Канади. Крајем 1995. године упутио је позив свим муслиманима света да дођу у БиХ и придруже се својој муслиманској браћи у светом џихаду. Абу Ел Мали се у званичним круговима америчке администрације често назива и „јуниор Осама Бин Ладен“. У француским судским списима Мали се водио као вођа терористичких ћелија у Босни, Пакистану и Афганистану. Christopher Deliso, *op. cit.*, p. 9; Esad Hećimović, *op. cit.*, str. 19; Global terror alert, Internet 14/01/2011, www.globalterroralert.com/images/documents/pdf/0805/abuelmaali0805.pdf; Dževad Galijašević, *Era terorizma u BiH, op. cit.*, str. 9-10.

50) Али Хамад, *У мрежи зла*, Глас Српске, 2007, стр. 234.

51) Agencija za istraživanje i dokumentaciju (AID) BiH Sarajevo, “Informacije” број: K-02-128 од 18.01.2002. године, упућена *Koordinacionom timu za borbu protiv terorizma Vijeću ministara BiH* 18.01.2002. године. У потпису је тадашњи директор АИД Мунир Алибабић.

52) Esad Hećimović, *Garibi – mudžahedini u BiH 1992-1995*, BiH, Zenica: Fondacija Sina, 2006, str. 32; Џон Р. Шиндлер, *Несвети терор: Босна, Ал Каида и успон глобалног џихада*, Београд: Службени гласник, 2009, стр. 101-102.

Новог Травника и др. Спроводио је верску индоктринацију међу њима и давао логистичку подршку муџахединским камповима преко исламских хуманитарних организација;

- Мустафа Камел Сулеиман, припадник бригаде Ел Муџахид;
- Мехрез Амдуни (ратно име *Abu Talha*), блиски сарадник Осаме бин Ладена и високи функционер Ал Каиде, познат као “Бин Ладен млађи”, ухапшен на аеродрому у Истанбулу 9. септембра 1999. године са пасошем БиХ. Амдуни је дошао у БиХ маја 1993. године. Био је припадник јединице Ел Муџахид до маја 1995. Држављанство БиХ затражио је 18. децембра 1997. године и пасош добио за пет дана⁵³⁾;
- Лионел Думонд, Алжирац са француским држављанством, побегао из сарајевског затвора у мају 1999. године, похађао војну обуку у јединици Ел Муџахид, припадник Оружане исламске групе (ГИА);
- Абу Абдел Азиз, један од команданата у јединици Ел Муџахид током рата у Босни⁵⁴⁾;
- Саид Атмани Карим, похађао војну обуку у јединици Ел Муџахид, припадник ГИА, ветеран и инвалид босанског рата, рађаван више пута у рату, имао држављанство БиХ, изручен Француској;
- Фатех Камел, похађао војну обуку у одреду Ел Муџахид, припадник ГИА, на почетку рата боравао у БиХ, био рањен, имао држављанство БиХ, изручен Француској⁵⁵⁾;
- Молоуд Боугуелан, похађао војну обуку у одреду Ел Муџахид, припадник ГИА;

53) Сумња се да је Амдуни био умешан у припрему атентата на Папу Ивана Павла II, када је током његове посете Сарајеву откривен експлозив испод моста у сарајевској општини Нови Град; Hrvatski informativni centar, *Mudžahedini*, Internet 14/02/2008, <http://www.hic.hr/bih-1990-mudzahedini03.htm>; Džon R. Šindler, *op. cit.*, str. 224-226.

54) Christopher Deliso, *op. cit.*, p. 6; Шеик Абдел Азиз Барбарос (*Abu Abdel Aziz*) је један од најугледнијих терориста који су учествовали на страни Армије БиХ у рату у БиХ. Он је у августа 1992. године у Травнику основао тзв. “Муслиманске снаге” из чијег једног дела у јесен 1992. године настаје Седма муслиманска бигада, а из другог “Ел Муџахид”. У првој су ратовали домаћи муслимани а у другој муџахедини пристигли са свих меридијана у БиХ на почетку рата. До краја свог боравка у БиХ Азиз је имао функцију “емира”, односно главног команданта свих муџахедина, коју је препустио Ел Масрију; Есад Хећимовић, *op. cit.*, стр. 31. Милован Дрецун, *op. cit.*, стр. 86-90., 124-125.

55) Џон Р. Шиндлер, *op. cit.*, стр. 222.

- Омар Земмриа, похађао војну обуку у одреду Ел Муџахид, припадник ГИА;
- Абдул Бер (*Zoheir Choulah zvo Abdul Berr*), ветеран и инвалид босанског рата, рађаван више пута, имао држављанство БиХ. Издржавао петогодишњу казну у Француској;
- Дурмо Еслам, пореклом из Египта, депортован у Египат, припадник одреда Ел Муџахид;
- Имад Ел Мисри (*Sheikh Imad el-Misri*), екстремни вахабиста, припадник јединице Ел Муџахид, пореклом из Египта, право име *Osama Ahmed Faragallah*. Током боравка у БиХ био је вероучитељ и хафиз у Ел Муџахиду. Ухапшен је и депортован у Египат после 11. септембра да издржава казну затвора због учешћа у убиству 58 западних туриста у Луксору⁵⁶⁾;
- Абу Табит ал Масри (*Abu Thabit al-Masri*), авганистански џихад терориста, “један од супер звезда Бин Ладена”, прославио се у одбрани Џалалабада заједно са Ал Кутазом, припадник одреда Ел Муџахид, погинуо код Завидовића у БиХ током рата⁵⁷⁾;
- Абу Абдалах Лили (*Abu Abdallah Lili*), авганистански џихад терориста, “један од супер звезда Бин Ладена”, у рату у БиХ био познат под надимком “Планински лав”, погинуо у рату у БиХ код Завидовића⁵⁸⁾;
- Абдулах Ессиндар из Јемена, има расписану потерницу због ауто-бомбе у Ријеци 1995. године. Припадник заједнице муџахедина у Бочињи;
- Имад Али Хусин, пореклом из Сирије, руководилац заједнице муџахедина у Бочињи;
- Абу Хамза (*Karrou Kamel Ben Ali*) пореклом из Туниса. Издржава затворску казну у КП Зеница због убиства Абу Велида 1997. године;
- Али Ахмад Али Хамад, почетком 1991. године дошао у БиХ преко Немачке и Хрватске. У периоду 1992-1995. године био припадник одреда Ел Муџахид. Током 1990-1991. године био припадник Бин Ладенових снага у Афганистану. После затворске казне у Зеници због подме-

56) Ibid, p.222.

57) Милован Дреџун, *op. cit.*, 86-90., 135-136;

58) Џон Р. Шиндлер, *op. cit.*, стр. 100.

тања ауто-бомбе у Мостару 1997. године протеран у земљу рођења;

- Абу Мина, пореклом из Египта, био задужен за “безбедност и специјалне задатке” у јединици Ел Муџахид;
- Абу Аид, боравио на подручју Зенице 1994-95. године, припадник одреда Ел Муџахид, био задужен за минско-експлозивна средства и обуку у тој јединици;
- Хоџић Мирсад, звани “Џафер” (Hany Talat Abd-Ei-Fattat Abdalla), пореклом из Египта, настањен у Травнику. Током рата био припадник одреда Ел Муџахид, доводи се у везу са набавком и шверцом наоружања, осуђиван због разбојништва⁵⁹⁾;
- Ахмед Зухар Ханда, припадник одреда Ел Муџахид, после рата у Бих постао познати припадник Ал Каиде. У септембру 1997. године у терористичком акту дигао хрватску зграду у Мостару у ваздух, због чега је и осуђен у бекству. После 11. септембра пронађен, ухапшен и пребачен у базу оружаних снага САД “Гвантанамо”;
- Ахмад Насир Абдала ал Бахри (Nasir Ahmad Nasir Abdallah al-Bahri), припадник одреда Ел Муџахид у БиХ од 1992. године под именом Абу Џандал (Abu Jandal);
- Ал Мутаза (al-Моатаз), терориста од великог поверења Бин Ладена, учесник рата у Авганистану, прославио се у борбама код Џалалабада, припадник муџахедина у БиХ, погинуо код Завидовића у БиХ;
- Раби Ид Абд ал Гани (Rabi Id Abd al-Ghani), муџахедин ветеран из Авганистана, пореклом из Египта, његов долазак у БиХ у време рата организован из главног штаба Бин Ладена и Ал Каиде у Картуму.⁶⁰⁾

Ал Каида је била најзаступљенија и најбројнија терористичка организација у БиХ током рата, али свакако не и једина. Под окриљем Ал Каиде, користећи њихове уходане канале, у БиХ су

59) Hrvatski informativni centar, *Mudžahedini*, Internet 14/02/2008, <http://www.hic.hr/bih-1990-mudzahedini03.htm>; See photo in: Evan Kohlman, *Global Terroralert*, Internet 14/02/2008, www.globalterroralert.com; William A. Mayer, *10 Years And Counting - Still No Exit Plan From Clinton Created, European Al-Qaeda Base*, Internet 14/02/2008, <http://www.militantislammonitor.org/article/id/1127>; О деловању муџахедина у БиХ још у: Domagoj Margetić, *Islamistički terorizam na Jugu Evrope*, *op. cit.*

60) Џон Р. Шиндлер, , *op. cit.*, стр. 101; Ово је само мали списак терориста који су активно учествовали у рату у БиХ на страни Армије БиХ и под директним покровитељством Алије Изетбеговића и његове политичке странке СДА, а који су били уграђени у ткиво терористичких група под руководством Бин Ладена, из којих ће настати данас позната Ал Каида. Види опширније: Dževad Galijašević, *op. cit.*, стр. 114-137.

дошле и присталице “Муслиманске браће“, “Фатаха“, “Хамаса“, “ГИА“, “Хезболаха“ и других терористичких организација, али су сви били под чврстим вођством и надзором већ искусних и прекаљених цихад ратника из авганистанског рата који су припадали Ал Каиди. Одред “Ел Муцахид“, који је био у склопу Седме бригаде Трећег корпуса Армије БиХ из Зенице, био је директно потчињен Алији Изетбеговићу, који их је често посећивао, као што је то урадио и уочи великог злочина које је одред починио у српском месту Возућа 1995. године. Домаћи муслимани који су прошли обуку у муцахединској бригади нису били, како су мислили, на обуци у одгоју и васпитању на изворним исламским принципима, него су одгајани у духу екстремне панисламистичке фундаменталистичке идеологије припадника Ал Каиде - чланова одреда “Ел Муцахид“. ⁶¹⁾ Муслиманске власти у БиХ су током рата биле изузетно наклоњене овом одреду. То потврђује и Одлука Председништва БиХ из 1994. године којом је више муцахедина и терориста унапређено у више чинове Армије БиХ: 1. *Абу Мали*, командант Одрета „Ел-Муцахид“ (чин надкапетана); 2. *Абу Ејмен*, помоћник команданта за обавештајно-безбедносне послове (чин капетана); 3. *Абул Харис*, помоћник команданта за морал и верска питања (чин капетана), 4. *Ал-Хамдани Сађеда Фадил*, помоћник команданта за логистику (чин капетана). ⁶²⁾

Трагови зверстава крволочних муцахедина из одреда „Ел Муцахид“ су остали на свим ратиштима широм БиХ. Премлаћивање домаћих муслимана без било каквог повода и разлога, силовање домаћих муслиманки, отворени сукоби са припадницима Хрватског вијећа одбране, пљачка напуштене имовине су само део злочина које су током рата чинили “исламски праведници на алаховом путу“. Тортура над заробљеним српским борцима прелазила је сваку људску машту: набијање заробљеника на колац, тргање живих људи возилима или коњима, дерање коже са истих, присиљавање мушких дечака да силују властите мајке, итд. ⁶³⁾

Још током рата муслиманска власт у Сарајеву је уступила страним муцахединима одређена подручја где су се они населили и организовали своје заједнице. Једно од првих места – насеља муцахедина је насеље Бочиња у околини Маглаја, у коме их и данас

61) Али Хамад, *op. cit.*, стр. 234.

62) Председништво Републике Босне и Херцеговине, *Одлука о производњу – унапређењу у чинове Армије Републике БиХ*, Број: 02-111-540/94, 5. августа 1994. године, Сарајево, Председник Председништва РБиХ Алија Изетбеговић.

63) Детаљније: Слободан Радуљ, *Терористичка мрежа у Босни и Херцеговини*, *op. cit.*, стр. 61.

има на десетине. Ово и друга места у БиХ налазе уз ентитетску линију између Републике Српске и Федерације БиХ, што свакако није случајно, ако знамо да постоји апсолутна тенденција географског ширења радикалног ислама на простор БиХ, регион Балкана и Европу. Под огромним притиском међународне заједнице, власти федерације БиХ су протеривањем и депортовањем страних плаћеника из БиХ успеле да се ослободе само малог броја „светих ратника“, али је још увек велики број њих у БиХ. Један број муџахедина је склопио бракове са домаћим муслиманкама, неки су се инфилтрирали у разна „удружења“ и „хуманитарне организације“, и слично. Данас се са сигурношћу може рећи да их у БиХ тренутно има више стотина и да ни случајно нису прекинули своје деловање. Напротив, само су се реорганизовали и инфилтрирали у различите институције, ширећи и даље своје мреже и утицај. Дакле, захваљујући званичној политици Федерације БиХ стварања унитарне исламске државе, дотадашњи „ратни тероризам/терорисање у рату“ наставља своју мисију и у миру, а носиоци тих активности су исти они који су терористичка недела чинили и у рату, пре свега ветерани одреда „Ел Муџахид“, који настављају деловање кроз рад великог броја „легалних“ организација. Наиме, данас у БиХ делује велики број удружења и других наводно „хуманитарних“ организација које прикупљају новчана средства, регрутују/врбују и обучавају нове чланове терористичких организација и распоређују их у структуре широко разгранатих терористичких ћелија. Федерација БиХ, под притиском међународне заједнице, званично је реаговала само против алжирске, египатске, болоњске и скопске групе. Већина противтерористичких акција у БиХ организована је и вођена под притиском и по захтеву страних обавјештајних служби, међу којима је првенствено америчка ЦИА.⁶⁴⁾ Оно што посебно забрињава у БиХ са аспекта будућег антитерористичког деловања су социолошка и политичка кретања унутар муслиманског становништва, нарочито у заосталим, руралним подручјима, као и развој политизованог исламизма као старог/новог социо-политичког феномена у БиХ.⁶⁵⁾ То се посебно видело на примеру изузетно снажне подршке шесторици припадника „алжирске групе“, коју су, уз много напора, сарајевске власти екстрадирале у земљу порекла. У Сарајеву је на протестима тој групи дата подршка због наведеног непоштовања процедуре о екстрадицији, мада је прави разлог протеста био отво-

64) Према извештају америчке владе, 1100 особа из БиХ повезано са тероризмом, а према извештају Комитета за безбедност при Савету безбедности УН за око 100 особа из БиХ је забрањен улазак у САД због веза са тероризмом; Џ. Галијашевић, *Вечерње новости*, 23.01.2010. године.

65) Dževad Galijašević, *Era terorizma u BiH*, op. cit, str. 105.

рена подршка тим терористима. Организатори наведених протеста и подршке терористичком деловању били су: “Активна исламска омладина“, удружења “Ал Фуркан“, “Млади муслимани“, „Босански академски клуб“, и други. Што се тиче осталих терористичких група, нико од њихових чланова није ухапшен. Постоје подаци да су неки напустили БиХ, а један дио њих је, уз помоћ домаћих власти, добио нови идентитет и сада мирно живи у БиХ (тзв. „спавачи“), што не значи да нису увек спремни на акцију.⁶⁶⁾ Да је БиХ заиста база тероризма на глобалном плану потврђују и подаци да у последње време у свету није изведен ни један терористички акт а да нема неку везу са БиХ. Готово сваки терористички акт је или планиран или припреман у БиХ, или су извршиоци боравили извесно време у БиХ, или су држављани БиХ. Од двадесет и једног нападача на Њујорк и Вашингтон 11. септембра 2001. године – четири су имали држављанство БиХ. Зато се може оценити да је БиХ изузетно погодно подручје/база за организовање исламских терориста из целог света, и то из више разлога:

- *· географски положај БиХ је веома погодан за развој терористичких активности. БиХ се налази на Балкану и у Европи, на крајњој северозападној граници исламски хомогене територије, на коме су државе у којима је становништво већином муслиманско или има значајну заступљеност. Подељеност БиХ на два ентитета је посебна погодност, јер је муслиманско становништво у Федерацији БиХ доминантно и има довољно физичког простора за несметано и неприметно/прикривено деловање;*
- *· обзиром на дејтонско уставно и политичко уређење БиХ, терористичке организације имају прећутну или отворену подршку значајног дела политичког естаблишмента Федерације БиХ;*
- *· економска ситуација у БиХ је изразито лоша, привреда готово не функционише, зараде су веома ниске, што погодује регрутовању нових терориста. Због тога не постоји ни довољно новца за борбу против тероризма;*
- *· правни систем у БиХ је недовољно функционалан и ефикасан да би истражио и на прави начин се супротиставио наводно “легалном деловању“ разних организација које тајно помажу терористичке ентитете;*

66) Слободан Радуљ, *Терористичка мрежа у Босни и Херцеговини*, *op. cit.*, стр. 91.

- *безбедносне агенције у БиХ су недовољно стручно, материјално, организационо и функционално оспособљене да би успешно водиле анти и противтерористичку борбу. Оне су оптерећене утицајем разних политичких кругова, што их спутава у реализацији антитерористичких активности;*
- *присуство страних обавештајних служби које ретко истински воде борбу против тероризма. Свака од њих делује за рачун своје владе и на начин који им одговара, у складу са тренутном ситуацијом у међународним односима.*

РАЗВОЈ ВЕХАБИЈСКОГ ПОКРЕТА И ИСЛАМИСТИЧКЕ ТЕРОРИСТИЧКЕ ИДЕОЛОГИЈЕ У БИХ ОД 1995. ГОДИНЕ ДО ДАНАС

Другу претњу даљем развоју тероризма у БиХ представља *вехабизам*, који је најекстремнија исламистичка идеологија и најмрачнији оквир искривљеног политизованог погледа на свет „ишчашен“ из недара Ислама. Са вехабизмом као покретом изједначава се често *салафизам/селефизам*. Као и вехабизам, салафизам заговара враћање на „изворни“ ислам и та њихова сличност је заиста велика, тако да је понекад тешко направити јасну разлику између њих. Оливер Потезица оцењује да „уколико и постоје разлике између вахабита и салафита, оне нису суштинског карактера за могућност успостављања потпуне и јасне дистинкције између њих, упркос томе што је могуће коришћење појма салафити у једном ширем смислу од појма вахабити. Тим изразом могу бити означени покрети у исламском свету настали као реакција на било какво мењање основних исламских учења, и на основу захтева за враћање на изворне принципе исламског учења, при чему многи не следе експлицитно учење Мухамеда ибн Абдел Вахаба.⁶⁷⁾ Неки исламолози салафије популарно називају и „вехабијским рођацима у дипломатском оделу“, а вехабије као ултраконзервативне салафије.⁶⁸⁾ Сам вехабизам, као поглед на свет и начин проповедања вере, не представља проблем у срединама где је доминантна „школа“/правац мишљења. Он је опасан када се настоји наметнути на другим

67) Оливер Потезица, *Вехабије између истине и предрасуде*, Београд, Филип Вишњић, 2007, стр. 48.

68) Саша Мијалковић, Младен Бајагић, *Организовани криминал и тероризам, op. cit.*, стр. 397.

просторима. Као једна од седамдесетак струја у Исламу, вехабизам је успео да опстане и чак се прошири у XIX и XX веку, када су друге струје већ биле ојачале или ишчезле. Временом је вехабизам постао генерички термин којим се не указује само на покрет који је утемељио Ибн ал-Вахаб, него и на све типове аналогног феномена који се залаже за прочишћење вере од деградирајућих појава и инсистира на доношењу независних, чак и оригиналних судова по питањима религије.⁶⁹⁾

На Балкану се утицај вехабизма проширио из Беча после 1995. године, а убрзо су почеле и истраге о њиховим пропагандним и насилним активностима. Већина података везаних за тероризам у БиХ с краја XX века до данас односи се на исламистичке терористичке организације, које настоје ширити и учврстити идеје изворног “правог” ислама. Главни носилац ове идеје је управо *вехабијски покрет*, настао и увелико се укоренио у БиХ током рата, мада је муслиманско становништво на Балкану сунитско, Ханефијске школе.⁷⁰⁾

Од екстремних вехабија треба разликовати муцахедине добровољце који су стигли пре и током рата у БиХ јер, уколико је неко вехабија, не мора бити муцахедин. Узмимо на пример муцахедина шиита, фракције супротстављене сунитима, у коју спадају и вехабити. Он јесте муцахедин, али није вехабија. Зато ове две појаве треба посматрати одвојено, иако се исте преплићу, јер су вехабизам у БиХ и донели муцахедини - вехабије. Претеча данашњих екстремних вехабијских фундаменталистичких заједница у БиХ је организација “Муслиманска браћа” настала у Египту. Оснивач “Муслиманске браће” је Хасан ал-Бана, који их је основао 1928. године, а службено је настало у Каиру 11. априла 1929. године. Хасан ал-Бана каже да је он присташа учења Предака (салаф), но ни у једном тренутку не осуђује учење потомака (халаф)...⁷¹⁾ Из идеја које је истицао Бана, видљива је његова сличност са данашњим организацијама, тако да и већина истраживача тероризма везује идеје данашњих терористичких организација управо за „Муслиманску браћу“. Хасан ал-Бана није проповедао насиље, али је први формулисао исламистичку идеологију, која је касније довела до употребе

69) Рахман Фазлур, *Дух Ислама*, Зенит, Београд, 1983, стр. 275.

70) „Четворица имама, који су основали своје месхебе-правце у пословању су: Имами Еазам Ебу Ханифе, Имами Малик, Имами Шафија и Имами Ахмед Ибн Хамбел, па су и мезхеби добили по њима називе: ханефијски, маликијски, шафијски и хамебилијски“; Према: Илмуд-Дин, *Уџбеник за вјеронауку одраслих*, ШРО Графичар, Добој, 1987, стр. 113.

71) Henri Laoust, *Raskoli u islamu*, Naprijed, Zagreb, 1989, str. 335.

силе.⁷²⁾ Задатак који припада муслиманима, како је ал-Бана излагао у манифесту „Од јучер до данас“, је: „*ослобођење исламских земаља од стране превласти и изградња независне државе ослобођене од западног утицаја да би се вратио дух ислама*“. Мада је египатска тајна служба 1949. године убила Хасана ал-Бану, покрет се веома брзо проширио у целом арапском свету.⁷³⁾ Велики број муџахедина - исламистичких екстремиста, добровољаца и плаћеника који су у БиХ стигли из исламских земаља да се боре на страни муслимана није се по окончању рата вратио у земље порекла, већ је остао у БиХ и, користећи прилику коју им је пружио политички и правни систем Федерације БиХ, остварио право на држављанство и стални боравак.

Број присталица вехабијског покрета расте великом брзином а начини придобијања нових следбеника вехабизма су различити и крећу се од једноставног прилажења због симпатисања вехабијског покрета до екстремних начина врбовања применом силе и претњи. Наравно, исламски верници у БиХ нису по аутоматизму присталице и чланови вехабијског покрета нити његови симпатизери односно терористи, јер се чак на одређене начине покушавају и одупрети вехабијској пропаганди и идеологији. Због тога су они често мете безобзирне освете вехабија, што је већ виђено у БиХ. У одређеним исламским круговима вехабизам се сматра и озбиљном претњом по саме муслимане. Тако Хасан Али Секаф у књизи „Вехабизам-селафизам, идеолошка позадина и историјски корен“ наводи: „Вехабијска идеја је смутња и хронична болест коју треба лечити и она представља екстремизам и тероризам у овом уммету. Неопходно је да се збију редови, уједине ставови и координира рад исламске улеме и разумних људи свих мезхаба овог уммета, и да се направи план и програм за отпор селефијској струји и вехабијској терористичкој идеји”⁷⁴⁾

Скраћена верзија основних ставова о вехабијском учењу на основу дела Ејуб Сабри Паше, Ахмада Заини Дахлана и других извора према Неркезу Смајлагићу обухвата следеће: 1. свако ко исказује веру у неког другог или нешто друго осим Алаха заслужује смрт, јер верује у лажне предмете обожавања, 2. свако ко покушава да задобије Божју наклоност посећивањем гробова светаца наличи онима које Куран назива мушкирун (многобошци), 3. политеизам

72) Мирослав Лазански, *Бин Ладен против Америке*, Књига комерц, Београд, 2001, стр. 128.

73) Исто.

74) Hasan Ali Sekkaf, *Vehabizam/Selefizam - ideološka pozadina i historijski korijeni* (Preveli: Jasmin Merdan i Adnan Mešanović), Srebreno pero, Sarajevo, 2005.

(ширк) је у молитвама помињати Веровесника, свете особе или анђеле, 4. многобоштво је тражити посредовање од другог осим од Алаха, 5. многобоштво је заветовати се другом бићу, 6. неверништво је (куфр) ако неко проучава знање које није засновано на Курану, Суни или на нужном коришћењу разума, 7. порицање Божје одлуке (кадар) у свему што се догађа представља неверовање (куфр) или кривоверје (илхад), и 8. неверовање је ако се Куран тумачи помоћу тевила (тумачење Курана на основу његовог садржаја, односно алегоријско тумачење).⁷⁵⁾

Званична БиХ настоји створити утисак да вехабије нису опасност, међутим то није тачно, јер је очигледно да је вехабијски покрет тренутно кључно извориште тероризма у БиХ и да је алармантна брзина којом се покрет шири у БиХ. У Федерацији БиХ не постоји кантон или општина у којима активно не делују вехабијске заједнице.⁷⁶⁾ Посебну опасност представљају вехабијске заједнице у Републици Српској. У више од двадесет општина Републике Српске и на граници према Федерацији БиХ делују вехабијске заједнице, или њихове организоване ћелије. Посебно су присутни у већим селима Републике Српске, где је муслиманско становништво већинско. Настојања екстремних вехабија да прошире утицај у Републици Српској одликује велика дрскост, подмуклост и безобзирност.

Велику улогу у развоју исламистичке вехабијско-терористичке идеологије има низ основаних исламистичких организација које легално дјелују у БиХ. Међу њима се истичу “Активна исламска омладина”, “Џемалијет Фуркан”, “Вехабити”, “Недва” и друге. Челни људи ових организација су истакнуте домаће вехабије, претежно припадници одреда „Ел Муцахид“. Неки обавештајни подаци говоре да тренутно у БиХ постоји више од 100 000 вехабија и да тај број константно расте, при чему треба знати да нису све вехабије терористи, али сви терористи јесу вехабије. Најекстремније и најутицајније вехабије који се истичу по свом радикализму у БиХ су: 1. *Нусрет Имамовић*, вођа вехабијске заједнице у Горњој Мачи, за кога се сматра да је неприкосновени вођа вехабија у БиХ, као и његов брат Един Имамовић. Они су у селу Горња Дубница код Калесије формирали још једну вехабијску заједницу, а духовни вођа је лично Нусрет Имамовић; 2. *Хусеин Билал Боснић*, вођа вехабијске заједнице у Бужиму у околини Цазина, месту познатом

75) Nerkez Smajlagić, *Leksikon islama*, Sarajevo: Svjetlost, 1990, str. 656.

76) Вехабијска упоришта су у Средњој Босни на подручју Зенице, Маглаја, Травника, Завидовића, Олова, Калесије, Тузле, у Бихаћу, Мостару, Бугојну, Горажду, Добоју, Приједору и Бања Луци.

по екстремизму још из ратног периода, док су у Цазинској крајини међусобно ратовали муслимани. Боснића називају “звездом вехабијске естраде“ јер отворено позива муслимане из БиХ на џихад. Боснић и Нусрет Имамовић су познати по заједничком говору у Тузли пред око 500 вехабија из целе БиХ на тему “Савршенство шеријата – погубност демократије“; и 3. *Русмир Кадриспахић*, имам у Завидовићима, који се истакао слањем претећег снимка муслиманским лидерима у Сарајеву након одлуке о депортацији једне арапске вехабијске терористичке групе.

ТЕРОРИСТИЧКИ АКТИ НА ПРОСТОРУ БИХ У XXI ВЕКУ

У БиХ је до сада извршено више терористичких аката, али је тешко навести њихов тачан број. Неспорно је да су сви извршени од стране исламистичких екстремиста-бивших муџахедина и екстремних припадника вехабијског покрета, и да их одликује верска мржња, насиље, безобзирност и бруталност. Имајући у виду период у БиХ од краја рата до данас, најзначајнији терористички акти у БиХ су:

- *Бомбашки терористички напад у Мостару (експлозија аутобомбе) 17/18.09.1997. Од ове експлозије, чији је кратер у асфалу био дубок око 80 и пречника око 250 центиметара, теже или лакше је рањено око 50 људи. Аутобомба је постављена у делу Мостара већински насељеним Хрватима, око 100 метара од зграде полиције. Међу повређенима су била три полицајца, старији људи, труднице, троје мале деце и једна беба од месец дана. Експлозијом је причињена велика материјална штета (уништено је око 70 станова и 75 аутомобила). Полицијски органи су изјавили да се ради о тешком терористичком чину и да Мостар подсећа на Бејрут, Алжир и Каиро. Злочин су извршили припадници вехабијског покрета Ахмед Зухаир Хандаља (осуђен на 10 година затвора у бекству), Али Хамад (осуђен на 8 година) и Небил Али Хил или Абу Јемен (осуђен на 5 година).*
- *Убиство Јозе Леотара, заменика министра унутрашњих послова Федерације БиХ. Напад је извршен 16.03.1999. године тако што су терористи под поклопац мотора службеног возила МУП-а ФБиХ поставили ручну импровизовану експлозивну нараву која је ек-*

плодирала стотињак метара након покретања возила. Леотар је преминуо након десетак дана од задобијених повреда. Велики број лица је био осумњичен за ово убиство али је истрага и дан данас “у току”. Једна од осумњичених је тзв. “Игманска група” у којој су Мунир Хануоф, Мухамед ебу Газали и Мурат Бас, код којих је у претресу пронађено више доказа који се могу довести у везу са атентатом, али судске пресуде још нема. После атентата на Јозу Леотара након спроведене истраге ухапшени су и: Салех Недал, Мунир Хануоф, Мухамед ебу Газали, Мурат Бас, Кхалил Јараи и Хусеин Енгин.

- Убиство породице Анђелић у хрватском повратничком месту Костајница код Коњица, на бадње вече уочи католичког Божића 2002. године. У породичну кућу Анђелића упао је члан „Активне исламске омладине“ Муамер Топаловић и из аутоматске пушке убио оца и две кћерке. Топаловић је био и члан хуманитарне организације „Џемијер ел Фуркан“ из Сарајева, коју финансира Високи Саудијски Комитет. Убиство је извршио око поноћи када се породица спремала за полазак у цркву на поноћну мису. Приликом истраге Топаловић је изјавио да је мотив за убиства верски и да му је идеја да учини зло овим хрватима пала током једног клањања у џамији, а током суђења му је доказан верски фанатизам. Терориста је осуђен на 35 година затвора. Ово верски мотивисано убиство је изазвало ужасан страх код хрватских повратника у околини Коњица и уздрмало целу БиХ јавност.
- Терористички напад експлозивном направом у трговачком центру “Фис” у Витезу 09.10.2008. године. Од напада је смртно страдао радник обезбеђења, а више особа је рањено. За овај терористички напад одговорни су припадници радикалног вехабијског покрета: Сувад Бидић и Амир Ибрахими. Бидић је осуђен на девет година затвора а Ибрахими на две године.
- Терористички напад на полицијску станицу у Бугојну 27.06.2010. године. Према наводима истраге, у нападу је коришћено више серијски повезаних противтенковских мина. У нападу је погинуо један полицајац а шест је повређено. Непосредно након злочина Харис Чаушевић, екстремни вехабија већ познат органима гоњења, приликом покушаја бекства са лица места и из центра гра-

да, наишао је на полицијску патролу, бацрио ручну бомбу и ранио још пет полицајаца.

- *Атентат на посланике парламента Зеничко-Добојског кантона у Зеници 11.04.2011. године, када је експлодирала експлозивна направа испод аутомобила у којем су се налазила два хрватска посланика овог парламента. Експлозија се десила на паркингу у моменту стартовања мотора, у који су посланици сели након завршене седнице парламента. Посланици су проишли без озбиљнијих повреда. Овај чин је окарактерисан као терористички акт и Суд БиХ је починиоце - Зијада Дервишевића, Аме-ла Сефера и Сашу Бонића - осудио на затворске казне од 6, односно 5,5 и 5 година.*
- *Планирање терористичког акта на хрватска насеља, базе ЕУФОР-а и касарне оружаних снага БиХ од стране екстремистичке групе Ријада Рустемпашића. Група је ухапшена и процесуирана, доказан јој је етнички и религијски екстремизам и радикализам, а чланови групе су изјавили да у БиХ треба, силом, направити државу по исламским верским прописима (ширијатском праву). Припадници групе Ријад Рустемпашић, Абдулах Ханџић и Едис Велић су осуђени на вишегодишње казне затвора. У везу са Ријадом Рустемпашићем се доводи и група која је извршила напад на полицијску станицу у Бугојну.*
- *Терористички напад на амбасаду САД у Сарајеву од стране екстремног исламистичког фанатисте Мевлида Јашаревића 28.10.2011. године. Јашаревић је на амбасаду испалио 105 метака и ранио је једног полицајца. Специјалним јединицама полиције ФБиХ и БиХ требало је више од 50 минута да стигну на лице места и неутралисали директан терористички напад на дипломатско представништво најмоћније државе на свету. Мевлид Јашаревић је том приликом рањен и ухапшен. Против њега и двојице помагача Амраха Фојнице и Муниба Ахметспахића спроведен је кривични поступак пред Судом БиХ. Јашаревић је осуђен на 18 година затвора, док су Фојница и Ахметспахић ослобођени због недостатка доказа, а напад су извршили, како су током суђења навели, због присуства НАТО снага на подручју БиХ и њиховог анти-исламског деловања као и због свега што западне силе чине према муслиманима у Афганистану. Након жалбе Апелационо одељење Суда БиХ поништи-*

ло је пресуду и наредило понављање целог поступка против Јашаревића. Током даљег судског процеса у јавност је изашла вест да је Јашаревић иступио из вехабијског покрета (што је тежко поверовати), наводно због лошег односа и непомагања вехабијске заједнице његовој породици.

- Терористички напад на Полицијску управу Зворник у Републици Српској 28.04.2015. године који је извео екстремни вехабија Нердин Ибрић. Вехабија, који је током напада узвикивао „*Allaһи екбер*“ (Алах је велики), усмртио је из ватреног оружја полицајца Драгана Ђурића и ранио још два полицајца – Жељка Гајића и Стеву Миловановића. У размени ватре са полицијом екстремиста Ибрић је ликвидираан. Ово је први отворени терористички акт екстремних вехабија-терориста на територији Републике Српске, што нас уверава да се у будућности могу очекивати синхронизовани терористички напади на овом простору, у Републици Србији и шире – Балкану и целој Европи.

ЗАКЉУЧАК

Када се сагледају све чињенице о генези и развоју радикалне (пан)исламистичке фундаменталистичке идеологије, екстремног вехабизма и тероризма на простору БиХ и у региону, могу се јасно препознати неке кључне карактеристике ових феномена и процеса. Наиме, сви терористички акти у БиХ у послератном периоду су извршени од стране исламских екстремних фундаменталиста и припадника вехабијског покрета, а мотиви су увек верски и етнички. Терористички напади су пре свега усмерени против немуслимана, односно хришћана у БиХ – Срба православца и хрватског етничког и католичког корпуса, и исламских верника који не подржавају и не прихватају радикални панисламски фундаментализам и екстремну идеологију вехабизма. Иако је развој и јачање глобалног тероризма и радикалног екстремизма у БиХ - *предворју Европе* - чињенично стање које се не може ничим оповргнути, реакција пре свега Федерације БиХ, земаља исламске провенијенције и значајног дела западних земаља је, најблаже речено, збуњујуће „млака“, конфузна, и без јасног опредељења да се тероризму у било ком облику мора снажно супротставити свим средствима, коначно и силом. Када се ради о Федерацији БиХ, службено Сарајево гото-

во да и не примећује озбиљност и степен опасности који са собом носе носиоци тероризма у БиХ – ратни муцахедини, нови талас радикалних исламских фундаменталиста и екстремни припадници вехабијских заједница. Чак се уочава да многи званичници отворено бране починиоце терористичких аката, попут исламског екстремисте који је извршио напада на амбасаду САД у Сарајеву, или вехабије који је у нападу на Полицијску управу у Зворнику убио српског полицајца и двојицу ранио. Последица тога је да су и безбедносне и полицијске агенције имале скромне успехе на плану борбе против тероризма у БиХ и Федерацији БиХ. Супротно, Република Српска је свесна терористичких претњи и настоји не само осудити тај тренд већ и активно суделовати у ширим антитерористичким коалицијама на Балкану и Европи. Последњи терористички напад у Зворнику од стране екстремног вехабије на припаднике полиције указује да је на делу „преливање“ тероризма из БиХ на простор Републике Српске, са тенденцијом ширења ове претње на земље у окружењу, првенствено на Републику Србији, у којој такође активно делује више вехабијских заједница чији су многи припадници екстремни по идеолошком опредељењу и акционом деловању. Претње од ширења тероризма из БиХ на регион Балкана и Европе, синхронизован и умрежен са терористичким организацијама и екстремним исламистима из целе Европе и света посебно су могуће због чињенице да се стотине екстремних вехабија и радикалних исламиста са простора Балкана (посебно из БиХ) активно боре на страни „Исламске државе Ирака и Сирије“, која заговара стварање калифата на ширем простору Леванта, идеји која подсећа на идеологију и акционо деловање бившег нацисте и исламистичког екстремисте Алије Изетбеговића, коју је он изнедрио у свом памфлету „Исламска декларација“ још 70-их година XX века.

Већина исламских екстремиста који би се одлучили за наставак терористичких напада изван територије Федерације БиХ (на Републику Српску и шире) стекли су ратно искуство у БиХ или негде друго у свету, припадају широко разгранатим вехабијским заједницама у БиХ и у региону, имају менторе и спонзоре широм света који су у стању да их добро обуче, тако да је јасно да је ризик од ширења тероризма на подручје Републике Српске, Републике Србије, Балкан и Европу изузетно висок. Стога се могу очекивати у блиској будућности много оштрије реакција земља у региону и стварање нових антитерористичких и противтерористичких аранжмана, јер тероризам несумњиво јесте једна од најтежих претњи безбедности Балкана, и европској безбедности и европским вредностима.

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамов, Смиља, *Постхеројски рат Запада против Југославије*, Ветерник, ЛДИ, 1997.
- Азиновић, Владо, *Увод у студије тероризма*, Факултет политичких наука, Сарајево, 2012.
- Бајагић, Младен, „Исламска држава Ирака и Сирије (ISIS/ISIL) – настанак, развој, идеолошки темељи и циљеви“, *Политика националне безбедности* (Годишњак), Институт за политичке студије, Београд, Година V, Vol. 7, No. 2/2014, стр. 25-54.
- Галијашевић, Џевад, *Ера тероризма у БиХ*, Филип Вишњић, Београд, 2007.
- Deliso, Christopher, *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West*, Praeger Security International, Westport, Connecticut, London, 2007.
- Дреџун, Милован, *Алахови ратници*, Print Book, Београд, 2008.
- Илмуд-Дин, *Уџбеник за вјеронауку одраслих*, ШРО Графичар, Добој, 1987.
- Izetbegović, Alija, *Islamska deklaracija - Jedan program islamizacije muslimana i muslimanskih naroda*, Sarajevo, 1970.
- Ковачевић, Живорад, *Америка и распад Југославије*, Филип Вишњић и ФПН, Београд, 2007.
- Kohlmann, Evan F., *Al-Qaida's Jihad in Europe: The Afghan-Bosnian Network*, New York: Berg Publisher, 2004.
- Kohlman, Evan, *Global Terroralert*, Internet 14/02/2008, www.globalterroralert.com; William A. Mayer, 10 Years And Counting - Still No Exit Plan From Clinton Created, European Al-Qaeda Base, Internet 14/02/2008, <http://www.militantislammonitor.org/article/id/1127>.
- Курмон, Бартелеми, Рибникар, Дарко, *Асиметрични ратови, сукоби јуче и данас, тероризам и нове претње*, НИЦ „Војска“, Београд, 2003.
- Labeviere, Richard, *Dollars for Terror: The US and Islam*, New York: Alogora Publishing, 2000.
- Лазански, Мирослав, *Бин Ладен против Америке*, Књига комерц, Београд, 2001.
- Laoust, Henri, *Raskoli u islamu*, Naprijed, Zagreb, 1989.
- Lebl, Leslie S., *Islamism and Security in Bosnia and Herzegovina*, Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press., 2014.
- Margetić, Domagoj, *Islamistički terorizam na Jugu Evrope*, Zagreb (s.n.), 2006.
- Мијалковић, Саша, Бајагић, Младен, *Организовани криминал и тероризам*, Београд, Криминалистичко-полицијска академија, 2012.
- Мијалковски Милан, *Одговор тероризму*, Факултет цивилне одбрана, Београд, 2005.
- Петровић Зоран, *Ал-Каида*, Евро, Београд, 2002.
- Радуљ Слободан, *Терористичка мрежа у Босни и Херцеговини*, „Наука и друштво“, Београд, 2007.
- Sekkaf, Hasan Ali, *Vehabizam/Selefizam - ideološka pozadina i historijski korijeni* (Preveli: Jasmin Merdan i Adnan Mešanović), Srebreno pero, Sarajevo, 2005.

- Трифуновић Дарко, Стојаковић Горан, Врачар Миленко, *Тероризам и Вехабизам*, Филип Вишњић, Београд, 2011.
- US Congres Senate, Committee on the Judiciary, Subcommittee on Terrorism, Technology and Homeland Security, Terrorist Recruitment and Infiltration in the United States: Prisons and Military as an Operational Base, 108th Congres, 1st Session, October 2003, Internet 12/02/2008, http://judiciary.senate.gov/testimony.cfm?id=960&wit_id=2719.
- Фазлур, Рахман, *Дух Ислама*, Зенит, Београд, 1983.
- Хећимовић, Есад, *Гариби муджахедини у БиХ 1992-1999*, Dan Graf Seemo, Београд, 2009.
- Хамад, Али, *Умрежи зла - Међународни тероризам и Ал Кауда*, Глас Српске, 2007.
- The Al Kifah Refugee Center. 'A Call to Jihad in Bosnia.' Flyer found amongst material found at the former headquarters of the Al-Kifah Refugee Center in Brooklyn NY.
- Шиндлер, Џон Р., *Несвети терор: Босна, Ал Кауда и успон глобалног џихада*, Београд: Службени гласник, 2009, (Orginal: John R. Schindler, *Unholy Terror: Bosnia, Al Qa,ida, and the Rise of Global Jihad*, New York: Zenith Press, 2007).

Mladen Bajagic

BOSNIA AND HERZEGOVINA IN THE VORTEX OF RADICAL ISLAMIST FANATICISM, EXTREME WAHHABISM AND TERRORISM

Resume

Two decades of international efforts to transform Bosnia and Herzegovina into a modern European state did not result in a success, when comes to both economy and politics, and especially security. This part of the Balkans is still considered to be a „barrel of gunpowder“, for its fragile peace and difficulties in sustaining peaceful interethnic and interfaith relations. The emergence of extremist and politicized interpretations of Islam, especially radical pan-islamist fundamentalism base on Wahhabi teachings, indicates the strengthening of extremism and terrorism in the region, which is becoming a key source and generator of global religious terrorism and the most serious threat to both regional and European security in the immediate future. This paper attempts to provide a historical, political and security review of the development of Islamic fundamentalism, Wahhabism, and religious terrorism on the territory of Bosnia and Herzegovina, going back not only to the war period of 1992 to 1995, but also the time before, when the first members of the “Muslim Brotherhood” arrived in Bosnia and started their active work. Following them, Al Qaeda Mujahedeen

veterans from the Afghan war and other terrorist organizations and networks soon arrived, planting seeds of today's terrorist risks and threats not just to Bosnia, but also to the Balkans and Europe as a whole.

Keywords: *Bosnia and Herzegovina, radical Islamic fundamentalism, Wahhabism, terrorism, political violence*

* Овај рад је примљен 25. марта 2015. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 15. маја 2015. године.

Марина Т. Костић

Министарство одбране, Београд

Урош В. Живковић

*Институт за стратегијска истраживања
Министарства одбране, Београд*

НАРУШЕНИ БИЛАТЕРАЛНИ ОДНОСИ НА ЗАПАДНОМ БАЛКАНУ И БЕЗБЕДНОСТ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Сажетак

Предмет овог истраживања је однос нарушених билатералних односа држава Западног Балкана и безбедности Европске уније (ЕУ) који се истражује кроз употребу класификације нивоа конфликтности одређеног билатералног односа који даје др Марта Зорко. Иако се ова класификација, која обухвата четири нивоа конфликтности и разврстава их у спорове или сукобе, користи за истраживање билатералних граничних спорова, сматрамо да иста представља најпогоднији оквир за ово истраживање. Истраживање нарушености билатералних односа и регионалне сарадње на граничним појасевима Европске уније, који представља и Западни Балкан, постаје изузетно значајно ако узмемо у обзир да су неке од највећих претњи за ЕУ тероризам, пролиферација оружја за масовно уништење и нелегалне миграције, за чије је спречавање потребна добра сарадња држава региона. Резултати истраживања указују на то да регион Западног Балкана још увек није трансформисан у мирољубиву заједницу и да се још увек налази на нивоу коегзистенције. Такође, истраживањем је утврђено да билатерални односи Македоније представљају највећи безбедносни изазов за ЕУ, будући да је идентификовано да она има два нарушена билатерална односа на нивоу сукоба који су социјеталне природе и са државама које су већ чланице Европске уније. Тако-

ђе, спроведено истраживање указује на то да је нарушеност тзв. социјеталних односа трајнија и интензивнија, док се они око границе могу решавати и судским путем, као у случају Хрватске и Словеније.

Кључне речи: билатерални односи, Западни Балкан, Европска унија, конфликтност, безбедност

Интеграције у Западној Европи, настале као мировни пројекат под окриљем Сједињених Америчких Држава, чиниле су део процеса регионалног помирења, успостављања трајне сарадње и превазилажења сукоба кроз стварање економске, а касније и политичке институционалне сарадње у региону. Имајући у виду успех који је постигао овакав приступ, промену структуре међународног система након краја хладног рата, исказану жељу држава централне и источне Европе да се „врате Европи“ и још увек неразвијену европску спољну и безбедносну политику, Сједињене Америчке Државе су биле главни фактор дефинисања односа у региону Западног Балкана и покретач бројних регионалних механизма и иницијатива, као и стављања региона под „кишобран“ НАТО-а и Европске уније.¹⁾

Будући да је признање нових држава насталих распадом Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ) било базирано на принципима деколонизације, од ових држава се захтевало прихватање западне форме уређења друштва и државе, као и граница насталих по принципу *uti possidetis juris*. Сједињене Америчке Државе и Европска унија су, самим тим, отпочеле процес регионалних интеграција и успостављања све већег броја регионалних иницијатива и организација, као канала за сарадњу између држава Западног Балкана и припремање дотичних земаља, да се кроз регионални приступ и решавање проблема приближе чланству у Унији и покажу сопствену зрелост и превазилажење насилних и конфронтирајућих метода решавања међусобних проблема.²⁾ Такође, развили су критеријуме и механизме за чланство и тиме дефинисали шта значи ”западни тип” уређења друштва и државе и какви би односи требало да се успоставе у евро-атлантском међународном друштву. Међутим, слично као и државе које су прошле кроз процес деколонизације односно задобијања своје независности, државе региона Западног Балкана наставиле су да користе

1) Погледати: Душко Лопандић и Јасминка Кроња, *Регионалне иницијативе и мултилатерална сарадња на Балкану*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010.

2) Урош Живковић, „Утицај процеса европске интеграције на спољну политику Србије: пример регионалне сарадње и добросуседских односа“, *Синтезис IV/1*, 2012, стр. 115.

концепте национализма, територијалитета и суверенитета, како би оствариле своје циљеве, и довеле до грађанских ратова у оним државама које нису биле етнички хомогене.

Данас, такође, врсте, конфликтни потенцијал и начин решавања нарушених билатералних односа, који захтевају управљање од стране ЕУ, указују да се регион Западног Балкана у типологији међународних друштава може окарактерисати као коегзистенција у којој су кључне установе суверенитет, територијални интегритет, равнотежа снага, дипломатија, управљање од стране великих сила, рат и међународно право.³⁾ Ови принципи и данас представљају значајне елементе спољних политика држава Западног Балкана иако их је процес стабилизације и придруживања политички и правно (потписивањем Споразума о стабилизацији и придруживању) условио, да остваре регионалну сарадњу и добросуседске односе. Чињеница да регион у коме се налазе државе кандидати представља уједно и гранични појас Европске уније (ЕУ) и да је у Европској стратегији безбедности Балкан неколико пута наведен као неуралгична тачка за готово сваку од дефинисаних безбедносних претњи,⁴⁾ односе међу овим државама чини изузетено значајним за стабилност и безбедност саме Уније. Из тог разлога, не би требало да зачуди што је главни стратешки одговор ЕУ и њених држава чланица у циљу осигуравања сопствене безбедности изградња безбедности у њеном непосредном суседству.⁵⁾

Имајући у виду ову стратегију ЕУ, циљ рада је да кроз анализу спољнополитичких приоритета и класификацију нарушених билатералних односа држава Западног Балкана, према врсти и фази у којој се налазе, одреди у којој мери они представљају безбедносни изазов за Европску унију.

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

Анализа спољнополитичких приоритета држава Западног Балкана омогућава нам да сагледамо ставове и могуће акције одређене државе који могу бити у супротности са ставовима и акцијама других држава и у том смислу представљати извор нарушавања

3) Бери Базан разликује четири општа типа међународних друштава: политику силе, коегзистенције, сарадње и конвергенције. Погледати у: Barry Buzan, "How regions were made, and the legacies for world politics: an English School reconnaissance", in: *International Relations Theory and Regional Transformation* (edited by T. V. Paul), pp. 22-46.

4) Тероризам, пролиферација оружја за масовно уништавање, регионални сукоби, неуспех држава (state failure) и организовани криминал.

5) Погледати: Безбедна Европа у бољем свету – Европска стратегија безбедности, 2003.

билатералних односа две земље. Они нам омогућавају идентификацију проблема који ће бити класификовани као спор или сукоб и који ће у складу са тиме имати већи значај за безбедност Европске уније.

Из прегледа нарушених односа између држава кандидата и потенцијалних кандидата за чланство у ЕУ, који ћемо размотрити у наредном делу рада, они се могу класификовати у најмање две врсте. Према статусу субјеката који учествују у нарушеном билатералном односу, они се могу сврстати у нарушене односе које ове државе имају међу собом и оне које имају са државама чланицама. Нарушени односи држава кандидата са државама чланицама су од посебног значаја за стабилност ЕУ, будући да државе чланице свој статус могу користити за блокирања напредовања преговарачког процеса држава кандидата или потенцијалних кандидата за чланство у ЕУ. Такође, нарушени билатерални односи се могу класификовати према садржини и у том смислу они се могу поделити на нарушене односе око граница и статуса територија, статуса националних мањина, питања идентитета, културе и језика или оне произашле из ратног наслеђа.

У наредном делу рада истражићемо у којој мери сваки од ове врсте нарушених билатералних односа представља изазов за безбедност региона, али и саме Европске уније, прегледом спољнополитичких приоритета држава Западног Балкана који нам омогућава да уочимо однос према другим државама региона, као и усмереност деловања одређене државе ка њеном суседству која може бити извор потенцијалне нестабилности. Такође, применићемо класификацију нарушених билатералних односа коју даје Марта Зорко са Факултета политичких знаности из Загреба, јер представља методолошки и теоријски јединствен и лако разумљив оквир за ово истраживање. Њега посебно чини пријемчивим и чињеница да га она у својим текстовима користи управо на примерима спорова/сукоба између република бивше Југославије,⁶⁾ иако пре свега базираним на граничне спорове/сукобе.

Ауторка разликује четири фазе билатералних конфликта. Прва фаза подразумева препознавање постојања проблема кроз постојање контрадикторних ставова који се могу прочитати из медијских натписа, различито дефинисаних докумената, техничких

6) Погледати: Марта Зорко, „Конфликтни потенцијал добросуседских односа: Случај Хрватске и Словеније“, *Политичке перспективе*, бр. 2/2011, Факултет политичких наука, Београд, стр. 43-62 и „Конфликтни потенцијал добросуседских односа: Случај Хрватске и Црне Горе“, *Политичке перспективе*, бр. 1/2013, Факултет политичких наука, Београд, стр. 57-75.

проблема на терену или студије научне заједнице. Друга фаза подразумева укључивање шире јавности, појединачне ескалације насиља или изоловане ексцесе на терену. С обзиром да сукоб, као такав, још не постоји, у прве две фазе ради се о спору. Трећу фазу, међутим, карактеришу негативне дипломатске акције, као што су економске санкције, блокаде неких споразума; оштре критике у јавности, могуће уплитање треће стране, и сл. Тензије расту, на државном и подржавном нивоу и могући су различити организовани или спорадични инциденти. У овој фази спорно питање постаје политичка тема те почињемо да говоримо о сукобу. Четврту фазу карактерише избијање оружане акције, независно од тога да ли се она догађа само у одређеним сегментима друштва или на државном нивоу. Ова фаза обухвата ескалацију насиља према дефинисаним појмовима војних међудржавних спорова и рата.⁷⁾

СПОЉНОПОЛИТИЧКИ ПРИОРИТЕТИ ДРЖАВА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА И КЛАСИФИКОВАЊЕ НАРУШЕНИХ БИЛАТЕРАЛНИХ ОДНОСА

Приоритети спољне политике Албаније односе се на: стратешко партнерство са САД и ЕУ, испуњавање обавеза проистеклих из чланства у НАТО, напредовање у процесу приступања Европској унији, побољшање односа и продубљивање економске сарадње са суседним земљама, права Албанаца у Македонији, Црној Гори и „Прешевској долини“ и решавање питања Чамерије у Грчкој,⁸⁾ консолидација односа са суседима које су чланице ЕУ и НАТО попут Италије, Грчке и Турске заснована на стратешким пројектима за економски опоравак при чему ће предност бити дата „енергетској дипломатији“, као и стратешки односи са Косовом и брига о Албанцима у свету.⁹⁾ Стављање питање статуса албанске националне мањине у суседним државама или деловима држава (попут „Прешевске долине“) у приоритете спољне политике Албаније, као и избор инструмената којима се ово може постићи, може бити супротности са израженим ставовима и акцијама државе на

7) Марта Зорко, „Конфликтни потенцијал добросуседских односа: Случај Хрватске и Словеније“, *Политичке перспективе*, бр. 2/2011, Факултет политичких наука, Београд, стр. 54.

8) Албански назив за северни Епир.

9) Спољнополитички приоритети Републике Албаније, Министарство спољних послова Републике Албаније, <http://www.puneteshashtme.gov.al/en/mission/priorities/priorities>, приступљено: 15.04.2015.

које се односи попут Србије (статус Албанаца у Прешевској долини и статус тзв. Косова), Црне Горе и Македоније (статус албанске мањине) и Грчке (статус Албанаца у северној Грчкој и гранични однос на Јонском мору).

Примењујући претходно наведену класификацију нарушени билатерални однос однос Албаније са Србијом се односи на статус националних мањина и статус дела територија и у овом моменту налази се на нивоу спора тј. постојања и реаговања на супротне ставове и изјаве. Инциденти попут оног на фудбалској утакмици Србије и Албаније када је дрон који је носио мапу тзв. Велике Албаније улетео на терен, постављање истих мапа на резиденције албанских званичника, мото под којим је 23. марта 2015. године одржана друга заједничка седница влада Албаније и „Косова“ а који гласи „Једна земља, један народ, један сан“ и изјава премијера Албаније након седнице у којој се наводи да она представља албанско национално уједињење преко Европске уније¹⁰⁾, као и изражавање намере о уједињењу Албаније са тзв. Косовом „на класичан начин уколико ЕУ не буде отворила путеве за европску интеграцију Косова“¹¹⁾ представљају неке од показатеља конфликтности односа две државе.

Нарушени односи између Албаније и Македоније такође се односе на статус националне мањине као и дела територије и могу се сврстати у ниво спора који има висок степен конфликтног потенцијала, имајући у виду поновно оглашавање Албанске националне армије из априла 2012. године и њене циљеве стварања Велике Албаније, притужбе Албанаца на непропорционално представљање у институцијама Македоније,¹²⁾ као и пораст албанског национализма на који указују најновије изјаве званичника Албаније у вези са мапом и концептом тзв. Велике Албаније.

Односи између Албаније и Црне Горе такође се могу везати за статус албанске националне мањине, што се може ишчитати из спољнополиитичких приоритета Албаније. Имајући у виду споричне инциденте као што је скрнављење православне цркве на Румији 7. августа 2012. Године, као и територијални обухват тзв.

10) „Рама: ЕУ уједињује Албанију и КиМ“, Б92, 23.03.2015. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=03&dd=23&nav_category=640&nav_id=971963, приступљено: 15.04.2015.

11) Реаговање Министарства спољних послова Републике Србије поводом изјаве премијера Албаније Едија Раме, 9. април 2015. Године, <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/saopstenja/15072-2015-04-09-12-45-53?lang=cyr>, приступљено: 15.04.2015.

12) Country Reports on Human Rights Practices for 2013, U.S State Department, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm?year=2013&dldid=220304>, приступљено: 15.04.2015.

Велике Албаније односи између Албаније и Црне Горе могу довести до нарушавања билатералних односа две земље.

Нарушеност односа Албаније и Грчке обухвата питање статуса Албанаца у Чамерији (грчки: Треспотија) и питање утврђивање границе на Јонском мору. Захтев тзв. Чам-Албанаца (које Албанија подржава имајући у виду њене спољнополитичке приоритете) односи се на добијање грчког држављанства, признавање статуса националне мањине и повратак имовине протераних Албанаца након Другог светског рата. Однос око овог питања сврставамо у ниво спора са високим конфликтним потенцијалом где се различитост ставова огледа у томе да се ово питање стално покушава ставити високо на агенди и интернационализовати, док је за Грчку оно одавно затворено и не постоји као проблем.¹³⁾ Са друге стране, будући да је дошло до блокаде ратификације Споразума о граници на Јонском мору, нарушене односе Албаније и Грчке по питању границе на мору сврставамо у ниво сукоба. Овај споразум потписан је 2009. године, али га је Уставни суд Албаније одбацио 2010. године због „повреде територијалног интегритета Албаније“, док је парламентарна комисија за спољне послове дошла до закључка да Споразум крши суверенитет и територијални интегритет Албаније. Након овог потеза грчки министар спољних послова је указао на то да ће преговарачки процес са Албанијом почети тек након ратификације постигнутог Споразума о граници.¹⁴⁾

Босна и Херцеговина као свој примарни циљ има очување и заштиту сопствене независности, суверенитета и територијалног интегритета, потпуну и доследну примену Општег мировног споразума,¹⁵⁾ као и приступање БиХ евроатлантским интеграционим процесима и учешће у другим мултилатералним форумима. Поред тога, као основне правце и активности спољне политике и трајни приоритет, Босна и Херцеговина наводи унапређење сарадње са суседним државама – Хрватском, Србијом и Црном Гором.¹⁶⁾ У складу са првим и задњим приоритетом највећи изазови Босне и

13) Miranda Vickers, "The Cham issue – Where to Now?", *Conflict Studies Research Centre, Balkans Series*, 07/01, Defence Academy of the United Kingdom, January 2007.

14) Blerim Reka, *Greece slams the EU door to Albania in maritime dispute*, United Europe Blog, <http://www.united-europe.eu/news-and-topics/european-topics/greece-slams-the-eu-door-to-albania-in-maritime-dispute/>, 01.09.2014., приступљено: 16.4.2015.

15) Дејтонски мировни споразум из 1995. године. Овде треба имати у виду да политичке елите у БиХ не виде ову тачку на исти начин. Тако партије босанских муслимана теже већој централизацији на федералном нивоу, партије босанских Срба теже очувању надлежности Републике Српске, док Хрвати већином теже креирању сопственог ентитета.

16) Општи правци и приоритети за провођење спољне политике Босне и Херцеговине, МИП БиХ, http://www.mvp.gov.ba/vanjska_politika_bih/osnovni_pravci_vanjske_politike_bih/default.aspx?id=2, приступљено: 15.04.2015.

Херцеговине, поред дубоких унутрашњих подела и проблема, биће утврђивање границе са Црном Гором на Суторини.¹⁷⁾

У складу са класификацијом коришћеном у овом истраживању, нерешено питање границе Босне и Херцеговине и Црне Горе код Суторине карактеришу блокада доношења Уговора о разграничењу, постигнутог након шест година процеса разграничења који је завршен средином 2014. године, организовање шире јавне расправе (што спада у другу фазу степена конфликтности), али и конкретне негативне дипломатске акције, као што су одлука црногорског председника да због територијалних претензија БиХ према Суторини одложи упућивање амбасадора Црне Горе у Сарајево и реципрочна одлука Председништва БиХ да повуче амбасадора БиХ из Црне Горе на консултације. Све ово сврстава га у трећу фазу конфликтности тј. сукоб. Имајући у виду подизање нивоа конфликтности, ово питање врло брзо добија значај и за треће стране попут Европске уније и САД, које су гаранти мира у БиХ.

Црна Гора је утврдила три приоритета своје спољне политике: интеграцију у ЕУ и НАТО, унапређење и одржавање добросуседских односа и регионалне сарадње, као и развијање билатералне и мултилатералне сарадње.¹⁸⁾ Као и у случају Босне и Херцеговине, Црна Гора ће посебан изазов имати у одређивању границе са овом суседном државом решавањем питања Суторине. Имајући у виду претходно наведени приоритет Албаније у погледу права Албанаца, од посебног значаја ће бити однос Црне Горе и Албаније поводом статуса албанске националне мањине. Не би требало занемарити ни проблем око питања црногорске националне мањине на Косову и Метохији, као ни топло-хладни однос са Србијом, посебно по питању права Срба у Црној Гори.

Поред поменутог нерешеног граничног сукоба на мору са Босном и Херцеговином, Црна Гора има спор са Хрватском око границе на полуострву Превлака на којем је тренутно на снази привремени режим установљен Протоколом из 2002. године. Будући да се у појасу Превлаке отпочело са истраживањем нафте и гаса може доћи до усложњавања постојећег спора.¹⁹⁾ Важан фактор, при

17) „Суторина (не) припада Босни“, Новости, 25.02.2015, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:535499-Sutorina-ne-pripada-Bosni>, приступљено: 15.04.2015.

18) „Спољнополитички приоритети Црне Горе“, Министарство вањских послова и европских интеграција Републике Црне Горе, <http://www.mvpei.gov.me/ministarstvo/spoljnopoliticki-prioriteti?alphabet=cyg>, приступљено: 15.04.2015.

19) „Загреб: Превлака је под хрватском јурисдикцијом“, Политика, 02.08.2014, <http://www.politika.rs/rubrike/region/Zagreb-Prevlaka-je-pod-hrvatskom-jurisdikcijom.lt.html>, приступљено: 15.04.2015.

том, јесте и чињеница да је Хрватска чланица ЕУ, а Црна Гора у преговорима о чланству.

Република Македонија, такође, издваја три приоритета спољне политике: чланство у ЕУ, чланство у НАТО и економску дипломатију. Имајући у виду прва два приоритета, од посебног је значаја сукоб око имена и идентитета са Грчком и Бугарском који су довели до блокирање преговарачког процеса Македоније са ЕУ и чланства у НАТО.

Нарушени односи Македоније и Грчке око имена државе „Република Македонија“, трају још од осамостаљивања Македоније 1992. године. Иако је било одређених помака у преговорима, као што је сагласност страна из 1993. године да Македонија може да постане члан УН под привременим именом „Бивша Југословенска Република Македонија (БЈРМ)“ (Резолуције СБ УН 817 и 845) или постигнути Привремени договор из 1995. којим се Македонија обавезала на промену Устава и својих државних симбола, а Грчка да је неће блокирати у међународним и регионалним организацијама под привременим именом, овај сукоб до данас остаје нерешен. Данас Грчка одбија да да сагласност за чланство Македоније у ЕУ и НАТО све док се не реши спор око имена, али и измене Устава у погледу назива македонске нације. Вето Грчке на чланство Македоније у НАТО на Самиту у Букурешту 2008. године изазвао је општу осуду, а Међународни суд правде је, на основу тужбе Македоније, пресудио да је Грчка тада прекршила своје међународно преузете обавезе из Привременог договора.²⁰⁾ Са друге стране, пројекат владе десног центра у Македонији „античка Македонија“, као покушај грађења идентитета савремене Македоније на основама оне античке,²¹⁾ још више подгрева тензије и јача сумњичавост званичне Атине. Имајући у виду бројне негативне дипломатске акције и непримењивање постигнутих споразума, као и значајну улогу треће стране, овај нарушени билатерални однос свакако спада у сукоб.

Нарушени односи Македоније и Бугарске су, такође, компликовани будући да је ова држава била прва која је признала независност Републике Македоније, али није признала постојање посебне македонске нације или језика, већ их сматра подгрупом односно дијалектом бугарског народа и језика. Бугарска је крајем 2012. године била против одређивања датума за почетак преговора са Ма-

20) Пресуда Међународног суда правде у случају Македонија против Грчке, 05.12.2011, <http://www.icj-cij.org/docket/files/142/16827.pdf>, приступљено: 15.04.2015.

21) „Муке по Александру“, Време, 01. 03. 2012, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1038309>, приступљено: 15.04.2015.

кедонијом,²²⁾ због „антибугарске пропаганде“, а један од разлога је и објављивање Енциклопедије Македонске академије наука и уметности. Оптужујући је за административне и друге притиске на бугарску националну мањину у Македонији, Бугарска је већ 2006. године најавила преиспитивање поступака Македоније у таквим случајевима као један од критеријума на основу кога ће се проценити спремност ове државе за чланство у ЕУ. Све ово сврстава овај нарушени однос у категорију сукоба.

Карактер ових сукоба Македоније са Грчком и Бугарском говори о томе да Македонију пре свега брину питања која проистичу из тзв. социјеталног сектора безбедности,²³⁾ што може да проузрокује не само вишедеценијску фрустрацију, потпиривану споља и унутра, већ и ескалацију насиља ширих размера.

Такође, упоређивањем приоритета Албаније са приоритетима Македоније у погледу чланства у ЕУ, као и имајући у виду побуну Албанаца која се десила 2001. године, може се закључити да ће једно од значајних питања бити статус Албанаца који чине конститутивни народ Републике Македоније.

На крају, Република Србија као свој први стратешки спољнополитички приоритет одређује чланство у ЕУ, али и стварање и промоцију регионалне сарадње земаља Западног Балкана, као дела процеса „испуњавања политичких и других услова за несметан процес приступању Европској унији“.²⁴⁾ Несметан процес приступања Републике Србије Унији значи и решавање питања статуса тзв. Косова, чију су независност признале све суседне државе осим Босне и Херцеговине и Румуније.

Нарушени односи Србије са Албанијом, као што је претходно наведено, односе се на статус албанске националне мањине и статус дела територија и у овом моменту се налази на нивоу спора тј. постојања и реаговања на супротне ставове и изјаве.

22) „Бугари блокирају приступање Македоније ЕУ“, Новости, 11.12.2012, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:409994-Bugari-blokiraju-pristupanje-Makedonije-EU>, приступљено: 15.04.2015.

23) Погледати: Филип Ејдус, *Међународна безбедност: Теорије, сектори и нивои*, Службени гласник, Београд 2012, стр. 177-192.

24) „Европска унија и регионална сарадња, Министарство спољних послова Републике Србије, 25.09.2012, <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/eu?lang=lat>, приступљено: 15.04.2015.

Иако је постојала негативна дипломатска акција Србије према Македонији²⁵⁾ и Црној Гори²⁶⁾ која је обухватала проглашење амбасадора ових држава у Србији *персонама нон грата*, исто се није десило са другим државама суседима Србије. Због брзе нормализације дипломатских односа Србије са овим државама, ове билатералне односе не сврставамо у спорне. Ипак, имајући у виду претходно наведене односе Албаније, уочљиве су тензије око статуса тзв. Косова у погледу могућег уједињења са Албанијом.

Што се тиче мањинског питања, у Прешеви и Бујановцу Албанци чине више од половине становништва, док у Медвеђи они чине око једне трећине становништва. Слично као у Македонији и на Косову и Метохији, Албанци са овог подручја су 1992. године организовали референдум у којем су изразили жељу да Прешево, Бујановац и Медвеђа уђу у састав тзв. Косова. Након тзв. Косовске кризе, доступности наоружања и подршке Албанаца са Косова и дијаспоре организована је Ослободилачка војска Прешева, Медвеђе и Бујановца (ОВПМБ), по угледу на Ослободилачку војску Косова, која је организовала оружану побуну у овом делу Србије одмах након потписивања Кумановског споразума и усвајања Резолуције СБ УН 1244, почетком 2001. године дошло је до побуне Албанаца на југу Србије. Завршетак ове побуне, демилитаризовањем ОВПМБ, у значајној мери је резултат деловања КФОР-а.

Имајући у виду прокламоване спољнополитичке приоритете албанске спољне политике, жалбе Албанаца и Бошњака на недовољну заступљеност у државним институцијама на локалном нивоу и мањак књига на албанском језику за секундарно образовање,²⁷⁾ може се очекивати пораст конфликтности билатералних односа Србије и Албаније у наредном периоду.

Са друге стране, Србија има нерешен територијални однос са Хрватском у подручју Шаренградске аде на Дунаву, настао након меандрирања реке и противплавних радова на њој. Због неподударања претходно дефинисане границе и садашњег тока реке постоје комади (цепови) копна и речна острва који се налазе са су-

25) „Протеран и амбасадор Македоније“, Блиц, 10.10.2008, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/60335/Proteran-i-ambasador-Makedonije>, приступљено: 15.04.2015.

26) „Црногорски амбасадор непожељан у Београду“, Радио телевизија Србије, 09.10.2008, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/21220/Crnogorski+ambasador+nepo%C5%BEeljan+u+Beogradu.html>, приступљено: 15.04.2015.

27) Country Reports on Human Rights Practices for 2013, U.S. State Department, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm?year=2013&dldid=220329>, приступљено: 15.04.2015.

протне стране обале Дунава, што отежава управљање границом.²⁸⁾ Овај територијални однос налази се у првој фази спора будући да постоје званично изражени супротни ставови две стране. Док Србија заступа став да је граница на средини пловног пута на Дунаву, Хрватска заговара катастарску границу која би одступала од тока Дунава.

Такође, билатерални односи Хрватске и Србије око оптужница за ратне злочине кулминирале су у случају Војислава Шешеља. Након што је тзв. хашки трибунал тражио његово враћање у притвор уследила је оштра размена ставова министара из Србије и Хрватске и паљење хрватске заставе од стране Шешеља, након чега је амбасадор Хрватске у Београду повучен на консултације у Загреб, а отправници послова Србије у Загребу упућен протест Министарства спољних и европских послова Хрватске (МСЕПХ). Наведене негативне дипломатске акције указују на подизање нивоа конфликтности и нарушавања билатералних односа две земље што ће сигурно захтевати веће ангажовање треће стране тј. Европске уније. Ипак, имајући у виду да ја дошло до поновног враћања амбасадора Хрватске у Београд, али да постоје изгледи за примену негативних дипломатских акција овај нарушени билатерални однос сврставамо у билатерални спор.

КОНФЛИКТНОСТ БИЛАТЕРАЛНИХ ОДНОСА ДРЖАВА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА И БЕЗБЕДНОСТ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Са крајем хладног рата правилно разумевање образаца регионалних конфликта и сарадње добило је шири значај. Конфликти и ефекат преливања који они производе дају билатералним споровима и сукобима земаља Западног Балкана посебан значај за безбедност Европске уније. У условима када су као једне од највећих претњи идентификовани тероризам, пролиферација оружја за масовно уништење и нелегалне миграције, успостављање добросуседских односа и регионалне сарадње на граничним појасевима Европске уније постају изузетно значајни за стабилност и безбедност саме Уније.

У складу са континуираним процесом проширења ЕУ, државе на простору Југоисточне Европе постале су део политике проширења ЕУ као специфичног поља уређености односа Уније са

28) Вишеслав Раос, „Помицање границе Еуропске уније на југоисток и вишеструки процеси територијализације“, *Политичка мисао*, бр.3/2013, Загреб, стр. 41.

државама изван ње за које постоји обострана сагласност да треба да постану њене чланице и коју карактеришу начела демократије, тржишне привреде и мултилатерализма, као и норме условљавања и диференцијације и бројна друга процедурална правила.²⁹⁾ Процес европских интеграција, као и перцепција Европске уније као, за сада, једине опције за економски просперитет и достизање цивилизацијских вредности, од стране држава кандидата и потенцијалних кандидата, омогућава креирање институционалних механизма и политичког притиска на државе региона да своје спорове решавају мирним путем. Међутим, криза политике проширења ЕУ, те распламсавање геополитичког сукоба између евроатлантских земаља и Русије, могу веома негативно утицати на политичку и безбедносну ситуацију на Балкану. Питање енергетске стабилности то у многоме и доказује. Имајући то у виду, као и чињеницу да је регион део шире Европе и да се непосредно наслања на границе ЕУ, јасно је да свака нестабилност, случајно или намерно изазвана, спољним или унутрашњим притисцима, мора недвосмислено утицати на стабилност и безбедност ЕУ као целине. Имајући у виду блиску прошлост и утицај југословенске кризе 90-тих година XX века на безбедност ЕУ, као и на развој Заједничке спољне, а посебно безбедносне и одбрамбене политике ЕУ, државе чланице су тога болно свесне и чиниће све да до новог сукоба на Балкану не дође.

У којој мери је, међутим, могућа трансформација региона Западног Балкана у мирољубиву заједницу након Хладног рата? Истраживање спроведено у овом раду указује нам да све државе које су кандидати или потенцијални кандидати за чланство у ЕУ имају значајне нарушене билатералне односе. Нарушени односи на нивоу сукоба обухватају питања идентитета и културе, као и гранична питања. При том, досадашња искуства показују да је нарушеност тзв. социјеталних односа трајнија и интензивнија, док се они око границе могу решавати и судским путем, као у случају Словеније и Хрватске око границе у Пиранском заливу, или Црне Горе и Хрватске око границе на Превлаци. Такође, до сада је показано да су за ЕУ значајнији они спорови или сукоби који се односе на њене државе чланице будући да се они преносе у институције и регионалне инструменте и механизме ЕУ. Поред тога, Македонија са два нарушена билатерална односа на нивоу сукоба који су социјеталне природе и са државама које су већ чланице Европске уније – са Грчком око имена и идентитета и Бугарском око иден-

29) Марина Т. Костић, „Политика проширења Европке уније: концепт, научене лекције и случај Србије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 2014, стр. 221.

титета, културе и језика – као и са спором око положаја Албанаца, предњачи као потенцијални извор небезбедности региона и Европске уније. Такође, Албанија са граничним сукобом са Грчком, као чланицом ЕУ, око границе на Јонском мору и Србија са сукобом са Хрватском, као чланицом ЕУ, око нерешених питања проистеклих из ратова на простору бивше Југославије и оптужница за ратне злочине, представљају значајне изазове за стабилност ЕУ. Ове две државе, поред наведених односа сукоба, са чланицама ЕУ, имају и спорове који се односе на њихово национално питање што представља значајан потенцијални извор нестабилности региона и ЕУ.

Поред класификације самих нарушених односа држава Западног Балкана и њиховог утицаја на безбедност ЕУ, потребно је имати у виду и да у случају нових глобалних заоштравања на релацији Исток-Запад, као што је на то указао сукоб у Украјини, различити фактори на Балкану могу представљати „истурене руке“ појединих великих сила, чиме би се билатерални спорови/сукоби могли користити у туђем интересу. У том смислу, концепт велике Албаније може бити прихватљив за САД и ЕУ уколико се има у виду веровање у „Европску Албанију као модела инспирације и фактора мира и демократске стабилности“, које је диктирано „геостратешком одговорношћу као НАТО чланице, значајем који је албански фактор добио након проглашења независности и проспекта Евро-Атлантске интеграције, који усмеравају доктрину националне безбедности у региону.“³⁰⁾ Из истог разлога, евентуално уједињење Србије и Републике Српске неће бити прихватљиво уколико се има у виду геостратешка перцепција Срба као продужене руке руског утицаја на Балкану. Такође, примењујући исте узроке може се очекивати да у мери у којој се Војводина буде дистанцирала од политике неутралности, њене тенденције за осамостаљивањем биће све значајније. Наведено указује да до регионалне трансформације Западног Балкана, након распада СССР-а, још увек није у потпуности дошло.

ЛИТЕРАТУРА

Безбедна Европа у бољем свету - Европска стратегија безбедности, 2003. (доступно на: <http://www.isac-fund.org/download/Evropska%20strategija%20bezbednosti.pdf>).

30) Priorities of Albanian foreign policy, <http://www.punetegashtme.gov.al/en/mission/priorities/priorities>, Приступљено: 15.3.2015. године.

- „Бугари блокирају приступање Македоније ЕУ“, Новости, 11.12.2012, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:409994-Bugari-blokiraju-pristupanje-Makedonije-EU>, приступљено: 15.04.2015.
- Buzan, Barry, “How regions were made, and the legacies for world politics: an English School reconnaissance”, in: *International Relations Theory and Regional Transformation* (edited by T. V. Paul), p. 22-46.
- Vickers, Miranda, “The Cham issue – Where to Now?”, *Conflict Studies Research Centre, Balkans Series*, 07/01, Defence Academy of the United Kingdom, January 2007.
- „Европска унија и регионална сарадња“, Министарство спољних послова Републике Србије, 25.09.2012, <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/eu?lang=lat>, приступљено: 15.04.2015.
- Ејдус, Филип, *Међународна безбедност: Теорије, сектори и нивои*, Службени гласник, Београд 2012.
- Живковић, Урош, „Утицај процеса европске интеграције на спољну политику Србије: пример регионалне сарадње и добросуседских односа“, *Синтезис IV/1*, 2012, стр. 109-131.
- Зорко, Марта, „Конфликтни потенцијал добросуседских односа: Случај Хрватске и Словеније“, *Политичке перспективе*, бр. 2/2011, Факултет политичких наука, Београд, стр. 43-62.
- Зорко, Марта, „Конфликтни потенцијал добросуседских односа: Случај Хрватске и Црне Горе“, *Политичке перспективе*, бр. 1/2013, Факултет политичких наука, Београд, стр. 57-75.
- Костић, Марина Т., „Политика проширења Европке уније: концепт, научене лекције и случај Србије“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 2014, стр. 219-233.
- Лопандић, Душко и Кроња, Јасминка, *Регионалне иницијативе и мултилатрална сарадња на Балкану*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010.
- „Муке по Александру“, *Недељник Време*, 01.03.2012, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1038309>, приступљено: 15.04.2015.
- Општи правци и приоритети за провођење спољне политике Босне и Херцеговине, Министарство иностраних послова БиХ, http://www.mvr.gov.ba/vanjska_politika_bih/osnovni_pravci_vanjske_politike_bih/default.aspx?id=2, приступљено: 15.04.2015.
- Pellet, Allain, "The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples", *European Journal of International Law* 3 (1), 1992, p. 180-185.
- Пресуда Међународног суда правде у случају Македонија против Грчке, 05.12.2011, <http://www.icj-cij.org/docket/files/142/16827.pdf>, приступљено: 15.04.2015.
- „Протеран и амбасадор Македоније“, Блиц, 10.10.2008, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/60335/Proteran-i-ambasador-Makedonije>, приступљено: 15.04.2015.
- „Рама: ЕУ уједињује Албанију и КиМ“, Б92, 23.03.2015. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=03&dd=23&nav_category=640&nav_id=971963, приступљено: 15.04.2015.

- Раос, Вишеслав, „Помицање границе Еуропске уније на југоисток и више-струки процеси територијализације“, Политичка мисао, бр.3/2013, Загреб, стр. 33-55.
- Реаговање Министарства спољних послова Републике Србије поводом изјаве премијера Албаније Едија Раме, 9. април 2015. Године, <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/saopstenja/15072-2015-04-09-12-45-53?lang=cyr>, приступљено: 15.04.2015.
- Reka, Blerim, *Greece slams the EU door to Albania in maritime dispute*, United Europe Blog, <http://www.united-europe.eu/news-and-topics/european-topics/greece-slams-the-eu-door-to-albania-in-maritime-dispute/>, 01.09.2014., приступљено: 16.4.2015.
- Спољнополитички приоритети Републике Албаније, Министарство спољних послова Републике Албаније, <http://www.punetejashtme.gov.al/en/mission/priorities/priorities>, приступљено: 15.04.2015.
- „Спољнополитички приоритети Црне Горе“, Министарство вањских послова и европских интеграција Републике Црне Горе, <http://www.mvpei.gov.me/ministarstvo/spoljno-politicki-prioriteti?alphabet=cyr>, приступљено: 15.04.2015.
- „Суторина (не) припада Босни“, Новости, 25.02.2015, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:535499-Sutorina-ne-pripada-Bosni>, приступљено: 15.04.2015.
- „Country Reports on Human Rights Practices for 2013, U.S State Department, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, Macedonia“, <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm?year=2013&dlid=220304>, приступљено: 15.04.2015.
- „Country Reports on Human Rights Practices for 2013, U.S. State Department, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, Serbia“, <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm?year=2013&dlid=220329>, приступљено: 15.04.2015.
- „Црногорски амбасадор непожељан у Београду“, Радителевизија Србије, 09.10.2008, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/21220/Crnogorski+ambasador+nepo%C5%BEeljan+u+Beogradu.html>, приступљено: 15.04.2015.

Marina T. Kostic, Uros V. Zivkovic

STRAINED BILATERAL RELATIONS IN THE WESTERN BALKANS AND SECURITY OF THE EUROPEAN UNION

Resume

Research of the strained bilateral relations and regional cooperation in the border zone of the European Union, which Western Balkans also represents, is very significant taking into account that some of the greatest threats to the EU security, that requires good cooperation

between the countries of the region, are terrorism, proliferation of weapons of mass destruction and illegal migration.

From a review of strained bilateral relations between the EU candidate countries and potential candidates for EU membership, they can be classified into at least two types. According to the status of the subjects participating in the strained bilateral relationship, they can be classified as strained relations that these countries have among themselves and those which they have with the EU Member States. Strained relations of the Western Balkans states that are candidates for the EU membership with the EU Member States are of particular importance for the stability of the EU, since the Member States may use their status for blocking the progress of the negotiation process of the candidate countries and potential candidates for the EU membership. Also, strained bilateral relations in the region can be classified according to the contents and in this sense they can be divided into the disturbed relations over borders and the status of the territory, the status of national minorities, issues of identity, culture and language, or those resulting from war heritage.

The research results indicate that the Western Balkans region has not yet been transformed into a peaceful community and is still at the level of coexistence characterized by institutions such as the sovereignty, territorial integrity, balance of power, control conducted by the major powers, War and International Law (Buzan).

The survey has, also, found that bilateral relations of the R. Macedonia represents the biggest security challenge for the EU, since it reveals that this country has two strained bilateral relations at the level of conflict that have societal nature and with countries that are already members of the European Union - with Greece over its name and identity, and Bulgaria over the issues of identity, culture and language. It also indicates that the disruption of the so-called societal relationships is more lasting and intense than those around the border, which can be resolved through the courts, as in the case of Croatian and Slovenian maritime border issue.

Finally, Albania with the maritime border conflict with Greece, as a EU Member State, over border on the Ionian Sea and Serbia with the conflict with Croatia, as a member of the EU, over the unresolved issues arising from the wars in the former Yugoslavia and the war crimes indictment, represent significant challenges for the stability of the EU. These two countries, in addition to the above mentioned conflicts with EU Member States, have disputes relating to their national issue as an important potential source of instability in the region and the EU.

These national issues can be used as a tool for the conflict of interest of two major powers like the United States and Russian Federation.

Keywords: *bilateral relations, Western Balkans, European Union, conflicts, security*

* Овај рад је примљен 17. априла 2015. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 15. маја 2015. године.

Иван Ж. Јоксић

*Правни факултет за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија, Нови Сад*

Владимир Божовић

Министарство унутрашњих послова Републике Србије, Београд

ТЕРОРИЗАМ КАО ПРЕТЊА ЕВРОПСКОЈ БЕЗБЕДНОСТИ СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА СРБИЈУ

Сажетак

Рад представља синтезу заједничких напора оба аутора да подручје тероризма прикажу на глобалном или светском и Европском и регионалном нивоу. Разлози који су опредељујуће утицали на избор овог темата тичу се чињенице да је тероризам готово у средишту свих светских збивања као пошаст која негативно утиче на опште стање безбедности у свету као и општи напредак и развој друштва и државе у целини. С друге стране, подручје Европе може данас да представља и епицентар тероризма који прети да наруши крхко успостављен мир на подручју Босне и Херцеговине, у делу Републике Србије на Косову и Метохији као и у Бившој Југословенској Републици Македонији. Реч је пре свега о исламском тероризму као облику испољавања верског фанатизма који се прелива са других жарихишта у свету. Томе у прилог говоре последњи подаци о изведеним терористичким актима у Зворнику (БиХ) и Тетову и Куманову (Македонија). У оба случаја употребљени су насилни акти, као средство за лишавање живота и слободе припадника полиције, у циљу стварање осећаја несигурности код грађана у овим државама, као и узимајући шири геостратешки положај и у самом региону Југоистока Европе. У складу са наведеним, у раду је коришћена научна и стручна литература како би се указало на општи појам тероризма, класификацију терористичких организација и њихово деловање на подручју Европе са посебним освр-

том на Србију. Поред тога, графички и табеларно су предочени статистички подаци који се односе на терористичке нападе на Косову и Метохију. У погледу методолошког оквира, коришћени су методи анализе, синтезе, историјски, систематски, логички, метод анализе садржаја, статистички и др.

Кључне речи: *тероризам, терористичке организације, оружани напади, жртве, полиција, верски фанатизам, екстремизам*

ПОЈАМ И ЗНАЧЕЊЕ ТЕРОРИЗМА

Тероризам као негативна и друштвено-штетна појава већ дуже време заокупља пажњу научне и стручне јавности. У правној и политичкој теорији оптира већи број дефиниција тероризма које су условљене различитим приступима појединих аутора у његовом појмовном одређењу. Имајући у виду велики број дефиниција тероризма можемо уочити давање различитих значења основним одредницама које чине његов садржај. У корену речи тероризам лежи реч „терор“ (лат. ужас, велики страх, бруталност) који можемо дефинисати као укупне активности које у себи садрже насилно поступање и употребу недозвољених средстава за остваривање (не) оправданих циљева. У историјском смислу посматрано, тероризам се премијерно помиње у делу Едмунда Берка „Рефлексије о Француској револуцији“ из 1789. године. У наведеном делу се користи термин „режим терора“ који, уз неопходна уопштавања, садржајно одговара савременом појму тероризма.¹⁾

Појам тероризам се у литератури користи у ширем и ужем смислу речи. У ширем смислу, „тероризам обухвата широку лепезу криминалних активности, као што су: криминални тероризам, у чијој основи се налази имовински интерес; психички тероризам, кога карактеришу религијски и магијски циљеви; ратни тероризам, који представља употребу средстава за изазивање терора у ратне сврхе као и политички тероризам, који је усмерен ка остварењу одређених политичких циљева. У ужем смислу, који је у литератури најчешће присутан, овај појам се користи за политички тероризам“.²⁾

1) Супротног мишљења је професор Симеуновић који корен речи тероризам проналази у делима римских историчара и правника попут: Тацита, Ливија, Овидија, Цицерона и др. Драган Симеуновић, *Тероризам-општи део*, Едиција Crimen, Београд, 2009, стр. 86.

2) Живојин Алексић, Зоран Миловановић, *Лексикон криминалистике*, Глосаријум, Београд, 1995, стр. 302.

Ако тероризам сведемо на подручје политичког насиља онда се под њим „подразумева акција насиља која се примењује из политичких разлога ради застрашивања и беспопштедног сламања отпора онога према коме се врши, односно метод политичке борбе у коме се систематским и организованим насиљем, у циљу изазивања страха код ширег круга људи ствара неповерење у друштвени поредак, са циљем наметања политичке власти терориста, вршењем терористичких акција“.³⁾

Полазећи од уплива медијских садржаја у сврхе организовања али и сузбијања тероризма под њим можемо означити партикуларни тип насиља који није синоним за политички мотивисано насиље.⁴⁾ Према Курмону и Рибникару тероризам има за циљ да код становништва и власти против које је уперен произведе страх а да не изазове масовна разарања.⁵⁾

Посматрано у безбедносној равни, тероризам представља глобалну безбедносну претњу у свету, јер представља један од најопаснијих начина нарушавања безбедности држава и читаве међународне заједнице у целини и као такав представља реалну безбедносну претњу појединим државама и глобалну претњу безбедности међународне заједнице.⁶⁾

У литератури новијег датума постоји велики број дефиниција тероризма којима се настоје осветлити различити аспекти његовог деловања. Тако, професор Ракић сматра да је тероризам „постао једна од најозбиљнијих претњи за свет и човечанство, који својим активностима не угрожава само безбедност, већ и социјални и економски развој што утиче на стабилност и просперитет сваке земље“.⁷⁾ У ред ширих дефиниција тероризма свакако спада она коју наводи професор Симеуновић. Овај аутор наводи да „као вид индивидуалног, нелегитимног, нелегалног и неинституционалног насиља тероризам је увек окренут против одређених институција неког друштва, односно *in concretum* против неке државе“.⁸⁾

3) Дарко Маринковић, *Сузбијање организованог криминала-специјалне истражне методе*, Прометеј, Нови Сад, 2010, стр. 46.

4) Види: Ивана Алкалај, „Медији и тероризам“, *Војно дело*, Министарство одбране, Београд, бр. 4/11, стр. 349.

5) Бартеми Курмон, Дарко Рибникар, *Асиметрични ратови*, НИЦ Војска, Београд, 2003, стр. 123.

6) Милан Мијалковски, *Тероризам*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2004, стр. 6.

7) Миле Ракић, *Безбедносна превентива*, Институт за политичке студије, Београд - Земун, 2006, стр. 73.

8) Драган Симеуновић, *op. cit.*, стр. 78.

Разматрајући већи број дефиниција тероризма можемо издвојити неколико кључних елемената, а то су:

- Тероризам је смишљена, политички мотивисана употреба насиља или претња насиљем да би се заплашила влада или већина јавности или да би се извршио притисак на њих;
- Тероризам представља стратегију насиља која је осмишљена да оствари резултате постепеним изазивањем страха или несигурности;
- То је незаконита употреба претње или силе путем дугорочне кампање или спорадичних инцидената;
- То је срачуната употреба насиља против цивила, односно неборбених циљева;
- Моћ се у основи налази на врху насиља – она је освајање, манипулација и користи се како би се изазвале одређене промене;
- Револуционарни тероризам има за циљ да изазове комплетну политичку промену унутар државе;
- Полуреволуционарне стратегије имају циљ да остваре политичку промену без колапса политичког система;
- Што се тиче циљева, средстава, мета и начина спровођења акција то је тајна активност која је пажљиво планирана;
- Циљеви се у основи могу разумети као политички, социјални, идеолошки или религиозни, јер би без ових циљева терористи били сматрани делинквентима и криминалцима;
- Тероризам се обично спроводи од стране мањинских група, а у неким случајевима и од стране усамљених појединаца;
- Постизање максимума публицитета је увек важан циљ за терористе;
- Области у којима се спроводе акције, од специфичних земаља и локација до различитих сегмената друштва, постају брзо транснационалне где ширење области деловања терористичке организације често прелази државне границе.⁹⁾

9) Према: David Whittaker, *Terrorists and Terrorism in contemporary world*, Taylor and Francis e-Library, New York, 2004, p. 1-2.

КЛАСИФИКАЦИЈА ТЕРОРИСТИЧКИХ ОРГАНИЗАЦИЈА

Тероризам, као облик крајње деструктивне и друштвено-штетне појаве, има поред националних, европске и светске димензије. Он се испољава кроз делатност терористичких организација које могу бити локалног, регионалног и међународног карактера. Општа карактеристика деловања свих терористичких организација односи се на начине њиховог деловања и последице које услед тога настају. Свака од познатих терористичких организација наступа са својих идеолошких, националистичких, верских и политичких позиција. Стога, у зависности од врсте терористичког деловања и циљева који се њиме желе постићи, све терористичке организације можемо поделити у четири врсте:¹⁰⁾

- Оне које теже да остваре верске циљеве;
- Оне које теже да остваре идеолошке циљеве;
- Оне које теже да остваре сепаратистичке циљеве;
- Оне које теже да остваре више од једног циља.

Класификацију терористичких организација је могуће извршити и на основу других критеријума. Тако, према територијалном критеријуму, све терористичке организације можемо поделити на: међународне и регионалне. Затим, према времену њиховог настанка и деловања, све терористичке организације можемо поделити на: оне које су настале у ранијем временском периоду (60-тих и 70-тих година 20. века) и оне које су знатно новијег датума јер настају крајем 20. века и почетком 21. века.¹¹⁾

С обзиром да је тежиште нашег излагања фокусирано на европско подручје у наредном излагању ћемо указати на основне карактеристике терористичких организација које делују у Европи. Овим организацијама припадају: Фракција Црвене армије, Црвене бригаде, Ирска Републиканска армија, Баскијска сепаратистичка и терористичка организација, Ослободилачка војска Косова и др.

а) Фракција Црвене армије (нем. *RAF*) у јавности је познатија под именом Бадер-Мајнхоф група. Она је припадала терористичким организацијама левичарског идеолошког усмерења. Деловала је у временском периоду од 1970. године, па све до 1993. године

10) Иван Јоксић, Маријана Дукић Мијатовић, „Осврт на терористичке организације и модели њиховог финансирања“, у зборнику: *Тероризам као глобална претња* (приредио Жељко Бјелајац, Мина Зиројевић Фатић), Правни факултет за привреду и правосудје и Центар за безбедносне студије, Нови Сад, 2012, стр. 261-262.

11) *Ibidem*.

када је званично престала да постоји.¹²⁾ Оснивачима терористичке организације Бадер-Мајнхоф сматрају се Андреас Бадер и Гудрун Енслин а касније им се придружила новинарка Улрике Мајнхоф. Облици деловања ове организације сводили су се на: организовање пљачки банака, робних кућа, пошти, под геслом да се на тај начин врши неопходна експропријација капитала. После хапшења вођа ове организације наставиле су са деловањем одређене групе које су имале за циљ да уцењивањем власти ослободе своје ухапшене припаднике. РАФ је званично престала да постоји 1998. године на основу званичног саопштења у медијима.¹³⁾

б) Црвене Бригаде (итал. *Brigate Rosse*) припадају терористичким организацијама левичарског типа. Организација је основана 1970. године са циљем стварања новог „праведнијег“ комунистичког друштва кроз оружану борбу. У погледу начина деловања ова организација је користила већ позната средства застрашивања грађана кроз вршење политичких убистава, отмица, уцена, пљачки и др. У том смислу можемо скренути пажњу на јавности добро познати случај убиства италијанског премијера Алда Мора извршеног 1978. године и отмицу америчког генерала Џејмса Дозијера извршеног три године касније. Међутим, италијанске власти су успеле да сузбију деловање ове организације тако да се може рећи да је фокус њеног деловања онемогућен. Ипак, спорадично се појављују покушаји одређених групација које својим акцијама настоје одржати континуитет деловања ове организације. То је случај са убиством Масима Дантона, аутора владине реформе закона о раду, изнад чијег тела је на зиду стајао графит са исписаним именом ове организације.

в) Ирска Републиканска Армија (енгл. *Irish Republican Army – IRA*) је основана 1919. године, као паравојна формација Ираца католичке вероисповести. Први напади припадника ове организације забележени су 1955. године и трајали су све до 1962. године. Међутим, већ 1969. године радикално крило ИРА је покренуло серију терористичких напада у Ирској усмерених против представника британских власти. Ова борба је трајала више деценија и проузро-

12) Ближе о самом настанку, начину деловања и припадницима ове организације видети на веб сајтовима: www.trutv.com/library/crime/terrorists_species/terrorists/meinhof/1.html, www.baader-meinhof.com (доступни 02.05.2014.)

13) РАФ је био познат по извођењу већег броја атентата на високе државне званичнике. Најпознатији атентати су извршени над савезним тужиоцем Зигфридом Бубаком (Siegfried Buback), високим функционером Дрезденер банке Јиргеном Понтом (Jürgen Ponto) и председником Удружења послодаваца Хансом Мартином Шлајером (Hanns-Martin Schleyer). Марија Ђорић, *Идеолошки мотивисан екстремизам као генератор политичког насиља*, Факултет политичких наука, Београд, 2013, стр. 304.

ковала је низ великих терористичких напада у којима је страдало пуно људи. ИРА је имала и своје политичко крило које је у јавности представљао Шин Фејн. Након вишедеценијске борбе са британским властима ИРА је 2005. године јавно објавила крај тероризму.

г) Баскијска сепаратистичка и терористичка организација ЕТА основна је далеке 1959. године. Ова организација је покренула серију терористичких акција и напада постављањем експлозива, вршењем отмица, убистава и др. У средишту деловања ЕТА било је остваривање циљева марксистичко-лењинистичких идеолошких уверења. По званичној статистици ЕТА се сматра одговорном за смрт преко 800 људи. Током 2004-2005. године извршено је хапшење вођа ове организације као што је *Mikel Albizu Iriarte* и *Harriet Aquire*.¹⁴⁾ Наредне године маскирани представници ЕТА су јавно објавили прекид ватре.¹⁵⁾

д) Ослободилачка војска Косова – ОВК (алб. *Ushtria Clirimtare e Kosoves*) је основана 1994. године у циљу вођења оружане борбе за независност јужне српске покрајине - Косова и Метохије. Она је представљала паравојну оружану формацију која је, на територији Косова и Метохије, водила борбу са полицијским и војним снагама Србије. Оснивач и вођа ове организације био је Адем Јашари који је непосредно руководио њеним акцијама све до своје смрти 1998. године. Након тога на челу ове организације био је Хашим Тачи. Финансирање ОВК се претежно заснивало на трговини наркотицима и другим облицима криминалног деловања у земљи и иностранству. „Потврђујући да су албански криминалци имали кључну улогу у организованом криминалу и у многим земљама Европе, нарочито у вези са трговином наркотицима, представници Савета Европе су, у свом извештају из 2000. године, констатовали да је организовани криминал на КиМ повезан са бившим припад-

14) “Припаднике ЕТА-е нису уплашила прогањања и хапшења. Напротив, 1973. су извршили најзначајнији атентат – убили су Карера Бланка, председника владе и Франковог наследника. Од тада па до Франкове смрти, Баскија је била под сталним жестоком стиском режима. У априлу 1975. године у Баскији се уводи опасно стање, а чак четвртина регуларних шпанских полицијских снага је окупирала баскијске провинције. Припадници ЕТА-е и националистичких партија, социјалисти и комунисти, хапшени су и убијани на најсуровије начине“. Берислав Благојевић, „Баскија на развоју тероризма и етнорегионализма“, *Глобус: часопис за педагошко-методска питања и унапређење наставе географије*, Српско географско друштво, Београд, бр. 31/06, стр. 152.

15) Иако је ЕТА била изразито националистичка терористичка организација, она је имала повремене излете и у идеолошке воде, приближавајући се марксистичким идејама. Поред тога, она је своје активности интернационализовала спроводећи обуку у палестинским војним камповима. Драган Симеуновић, „Етно-сепаратистички тероризам у западној Европи – ИРА и ЕТА“, у зборнику: *Тероризам као глобална претња* (приредио Желько Бјелајац, Мина Зиројевић Фатић), Правни факултет за привреду и правосудје и Центар за безбедносне студије, Нови Сад, 2012, стр. 101.

ницима ОВК и криминалцима из северне Албаније. Према налазима европских званичника, поред описаних криминалних активности, на КиМ су заступљени и трговина људима, изнуде, притисци на представнике полицијских и правосудних органа, као и насиље на националној основи, при чему је етничко чишћење схваћено као уносан бизнис. Од 28 убиства, почињених у јануару 2000. године, 25% је у вези са организованим криминалом, а веома забрињава чињеница да је међу извршиоцима криминалних радњи, укључујући и преступе на етничкој основи, све већи број малолетних лица¹⁶⁾.

ЕВРОПСКИ КОРАЦИ У БОРБИ ПРОТИВ ТЕРОРИЗМА

Актуелно стање

Напади од 11. септембра 2001. године, везани за рушење зграде Светског трговинског центра и других важних објеката у САД, представљају прекретницу у креирању будуће концепције светске безбедности. Њима је питање тероризма успето на пиједестал највећих изазова по светску и регионалну безбедност већег броја држава. Услед негативних ефеката које су произвели ови терористички акти покренуте су војне операције у циљу сузбијања ових делатности у државама које су поседовале кампове за обуку и финансијску подршку терористичким организацијама. Као карика у ланцу ових активности, на подручју Европе су откривени бројни центри у којима се вршила индоктринација младих људи за учешће у терористичким актима широм света. Они се претежно заснивају на верској и идеолошкој индоктринацији у којима се сматрају „оправданим“ сви акти насиља усмерени према онима који се сматрају непријатељима.

Општи тренд повећања терористичких аката и системи функционисања терористичких организација постају део европске свакодневнице. Европа је у временском периоду након 2001. године доживела неколико терористичких напада, од којих посебно треба истаћи оне у Мадриду и Лондону. Полазећи од начина извођења терористичких аката и последица које су они изазвали неопходно је указати на могуће узроке оваквог стања. На првом месту је нагло повећање броја становника у европским земљама од стране лица која долазе из државе које су према европским државама налазиле

16) Бела књига Владе Србије о тероризму на Косову и Метохији, Београд, 2003, стр. 23-24.

у колонијалној зависности. Затим, трансфер новца који се врши преко европских земаља у форми донација и помоћи сиромашнима које су често сумњивог порекла. Међутим, немали број аутора сматра учешће европских држава у војним интервенцијама као један од пресудних разлога за ескалацију тероризма на њиховом тлу.¹⁷⁾

Коначно, да тероризам представља претњу европској безбедности илустративно нам говоре подаци страних обавештајних агенција у којима се уочава општи тренд пораста терористичких аката. Томе у прилог можемо навести, не тако давни, Извештај Еуропола по коме је у 2012. години, у државама чланицама ЕУ, почињено 219 терористичких напада, већина у Француској (125) и Шпанији (54). У питању је повећање од 26%, у односу 2011. годину, када су почињена 174 терористичка напада. Надаље се у Извештају наводи да је терористичка претња у Европи и даље велика и разнолика. Наставља се развијати од структурираних група и мрежа до мањих група базираних у ЕУ и самосталних терориста, а интернет остаје кључни елемент који олакшава терористичке активности.¹⁸⁾

Европски правни оквири за борбу против тероризма

Правне оквири за сузбијање тероризма на подручју Европе чини већи број универзалних и европских правних инструмената. У мноштву усвојених правних инструмената можемо издвојити оне који остварују најјаче ефекте на подручју сузбијања тероризма. То су:

- Женевска конвенција о заштити грађанских лица за време рата (IV Женевска конвенција) из 1949. године;¹⁹⁾

17) У том контексту, Европска унија је суочена са потребом да понуди одговоре на питање какви ће бити њени односи са САД, па с тим у вези и њена улога у НАТО-у након што је рат у Ираку завршен. Овај рат је показао да постоје супротни ставови 15 чланица ЕУ у њиховом виђењу функционисања Заједничке спољне и безбедносне политике, као и да су новопримљене чланице предност пружиле лојалности Америци а не ставовима својих европских партнера, што намеће питање постојања реалне могућности и воље да ЕУ постане равноправан партнер на међународној сцени или ће и даље САД задржати позицију једине светске силе. Софија Сиришки, „Европска Унија и НАТО – Реформа трансатлантског савеза“, *Међународни проблеми*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, бр. 2/03, стр. 186-187.

18) Цит. према Извештају Еуропола насловљеном: „Терористичка ситуација и трендови у Европи 2013“. Види: Еуропол: Тероризам јача у Европи, преузето са веб сајта: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/europol-terorizam-jaca-u-evropi> (доступно: 02.05.2014.).

19) Према одредби члана 33. Конвенције (Лична одговорност - Забрана колективних казни, пљачке и репресалија) прописује се: „Ниједно заштићено лице не може бити кажњено за дело које није лично извршило. Колективне казне су забрањене, као и све мере застрашивања или тероризма...“.

- Конвенција о спречавању и кажњавању терористичких аката из 1971. године;
- Међународна конвенција о сузбијању финансирања тероризма из 1999. године;²⁰⁾
- Европска конвенција о сузбијању тероризма из 1977. године;
- Ревидирана Европска конвенција о сузбијању тероризма (Допунски протокол [ЕТС бр. 190] Европској конвенцији о сузбијању тероризма из 1977. [ЕТС бр. 90]);²¹⁾
- Конвенција Савета Европе о спречавању тероризма (ЦЕТС бр. 196);²²⁾
- Конвенција Савета Европе о прању новца, тражењу, пленидби и конфискацији добити од криминалних активности и финансирању тероризма (ЦЕТС бр. 198);
- Резолуција 1400 (2004) о изазову тероризма у државама чланицама Савета Европе;

20) Према одредби члана 4. Конвенције предвиђено је да ће свака држава потписница усвојити мере које могу бити неопходне:

(а) да се установе као кривична дела по њеном унутрашњем праву дела утврђена у члану 2;

(б) да за та кривична дела предвиди одговарајуће казне узимајући у обзир тежу природу кривичних дела. Види: Закон о потврђивању Међународне конвенције о сузбијању финансирања тероризма („Службени лист СРЈ – Међународни уговори“, бр. 7/02).

21) Њиме се уводи одређени број значајних промена у Конвенцији: знатно проширење списка деликата који се никад не смеју сматрати политичким или политички мотивисаним, при чему тај списак сада укључује све деликте обухваћене антитерористичким конвенцијама Уједињених нација; увођење поједностављеног поступка за усвајање измена и допуна, чиме се омогућује да се списку додају нови деликти; отварање Конвенције државама посматрачима и, зависно од одлуке Комитета министара, другим државама нечланицама; могућност одбијања екстрадиције починилаца криминалних дела земљама где постоји опасност да се над њима изврши смртна казна, да буду изложени тортури или да буду осуђени на казну доживотног затвора без могућности условног пуштања на слободу; знатно смањење могућности одбијања екстрадиције на основу резервација у односу на Конвенцију, при чему ће такво одбијање подлегати посебној процедури накнадног проверавања, која ће се примењивати и на накнадно проверавање испуњавања било које обавезе по основу Конвенције у складу са изменама и допунама. Види: *Борба против тероризма*, Активности Савета Европе у правној области, Стразбур, септембар 2007. године.

22) Конвенција Савета Европе о спречавању тероризма, која је поднета на потписивање 16. маја 2005. године, има за циљ да покрије одређене празнине у међународном праву и активностима усмереним против тероризма које су установили независни међународни експерти и КОДЕКСТЕР. Сврха Конвенције је да: спречава тероризам мерама које се предузимају на националном нивоу и путем међународне сарадње; као кривична дела утврди активности које могу да доведу до извршења терористичких аката, укључујући јавне провокације, регрутовање и обуку; појача сарадњу на превенцији, како на домаћем нивоу, у контексту националних превентивних мера, тако и на међународном нивоу, надопуњујући и, тамо где је то неопходно, модификујући постојеће споразуме везане за екстрадицију и узајамну помоћ; обезбеди пружање заштите и обештећења жртвама терористичких аката. *Ibidem*.

- Препорука 1677 (2004) о изазову тероризма у државама чланицама Савета Европе;
- Препорука 1704 (2005) о медијима и тероризму;
- Препорука 134 (2003) и Резолуција 159 (2003) о хватању у коштац са тероризмом – улога и одговорности локалних власти Европска комисија против расизма и нетолеранције;
- Општеполитичка препорука бр. 8 Европске комисије против расизма и нетолеранције (ЕЦРИ) о борби против расизма у склопу борбе против тероризма (2004);
- Општеполитичка препорука бр. 11 Европске комисије против расизма и нетолеранције (ЕЦРИ) о сузбијању расизма и расне дискриминације у полицији (2007).

Поред наведених, на подручју Европе се примењује велики броја правних инструмената којима се уређују различити облици борбе против тероризма. Њихов број и присутне различитости у садржају указују нам на сву сложеност савременог тероризма и потребу његовог ефикаснијег сузбијања. У том смислу, феноменолошке црте савременог тероризма упућују на мултидимензионалност појаве и потребу мултидисциплинарног приступа у његовом супротстављању. Као и у случају осталих криминалних појава, тако ни тероризам није могуће сузбијати коришћењем само репресивних механизма. Пренаглашавање овог аспекта супротстављања међународном тероризму може довести до нежељених ефеката који се састоје у интензивирању осветничких акција од стране терористичких организација. Отуда је ефикасније предност давати превентивним механизмима којима би се отклањали узроци и услови који погодују настанку и даљој ескалацији тероризма.²³⁾

Један од докумената који има посебан значај на подручју сузбијања тероризма у Европи представља Европска стратегија безбедности која је усвојена 2003. године под геслом „Безбедна Европа у бољем свету“. Да би ефикасније заштитила своју безбедност и промовисала своје вредности, Европска унија има три стратешка циља:²⁴⁾

23) Давор Деренчиновић, „Нови антитероризам на размеђу деполитизације и дејуридизације“, *Зборник Правног факултета у Загребу*, Загреб, бр. 3-4/02, стр. 4.

24) Документ који је предложио Хавијер Солана, а усвојили шефови држава и влада, на Европском савету, у Бриселу, 12. децембра, 2003. године. *A secure Europe in a better world; European Security Strategy* (превео Срђан Глигоријевић), AISAC Fond, International and Security Affairs Centre, Центар за међународне и безбедносне послове, Београд, 2006, стр. 10-16.

а) Бављење претњама. ЕУ је била активна у суочавању са кључним претњама:

- Након 11. септембра, одговорила је мерама које су укључиле усвајање европског налога за хапшење, поступке за спречавање финансирања тероризма, споразум о међусобној правној помоћи са САД. ЕУ наставља да развија сарадњу у овој области, и да побољшава своју заштиту.
- Већ много година уназад, ЕУ води политику против пролиферације. Унија је управо усагласила даљи програм деловања, који предвиђа кораке ка јачању Међународне агенције за атомску енергију, мере поштовања контроле извоза и поступања са илегалним пошљкама и недозвољеним набавкама. ЕУ је усмерена ка достизању нивоа општег придржавања режима заснованих на мултилатералним уговорима, као и ка јачању уговора и њихових одредаба за верификацију.
- ЕУ и њене државе чланице укључиле су се да би потпомогле решавање регионалних сукоба и опоравак неуспелих држава на Балкану, у Авганистану и Демократској републици Конго. Поновно успостављање добре владавине на Балкану, развој демократије и подршка локалним властима у супротстављању организованом криминалу, један је од најделотворнијих начина борбе против организованог криминала у ЕУ.

б) Изградња безбедности у нашем суседству. Проширење не би требало да створи нове линије поделе у Европи. Решење Арапско-Израелског сукоба стратешки је приоритет за Европу.

в) Међународни поредак заснован на делотворном мултилатерализму. Наша безбедност и напредак све више зависе од постојања једног делотворног мултилатералног система. Опређени смо за поштовање и развој међународног права. Темељни оквир за међународне односе је Повеља Уједињених нација.

Борба против тероризма на подручју Европске уније пројектована је кроз сарадњу са стратешким партнерима од којих се посебно издваја сарадња са НАТО војним савезом и Уједињеним нацијама. Модалитети ове сарадње одвијаће се спровођењем јединствене спољне политике и делотворним управљањем кризама. Отуда се наводи потреба за новим конципирањем безбедносних активности Европске уније који ће се заснивати на активнијем, кохерентнијем и способнијем деловању.

ИЗАЗОВИ И ПРЕТЊЕ ОД ТЕРОРИЗМА НА ПОДРУЧЈУ СРБИЈЕ

Тврдњу да се Србија и друге Балканске државе последње деценије налазе на размеђи криминалних путева, од којих посебно место припада тероризму, можемо сматрати основаном. Овакво стање је очекивано у друштвима која су настала на рушевинама комунизма као и недовршеног процеса стварања јаких демократских институција државе док, још увек, у целости нису успостављени ни принципи на којима почива модерно европско друштво са владавином права и заштитом људских и грађанских права и слобода. Јасна стратешка опредељеност балканских држава у правцу интеграције у Европску унију није спречила развој етно-национализма и деловање радикалних групација.²⁵⁾ Општој радикализацији једног (мањег) дела становништва у Србији допринело је деловање припадника појединих верских организација из иностранства. Они сматрају признате верске организације и њихове вође недовољно активним и доследним у спровођењу верских догми. Томе доприноси изразито негативан став према тековинама на којима почива модерно демократско и европско друштво сматрајући га анархичним и удаљеним од човека као „Божјег бића“. У низу узрока који утичу на повећано деловање радикалних организација (чешће десничарског) типа спадају нерешена национална питања која се идентификују са верском припадношћу појединих народа као посебних колективитета.

Када је реч о територијалној распрострањености тероризма у Србији онда се он, углавном, везује за рубне делове државне територије. Томе доприноси олакшано пребацивање људи и лаког наоружања преко државне границе али и могућност да, уколико дође до озбиљнијих акција полиције, терористи напусте територију Србије. С обзиром да се у саставу терористичких организација налазе екстремисти који су претходно ратовали у оружаним формацијама за време раније вођених ратова у Хрватској, Босни и Херцеговини, БЈРМ и Косову и Метохији онда је опасност од њиховог деловања утолико већа.

Деловање терористичких организација на подручју Косова и Метохије и јужне Србије представља озбиљан безбедносни ризик и претњу коме је првенствено изложено српско и неалбанско ста-

25) Драган Ђукановић, „Западни Балкан: од сукоба до евроинтеграција“, *Годишњак Факултета политичких наука*, Факултет политичких наука, Београд, бр. 3/09, стр. 497 и даље.

новништво које живи на тим подручјима. О томе нам сведоче статистички подаци о броју терористичких напада на становништво које живи на територији Косова и Метохије. Поред тога, догодио се велики број напада на повратнике који су после егзодуса 1999. године напустили територију Косова и Метохије. У табеларним прегледима који следе приказаћемо тачан број и врсте напада који су изведени у временском периоду 1999-2013. године на територији Косова и Метохије.²⁶⁾

Табела 1.
Напади на повратнике на КиМ
(Србе и остале неалбанце)
у временском периоду
од: 10.06.1999. до 30.09.2013. године

Укупан број извршених напада	на Србе	на неал- банце	Укупно:
Употребом ватреног оружја	12	0	12
Подметањем МЕС и др. експл. направа	2	0	2
Употребом ручних бомби, мол. кокт.	2	0	2
Каменовањем кућа, возила, лица	8	0	8
Подметањем (изазивањем) пожара	7	0	7
Пљачком и уништавањем имовине	47	0	47
Употребом „хладног“ оружја	1	0	1
Физичким нападима	6	0	6
Оружаном провокацијом	3	0	3
Остало (претње, провокације...)	5	0	5
Укупно:	93	0	93

26) Подаци који ће бити коришћени представљају податке из службене евиденције МУП-а Републике Србије. Они су били презентовани на међународним конференцијама о борби против тероризма на којима је аутор узео учешће.

Табела 2.
Последице напада на повратнике на КиМ
(Србе и остале неалбанце) у временском периоду
од: 10.06.1999. до 30.09.2013. године

Последице напада	на Србе	на неал- банце	Укупно:
Лишено живота	2	0	2
Повређено лица	18	0	18
Запаљено кућа и пом. објеката	9	0	9
Оштећено кућа и пом. објеката	18	0	18
Оплаћкано кућа	76	0	76
Оштећено возила	2	0	2
Отуђено возила	6	0	6
Отуђено грла стоке	6	0	6
Извршено шумских крађа	1	0	1

Табела 3.
Терористички напади на Србе и остало
неалбанско становништво на КиМ у временском
периоду од: 10.06.1999. до 30.09.2013. године

Укупан број извршених напада	на Србе	на неалб.	Укупно:
Употребом ватреног оружја	11	2	13
Подметањем МЕС и др. експл. направа	4	3	7
Употребом ручних бацача	1	0	1
Употребом ручних бомби, мол. кокт.	9	0	9
Подметањем (изазивањем) пожара	3	0	3
Употребом „хладног“ оружја	1	0	1
Физичким нападима	1	0	1
Укупно:	30	5	35

Табела 4.
Последице терористичких напада на Србе и остало
неалбанско становништво на КиМ у временском
периоду од: 10.06.1999. до 30.09.2013. године

Последице напада	на Србе	на неал- банце	Укупно:
Лишено живота	2	0	2
Повређено лица	28	1	29
Запаљено кућа и пом. објеката	3	0	3
Оштећено кућа и пом. објеката	11	3	14
Оштећено возила	3	1	4

Приказани статистички подаци садрже укупан број изведених међуетничких и терористичких напада на Србе и неалбанце на подручју Косова и Метохије. Посматрани временски период се сматра високоризичним јер обухвата завршетак ратних дејстава и период успостављања мира. У погледу начина вршења напада и њиховог броја можемо уочити континуирану нестабилност праћену сталним безбедносним претњама и ризицима на читавој територији Косова и Метохије. Притом су коришћена средства која поседују разорну ватрену моћ (ватрено оружје, експлозив, ручне бомбе, молотовљеви коктели и др.). Извођење терористичких акција и других напада циљано је усмерено на људе и њихову имовину. На тај начин се желео произвести ефекат застрашивања након чега би уследио домино ефекат у смислу немира ширих размера као и првенственог исељавања српског и неалбанског становништва.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексић Живојин, Зоран Миловановић: *Лексикон криминалистике*, Глосаријум, Београд, 1995.
- Алкалај Ивана, „Медији и тероризам“, *Војно дело*, Министарство одбране, Београд, бр. 4/11.
- A secure Europe in a better world; European Security Strategy* (превео Срђан Глигоријевић), AISAC Fond, International and Security Affairs Centre, Центар за међународне и безбедносне послове, Београд, 2006.
- Благојевић Берислав, „Баскија на развоју тероризма и етнорегионализма“, *Глобус: часопис за педагошко-методска питања и унапређење наставе географије*, Српско географско друштво, Београд, бр. 31/06.
- Борба против тероризма*, Активности Савета Европе у правној области, Стразбур, септембар 2007. године.

- Бела књига Владе Србије о тероризму на Косову и Метохији, Београд, 2003.
- Деренчиновић Давор, „Нови антитероризам на размеђу деполитизације и дејуридизације“, *Зборник Правног факултета у Загребу*, Загреб, бр. 3-4/02.
- Ђорић Марија: *Идеолошки мотивисан екстремизам као генератор политичког насиља*, Факултет политичких наука, Београд, 2013.
- Ђукановић Драган, „Западни Балкан: од сукоба до евроинтеграција“, *Годишњак Факултета политичких наука*, Факултет политичких наука, Београд, бр. 3/09.
- Јоксић Иван, Дукић Мијатовић Маријана, „Осврт на терористичке организације и модалитети њиховог финансирања“, у зборнику: *Тероризам као глобална претња* (приредили Жељко Бјелајац, Мина Зиројевић Фатић), Правни факултет за привреду и правосуђе и Центар за безбедносне студије, Нови Сад, 2012.
- Курмон Бартелеми, Рибникар Дарко: *Асиметрични ратови*, НИЦ Војска, Београд, 2003.
- Маринковић Дарко: *Сузбијање организованог криминала-специјалне истражне методе*, Прометеј, Нови Сад, 2010.
- Мијалковски Милан: *Тероризам*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2004.
- Ракић Миле: *Безбедносна превентива*, Институт за политичке студије, Београд - Земун, 2006.
- Сиришки Софија, „Европска Унија и НАТО – Репформа трансатлантског савеза“, *Међународни проблеми*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, бр. 2/03.
- Симеуновић Драган: *Тероризам-општи део*, Едиција Crimen, Београд, 2009.
- Симеуновић Драган, „Етно-сепаратистички тероризам у западној Европи – ИРА и ЕТА“, у зборнику: *Тероризам као глобална претња* (приредили Жељко Бјелајац, Мина Зиројевић Фатић), Правни факултет за привреду и правосуђе и Центар за безбедносне студије, Нови Сад, 2012.
- Whittaker David: *Terrorists and Terrorism in contemporary world*, Taylor and Francis e-Library, New York, 2004.

Ivan Z. Joksic, Vladimir Bozovic

TERRORISM AS A THREAT TO EUROPEAN SECURITY WITH A SPECIAL REFERENCE TO SERBIA

Resume

This paper is a synthesis of joint efforts of both authors to show the area of terrorism on a global or world level as well as European and regional. The reasons that were the decisive influence on this choice of the theme are related to the fact that terrorism is almost in the center of all world events as a plague that adversely affects the general security situation in the world as well as the overall progress and development of society and the state in a whole. On the other hand, the area of Euro-

pe can represent today the very epicenter of terrorism that threatens to undermine the fragile peace established in the territory of Bosnia and Herzegovina, in the part of the Republic of Serbia at Kosovo and Metohia, as well as in the former Yugoslav Republic of Macedonia. The question is primarily about Islamic terrorism as manifestation of religious fanaticism that is overflowing from other hot spots in the world. This is supported by recent data on the terrorist acts in Zvornik (BiH) and Tetovo and Kumanovo (Macedonia). In both cases the violent acts were used as a means of killing and deprivation of freedom of the members of the police, in order to create a feeling of insecurity among the citizens in these countries, as well as getting a broader geo-strategic position in the very region of Southeastern Europe. Accordingly, this paper used scientific and technical literature in order to show the general concept of terrorism, the classification of terrorist organizations and their operations in the European region with a special emphasis on Serbia. In addition, tables and graphs were used to present statistical data related to the terrorist attacks in Kosovo and Metohia. In view of the methodological framework, it was used the analytical method, synthesis, historical, systematic, statistical and logical methods, method of content analysis and other.

Keywords: *terrorism, terrorist organizations, armed assault, victims, police, religious fanaticism and extremism*

* Овај рад је примљен 09. маја 2015. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 15. маја 2015. године.

Тијана В. Речевић

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

УТИЦАЈ ХРВАТСКОГ УЛАСКА У НАТО И ЕВРОПСКУ УНИЈУ НА БЕЗБЕДНОСТ БАЛКАНА

Сажетак

Чланство у НАТО-у и Европској унији је Хрватској донело нова права и обавезе на пољу безбедности, што се одразило на безбедност читавог Балкана. У анализи ових последица аутор полази од две теорије копенхашке школе безбедности: теорије регионалних безбедносних комплекса (ТРБК) и секторског приступа безбедности. Проматрањем безбедносне архитектуре Балкана кроз ТРБК, дошло се до закључка да је Балкан део европског безбедносног комплекса унутар кога, због неједнаког успеха у евроатлантским интеграцијама, постоји и Западни Балкан као својеврстан регионални безбедносни поткомплекс. Како нерешени посткомфликтни проблеми нису нестали чланством у НАТО-у и Европској унији, Хрватска није „отишла“ са Западног Балкана, већ се данас налази на пресеку две безбедносне заједнице, једне зреле и једне незреле. Ипак, позиција Хрватске на Балкану јесте ојачана, што представља безбедносни изазов за сваки од пет сектора безбедности. Будући да све преостале балканске земље желе у Европску унију, а већина и у НАТО, да ли ће се овај изазов претворити у претњу или у шансу зависи од тога да ли ће Хрватска употребити или злоупотребити своју нову позицију.

Кључне речи: *Хрватска, Балкан, НАТО, Европска Унија, Западни Балкан, безбедносна заједница, регионални безбедносни комплекс, сектори безбедности*

УВОД

Један од првих повода за озбиљну дебату у међународним односима након краја Хладног рата одиграо се на Балкану, или тачније, на простору бивше Југославије. Простор који је од самог настанка сматран „буретом барута“ и „болесником у Европи“ изашао је из Хладног рата са наслеђем нових подела које су сачекале први моменат да потенцијално кризно жариште претворе у један од најгорих грађанских ратова у историји и створе проблеме који ни до данас нису решени. Ови проблеми су Балкан и Европу ставили на полове једне вредносне скале, где „европски пол“ означава све што је модерно, уједињено и развијено, док је „балкански пол“ остао резервисан за заостало, разједињено, па и претеће. Сходно овој диxотомии, у доброј мери заснованој на предрасудама и недовољном познавању самог Балкана, што је нека земља „мање балканска“ то је „више европска“, па је циљ балканских земаља да се ослободе негативног балканског предзнака. Картом за „бег са Балкана“ најчешће се сматра чланство у НАТО-у и Европској унији, будући да се тиме постаје делом европске, односно, евроатлантске безбедносне заједнице демократских држава.

Регионални приступ усвојен према државама бивше Југославије који је требало да уважи специфичне проблеме са којима су оне суочене, стабилизује овај простор и оживи регионалну сарадњу, довео је до дискурзивне изградње региона „Западног Балкана“, својеврсног „Балкана Балкана“. Седам балканских земаља које су подведене под овај појам, настојале су да кроз међусобну сарадњу победе у међусобној трци за што бржим чланством у Европској унији, а већина и за чланством у НАТО-у. Република Хрватска је прва остварила тај циљ, будући да је 2009. године ушла у НАТО, а 2013. године и у Европску унију. Како постоји изразита безбедносна међуповезаност балканских, а посебно западнобалканских земаља, оваква промена је у многоме утицала на безбедност читавог региона. Анализа већ видљивих, али и могућих последица хрватског чланства у НАТО-у и Европској унији по безбедност Балкана, може разјаснити на који начин права и обавезе преузете чланством у овим међународним организацијама мењају безбедносну архитектуру и динамику на Балкану. Корисност овакве анализе је велика и због тога што је хрватски пример само први у предстојећем низу, имајући у виду да све преостале балканске земље имају чланство у Европској унији као кључни стратешки циљ, а већина жели и у НАТО.

Овај рад полази од теоријских приступа копенхашке школе безбедности и нуди на њима засновану анализу релевантне правне регулативе и актуелних догађаја. У првом делу рада су кроз теорију регионалних безбедносних комплекса анализиране промене до којих је дошло у безбедносној архитектури Балкана хрватским чланством у НАТО-у и Европској унији. Други део рада посвећен је секторском прегледу већ видљивих, али и могућих последица ове промене по безбедност региона, који уважава поделу на војну, политичку, економску, социјеталну и еколошку безбедност. Дакле, циљ овог рада је да помогне у стварању јасније представе о размерама, структури и правцу утицаја хрватског учлањења у Европску унију и НАТО на безбедност Балкана.

ХРВАТСКА У БЕЗБЕДНОСНОЈ АРХИТЕКТУРИ БАЛКАНА

Безбедносна архитектура Балкана

Једну од првих, а свакако и најзначајних теорија за изучавање регионалне безбедности понудио је Бери Бузан, припадник копенхашке школе безбедности, у књизи „Људи, државе и страх“⁽¹⁾ из 1983. године. Ова теорија полази од претпоставке да претње брже савладавају краће него дуже раздаљине, те да је кључна безбедносна динамика смештена у „регионалним безбедносним комплексима“ који представљају „групе држава чији су примарни безбедносни интереси толико уско повезани да се њихове националне безбедности не могу реалистично разматрати одвојено“.⁽²⁾ Важно је напоменути да регионални безбедносни комплекси представљају аналитичке алатке одређене према критеријумима истраживача, а не географске или било какве друге датости. Ипак, то не оставља простор за произвољност, јер, да би нека група држава била означена као регионални безбедносни комплекс у оквирима ове теорије потребно је да постоји изразита безбедносна међузависност њених јединица, као и одређена безбедносна аутономија у односу на окружење.⁽³⁾ Будући да се изглед Балкана, а и његовог окружења немало пута мењао, теорија регионалних безбедносних комплекса

1) Barry Buzan, *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*, Wheatsheaf, Brighton, 1983, стр. 105.

2) *Ibid*, стр. 106.

3) Barry Buzan and Ole Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, стр. 48.

омогућава веома корисну анализу његове безбедносне архитектуре и динамике јер уважава промене до којих долази како у структури, тако и у границама региона. Таква анализа може бити посебно корисна када нека балканска земља уђе у Европску унију или НАТО, с обзиром на важност тих актера за безбедност читавог Балкана. Најскорији пример је Република Хрватска, која је 2009. године постала чланица НАТО-а, а 2013. године ушла и у Европску унију, и тиме још једном изменила безбедносну архитектуру Балкана.

Тешко је пронаћи период у коме је Балкан имао релативно аутономну безбедносну динамику, већ је кроз готово читаву историју безбедност на Балкану првенствено зависила од међусобних односа великих сила и њихових односа са балканским земљама. Најпре је био колонија отоманске империје, касније подељен ратним савезништвима, а потом и хладноратовским блоковима. Осим у периоду Балканских ратова када је безбедносна ситуација највећим делом била у рукама балканских земаља, иако под снажним утицајем спољних актера, безбедносна динамика на Балкану никада није биле довољно самостална да би се Балкан сматрао посебним регионалним безбедносним комплексом. Слична ситуација је и данас, с обзиром на то да су НАТО и Европска унија још крајем прошлог века показале да Балкан неће препустити самом себи, а ни другима.

Међу девет регионалних безбедносних комплекса које Бузан и Вејвер издвајају, наведен је и европски безбедносни комплекс који обухвата Европу у целости. Балкан данас свакако припада овом регионалном безбедносном комплексу, како географски, тако и политички, будући да се под Европом у овом смислу најчешће подразумева Европска унија.⁴⁾ Међутим, иако су све балканске земље европски оријентисане, тек је половина ушла у Европску унију и преузела права и обавезе које намеће Заједничка безбедносна и одбрамбена политике Европске уније. То значи да је безбедносна политика већ учлањених земаља пресудно одређена безбедносном политиком Европске уније, док остале балканске земље остају превасходно оптерећене безбедносним проблемима ужег, неинтегрисаног дела региона. Различит успех у евроинтеграцијама је, отуда, најважнија линија поделе за тренутну безбедносну динамику на Балкану, а будући да је Европска унија још увек изразито зависна од НАТО-а у војном смислу, ова линија се може назвати и евроатлантском.

4) *Ibid*, стр. 378.

Након ратних и политичких дешавања са краја прошлог и почетка овог века, било је јасно да ће балканске земље различитом брзином и различитим путем ући у Европску унију и НАТО. Део Балкана оптерећен конфликтним наслеђем рата у Босни и сукоба на Косову, морао је првенствено да се избори са безбедносним проблемима који су последица тих дешавања. Нерешени територијални спорови, миграциони проблеми и постконфликтне трауме само су неки од безбедносних проблема који су учинили овај простор својеврсним „Балканом Балкана“ и отежали његову стабилизацију. Овакво стање је брзо добило формулацију и формализацију кроз регионални приступ Европске уније према „Западном Балкану“, како се овај простор назива од 1999. године. Списак његових земаља састављен је на основу два политичка критеријума – конфликтног наслеђа и неинтегрисаности у Европску унију. Западни Балкан тако представља својеврсни „регионални безбедносни поткомплекс“ у оквиру европског безбедносног комплекса.⁵⁾ Регионалне безбедносне поткомплексе одликују „карактеристични обрасци безбедносне међузависности“⁶⁾ који су уплетени у шири образац који одређује комплекс у целини. Чињеница да је Европска унија „градитељ“ региона Западног Балкана, а и да су политичке елите на Западном Балкану окренуте ка Европској унији, показује да је разматрање безбедности на Западном Балкану неодојиво од европске, односно, евроатлантске безбедносне политике, те да Западни Балкан представља својеврстан регионални безбедносни поткомплекс у оквиру европског безбедносног комплекса у коме су и Грчка, Бугарска, Румунија, а сада и Хрватска.

Циљ регионалног приступа Европске уније је био да помогне земљама Западног Балкана да превазиђу наслеђе прошлости и интегришу се у Европску унију, односно да се ослободе онога што их је учинило безбедносним поткомплексом. Како је Хрватска ушла у Европску унију и тиме изгубила западнобалканску *differentia specifica*, отвара се низ питања о новој безбедносној структури овог простора. Да ли уласком у Европску унију нека земља заиста раскида са својом конфликтном прошлошћу и са њом повезаним безбедносним проблемима? Какве је последице чланство у Европској унији произвело по позицију Хрватске на Западном Балкану? Да ли је њена позиција ојачана или је, пак, Хрватска отишла са Западног Балкана и од његових безбедносних проблема? Корисност овакве анализе је велика и због тога што је хрватски пример само

5) *Ibid*, стр. 51.

6) *Ibid*.

први у предстојећем низу, имајући у виду да све државе Западног Балкана имају чланство у Европској унији као кључни стратешки циљ.

Хрватска у две безбедносне заједнице

Сваки регионални безбедносни комплекс, а тиме и поткомплекс, има своју форму која је одређена обрасцима пријатељства и непријатељства унутар њега. У зависности од тога колико је избијање рата могуће и очекивано, градацијски се разликују три типа комплекса: конфликтна формација, безбедносни режим и безбедносна заједница. Безбедносну заједницу, као најразвијенији тип, Карл Дојч дефинише као „групу људи који су интегрисани“,⁷⁾ а под интеграцијом подразумева „стварање осећаја заједнице на одређеној територији као и институција и пракси довољно снажних и распрострањених да дугорочно изграде уверљива очекивања мирољубиве промене свог становништва“.⁸⁾ Безбедносна заједница, на основу дате дефиниције, подразумева очекивање да ће сви спорови у једном региону бити решени мирним путем кроз институционализоване процедуре које искључују могућност избијања насиља, односно рата. Европска унија данас представља најчвршћу, амалгамирану безбедносну заједницу у којој се државе одричу дела свог суверенитета у име неког заједничког идентитета.⁹⁾ Како је степен преклапајућег чланства Европске унију и НАТО-а у Европи велики, а Заједничка безбедносна и одбрамбена политика Европске уније у сагласности са правима и обавезама које проистичу из чланства у НАТО-у, ова безбедносна заједница се често означава и као евроатлантска. Међутим, како све балканске земље нису у Европској унији, а ни у НАТО-у, намеће се питање да ли је и Западни Балкан безбедносна заједница?

Силе које су донеле „крај историје“ покушале су да донесу и крај сукобима на овом простору и тиме реше безбедносни проблем Балкана, али и читаве Европе. Неизбежне интервенције и притисци спољних актера, пре свих НАТО-а и Европске уније, имале су задатак да „европеизују“ Балкан како би спречиле „балканизаци-

7) Karl Deutsch et. al, *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*, Greenwood Press Publishers, New York, 1957, стр. 378.

8) *Ibid.*

9) Филип Ејдус, *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*, Београдски центар за безбедносну политику и Службени гласник, Београд, 2012, стр. 119.

ју“ Европе.¹⁰⁾ Пресудну улогу у изградњи безбедносне заједнице на Западном Балкану су отуда имали спољни актери који су, занимљиво, и сами настали након великих ратова у сличним условима политичке и социјалне кризе. Стратегија коју су обе организације усвојиле је, најпре, политика условљавања. Шаргарепа за земље Западног Балкана је чланство у водећим западним организацијама, а штап до шаргарепе су захтевне свеобухватне реструктурирације. Овај „да, али“ начин дисциплиновања је створио неку врсту меке хегемоније западних земаља над балканским земљама, у којој су друге биле спремне да учине готово све да би повећале своје шансе за пријем међу прве. Други важан инструмент политике је регионални приступ. ЕУ је кроз Пакт за стабилност Југоисточне Европе, Споразум о стабилизацији и придруживању и низ других докумената препознала да је „без обзира на различит пут у интеграцијама, регионална сарадња битан критеријум за све државе Западног Балкана“.¹¹⁾ Иако НАТО експлицитно не захтева регионалну сарадњу, такође даје предност оним државама које улажу напоре у сарадњу са својим регионалним суседима, попут подршке коју пружа Јадранској групи. Била хегемонистичка или алтруистичка, улога ЕУ и НАТО-а у изградњи безбедносне заједнице на Западном Балкану је дала одређене резултате.

Најупечатљивији напредак је постигнут у повезивању политичких елита земаља Западног Балкана. Врхови држава показују растућу политичку одлучност за интензивирањем међусобне сарадње, па је на Западном Балкану дошло до стварања „елитне безбедносне заједнице“.¹²⁾ Фокус на највише нивое држава, њихове политичке елите, међутим, представља најнижи ниво изградње безбедносне заједнице јер је таква сарадња највећим делом резултат усаглашавања политичких одлука са стандардима наметнутим споља. Политичке елите на Западном Балкану, с тога, регионалну сарадњу виде пре као процедуралну препреку до обећаног чланства него као приоритетан проблем који тражи истинско и коначно решење. Колико суштина касни за формом, види се чим дође до битнијих проблема између балканских земаља, попут спора око Пиранског залива између Хрватске и Словеније када је опет била

10) Предраг Симић, 2013. „Извештај Карнегијеве задужбине за међународни мир о балканским ратовима из 1914. и 1996. године“, *Историјски записи*, Историјски институт Црне Горе, Подгорица, бр. 1-2/2013, стр. 131.

11) European Commission, *Regional cooperation in the western Balkans, A policy priority for the European Union*, Internet, ec.europa.eu/enlargement/pdf/nf5703249enc_web_en.pdf, 20/04/2015.

12) Emilan Kavalski, *Extending the European Security Community, Constructing Peace in the Balkans*, Tauris Academic Studies, London and New York, 2007, стр. 19.

неопходна директна дипломатска интервенција чланица НАТО-а и Европске уније. Ипак, смер промена „од дела ка уверењима“ је прилично успешан на првом кораку – покретању политичке иницијативе и конкретних акција у изградњи регионалне сарадње. Остаје, међутим, да се види да ли је ово аутоматски довело и до успеха на другом кораку – изградњи заједничког идентитета међу члановима заједнице.

Успешно изграђена безбедносна заједница подразумева да се људи идентификују са онима с којима су раније били на супротним странама, да међу становништвом држава у региону владају односи међусобног поверења, добросуседске наклоности и, коначно, осећање регионалног идентитета. Међутим, ако су и претходни подаци о напретку у сарадњу међу елитама деловали охрабрујуће, управо овај корак представља главну препреку у изградњи ефикасне безбедносне заједнице на Западном Балкану. Становништво седам западнобалканских земаља ратује сећањима, живи у односима неповерења, страха и предрасуда. Још увек превелики број избеглица и интерно расељеног становништва без перспективе за повратком, али и са малом перспективом за потпуном инклузијом свакодневно опомиње на то. Становници доживљавају најближе суседне државе као изворе претњи, а удаљеније везе, попут европских, америчких и руских, као заштитничке, те тешко да има наде за скорије сазревање безбедносне заједнице на овим просторима.¹³⁾ У ситуацији у којој највећи број грађана са територије Западног Балкана на питања о стању сукоба у региону одговора са „решени, али неуспешно“, опасност олаког занемаривања изградње регионалног идентитета је превелика.¹⁴⁾ Неодговорно понашање политичких елита, пре свега, одвешће у зачаран круг растућег национализма, једностраног тумачења историје, па и тежње за ревизионизмом у региону. Уништавање ћириличних табли у Вуковару, неоусташтво и све већи број ултранационалистичких организација, па и странака, показују да овај процес већ узима маха.

Пресек стања на пољу безбедности Западног Балкана на основу испитаних критеријума показује да су почетни кораци у успостављању безбедносне заједнице пређени. До нових сукоба већих размера није дошло, владе признају суседне владе као релевантне актере и повећан је број регионалних иницијатива на политичком, економском и безбедносном плану. Повезивање политич-

13) Rebecca J. Cruise and Suzette R. Grillot, „Regional Security Community in the Western Balkans: A Cross-Comparative Analysis“, *Journal of Regional Security*, Београдски центар за безбедносну политику, Београд, бр. 1/2013, стр. 14.

14) *Ibid*, стр. 17.

ких елита, међутим, није аутоматски довело до аналогног процеса на нивоу шире јавности. Ипак, иако грађани не виде све суседне државе као пријатеље у блиској будућности, највећи број грађана ни рат не види као могућност.¹⁵⁾ С тога, ако узмемо смањено насиље као објективан критеријум, и ставове грађана у демократским државама као субјективан критеријум за оцену могућности избијања нових сукоба на Западном Балкану, утврдићемо да безбедносна заједница на овом простору постоји. Ова седмочлана безбедносна заједница је, међутим, тек у настајућој фази, далеко од зрелости и самосталности.

Хрватска је уласком у Европску унију постала чланица и њене безбедносне заједнице, па би требало да је изгубила западно-балканску *differentia specifica*. Испоставило се, ипак, да нерешени постконфликтни проблеми са којима је суочена у региону нису тиме нестали, односно да је безбедност Хрватске и даље уско везана за Западни Балкан. Да и Европска унија има такав став може се закључити из актуелних дешавања, попут Берлинског самита и из изјава европских званичника у којима се под Западним Балканом и даље подразумева Хрватска, а конкурентски називи попут „*Restern Balkans*“ или „*Western Balkans six*“ не узимају маха. Тиме је у Хрватској дошло до преклапања две безбедносне заједнице – једне зреле и једне незреле. Чак и да се осталих шест земаља учлани у Европску унију, Западни Балкан ће због конфликтног наслеђа остати безбедносни поткомплекс у оквиру ширег европског безбедносног комплекса као део који је „мање безбедан“ од остатка европске безбедносне заједнице.

Ово преклапање безбедносних заједница значи да ће Хрватска, као и свака следећа држава региона која постане чланице Европске уније, морати да се једнако, па и превасходно, бави безбедносним проблемима Западног Балкана као и онима у Европској унији. Пример Западног Балкана показује како се једном изграђен регион, иако је могуће, тешко и споро мења и деконструише. Са друге стране, тиме што је прва земља Западног Балкана која и у европској безбедносној заједници, Хрватска је добила својеврсно признање да је у превазилажењу ових проблема отишла даље од осталих, што је ојачало њену позицију у региону. Хрватски државни врх настоји да искористи овакву позицију, иако истовремено користи сваку прилику и да се огради од Западног Балкана. Анализом актуелне спољнополитичке праксе Хрватске, могло би се рећи да Хрватска настоји да буде лидер у региону коме не жели да припада.

15) *Ibid*, стр. 18.

СЕКТОРСКА АНАЛИЗА УТИЦАЈА ХРВАТског УЛАСКА У НАТО И ЕВРОПСКУ УНИЈУ НА БЕЗБЕДНОСТ БАЛКАНА

Анализа утицаја хрватског чланства у НАТО-у и Европској унији у овом раду полази од секторског приступа безбедности који представља још једну од основних теоријских идеја копенхашке школе безбедности. Према аналитичком оквиру који овакав приступ нуди, постоји пет сектора безбедности: војни, политички, економски, социјетални и еколошки.¹⁶⁾ Покушај да се изврши што прецизнија секторска анализа може да помогне у стварању јасније представе о размерама, структури и правцу утицаја хрватског учлањења у НАТО и Европску унију на безбедност Балкана, иако непрекидно и неповратно преливање изазова, ризика и претњи из једног у други безбедносни сектор отежава њихово прецизно раздвајање.

Чланство у НАТО-у

Како је НАТО највећи војно-политички савез данашњице, пријем Хрватске у пуноправно чланство 2009. године је првенствено утицао на *војну* и *политичку* безбедност региона. Наравно, посредно су настале последице и у економском, социјеталном и еколошком сектору, али њихова размера није велика да би биле обухваћене обимом овог рада.

Војна безбедност представља тежњу да се територијални интегритет и суверенитет државе заштите од претњи које могу долазити од других држава или недржавних актера.¹⁷⁾ Уласком у НАТО, Хрватска је постала део НАТО система колективне одбране и система одговора на кризе који је тиме обухватио већину балканских земаља, будући да је истовремено примљена и Албанија, уз већ учлањене Грчку, Мађарску, Румунију, Бугарску и Турску. Безбедносне гаранције које носи чланство у НАТО систему колективне одбране несумњиво су ојачале војну позицију Хрватске у региону. Хрватска је постала део великог евроатлантског система у којем, без обзира на то што је мала земља, може имати свој глас и утицај. Угрожавање безбедности било које чланице сматра се угрожавањем читаве Алијансе, па питања која нека чланица сматра важним за своју безбедност, постају легитимна питања и за НАТО. Сходно

16) Barry Buzan, *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*, Wheatsheaf, Brighton, 1983, стр. 75.

17) Филип Ејдус, *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*, Београдски центар за безбедносну политику и Службени гласник, Београд, 2012, стр. 129.

томе, упућивање било какве оружане претње Хрватској, а камоли оружани сукоб, не може бити озбиљније разматрано од стране неке земље региона, мада тако нешто није ни очекивано. Треба нагласити да је пријем Хрватске био геостратешки значајан и за НАТО због специфичног положаја Хрватске на Јадранском јер се НАТО тиме проширио на позиције које су важне за контролисање потенцијалних жаришних места и безбедност читавог региона.

Поред безбедносних гаранција читаве Алијансе, војна позиција Хрватске је ојачана и модернизацијом њене војске кроз усаглашавање са НАТО стандардима. НАТО стручњаци су пружили војно и техничко саветовање у реформи хрватске војске које је имало за циљ подизање њених војних капацитета и стварање професионалне војске способне за испуњавање свих обавеза које носи чланство у овом савезу. Једна од обавеза је и учешће у НАТО мисијама, од којих је за регион посебно важно учешће хрватских војника у КФОР мисији на Косову. Хрватски контингент на Косову је бројио и до 35 припадника и одражава напоре Хрватске да подупре НАТО мисију у „непосредном суседству и на подручју на којем Република Хрватска има изражене политичке, господарске и стратешке интересе.“¹⁸⁾ Учешћем у овој, као и у мисијама Европске уније о којима ће касније бити речи, Хрватска је војно најприсутнија земља у региону, што свакако подиже њен војни углед, али и политички утицај.

Политичка безбедност, на трагу копенхашке школе, подразумева организациону стабилност поретка или заштиту установљеног обрасца интеракције међу државама.¹⁹⁾ Уласком Хрватске у НАТО регионални безбедносни проблеми су постали легитимна питања и за НАТО, што може имати различите импликације по овако дефинисану политичку безбедност региона. Са једне стране, чланство неколико земаља региона у НАТО-у може подстаћи заједнички, усклађенији и ефективнији начин супротстављања регионалним безбедносним изазовима. Све балканске земље које нису у НАТО-у, изузев Србије, желе да то буду, па искуство суседне земље може да убрза њихове реформе, појача регионалну сарадњу у безбедносним питањима и тако олакша њихов пријем. Пример за то је и Јадранска група формирана 2003. године са циљем да кроз заједнички приступ евроатлантским интеграцијама унапреди безбед-

18) Vlada Republike Hrvatske, *Prijedlog odluke o sudjelovanju oružanih snaga Republike Hrvatske u operaciji potpore miru KFOR na Kosovu*, Internet, <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/Sjednice/2014/192%20sjednica%20Vlade/192%20-%2017e.pdf>, 20/04/2015.

19) Филип Ејдус, *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*, Београдски центар за безбедносну политику и Службени гласник, Београд, 2012, стр. 146.

носну сарадњу у региону. Хрватска и Албанија из политичке солидарности и даље учествују у Јадранској групи, мада и саме имају користи од ње. Хрватска званично подржава пријем Македоније, Црне Горе и БиХ у НАТО и улаже одређене дипломатске напоре да до тога дође, али је позив овим земљама изостао и на последњем НАТО самиту у Велсу. Уколико би све земље региона, које то желе, заиста postale чланице НАТО-а, Балкан би по први пут у историји био у истом савезу, изузев Србије која би била неутрална.

Са друге стране, пријемом у НАТО повећао се и уцењивачки потенцијал Хрватске над земљама региона које желе да постану чланице НАТО-а, што може да представља претњу по њихову политичку безбедност. Хрватска би могла да искористи своју позицију за решавање отворених питања у региону, попут спора са Црном Гором око Превлаке или, пак, граничних и мањинских питања са БиХ. Званични став Хрватске је да неће уцењивати никога из билатералних разлога и до сада то није чинила, али привлачност овог средства не треба олако занемаривати.

Ако под „организационом стабилношћу поретка или заштитом установљеног обрасца интеракције међу државама“²⁰⁾ претпоставимо политику неутралности коју је Србија прокламовала, чланство Хрватске у НАТО-у представља својеврсан изазов и њеној политичкој безбедности. Уласком Хрватске и Албаније, поред Румуније, Бугарске и Мађарске, Србија је практично окружена НАТО-ом, што отежава њену позицију, будући да ће државе које се налазе унутар НАТО-а моћи да лакше и у своју корист решавају безбедносне проблеме који се буду јављали. Ипак, изузетно активним учешћем у Партнерству за мир Србија превазилази опасност од изолационизма, па њено чланство у НАТО-у не представља значајнији проблем. Штавише, Србија би мудро политиком могла да извуче и предности из тога што би могла да буде једина балканска земља која није у НАТО-у, наравно, уколико остане при политици неутралности.

Политика „отворених врата“ према овом простору је требало да доведе до „мање НАТО-а на Балкану, а више балканских земаља у НАТО-у“, односно до безбеднијег и стабилнијег региона, не само у војном, већ и у политичком смислу. Ово не значи да су безбедносни изазови на Балкану нестали преко ноћи, чак ни да су смањени, већ да су капацитети нових чланица за њихово решавање увећани. С обзиром на број НАТО чланица и кандидата међу балканским земљама, то би даље значило да ће кључну реч у ре-

20) Филип Ејдус, *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*, Београдски центар за безбедносну политику и Службени гласник, Београд, 2012, стр. 146.

шавању отворених безбедносних питања на Балкану имати НАТО. Ипак, свако поједностављивање безбедносне ситуације на Балкану пребројавањем НАТО чланица било би неозбиљно, јер би морало да занемари енергетску, економску и политичку повезаност, па и зависност, Балкана од Русије.

Чланство у Европској унији

За разлику од чланства у НАТО-у који првенствено представља безбедносну интеграцију, чланство у Европској унији подразумева далеко више од тога. Поред тога што се одричу сувереног управљања у већини области, чланством у „европској породици“ државе прихватају и заједнички европски идентитет који је у мањој или већој сагласности са њиховим традиционалним националним идентитетима. Отуда, чланство Хрватске у Европској унији не утиче само на *војну и политичку*, већ и на *економску, социјеталну и еколошку безбедност* региона.

Што се утицаја на *војну безбедност* Балкана тиче, чланство Хрватске у Европској унији није донело веће промене. Иако Европска унија настоји да ојача своју безбедносну структуру, њена Заједничка безбедносна и одбрамбена политика не намеће ништа што би на било који начин нарушавало ефикасност НАТО-а, већ су према Лисабонском уговору „обавезе и сарадња држава у овој области у складу са обавезама у оквиру НАТО-а, који за његове земље чланице остаје основа њихове колективне безбедности и инстанца за њено спровођење“.²¹⁾ Стога, уласком у Европску унију Хрватска није преузела неке нове обавезе или стекла неке значајне могућности које би могле бити третиране као претња по војну безбедност осталих земаља региона. Овај сектор остаје доминантно одређен чланством балканских земаља у НАТО-у. Ипак, и ово чланство је довело до одређеног јачања хрватске војне позиције у региону, махом због учешћа у Војном комитету, најзначајнијем војном телу Европске уније. Ова промена је важна јер Војни комитет доноси одлуке о борбеним групама и операцијама у које земље региона настоје да се потпуније укључе како би нагласиле своју опредељеност за Европску унију. Међу истакнутим званичницима Европске уније се чак разматра идеја да се од држава Западног Балкана направи заједничка борбена група у којој би заједнички језик, претежно иста обука, наоружање и опрема олакшали комуникацију и

21) European Union, The Treaty of Lisbon, Interenet, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12007L/TXT&from=EN>, 20/04/2015.

поделу посла.²²⁾ Поред учешћа у Војном комитету, Хрватска кроз Савет министара учествује и у доношењу одлука које се тичу две мисије Европске уније у овом региону – *EUFOR ALTHEA* у БиХ и *EULEX* на Косову. Хрватска је тако подржала продужетак мисије у БиХ на састанцима који су у Бриселу одржани тим поводом у 2014. години, а потом и донела одлуку о упућивању првих пет припадника својих оружаних снага у ову мисију.²³⁾ Операција *ALTHEA* се спроводи уз ослонац на средства и капацитете НАТО-а у складу са аранжманом „Берлин Плус“, што указује на несамосталност Европске уније као војне силе и њену зависност од НАТО-а у том погледу.

Слично као и са чланством у НАТО-у, последице хрватског уласка у Европску унију по *политичку безбедност* региона могу кренути у два смера у зависности од тога да ли ће Хрватска употребити или злоупотребити нови положај. С обзиром на чињеницу да све државе региона на својој политичкој агенди имају приступање Европској унији као приоритет, процес евроинтеграција се може узети као референтни објекат политичког сектора безбедности на Балкану, а хрватско право вета као потенцијална претња овако дефинисаној политичкој безбедности региона. Од јула 2013. године Хрватска није више само сусед у региону, него је и одлучилац о наставку евроинтеграција осталих земаља Западног Балкана, па је постала моћан вето-играч који може да прети блокирањем интеграционих процеса остатка региона зарад решавања отворених питања у своју корист. Хрватско руководство, истина, наглашава да се неће служити овим средством, већ да ће се понашати као „партнер у региону“ и подржавати интеграцију остатка Западног Балкана у Европску унију. Међутим, низ нерешених питања у региону и искуство које су и сами имали са Словенијом, чине да ова претња по политичку безбедност остатка региона буде и више него велика. Ипак, чак и да одлучи да покуша да блокира нечије чланство, питање је колико би за то имала снаге.

Са друге стране, учешће хрватских представника у политичким институцијама Европске уније може имати и позитивне импликације по политичку безбедност региона. Хрватска може постати „глас Западног Балкана“ унутар Европске уније који ће ло-

22) <http://akter.co.rs/weekly/34-bezbednost/58382-bezbednosne-strukture-eu-zamena-za-nato.html>, 20/05/2015.

23) *Vlada Republike Hrvatske, Prijedlog odluke o sudjelovanju oružanih snaga Republike Hrvatske u operaciji potpore miru EUFOR ALTHEA u Bosni i Hercegovini*, Internet, <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/Sjednice/2014/192%20sjednica%20Vlade//192%20-%2017c.pdf>, 20/05/2015.

бирати за уступке и повластице овом региону, уместо да користити „глас Европске уније“ да прети региону Западног Балкана. Помоћ и искуства из свог интеграционог процеса које Хрватска може да упуту суседима, попут превода „акија“ који је уступила Србији, Црној Гори и БиХ, могу бити од велики помоћи. Уколико би и остатак региона у једном тренутку ушао у Европску унију, убрзало би се политичко сазревање овог региона и створила могућност за коришћење предности од формирања некаквог регионалног „неформалног блока“ унутар Уније.

Економска безбедност, најшире дефинисано, представља тежњу ка слободи од економских претњи.²⁴⁾ Балкан је састављен од малих, слабих, и у случају Западног Балкана, изузетно међузависних економија, па је сарадња у циљу јачања економске безбедности и развијености региона неопходна. Најзначајније иницијативе ове врсте су ЦЕФТА, а затим и ЦЕФТА 2006, која је покренута под снажним утицајем Европске уније, упркос отпору који је постојао и у самим земљама Западног Балкана. Улазак Хрватске у Европску унију је значио и излазак из ЦЕФТА-е што је у многоме дестабилизovalo регион, с обзиром на то да је Хрватска водећа западнобалканска економија. Ова ситуација је оживела инструменте економске политике као важан део економске безбедности, па је на тренутак запретио и „царински рат“ у региону. Поред спора око царина на увоз хрватских цигарета у Србију који је привукао највише пажње, уследио је читав низ изигравања споразума којима су земље у региону покушале да преузму хрватски „део колача“. Ипак, као да је Хрватска тек уласком у Европску унију постала свесна неопходности регионалне сарадње, па последња дешавања попут Берлинског самита посвећеног привреди и састанака у Цавтату и Дубровнику, говоре у прилог повећаној посвећености земаља економској стабилности региона.

У области енергетске безбедности, као важном делу економске безбедности, чланство Хрватске у Европској унији није имало већег утицаја на остатак региона будући да је оснивањем Енергетске заједнице 2005. године унутрашње тржиште енергије Европске уније проширено на читаву Југоисточну Европу. Пошто је енергетски сиромашан, енергетска безбедност читавог Балкана лежи у рукама глобалних актера, што потврђују и последице актуелне кризе у Украјини.

Језичка, културолошка, религијска, идентитетска комплексност Западног Балкана чини *социјетални сектор безбедности*

24) Филип Ејдус, *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*, Београдски центар за безбедносну политику и Службени гласник, Београд, 2012, стр. 161.

стално присутним на безбедносној агенди региона. Нажалост, „оно што омогућава да се искористи реч *ми*“²⁵⁾ је на овим просторима много пута искоришћавано за рат, па је социјетална безбедност балканских земаља често била у служби национализма. Такво наслеђе је овај регион оставило ван Европске уније, па би напредак у евроинтеграцијама требало да представља и смањење претњи у овом сектору. Ипак, као да се такав утисак и не стиче након хрватског уласка у Европску унију. Уместо да Хрватска помири свој национализам са европским идентитетом, као да се Европска унија помирила са хрватским национализмом, па су уништавање ћириличних табли и прославе ратних злочина данас европска реалност. Приметно је да су реформе Хрватске успориле након добијања чланства, а сваки застој или назадовање у овој области може да представља озбиљну претњу по социјеталну безбедност региона. Евроинтеграције представљају кључни мотор за помирење у региону, али окончање интеграционог процеса не сме да значи и окончање процеса помирења.

Ипак, не треба занемарити да је учлањењем Хрватске у Европску унију и сет европских вредности званично стигао на Западни Балкан, регион који се често користи да означи све супротно од европског. Чињеница да Хрватска није морала да се одрекне много традиционалних хрватских обичаја и навика како би постала део „европске породице“ може да смањи страх од губљења националних идентитета који је присутан у земљама Западног Балкана. Вертикално надметање на овим просторима је често последица неинформисаности и дезинформисаности грађана, па пример Хрватске може у многоме да помогне.

Коначно, *еколошка безбедност* на Западном Балкану није битно промењена формалним пријемом Хрватске у чланство Европске уније. Ипак, треба имати у виду да еколошки стандарди представљају једну трећину правних тековина Европске уније и да све земље региона у току интеграционог процеса прилагођавају своју правну регулативу овим стандардима. Обзиром да еколошке претње не познају државне границе, сам чин учлањења појединачне земље не производи непосредно видљиве промене, али ће се ефекти овакве политике дугорочно одразити на еколошку безбедност читавог Балкана. Оно у чему би чланство Хрватске у Европској унији могло помоћи јесте повећана могућност да се регионални еколошки проблеми ставе на дневни ред институција Европске

25) Ole Wæver, Barry Buzan, Morten Kelstrup and Pierre Lemaitre, *Identity, Migration and New Security Agenda in Europe*, Pinter, London, 1993, стр. 17.

уније задужених за еколошка питања зарад прикупљања више средстава за побољшање еколошке безбедности Балкана.

Важно је поновити да у сваком, а посебно у тако комплексном региону какав је Балкан, долази до непрестаног преливања претњи из једног у други сектор, али таква продубљена анализа захтева простор који превазилази оквире овог рада. Ипак, покушај секторског раздвајања најважнијих последица које је чланство Хрватске у Европској унији имало по безбедност Балкана, какав је овде учињен, може да послужи као корисна основа за даље истраживање ове теме.

ЗАКЉУЧАК

Уска повезаност безбедносних интереса европских земаља чини да се њихове националне безбедности не могу реалистично разматрати одвојено и од Европе прави јединствен регионални безбедносни комплекс. Ипак, различит статус европских земаља који је превасходно одређен чланством у Европској унији и НАТО-у је довео до уочавања и регионалних безбедносних поткомплекса унутар ширег европског комплекса. Овом линијом је подељен и Балкан, па се на Балкану данас може уочити разлика у безбедносним политикама земаља чланица Европске уније и НАТО-а и оних које то нису. Појам „Западног Балкана“ је створен да би означио посебан приступ Европске уније путем којег би креатори политике у Бриселу са овом регијом могли да поступају компактно и целовито, како у постконфликтном менаџменту, тако и у евентуалним евроинтеграцијама. Колико се у таквој намери успело говори чињеница да се овај појам више не ставља под наводнике, већ се о Западном Балкану говори као о региону у научним студијама из међународних односа, геополитике, науке о безбедности и сличних дисциплина. Пример Западног Балкана показује и како се једном изграђен регион, иако је могуће, тешко и споро мења и деконструје.

Република Хрватска је 1. јула 2013. године постала чланица Европске уније и тиме постала прва евроинтегрисана држава Западног Балкана, што би, по правилу, требало да значи и њену дебалканизацију. Међутим, „позадинске варијабле“ које су заслужне за то што овај безбедносни поткомплекс изгледа тако природно и непромењиво, онемогућавају излазак Хрватске са Западног Балкана и њену безбедност везују за безбедносну динамику која на њему постоји. Због оптерећености нерешеним проблемима из

прошлости, Хрватска чланством у Европској унији није купила „карту у једном смеру“ из незреле западнобалканске безбедносне заједнице, већ је уласком у НАТО и Европску унију у Хрватској дошло до преклапања две безбедносне заједнице. Ипак, Хрватска је овим чланствима стекла извесна признања и могућности које јачају њену позицију на Балкану. Овако ојачана позиција Хрватске може представљати безбедносну претњу и по војну и политичку, и по економску и социјеталну безбедност. Насупрот томе, Хрватска може искористити институционалне предности које јој чланство пружа и за унапређивање безбедности у региону. Званична политика и реторика актуелне власти у Хрватској говори о стратешкој опредељености за регионалну сарадњу региона, али „личне користи“ које би Хрватска могла да извуче из своје нове позиције ће у будућности искушавати овакву политику.

ЛИТЕРАТУРА

- Buzan, Barry, *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*, Wheatsheaf, Brighton, 1983.
- Buzan, Barry and Ole Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- Cruise, Rebecca J. and Suzette R. Grillot, „Regional Security Community in the Western Balkans: A Cross-Comparative Analysis“, *Journal of Regional Security*, (Београдски центар за безбедносну политику, Београд, бр. 1/2013).
- Deutsch, Karl et. al, *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*, Greenwood Press Publishers, New York, 1957.
- Ејдус, Филип, *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*, Београдски центар за безбедносну политику и Службени гласник, Београд, 2012.
- European Commission, *Regional cooperation in the western Balkans, A policy priority for the European Union*, Internet, ec.europa.eu/enlargement/pdf/nf5703249enc_web_en.pdf, 20/04/2015.
- European Union, The Treaty of Lisabon, Interenet, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12007L/TXT&from=EN>, 20/04/2015.
- Kavalski, Emilan, *Extending the European Security Community, Constructing Peace in the Balkans*, Tauris Academic Studies, London and New York, 2007.
- Симић, Предраг, „Извештај Карнегијеве задужбине за међународни мир о балканским ратовима из 1914. и 1996. године“, *Историјски записи*, (Историјски институт Црне Горе, Подгорица, бр. 1-2/2013).
- Vlada Republike Hrvatske, *Prijedlog odluke o sudjelovanju oružanih snaga Republike Hrvatske u operaciji potpore miru KFOR na Kosovu*, Internet, <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/Sjednice/2014/192%20sjednica%20Vlade/192%20-%2017e.pdf>, 20/04/2015.

Vlada Republike Hrvatske, *Prijedlog odluke o sudjelovanju oružanih snaga Republike Hrvatske u operaciji potpore miru EUFOR ALTHEA u Bosni i Hercegovini*, Internet, <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/Sjednice/2014/192%20sjednica%20Vlade/192%20-%2017c.pdf>, 20/05/2015.

Wæver, Ole, Barry Buzan, Morten Kelstrup and Pierre Lemaitre. *Identity, Migration and New Security Agenda in Europe*, Pinter, London, 1993.

Tijana V. Recevic

IMPACT OF NATO AND EU ACCESSION OF CROATIA ON THE SECURITY OF THE BALKANS

Resume

In 2009, the Republic of Croatia entered the European Union, by which it realized its most important strategic interests in terms of political, economic and security integration. By gaining membership in these organisations, Croatia gained new rights and responsibilities in the domain of security, which reflected on the security architecture and dynamics of the entire Balkans. This work aims at facilitating the creation of clearer image of the scope, structure and direction of the impact of Croatia's membership in the European Union and NATO on the security of the Balkans. While analysing these consequences, the author bases on two theories of the Copenhagen School of Security: the theory of regional security complex (TRSC) and the sectorial security approach.

The first part of the paper deals through the TRSC with the changes in the Balkans security architecture, deriving from Croatia's entry into NATO and the European Union. The author came to the conclusion that the Balkans is a part of the European security complex, however, different successes of the Balkan countries in the European and Euro-atlantic integrations made the situation more complicated. The unintegrated part of the Balkans, so called Western Balkans, is burdened by specific security problems which make the Western Balkans a particular regional security subcomplex within the European security complex. Since the unresolved post-conflict problems did not arise due to gaining the membership in NATO and the EU, Croatia did not 'leave' the Western Balkans, but find itself at the intersection of two security communities, one mature and one immature.

The second part of the paper deals with the sectorial overview of already visible, but also potential consequences of this change upon the security of the region which supports the division on military, political, economic, societal and ecological security. By gaining the NATO and European Union membership, Croatia's position on the Balkans

has been fortified, which presents the security challenge in each of five security sectors. Since each of the challenges may become a threat and a possibility, the very consequences of this change will depend on whether Croatia will use or abuse its new position. Croatia's entry into NATO affected military and political sector of regional security, while the membership into the European Union had consequences in both political and military sector, as well as in the economy, societal and environmental sector.

Bearing in mind that all the countries on the Balkans which are not yet the members of the EU want to become such members, as well as bearing in mind that the majority wants to enter NATO, this change does not only have temporary effects, but also the expected consequences in future. The official politics and rhetoric of the current government in Croatia, speaks about strategic orientation towards regional cooperation, however 'personal benefits' which Croatia may gain out of its strengthened position will undoubtedly challenge such politics in the future.

Keywords: Croatia, NATO, European Union, Western Balkans, security community, regional security complexes, security sectors

* Овај рад је примљен 26. априла 2015. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 15. маја 2015. године.

Дејан Бурсаћ

Институт за политичке студије, Београд

ДА ЛИ СЕ НЕУТРАЛНОСТ КОСИ СА ЧЛАНСТВОМ У ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ?*

Сажетак

Константно продубљивање и проширивање надлежности Европске уније у последњим деценијама довело је концепт европске интеграције у колизију са неким од класичних обележја суверене државе. Овај тренд је нарочито видљив у спољној политици и безбедности, сферама у којима је држава традиционално доминантан актер. ЕУ је нарочито повећала овлашћења и сарадњу чланица у области спољне политике, међународних односа, те заједничке одбране и безбедности након усвајања Лисабонског споразума 2009. године. Рад настоји да истражи какав утицај ове промене имају на војно неутралне чланице ЕУ. Такође, истражићемо и да ли ЕУ својим политикама утиче на измену доктрине неутралности појединих чланица, али и на промену целокупног концепта неутралности. Коначно, осврнућемо се и на Србију, те испитати спојивост статуса неутралности и статуса кандидата за чланство у Европској унији.

Кључне речи: *Европска унија, неутралност, војна неутралност, Лисабонски споразум, Заједничка спољна и безбедносна политика*

УВОД

„Господин Флигер је описао Финску као неутралну. Морам да га исправим: Финска је чланица Европске уније. Једно време смо били политички неутрална земља, за време гвоздене завесе.

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Сада смо чланица Уније, део ове заједнице вредности, која има заједничке политике и, шта више, заједничку спољну политику¹⁾.

Ове речи изговорио је Мати Ванханен,²⁾ фински премијер, одговарајући на питање члана Европског парламента Тобијаса Флигера³⁾ о мировним операцијама Европске уније у Конгу и (не) спојивости истих са председавањем Унијом од стране државе чија је неутралност међународно призната. У питању је била парламентарна дебата приликом представљања програма финског председавања ЕУ, јула 2006. године. У ширем контексту, био је то деликатан моменат за будућност европских интеграција. Уговор о европском уставу је пропао годину дана раније на референдумима у Француској и Холандији; и још увек се тражио модалитет функционисања како саме Европске уније, тако и њене спољне и безбедносне политике.

Крајем 2009. године, усвајањем Лисабонског уговора, многе од ових недоумица су наизглед решене. Уговор је посветио велику пажњу домену спољне политике, одбране, као и повећању улоге Европске уније на глобалном нивоу. Учињено је много на стварању тзв. „уније једног гласа“, односно заједничког наступа ЕУ као јединственог играча на спољнополитичком плану. Ипак, питање постављено на поменутој дебати у Стразбуру остаје актуелно и данас – да ли се војна неутралност коси са чланством у Европској унији? Да ли је константно продубљивање европске интеграције у домену спољних и безбедносних политика наштетилу статусу неутралности појединих држава чланица? И какве импликације по њихову неутралност има све већа интеграција?

У овом раду ћемо покушати да одговоримо на та питања. Најпре ћемо дефинисати појам неутралности; а затим ћемо дати преглед релевантних политика Европске уније и њихових импликација на статус неутралних чланица. Потом ћемо анализирати државе које спајају војну неутралност и чланство у ЕУ, а осврнућемо се и на кандидате на чланство; да би коначно дали одговор на наше питање: да ли је одржив статус војне неутралности државе која је чланица Европске уније?

1) Транскрипт доступан на: European Parliament, *Presentation of the programme of the Finnish presidency (debate)*, Wednesday, 5 July 2006, Strasbourg: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20060705+ITEM-002+DOC+XML+V0//EN&language=EN>, приступљено 15. 04. 2015.

2) Мати Ванханен (фин. *Matti Vanhanen*), премијер Финске 2003 – 2010. године.

3) Тобијас Флигер (нем. *Tobias Pflüger*), члан Европског парламента 2004 – 2009. из редова немачке партије Левице (нем. *Die Linke*).

НЕУТРАЛНОСТ – ПОЈАМ И ПРОБЛЕМИ

Неутралност у најопштијој дефиницији представља непристрасан положај државе у односу на ратни сукоб, признат од стране ратујућих страна. Међународно право разликује привремену (у случају одређеног ратног сукоба) и трајну неутралност (дугорочно утврђена међународним уговором).⁴⁾

Постоји широк спектар дефиниција трајне неутралности у међународно-правној теорији. Пол Страј сматра да је држава стално неутрална „када се уздржава, прихватајући одредбе међународног права, од учешћа у сваком будућем рату“. Јурај Андраши каже: „Трајна неутралност је обавеза што је уговором преузима ужи или шири круг држава да одржава и поштује неутралност одређене државе у сваком рату“, док Милан Бартош као неутралне дефинише оне државе „које су унапред изјавиле да ће у било ком будућем оружаном сукобу остати неутралне и којима су такав статус гарантовале друге државе“.⁵⁾ Наведени аутори сматрају да није довољно да се држава једнострано прогласи неутралном. Велики број теоретичара⁶⁾ се слаже да је неопходан међународни уговор о успостављању сталне неутралности, да би такво стање било признато.

Стално неутрална држава не може учествовати у рату, нити га започети; не може преузимати обавезе које би је могле увући у рат или би се могле схватити као фаворизовање зараћене стране. Такође, таква држава не може ступити у војне савезе или уговоре о војној помоћи и не сме предузети ишта што би је везало за силу или групу сила које се могу појавити у улози зараћене стране у евентуалном сукобу.⁷⁾

Међутим, питање је да ли би оваква дефиниција неутралности била одржива у нашем добу. Комплексност међународних односа у 21. веку би практично онемогућила било коју државу да, под наведеним условима, буде заиста неутрална. Уосталом, оваква схватања би довела у питање и само чланство трајно неутралне државе у Организацији уједињених нација, будући да Повеља УН не искључује примену ратних средстава у појединим случајевима.⁸⁾

4) На основу: Смиља Аврамов, Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 2003.

5) Дефиниције наведене према: Ранко Петковић, *Теоријски појмови неутралности*, Рад, Београд, 1982, стр. 54-55.

6) Видети: Ранко Петковић, нав. дело, стр. 59.

7) Исто, стр. 60-68.

8) Видети поглавља 5. и 7. Повеље УН

Ипак, бројни аргументи такав став оповргавају. ОУН је глобална организација колективне безбедности, заснована, као и принцип неутралности, на начелима међународног права. Сама Повеља УН третира рат као злочин, па се може рећи да постоји одређена сагласност између циљева Повеље и циљева сталне неутралности – а то су пре свега очување мира и безбедности. У том смислу, неутралност не представља пасиван став, већ укључује моралну обавезу промоције међународног права и мира, као и преданост раду на ограничавању употребе силе у међународним односима.⁹⁾ Најзад, што се тиче колективних мера Савета безбедности, пракса је показала да у њима учествује ограничен број земаља и то на добровољној бази, док остале могу да заузму став неутралности, без кршења обавеза чланства у организацији.¹⁰⁾ И поред тога, остаје питање комплексности савремених међународних односа. Да ли сарадњу државе са другом државом која се налази у ратном стању са трећом страном можемо сматрати кршењем неутралности? И до које мере? Да ли је, примера ради, редовна трговинска размена са зарађеном страном кршење неутралности? То је, чини се, увелико субјективна процена која, осим уопштених норми међународног права, зависи и од геополитичких интереса укључених актера и потреба датог тренутка.

Неутралност је најјасније била изражена у оквиру хладноратовске конфронтације, тј. у односима између НАТО, Варшавског пакта и треће групације, Покрета несврстаних. Са падом Берлинског зида, нестанком блоковске поделе и биполарне структуре међународних односа, процватом међународних организација и глобализацијом која кроз растућу међузависност спаја свет на досад невиђене начине – државама је све теже да остану неутралне и да уопште на политички и правно прихватљив начин формулишу своју неутралност.

У том смислу, треба се запитати, да ли је сам појам неутралности застарео као концепт? Ако узмемо у обзир дуготрајно постојање појединих војних савеза (као што је НАТО) и настајање нових (нпр. Шангајска организација), као и одређена нова овлашћења која су у безбедносним оквирима преузеле постојеће међународне организације (нпр. Арапска лига или Европска унија), али и континуирано инсистирање појединих држава на политикама неутралности, можемо да кажемо да се неутралност као концепт про-

9) Наведено према: Nicole Alecu de Flers, „A ‘Militarisation’ of the EU? The EU as a Global Actor and Neutral Member States“, in Laursen, Finn (eds.), *The EU as a Foreign and Security Policy Actor*, Republic of Letters Publishing, Dordrecht, 2009, pp. 301-318.

10) Ранко Петковић, нав. дело, стр. 102-103.

менила и еволуирала, а никако да је застарела или нестала. Упркос томе, и данас припадање неком искључиво војном савезу можемо сматрати негирањем неутралности. Стога морамо утврдити да ли Европска унија спада под тај критеријум, односно да ли активности Уније на пољу спољне и безбедносне политике негирају неутралност њених чланица?

ПРЕГЛЕД ПОЛИТИКА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Будући да се ради о јединственом моделу интеграције држава, Европску унију не можемо посматрати искључиво као војни савез. Зато ћемо суд о импликацијама чланства на статус неутралности донети на основу анализе релевантних политика Уније.

Завршетком хладног рата, ЕУ почиње интензивније да ради на развијању сопствених безбедносних структура. Уговором из Мастрихта, 1992. године, уведена је Заједничка спољна и безбедносна политика – као посебан стуб интеграције, са циљевима јачања безбедности ЕУ и њених чланица, очувања мира и међународне безбедности.¹¹⁾ После Уговора из Амстердама 1997. године, којим је уведена Европска безбедносна и одбрамбена политика, интеграција на овом пољу се знатно убрзала. Прихваћен је план за стварање оперативних одбрамбених капацитета; а са аранжманом „Берлин плус“¹²⁾ створен је оквир за спровођење самосталних мировних операција. Нови развој десио се са Европском стратегијом безбедности 2003. године. Иако наглашава посвећеност Уније принципима мултилатерализма и невојних средстава у решавању проблема, стратегија такође налаже интензивнији развој стратешке културе, што подразумева развој дипломатских потенцијала, трансформацију војних снага и јачање обавештајних служби.¹³⁾ Као резултат ових измена долази до првих ангажовања мисија ЕУ у кризним подручјима. Ради се пре свега о операцији „Конкордија“ у Македонији, мисији „Артемис“ у ДР Конго, мисији „Алтеа“ у Босни и Херцеговини, мисији у Чаду, морнаричкој операцији „Аталанта“, усмереној против пирата у Сомалији итд. – укупно се ради о 30 мисија на три различита континента.

11) Видети: *Уговор о Европској унији*, наслов 5. Доступно на: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1992:191:FULL&from=EN>, приступљено 15. 04. 2015.

12) Пакет безбедносних уговора између ЕУ и НАТО, потписан 2002. године.

13) *Безбедна Европа у бољем свету – Европска безбедносна стратегија*, ISAC фонд, Београд, 2003, поглавље 3.

Лисабонски уговор доноси даља померања европских безбедносних аранжмана ка војној компоненти. Њиме се предвиђа коришћење мисија за „очување мира, превенцију конфликта и оснаживање међународне безбедности у складу са принципима Повеље УН“.¹⁴⁾ Такође, Лисабон уноси клаузулу о солидарности, која предвиђа мобилизацију свих расположивих, па и војних ресурса у случају терористичког напада на неку од чланица.¹⁵⁾ Коначно, Лисабонским уговором је отворен пут за заједничку одбрану, што ће се десити „када Европски Савет то једногласно одлучи“.¹⁶⁾

Од тада је много учињено на имплементацији договореног. Основана је Европска служба за спољну акцију (енг. *European External Action Service – EEAS*), својеврсно „министарство спољних послова ЕУ“, задужено за имплементацију заједничке спољне и безбедносне политике. Европска служба за спољну акцију наступа као посебно и независно тело у институционалном оквиру Уније, а на њеном челу је Високи представник за спољну и безбедносну политику. ЕЕАС, између осталог, одржава и дипломатску службу ЕУ, односно дипломатске мисије и представништва ЕУ у трећим државама.

Пројекат Синхронизованих оружаних снага Европе (енг. *Synchronised Armed Forces Europe – SAFE*) је започет 2008. године, са крајњим циљем формирања заједничких оружаних снага. Ипак, још увек су непознати крајњи дometи овог пројекта, будући да је процес означен као дугорочан и да се тек налази у фази планирања. У међувремену, од 2007. године је покренуто формирање ЕУ борбених група – мешовитих војних јединица држава чланица под директном контролом Европског савета. Тренутно је формирано 18 таквих батаљона, са још неколико у фази планирања – иако још ниједан није распоређен на конкретну мисију. Занимљиво је да и неутралне државе чланице учествују у овим мешовитим борбеним групама – иако им је остављена могућност избора. Једино су Данска и Малта ставиле резерву и искључиле себе из учешћа у овом програму. Данска, оснивач НАТО, то је учинила јер не учествује у одбрамбеној политици ЕУ у целини, из разлога везаних за сопствени суверенитет. Малта је, са друге стране, то учинила из разлога неутралности, о чему ће бити речи касније.

14) Лисабонски споразум је доступан на: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_2012.326.01.0001.01.ENG#C_2012326EN.01004701, приступљено 15. 04. 2015.

15) Лисабонски уговор, члан 222.

16) Лисабонски уговор, члан 42.

И поред одређених безбедносних аранжмана, Европска унија и даље није војни савез. Када би се она дефинитивно претворила у организацију која служи сврси одбране држава чланица, онда бисмо без сваке сумње могли донети суд о неодрживости статуса неутралности унутар ЕУ. Међутим, треба узети у обзир неколико фактора који не иду у прилог таквом сценарију. Пре свега, европска интеграција у домену безбедности текла је веома споро и често је добијала непредвиђене заокрете, у великој мери због специфичних интереса држава чланица. Даље, и поред свега наведеног, ЕУ задржава и развија своје опредељење ка мултилатерализму и невојној компоненти решавања сукоба; дакле свој епитет „цивилне“ силе.¹⁷⁾ Коначно, са већим продубљивањем Уније, долази до изражаја тзв. диференцирана интеграција, па тако многе државе стављају резерве и добровољно изостају из појединих политика ЕУ. Због тога пре коначног суда треба размотрити неколико посебних случајева, пре свега држава које спајају чланство у Унији са статусом неутралности.

Најновији догађаји, попут сукоба у Украјини и нарастајућег конфликта између западних земаља и Русије (а не треба изузети из вида да је сукоб ескалирао око питања европске интеграције Украјине), показали су да је изузетно тешко доћи до заједничког језика чланица ЕУ у спољној политици, пре свега због различитих националних интереса који и даље превладавају над групни интересом Уније. Ипак, и у овој кризи ЕУ је, додуше уз тихо противљење многих чланица, успела да пронађе одређени ниво заједничког приступа – те је увела санкције Русији. У контексту наше теме, овакав приступ отвара питање импликација једнострано наметнутих санкција без одобрења од стране Савета безбедности УН по статус неутралних чланица ЕУ. Да ли се санкције, у овом случају, могу сматрати непријатељском мером? И да ли учешће у оваквим санкцијама против једне државе представља самовољно кршење неутралности од стране појединих чланица ЕУ? Одговор на то питање, у крајњој линији, зависи и од тога како поједине државе дефинишу сопствени статус неутралности.

17) Више о томе: Mario Telo, *Europe: a Civilian Power? European Union, Global Governance, World Order*, Palgrave Macmillan, 2006.

ПРАКСА НЕУТРАЛНИХ ДРЖАВА

У Европској унији је тренутно пет неутралних чланица: Република Ирска, Шведска, Финска, Аустрија и Малта. 22 чланице су уједно и чланице НАТО, док је Кипар званично напустио политику неутралности и покушава да приступи НАТО савезу.

Република Ирска је 1973. постала прва неутрална чланица Европске заједнице. Ирска неутралност вуче корене из борбе за независност и жеље да се води сопствена спољна политика; стога је врло дубоко укорењена у тамошњи политички идентитет. Ипак, она није правно обавезујућа, већ се ради о прагматичној политици, која се усмерава у зависности од ситуације.¹⁸⁾ Без обзира на то, Ирци су се током година трудили да овакав статус очувају. Приликом преговора о Уговору из Мастрихта, на њихово инсистирање додата је тзв. „Ирска клаузула“, по којој политике Уније неће утицати на посебан карактер безбедносних и одбрамбених политика чланица.¹⁹⁾ Учешће ирских трупа у мировним операцијама Уније мора бити одобрено кроз тзв. „triple lock“ систем, тј. морају бити испуњена три критеријума: операција мора добити мандат од стране УН, одобрење од ирског парламента и сагласност од ирске владе. Због одсуства првог критеријума снаге Републике Ирске нису учествовале у Конкордији, првој мировној мисији Уније, у Македонији. Ирци су 2001. на референдуму одбили Уговор из Нице, делимично и због могућих утицаја овог документа на њихову неутралност. Тек након Севилске декларације о поштовању неутралности из 2002. године, поновљени референдум у Ирској је прошао. Слично се десило и приликом усвајања Лисабонског уговора, где су посебне резерве за Републику Ирску – између осталог и оне које се тичу безбедносних аранжмана – потврђене на самиту у Бриселу, па је референдум успео из другог покушаја. У међувремену и Ирска је делимично ублажила став, па је тако влада одобрила учешће трупа у Нордијској борбеној групи ЕУ, а 2006. су донели амандмани на одбрамбене законе који би требали да дају већу флексибилност учешћу у активностима Уније.²⁰⁾

Три неутралне државе су 1995. године постале чланице ЕУ. Аустријска неутралност настала је као резултат завршетка са-

18) На основу: Ryan Johnson, „Neutral but not Isolated: Adapting Irish Defense Policy to a Changing Europe“, *Perspectives on Business and Economics*, vol. 19, Martindale Center, 2001.

19) На основу: Nicole Alecu de Flers, нав. дело, р. 307.

20) Исто.

везничке окупације на крају Другог светског рата, а у контексту хладноратовске политике. Упркос томе, ова држава се ни данас званично не одриче неутралности. Додуше, учешћем у Заједничкој спољној и безбедносној политици, дошло је до редефиниције овог статуса, кроз неколико промена у Савезном уставу. Аустријски статус данас би могао бити одређен као „диференцирана“ неутралност; где принципи Повеље УН, пре свих очување мира у свету, имају примат над неутралношћу.²¹⁾ Ова земља такође учествује у борбеним групама и другим облицима безбедносне сарадње унутар Уније.

Финска неутралност је производ реализма, те је кроз двадесети век представљала прагматичан начин очувања националног суверенитета и независности.²²⁾ Овако постављен, фински став у великој мери произилази из геополитичког положаја, а условљен је близином и историјски компликованим односом са Совјетским Савезом, односно Русијом. Са друге стране, неутрални још од Наполеонових ратова, Швеђани свој идентитет посматрају у чврстој вези са неутралношћу. Продубљивањем интеграције, Финска и Шведска редефинишу своју политику неутралности у правцу несврставања, односно – неутралност перципирају као неприпадање конкретном војном савезу, у њиховом случају, НАТО-у.²³⁾ Треба узети у обзир чињеницу да је неутралност Аустрије производ историјских околности које више нису на снази, па може лако бити измењена, иако је донекле укоренењена у тамошњи политички идентитет. Са друге стране, у Шведској је неутралност значајан део идентитета државе и политичке културе – Шведска захваљујући тој политици није учествовала у војном сукобу више од два века, од 1810. године. Најзад, најмање потенцијала за званичну промену доктрине неутралности налазимо у Финској, којој геополитичка ситуација и даље диктира неутрални статус.

Како било, није изгледно да видимо велике промене у статусу неутралности ове три државе, већ више прилагођавање и мала усклађивања националне дефиниције концепта неутралности, онда када она дође у колизију са потребама европске интеграције. Уосталом, спремност ове три земље да измене своје политике и

21) Исто.

22) Johan Eliasson, „Traditions, Identity and Security: the Legacy of Neutrality in Finnish and Swedish Security Policies in Light of European Integration“, *European Integration online Papers*, Vol. 8, Issue 6, Palgrave Macmillan, 2004, pp. 2-3.

23) Ова теза је главна тема у: Ulrika Moeller, Ulf Bjereld, „From Nordic Neutrals to Post-Neutral Europeans: Similarity and Change in Finland's and Sweden's Policy Transformation“, *Cooperation and Conflict*, vol. 45(4), Sage Publications, 2010.

редефинишу схватање неутралности у складу са политичким потребама су им и донеле епитет „пост-неутралних“ држава.²⁴⁾

Малта и Кипар су били чланице Покрета несврстаних до 2004. године, када су иступили зарад приступања Унији, што је индикативан показатељ става Покрета несврстаних о неутралности ЕУ. Без обзира на то, Малта и данас задржава званичан статус неутралне државе, гарантован од стране Италије на основу уговора из 1983. године, па чак и не учествује у борбеним групама ЕУ. Са друге стране, Кипар је потпуно напустио политику неутралности и покушава да уђе у Партнерство за мир и последично у НАТО, али Турска отежава тај процес због познатих несугласица између две земље.²⁵⁾

Што се тиче бившег источног блока, све постсоцијалистичке земље које су приступиле ЕУ, претходно су ступиле и у НАТО. Иако приступање Северноатлантском пакту није било званично постављено као услов за прикључење Унији, посматрано је као позитиван импулс интеграцији и показивало је спремност за учешће у заједничким безбедносним аранжманима. Штавише, претходно чланство у НАТО је очигледно допринело перцепцији припадности демократском вредносном обрасцу и као такво је давало додатан подстицај за пријем источноевропских земаља у ЕУ.²⁶⁾

У контексту ове расправе, треба поменути политику неутралности коју су водиле Естонија, Литванија и Летонија почетком деведесетих година двадесетог века. Генерално се сматра да је неутралност ових држава послужила као средство мирне транзиције ка независности, тј. као привремена мера за време повлачења руских трупа. Чим је ово повлачење завршено, 1994. године, балтичке земље су као свој циљ прокламовале чланство у НАТО, што се коначно и десило у марту 2004. године.²⁷⁾

Коначно, поменимо и Србију. Иако није чланица ЕУ, Србија се налази у процесу приступања, а од 2012. године има и звани-

24) Исто.

25) Видети: Judy Dempsey, „Between the European Union and NATO, Many Walls“, The New York Times, 24. 11. 2010. Доступно на: http://www.nytimes.com/2010/11/25/world/europe/25iht-letter.html?_r=0, приступљено 15. 04. 2015.

26) О перцепцији вредности и идентитета приликом проширења НАТО на исток, видети: Michael C. Williams, Iver B. Neumann, „From Alliance to Security Community: NATO, Russia and the Power of Identity“, *Millennium: Journal of International Studies*, 29/2, 2000, pp. 357 – 387.

27) На основу: Vaidotas Urbelis, *Defence Policies of the Baltic States: from the Concept of Neutrality towards NATO membership*, NATO-EAPC Individual Fellowship Report 2001-2003, Vilnius, 2003.

чан статус кандидата за чланство. Србија је уједно једини кандидат или потенцијални кандидат за чланство у ЕУ који одбија чланство у НАТО. Наиме, Народна скупштина Републике Србије је 2007. године донела Резолуцију о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка, у којој је проглашена неутралност у односу на постојеће војне савезе. Резолуција међутим експлицитно помиње само НАТО, а не и Европску унију.²⁸⁾ Треба додати да неутралност Србије није међународно призната, стога не испуњава формални критеријум сталне неутралности. Поред тога, поставља се питање обавезности скупштинске резолуције, а чак и да је иста обавезујућа – овако прокламовану неутралност лако може да „оповргне“ нека нова парламентарна већина, у складу са будућим политичким потребама. Самим тим, тешко да ће овако проглашена неутралност бити препрека у прилагођавању политикама Уније, у случају даљег напретка европских интеграција Србије. Уз то, треба поновити да ниједна бивша социјалистичка држава није ушла у ЕУ без претходног чланства у НАТО. Стога је у будућности могућа колизија између намере Србије да постане чланица ЕУ, и њеног отклона према НАТО пакту због догађаја из деведесетих година. Питање је како ће ова дилема бити разрешена у том случају, али чињеница је да поменута резолуција не представља значајну препреку војном сврставању Србије. Уосталом, Србија се већ налази у Партнерству за мир, а од јануара 2015. сарађује са НАТО у оквиру *IPAP* (енг. *Individual Partnership Action Plan* – Индивидуални акциони план партнерства), иако званично није аспирант за чланство.

ЗАКЉУЧАК

За сада можемо рећи да се чланство у Европској унији не коси са политиком неутралности. ЕУ и даље није војни савез, иако неке политике упућују у том правцу. Не смемо заборавити да су циљеви ЕУ на спољном плану у највећој мери посвећени очувању мира и међународне безбедности. Уколико неким будућим уговором дође до измена спољне и безбедносне политике, могли бисмо дати јаснију оцену о статусу неутралних унутар Уније. Не треба испустити из вида да је кључни критеријум који дефинише неки војни савез управо обавеза оружане помоћи између њених чланица у случају агресије, а европска интеграција још није дошла до тог

28) Резолуција Народне скупштине Републике Србије о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије, Службени гласник РС, 125/2007.

степен – иако се помоћ у случају терористичких напада предвиђа Лисабонским уговором.

Статус неутралних држава унутар ЕУ је наравно подложен промени, и она ће највише зависити од три групе околности. Прва се тиче промена у оквиру европских интеграција и будућности сарадње у домену спољне политике и заједничке одбране. Друга група фактора је посредна и односи се на политичке околности у самим неутралним државама – нарочито у онима где неутралност није дубоко укореењена у политички идентитет и политичку културу. Коначно, трећа, а вероватно и одлучујућа група фактора (јер од ње ће на концу и зависити промене у прве две групе) јесте актуелни геополитички моменат, односно будуће безбедносне кризе и преломни моменти у међународним односима, те њихов ефекат на Европску унију и њене чланице. Уосталом, то је итекао видљиво и приликом анализе ефеката актуелне Украјинске кризе. Можемо закључити да ће будућност неутралности европских држава зависити пре свега од геополитичких околности. Уосталом, у већини ових држава неутралност је прихваћена као званична политика као резултат различитих геополитичких фактора, односили се они на европски концерт 19. века, борбу за националну независност, последице хладноратовске конфронтације или последица распада Источног блока.

Такође, важно је приметити да неутралност као појам еволуира и да такве државе редифинишу свој статус и прилагођавају га интеграцији. Оне то свакако чине да би повећале свој кредибилитет и држале корак са развојем Уније; али неодрицањем од политика неутралности оне представљају баланс војним мисијама и подстичу одржавање и развој цивилног аспекта европског спољног деловања – а тај аспект се претходних година показао важним фактором у конституисању Европске уније као глобалног играча.

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамов, Смиља, Крећа, Миленко, *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 2003.
- Безбедна Европа у бољем свету – Европска безбедносна стратегија*, ISAC фонд, Београд, 2003.
- de Flers, Nicole Alecu, „A ‘Militarisation’ of the EU? The EU as a Global Actor and Neutral Member States“, in Laursen, Finn (eds.), *The EU as a Foreign and Security Policy Actor*, Republic of Letters Publishing, Dordrecht, 2009.
- Dempsey, Judy, „Between the European Union and NATO, Many Walls“, *The New York Times*, 24. 11. 2010. Доступно на: http://www.nytimes.com/2010/11/25/world/europe/25iht-letter.html?_r=0, приступљено 15. 04. 2015.

- Eliasson, Johan, „Traditions, Identity and Security: the Legacy of Neutrality in Finnish and Swedish Security Policies in Light of European Integration“, *European Integration online Papers*, Vol. 8, Issue 6, Palgrave Macmillan, 2004.
- European Parliament, *Presentation of the programme of the Finnish presidency (debate)*, Wednesday, 5 July 2006, Strasbourg: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=//EP//TEXT+CRE+20060705+ITEM-002+DOC+XML+V0//EN&language=EN>, приступљено 15. 04. 2015.
- Johnson, Ryan, „Neutral but not Isolated: Adapting Irish Defense Policy to a Changing Europe“, *Perspectives on Business and Economics*, vol. 19, Martindale Center, 2001.
- Лисабонски уговор доступан на: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2012.326.01.0001.01.ENG#C_2012326EN.01004701, приступљено 15. 04. 2015.
- Moeller, Ulrika, Bjereld, Ulf, „From Nordic Neutrals to Post-Neutral Europeans: Similarity and Change in Finland’s and Sweden’s Policy Transformation“, *Cooperation and Conflict*, vol. 45(4), Sage Publications, 2010.
- Петковић, Ранко, *Теоријски појмови неутралности*, Рад, Београд, 1982.
- Повеља Организације Уједињених нација, доступна на: <http://www.un.org/en/documents/charter/>, приступљено 15. 04. 2015.
- Резолуција Народне скупштине Републике Србије о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије, Службени гласник РС, 125/2007.
- Telo, Mario, *Europe: a Civilian Power? European Union, Global Governance, World Order*, Palgrave Macmillan, 2006.
- Уговор о Европској унији, доступан на: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1992:191:FULL&from=EN> приступљено 15. 04. 2015.
- Urbelis, Vaidotas, *Defence Policies of the Baltic States: from the Concept of Neutrality towards NATO membership*, NATO-EAPC Individual Fellowship Report 2001-2003, Vilnius, 2003.
- Williams, Michael C., Neumann, Iver B., „From Alliance to Security Community: NATO, Russia and the Power of Identity“, *Millennium: Journal of International Studies*, 29/2, 2000.

Dejan Bursac

IS NEUTRALITY COMPATIBLE WITH EU MEMBERSHIP?

Constant deepening and broadening of EU jurisdictions created a collision of the concept of European integration with some of the classic hallmarks of a sovereign state-nation. This is especially evident when comes to the issues of foreign policy and security, fields where the state has traditionally been the most dominant actor. Following the adoption of the Treaty of Lisbon in 2009, the European Union has increased not just the cooperation of member states, but also its com-

petences in the foreign policy, international relations, common defense and security. The author of this paper aims to research the impact of these changes on military neutral EU members. Also, the paper is examining whether the EU policies influence not just the changes in the neutrality status and doctrine of individual members, but also the evolution of the neutrality concept as a whole. Moreover, the paper will shortly examine the neutrality of the Republic of Serbia in the context of the EU candidate status this country holds.

Keywords: *European Union, neutrality, military neutrality, Treaty of Lisbon, Common Foreign and Security Policy*

* Овај рад је примљен 17. априла 2015. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 15. маја 2015. године.

Митар Ковач

*Управа за стратегијско планирање,
Министарство одбране Републике Србије*

УКРАЈИНСКА КРИЗА КАО ГЛОБАЛНА БЕЗБЕДНОСНА ПРЕТЊА*

Сажетак

У чланку се разматрају неки безбедности аспекти проблема дезинтеграције држава и интеграционих процеса у Европи и на евроазијском простору. Након распада Варшавског уговора, НАТО је постепено наставио поход на Исток, изазивајући перманентне кризе и конфликте у многим државама дуж вредносне линије поделе која се намеће и успоставља између појединих држава на евроазијском простору. Све велике силе савременог света желе да утичу на процес евроазијских интеграција и да остварују своје интересе, у том делу света. По људским и природним ресурсима, то је централни простор света. Због тога, интеграциони процеси, сукоби и ратови, који се дешавају на евроазијском простору имају огроман утицај на глобалну безбедност. Тај сукоб се, у новије време, репрезентативно одсликава кроз грађански рат у Украјини, који ће својим током и непосредним и посредним учешћем великих сила значајно определити европску безбедност и трасирати кључна решења безбедности у свету у будућности.

Кључне речи: *Рат у Украјини, Европска унија, евроазијске интеграције, Евроазијска унија, НАТО*

* Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта број 47029 под називом „Рентабилни избор нових технологија и концепција одбране кроз друштвене промене и стратешке оријентације Србије у 21. веку“. Пројекат финансира Министарство просвете и науке Републике Србије у периоду 2011–2014. година.

Међународним односима након хладног рата успостављена је нова расподела моћи и утицаја у свету. Убрзо након распуштања Варшавског пакта и распада Совјетског Савеза,¹⁾ бивше поједине совјетске републике, мотивисане заједничким интересима, али и историјском блискошћу, започеле су нови модел интеграционих процеса, како би умањиле последице распада и унапредиле међусобне односе. Поред њихове географске близине, томе су допринеле и бројне везе и међузависност која је успостављена у СССР-у.

У контексту процеса који се спроводе у функцији значајне реконструкције међународних односа са циљем промене дистрибуције моћи главних актера у међународној политици, на простору Евроазије²⁾ успешно се развијају различити интеграциони процеси, који су резултовали стварањем неколико регионалних организација, почев од Заједнице независних држава, Царинске уније, Организације договора о колективној безбедности и Шангајске организације за сарадњу, које се међусобно допуњују и стварају широку платформу сарадње и партнерства.³⁾ Осим што у територијалном погледу представља огромно пространство, Евроазија поседује и значајан демографски потенцијал и природна богатства. Са геополитичког аспекта, такође, читав овај простор је изузетно значајан.

Имајући у виду вишевековно надметање најутичајнијих држава у међународној заједници за ширење сфера утицаја и остваривање сопствених националних интереса, и данас се одвијају противречни процеси дезинтеграције суверених држава и стварања наднационалних интеграција, на које се преносе надлежности суверених држава. То се посебно односи на Европску унију, која је у својој основи начина управљања и заступљености држава неравноправна организација у којој се фаворизују национални интереси водећих и најразвијенијих држава.

1) Политичко-саветодавни одбор Варшавског пакта је 25. фебруара 1991. године на свом ванредном заседању у Будимпешти донео одлуку о распуштању војне организације овог савеза (одлука је ступила на снагу 31. марта 1991. године). Варшавски пакт је у потпуности званично распуштен на састанку у Прагу 1. јула 1991. године. Видети: James Wesley Scott: *EU Enlargement, Region Building and Shifting Borders of Inclusion and Exclusion*, Ashgate Publishing Limited, 2006, p. 75.

2) У геополитичком смислу, термин Евроазија најчешће се користи као синоним за пост-совјетски простор, односно територију коју обухватају државе проистекле из распада Совјетског Савеза. Овај простор обухвата балтичке државе Естонију, Летонију и Литванију; централноазијске државе Казахстан, Киргистан, Таџикистан, Узбекистан и Туркменистан; закавказке државе: Грузију, Јерменију и Азербејџан; источноевропске државе Украјину, Белорусију и Молдавију; и Русију која због своје доминантне улоге у региону представља посебну целину. Суштински у географском смислу у ширем смислу Евроазија се може користити и за јединствен простор Европе и Азије.

3) Yevgeny Vinokurov: „Pragmatic Eurasianism: Prospects for Eurasian Integration“, *Russia in Global Affairs* Vol. 11, No. 2, April – June 2013.

Под утицајем САД, ЕУ настоји да се постепено шири, често усаглашено са ширењем НАТО на исток, кроз процес пријема нових држава бивших чланица Варшавског уговора. Такав циљно инструисан процес довео је до многих криза и локалних ратова, а посебно се рефлектовао на настајање и ток Украјинске кризе. Русија није могла више да дозволи такав тренд ширења, првенствено НАТО, па и ЕУ, који директно угрожава њене виталне националне интересе. Због тога је дошло до грађанског рата у Украјини где руско становништво не жели да остане у таквој држави која хоће да окрене леђа Русији и да се integriше у евроатлантски систем вредности. На тај начин директно се угрожава безбедност Русије и Заједнице независних држава и стварају услови за даљу унутрашњу нестабилност држава на простору Евроазије.

ОДНОС НАТО ПРЕМА УКРАЈИНСКОЈ КРИЗИ

Након нестанка Варшавског уговора, НАТО је имао скривене циљеве постепеног преображаја држава Источне Европе и њиховог пријема у чланство, мада се на почетку тврдило да до тога неће доћи и да се то неће десити са државама које су биле део СССР-а. Нестанком Хладног рата и уједињењем Немачке настао је мир у Европи са великим бројем унутрашњих сукоба који су прерасли у грађанске ратове. Многе од тих држава су се распале и под утицајем пре свега САД и Немачке признате су и промовисане нове државе као бивше комунистичке творевине. Сагласно процесу настанка нових држава и државних творевина по политичком критеријуму промовисане су нове нације, које историјски нису постојале у двадесетом веку. Тај процес након грађанског рата у бившој СФРЈ наставио се даље на исток, са малом паузом након стратешког осмишљавања концепта и визије НАТО, у новом геостратешком контексту међународних односа.

Тако је и по истој логици сукобљености интереса настала Украјинска криза, која као никада после Хладног рата утиче снажно на промену регионалне и глобалне безбедности. Криза у Украјини довела је до тога да су министри одбране земаља НАТО-а одлучили да отворе нове командне центре у источној Европи, изјавио је генерални секретар Алијансе Јенс Столтенберг 5. фебруара у Бриселу. План НАТО-а да отвори нове командне центре у источној Европи, поједини експерти који су политички мотивисани, поздравили су то као знак да Балкан неће бити игнорисан. Министри одбрана алијансе сагласили су се да успоставе команде

и доведу јединице у Бугарску, Естонију, Летонију, Литванију, Пољску и Румунију. Отварање тих центара јесте прва фаза милитаризације Европе дуж већ успостављене линије вредносне поделе и сукобљености интереса водећих сила НАТО пакта према Русији. Тај корак долази „у светлу промене безбедносне климе источно и јужно од граница Алијансе, наводи се у саопштењу НАТО-а. Нови центри у шест источних, савезничких земаља осигураће да „имамо праве снаге, на правом месту, у право време“, рекао је генерални секретар НАТО-а Јенс Столтенберг. „Наше одлуке јасно говоре да је НАТО одлучан да брани све савезнике од свих претњи из свих смерова“, додао је он.

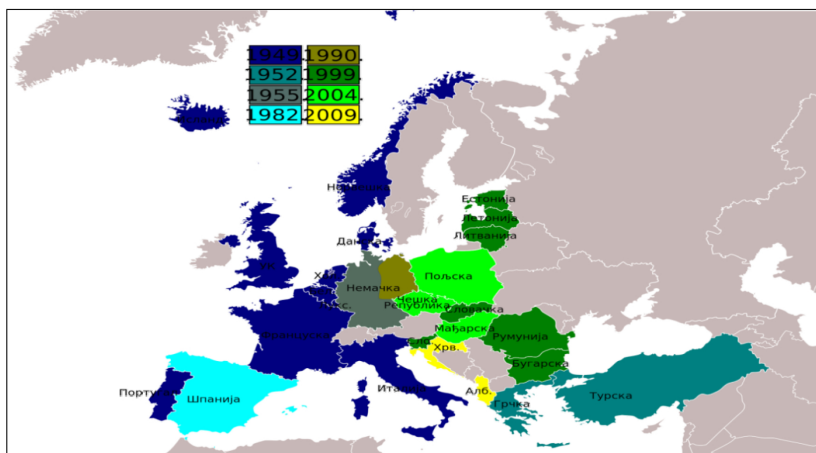
Командни центри у источној Европи правдају се ојачавањем регионалне безбедности, кажу инструисани поједини тзв. аналитичари стања безбедности у Европи и свету. Према речима Адријана Коројануа, румунског историчара, писца и бившег министра спољних послова, „одлука НАТО-а да успостави командне центре није проглашење рата, него указује на нестабилност источних граница Алијансе“. Експерти указују да су нови НАТО центри резултат кризе у Украјини како би се показало да НАТО остаје «велика подршка и заштита својим савезницима» у овом делу Европе. Према речима румунског министра спољних послова Богдана Аурескуа, НАТО би за две године у Румунији могао да отвори нови командни и контролни центар на нивоу дивизије. Успостављање сталних војних објеката НАТО-а и САД, попут базе за противракетну одбрану у Девеселу и нових командних центара, јесте значајна политичка порука Русији да се Румунија неће вратити у њену сферу утицаја. Међутим, треба знати да је то само једна страна медаље, па се може рећи да нису сагледане последице које са собом доноси таква одлука јер објекти НАТО постају легитимна мета у евентуалном сукобу са Русијом или безбедносним организацијама чији је она члан. Ово позиционирање НАТО-а наговештава не само гарантовање безбедности у конкретним регионима и институционално јачање и веће људске капацитете на спољним границама Алијансе, него гомилање војних ефектива дуж замишљене линије сукобљености између интереса и система вредности водећих држава Запада и Истока.

Довођење јединица и распоред команди НАТО изводи се често под плаштом вежби различитог нивоа. Министри одбране НАТО-а одлучили су да формирају снаге високе борбене готовости „у светлу променљивог безбедносног окружења источно и јужно од граница Алијансе. Ове снаге у јеку првог дела војне вежбе, коју су назвали операција „Племенити скок“. Вежбе, које су започеле 1. априла 2015. године а завршиле 10. априла, укључују мисије у

Чешкој и Холандији и представљају први пут да НАТО снаге вежбају хитне „наредбе за премештање“. Други део „Племенитог скока“ трајаће од 9–20. јуна Центру за војну обуку у пољском граду Жагању. Потом ће уследити војне вежбе у Италији, Шпанији и Португалији од 21. октобра до 6. новембра. Трупe САД провеле су године тренирајући са Снагама за брзи одговор, од њиховог оснивања 2003. године. Прошлог месеца су се у Летонији маринци САД придружили трупaма из Литваније, Луксембурга, Канаде и Немачке, како би спровели петодневну обуку. Маринци су били део црноморских ротационих снага, која редовно кружи балтичким регионом због војних вежби на западној граници Русије.

Истовремено са јачањем војних ефектива НАТО врши притисак и на државе Западног Балкана да се на сваки начин дистанцирају од Русије и придруже санкцијама које је увео Запад, пре свега САД и водеће државе ЕУ. У том контексту су и изјаве политичара западних земаља. Вашингтон континуирано изводи притисак на Србију по питањима која се тичу односа ЕУ, Русије и Србије. У том контексту је дата и изјава бившег амбасадора САД у Р. Србији Монтгомерија, «да је забринут за Србију, јер ЕУ прети да неће отворати поглавља у преговорима», те да Србија треба да се дистанцира од Русије и придружи санкцијама Запада. Политички аналитичар др Дејан Вук Станковић, с друге стране, сматра да у речима бившег америчког дипломате нема ничега што би био наговештај било чијих потеза који би одударали од садашњег става Србије. „Он је на неки начин дао само реални пресек стања и онога што би у будућности Србију могло да сачека. Потпуно је реално очекивати да, како се буде развијала ситуација у Украјини, тако ће се и јавност у Србији поларизовати, а и притисци на саму власт расти и од ЕУ и од Русије. Оно што је за сада нејасно јесте да ми још не знамо како би изгледало неко наше приближавање Русији и удаљавање од ЕУ, јер чињеница је да смо све ближи тренутку када ће се од нас отворено тражити да се изјаснимо и одределимо с обзиром на то да тежимо уласку у ЕУ“, мишљења је Станковић.

Сл.1. Ширење НАТО пакта на од оснивања

Украјинска ратна епизода је само индикација конфликтног стања у коме је експанзија евроамеричког чиниоца, макар и на час, заустављена и примирена. Запад се без већих траума неће одрећи свог ширења преко граница руске интересне сфере, јер је то логика силе која се само силом може променити. Дефиле америчких војника у борбеним возилима и са наоружањем кроз земље Источне Европе, који уствари више личи на марш „победничке војске“, пре свега је политичка порука Европи и упозорење да Америка нема намеру да одустане од контроле над старим континентом. Иако све, по много чему, личи на још једну у извесној мери детињасту пропагандну вежбу, у суштини то је веома јасна и озбиљна симболичка манифестација америчке силе и европске политике Вашингтона.

Око пет стотина америчких војника са стотињак борбених возила, уз подршку ваздухопловне бригаде, враћало се са војних вежби из Естоније и Литваније у америчке базе у Немачкој. Уместо да су се са вежби вратили како су и дошли, возом и авионима, они су кренули „туристички“, друмовима кроз Балтичке републике, Пољску, Чешку и потом Немачку. И то уз подршку једне америчке ваздухопловне бригаде. Вежбе су биле организоване под изговором претњи Русије и руских вежби на руској територији а у светлу кризе у Украјини. Марш америчких војника кроз Источну Европу неки аналитичари безбедности тумаче као поруку ЕУ да и војно треба да брани своје «границе». Вежбе на Балтику и касније дефиле Пољском, Чешком и Немачком пратило је и саопштење немачког Министарства одбране да ће Америка током ове године

у Немачку допремити око 800 тенкова који ће углавном бити смештени у војној бази Графенвер, у Баварској. Минуле године је Вашингтон у базе у Немачкој већ допремио 100 тенкова. До тада, у последњих 15 година у Немачкој није био ни један амерички тенк.

Под изговором опасности од Русије и украјинске кризе, на сцени је уствари поновно америчко освајање Европе и «тешки загрљај» који ће сигурно болети. То је суштина ове фазе генерисања Украјинске кризе и заоштравања са Русијом без обзира колико то из угла медијске пропаганде и изјава политичара звучало невероватно. Од Првог светског рата, када је Америка изашла на међународну и европску политику сцену, константа америчке политике је да не само успостави контролу него и да спречи било какво повезивање Европе, пре свега Немачке, са Истоком, са Источном Европом и Русијом. И то је и дан данас амерички циљ. Деценијама је тај циљ ефикасно реализован генерисањем страха од комунизма и Совјетског Савеза. Одатле и америчка подршка бујању нацизма у Немачкој, што је историјска тема која се упорно потискује. Каснијом практично америчком окупацијом Европе и фабриковањем Хладног рата Америка је успела да одвоји Западну и Централну Европу од њеног Истока. У том циљу је и кључна америчка подршка формирању европских интеграција, које су на крају довеле до Европске уније.

Времена се мењају, па су инструменти америчке контроле над Европом и њене изолације од Истока постали све слабији. У таквим околностима испливала је историјска судбина Европе да се окреће ка свом истоку и Русији. Распадом блоковске поделе Европе и афирмацијом глобализације и рушења граница та историјска судбина Европе је добила своју нову шансу. Европа се тако природно, не зато што то нека политичка елита заиста жели или има тајни план, поново природно окренула ка Евроазији у смислу сарадње пре свега у области енергије, привреде и ресурса. То су САД осетиле и желе да спрече тај тренд. То је једноставно природан процес, без свог истока и Русије, Западна Европа, која је саму себе прогласила „једином Европом“, није континент, него само полуострво Азије, што је до пре неколико векова и била. Европа је тек цела и без тензија када се споје њен исток и запад и без било каквих линија поделе у њој. Америка, међутим, нема намеру да изгуби контролу над Европом. Први корак је било пожуривање Европске уније да се прошири на Источну Европу како би земље истока биле лојалне Америци за своју европску судбину и како би постале амерички, а не европски политички инструмент. У томе је Америка у највећој мери и успела и у политичкој контроли над Европом

земаља истока, пре свега највише томе су одане Пољска и Румунија, као највернији амерички савезници. То је она америчка „нова Европа“ наспрам „старе Европе“, ако би случајно се ЕУ покушала да профилише као самостални политички субјект и да предвођена Немачком сарађује са Русијом или постане «превише блиска».

Немачка је судбински, и културолошки, и економски окренута ка Истоку, пре свега према Русији. Америка не прихвата тај природни процес и сада, када је махом потрошила политички арсенал и није успела да поврати контролу, окреће се јачању војног присуства и генерисању страха од избијања новог рата. После 70 година од Другог светског рата Америка војном силом поново жели да под плаштом Украјинске кризе базира нове снаге у Европи.

Неизвесно је, међутим, како ће се тај процес даље развијати. Досадашњи најефикаснији инструмент америчке силе у Европи, НАТО показује извесне знакове слабости. Све је мање неопходне сагласности унутар европских НАТО чланица. На пример, европске чланице НАТО одбиле су позив земаља Источне Европе да стационарају своје војнике на њиховој територији као гаранцију одбране од „руске агресије“ а нису ни прихватиле да учествују у војним вежбама на Балтику. Били су само војници САД и прибалтичких република. У већини земаља Источне Европе су инсталације америчке војске, а не НАТО. Поставља се питање да ли је НАТО довољан инструмент који би преживео испит у регионалном рату у Европи.

За сада су једини поуздани НАТО партнери Америке неке од земаља Источне Европе, пре свега балтичке републике, Пољска и Румунија. Пољска је највећа војна сила у том делу Европе, има око 100.000 професионалних војника и процењује се да још око 150.000 има у резервном саставу. Та земља није спорна као амерички савезник и већина Пољака верује да обнављање своје државе на Версајској мировној конференцији после Првог светског рата дугује Америци. Своју оданост су симболички показали и масовним народним окупљањем приликом марша копнених снага америчке војске, кроз њену територију.

За разлику од Пољске у Чешкој је морала да буде проведена велика пропагандна кампања, препуна претњи грађанима како би се избегли инциденти са америчким војницима. Свакога дана су путем државне телевизије грађани били изложени својеврсним претњама да ће они који буду бацали јаја, парадајз или неко друго поврће на америчке војнике бити суђени на затворске казне од шест месеци па чак до десет година. Претило се да ће било какав напад на америчке војнике бити тумачен и као „напад на чешки су-

веренитет“. Све то сведочи да ситуација ни у „новој Европи“ није баш једноставна.

Демонстрација америчке силе, ма како у овом случају имала пропагандну манифестацију и симболику, ипак је изузетно озбиљно упозорење Европи. Читав тај „фестивал“ ће се завршити у Немачкој великим концертом америчке народне (*country*) музике и различитим вашарским програмима. Уствари, смисао читавог пројекта је уперен на Немачку, као кључну земљу Европе. Немачка покушава да амортизује ситуацију афирмисањем старе идеје о одбрамбеним снагама ЕУ, о „Европској војсци“ користећи исти изговор као и Америка, „опасност од Русије“. Истовремено, Немачка има и много реалније планове и у наредном периоду ће издвојити додатна финансијска средства за јачање сопствених оружаних снага.

Све сугерише на појачану милитаризацију Европе, што буди сумње да ће политика постепено прерасти у говор војне силе и ратове који би је опустошили и бацили у запаћак међународног утицаја. У том светлу занимљива је недавна изјава пољским новинама једног од америчких идеолога Збигњева Бжежинског у којој он саветује Пољацима да се припремају за рат. Временски се изјава подударила са дефилеом америчких војника. Иако је тај савет дат у контексту кризе у Украјини и „руске опасности“, искусни Бжежински није, међутим, био јасан против кога би тај рат могао да буде. Јасно је да Америка нема намеру да испусти контролу над Европом и јасно је да су Европа и Немачка кључни амерички проблем у овом делу света и желе по сваку цену да их искористе у новом походу на Русију.

Све као да се припрема на тај судар супротстављених интереса САД и Русије кроз креирање Украјинске кризе и њен ток. Конгрес САД усвојио је прошле године „Акт о превенцији руске агресије“. Према плану Барака Обаме, током следеће две године требало би да се у Европи креира тзв. Безбедносни фонд НАТО савеза у који би биле укључене Украјина, Грузија, Молдавија, Азербејџан, Босна, Македонија, Црна Гора, Косово и Србија. Дипломатским флоскулама о усаглашавању стандарда оружја, заједничкој обуци и сарадњи у мировним мисијама прикривена је намера даље милитаризације Европе кроз нову улогу НАТО-а у Украјинској кризи. САД очигледно око Украјине и у њој појачају своје војно присуство и на тај начин заоштре геополитичку конфронтацију с Русијом.

То што разлике између америчке и европске политике по питању односа са Русијом постају све очигледније, не забрињава Ва-

шингтон, јер су САД рачунале на такву препреку својим плановима јер имају велики број чланица ЕУ које следе њену политику и које гледају прво на Вашингтон па тек онда на Брисел. ЕУ без воље САД неможе да постоји, то је јасно и водећим чланицама ЕУ. Осим тога, САД, за разлику од Европе, не зависе од Русије ни у економском ни у енергетском смислу. Негативне последице санкција не дотичу САД, сви трошкови украјинског конфликта падају на најбогатије земље ЕУ.

САД се надају да ће помоћу испорука оружја у Украјину изазвати додатне економске проблеме за Русију, услед којих ће грађани те земље изгубити поверење у Владимира Путина и на крају, власт бити пренета на некаквог „новог Јељцина, како би Русија изгубила свој значај и престала да буде геополитички супарник САД и могући дугорочни партнер Кине. Докле год је Русија јака и одлучна као сада не постоје реалне шансе НАТО-а да решење у Украјинској кризи наметне ратом.

ЕВРОПСКА УНИЈА КАО ЧИНИЛАЦ УКРАЈИНСКЕ КРИЗЕ

Готово сви тзв. визионари Европе у Немачкој, од краја Првог светског рата на овамо, су заступали идеју о *Европи као о савезној држави*, насупротив Де Головој идеји о *Европи као заједници суверених држава*, али се план федерализације спроводио полако, корак по корак, почев од јединственог тржишта за угљ и челик, економске заједнице и уније па до потпуне федерализације Европе, успостављене Лисабонским уговором. Лисабонски уговор јесте у суштини Устав Европске уније. Данас је ЕУ у пуном смислу савезна држава, са низом проблема и противречности и неправедности у механизмима одлучивања. Закони ЕУ су изнад закона држава чланица.

Европска комисија је сасвим наднационална и свим европским комесарима изричито је забрањено да слушају било какве савете из земаља из којих потичу. Они морају да раде искључиво у интересу Уније, а не у интересу државе чланице. Само Комисија има право предлагања закона и надзире, усмерава и има власт над читавим законодавним процесом.

Различит обим заступљености држава чланица у Европском парламенту јесте један од показатеља суштинске неправедности народа и држава у том највишем законодавном телу. Тако су представници малих народа и држава често прегласани у устано-

вама одлучивања ЕУ и немогу испољити свој утицај на креирање докумената и закона, нити на креирање политике и кључних одлука. Мале и средње развијене државе у ЕУ су више у уцењеном положају, изложене притисцима и представљају параван за интересе најразвијенијих и најмоћнијих држава Запада.

Због тако дискриминативног система одлучивања уместо смиривања ситуације у Европи, ЕУ под притиском САД и Велике Британије, Пољске, Румуније и прибалтичких држава развија даље заостравање кризе које може довести до несагледивих последица по регионалну и глобалну безбедност. Пољска планира да изгради граничне торњеве дуж копнене границе с руском области Калињинград, преноси пољска новинска агенција ПАП. Шест торњева бит ће високи до 50 метара и слаће снимке пољским граничарима који надзиру границу дугу 200 километара. Градња ће коштати око 2.5 милиона евра, а 75 одсто осигураће се из фонда за надзор спољних граница ЕУ.

Снимци с торњева треба да забележе активности с руске стране границе, а добијене информације требале би да помогну Украјини, али и целој Европској унији у креирању политике према Русији. То је званично правдање финансирања и реализације тако сулудог пројекта који је у својој основи ратнохушкачки и подсећа на торњеве, жицу и рефлекторе који су симбол подељене Европе, симбол насиља и увод у даља сукобљавања и ратове. Само непросвећени људи нису свесни последица тих потеза, који су у својој суштини безбедносно и цивилизацијски проблематични. Ко то враћа Европу 75 година уназад? То је велико питање о коме се данас искрено и добронамерно не разговара на званичним местима у УН и у ЕУ. Такав потез Пољске није сигурно смишљен нити донет у њеним националним институцијама. Скептици би засигурно рекли како се потез на који се Пољска одлучила представља и својеврсну потврду о припремању, како Русије, тако и целе Европе, на могућност избијања нових сукоба на Европском тлу. Док преговори Европске уније и Русије теку споро, а договорени потези и обећања страна у сукобу у Украјини се испуњавају веома споро или се пак уопште не поштују, и једна и друга страна спремају се за могуће неповољније сценарије. То се очигледно види по гомилању оружја и војне опреме зараћених страна а и по повећању издвајања финансијских средстава за потребе одбране.

По оваквим неразумним мерама и инвестицијама које се раде на штету грађана држава чланица, Европска унија се очито одлучила да непосредно учествује у изградњи линије поделе саме ЕУ према Русији и њеним савезницима. Све то водеће земље ЕУ

раде под плаштом заштите суверенитета и територије држава чланица на источним границама. Такве мере изазивају додатно заоштравање кризе и међусобно неповерење. Пуно је чланица ЕУ које под притиском прихватају овакве одлуке Брисела, али иза таквих одлука не стоји већински народ тих држава, јер у тим мерама препознаје даљу милитаризацију Европе и увод у страдање и патње у будућности.

Због похлепе мултинационалних компанија и све отворенијег похода на Исток најразвијенијих држава Запада, Русија је са правом осетила опасност и предузима мере којима ће стабилизovati и заштити националну безбедност и виталне националне интересе. Из Русије стиже и вест о руском ширењу војне присутности на Арктику. Према доступним информацијама, Русија је на том подручју поставила ракетни систем ваздух-земља. Осим ракетног система на подручју богатог рудама распоредиће се и ловци пресретачи као и нови радар на острву Нова Земља у Арктичком мору, потврдио је генерал мајор Кирил Макаров. Руска војска последњих година је све присутнија на крајњем северу, у време када Москва полаже права на велике делове арктичког предела како би си осигурала права на искоришћавање нафте и гаса. Арктик због топљења леда постаје и све важнији пловни пут, што је довело до територијалних спорова неколико земаља.

Сукоби великих сила око и у Украјини, могу постати окидач за нове кризе и ратове широм света. Неке водеће државе Европске уније, под плаштом заштите грађана одлучиле су да још једном јасно дају до знања, како је «украјински непријатељ и непријатељ Европе». Таква теза је у суштини ратнохушкачка и неистинита порука за јавност која у Русији тражи непријатеља Европе. Покушај стварања таквог фронта и искључивост, обиће се првенствено о главу протагонистима промашеног стратешког концепта насилног похода на исток ка новим стратешким ресурсима и њиховој неконтролисаној експлоатацији. То је логика капитала која не може проћи увек и која доводи до криза и ратова. Сви походи у прошлости на Исток, уз ангажовање европских ресурса или групе европских држава само су донели страдање, смрт и разарање. И овај стратешки концепт санкција према Русији, милитаризације зацртане линије граница ЕУ и држава које настоје да постану будуће чланице, довешће управо до разарања суштине, смисла и изворних вредности ЕУ. Таква инструментализована и милитаризована ЕУ неће моћи опстати.

ОПШТИ КОНТЕКСТ ИНТЕГРАЦИОНИХ ПРОЦЕСА У ЕВРОАЗИЈИ

Процес интеграција у Евроазији у двадесетом веку почео је првенствено на основу заједничке комунистичке идеологије а потом социјализма, као друштвеног поретка у СССР-у. Тај поредак је прво наметнут насиљем кроз револуцију. Та лажна идеологија уништавала је националне и верске слободе народа и етничких заједница. Републике које су од 1922. до 1991. године чиниле Совјетски Савез Социјалистичких Република (СССР), у периоду постајања заједничке државе, биле су изузетно блиско узајамно повезане, не само политички и географски, већ и заједничким располагањем природним ресурсима, резервама енергената, радном снагом, привредном и саобраћајном инфраструктуром, одбрамбеним и војним потенцијалима, тржиштем, технологијом, науком, образовањем, културом и бројним другим везама.

Распадом СССР дошло је до наглог погоршања регионалне безбедности. Распад ВУ и СССР-а није пратило распуштање НАТО, него су отпочели убрзани интеграциони процеси на Западу. У бившим чланицама ВУ појавили су се сепаратизам, терористичке организације и различите форме сукобљености и конфликта, међу новоствореним државама. Имајући у виду све те неповољне трендове и Русија је била принуђена да утиче на формирање нових интеграција. Одговор на те трендове почео је 15. јуна 2001. године када је формирана *Шангајска организација за сарадњу* (ШОС), Декларацијом⁴⁾ коју су потписали председници пет самосталних држава са простора бившег Совјетског Савеза и председник Народне Републике Кине. Ова организација је за основну функцију имала постизање регионалне безбедности, а одмах се појавила потреба и за другим видовима сарадње у економији, култури, науци, образовању и другим областима. Данас ШОС представља један од најуспешнијих међународних пројеката. Чланице ШОС⁵⁾ су државе које се простиру на око 60% територије Евроазије: Казахстан, Киргистан, Кина, Русија, Таџикистан и Узбекистан, а посматрачи: Иран, Индија, Монголија, Пакистан и Авганистан. Државе које

4) Declaration on establishment of the Shanghai Cooperation Organization, доступно на: <http://www.ehu.es/ceinik/tratados/14TRATADOSDEALIANZASPOLITICOMILITARES/TAP-M1410ING.pdf>, приступљено 20. 04. 2015.

5) Интернет сајт Шангајске организације за сарадњу. <http://www.infoshos.ru/ru/?id=51>, приступљено 20. 04. 2015.

имају статус „партнера по дијалогу“⁶⁾ су: Белорусија, Шри Ланка и Турска.

Регионална антитерористичка структура (РАТС) успостављена је кроз Шангајску конвенцију⁷⁾ и Повељу ШОС, са мандатом борбе против тероризма, сепаратизма и екстремизма („три зла“). Идеја интеграције потекла је од Кине и Русије, а заснована је првенствено на посебности геополитичког пространства на коме се налазе, као и на могућностима које пружају њихови комплементарни ресурсни потенцијали. Економије ових земаља се узајамно допуњују, тако на пример Кина не располаже довољним количинама одређених енергетских ресурса за задовољење својих потреба и увози их из Русије и Казахстана.

Главне области сарадње земаља чланица Шангајске организације за сарадњу су политика, безбедност и економија. У Декларацији о оснивању ШОС наводи се да су циљеви организације „јачање међусобног поверења пријатељства и добросуседских односа, обезбеђивање и очување мира, безбедности и стабилности у региону, изградња новог, демократског, праведног и рационалног политичког и економског међународног поретка”.

Организација договора о колективној безбедности (ОДКБ) представља још један интеграциони савез на постсовјетском простору који се бави безбедношћу. Настао је октобра 2002. године, сагласно Договору о колективној безбедности од 15. маја 1992. године. Чланице ОДКБ су Русија, Казахстан, Белорусија, Јерменија, Киргистан и Таџикистан.

Геополитички посматрано, простор Централне Азије одувек је имао велики значај за међународне односе, али је тек развој политичке географије омогућио формулисање првих геополитичких идеја почетком прошлог века, које са глобалног аспекта сагледавају утицај географских чинилаца на политичке одлуке. Да би истакао геополитички и геостратегијски значај овог региона у светској политици, британски теоретичар геополитике Халфорд Мекин-дер је, у свом делу „Демократске идеје и стварност“, 1919. године „Хартлендом“, односно „Срцем света“ означио део евроазијског простора „који се одводњава ка Арктику или унутар континента“, тј. простор са којег реке теку ка унутрашњим морима и Северном

6) Статус партнера додељује се држави или организацији која дели циљеве и начела ШОС-а и жели да успостави односе равноправног и обострано корисног партнерства са организацијом. Чланом 14. Повеље Шангајске организације за сарадњу, регулисани су односи са другим државама и међународним организацијама.

7) Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism, June 15, 2001, <http://www.refworld.org/docid/49f5d9f92.html>, приступљено 20. 04. 2015.

леденом мору. Тако дефинисан „Хартленд“ обухвата огроман простор, чији значајан део представља Централна Азија. Сматрао је да онај ко може да контролише овај регион, може да контролише цео свет.⁸⁾

Завршетком Хладног рата, Централна Азија се развија у важан геостратегијски и геоекономски регион, који значајно утиче на све економске, политичке и безбедносне трендове у међународној заједници. Распадом Совјетског Савеза, на глобалној сцени појавиле су се нове независне централноазијске државе: Казахстан, Киргистан, Таџикистан, Туркменистан и Узбекистан, простирући се од Каспијског језера све до западних граница Кине. Оне су, суочене са бројним изазовима политичке и економске транзиције, веома брзо укључене у геополитичке калкулације моћних држава света.

У то време, руски утицај у међународној заједници је био сувише слаб да би у довољној мери стабилизовао регион, а с друге стране, утицаји који су долазили споља били су недовољни да би га снажније дестабилизовали, јер је било извесно да би били суочени са реакцијом Русије, без обзира на њену тадашњу моћ. Ипак, у том делу света, створен је безбедносни и геополитички вакуум који је отворио могућност за суштинску промену међународних односа, посебно њихових политичко-безбедносних аспеката и успостављање нових савезништава.

У постојећим околностима, за САД, Централна Азија представља стратегијски важну област због борбе против тероризма, али пре свега због огромних залиха нафте и природног гаса које се налазе на том простору. Једанаести септембар а након и рата у Авганистану довели су Централну Азију у жижу међународне пажње због њеног стратегијског значаја за Запад, као битан геополитички простор. Ипак, треба поменути да су САД, у периоду од 1922. до 1991. године, када су, данас самосталне државе Централне Азије биле интегрални део СССР-а, имале врло мало контаката са њима и да је, стога, америчко виђење овог простора било прилично „замагљено“, те су се 1991. године суочиле са изазовом изградње односа са земљама са којима претходно нису много сарађивале.

8) Н. Ј. Мекиндер: *Democratic Ideas and Reality*, London: Constable and Co., 1919.

И пре тога, Мекиндер, у свом предавању које је одржао у Краљевском географском друштву у Лондону у јануару 1904. године, говори о „држави оси“ и „региону оси“ око којег се простира тзв. „унутрашњи полумесец“ кога чине тадашња: Немачка, Аустрија, Турска, Индија и Кина, што значи да се појам „регион оса“ („осовински регион“) односи на територију тадашње царске Русије. О томе види шире: *Тајна Балкана*, СКЦ, Београд, 1994., Н. Ј. Мекиндер, „The geographical Pivot of History“, *The Geographical Journal*, Vol. 23, No. 4 (Apr., 1904), 421-437, Pascal Venier: „The geographical pivot of history and early twentieth century geopolitical culture“, *The Geographical Journal*, vol. 170, no. 4, December 2004, p. 330.

Идеја о јединственом економском простору предложена је почетком деведесетих година прошлог века,⁹⁾ након што су бивше совјетске републике објавиле своју независност и формирале Заједницу независних држава. Интеграциони пројекат је имао за циљ стварање јединствене економске политике и стварање јединствене комисије којима би се регулисале царинске тарифе и трговина. Фебруара 1999. године, Русија, Белорусија, Казахстан, Киргистан и Таџикистан су потписали Споразум о царинској унији и заједничком економском простору, који је предвиђао три фазе интеграције:

1. Евроазијска економска заједница и Зона слободне трговине,
2. Царинска унија,
3. Заједнички економски простор.

Евроазијска економска заједница (ЕЕЗ, руски: ЕвразЭС) заснована је на принципима Уједињених нација и међународног права, а од 2003. године има статус посматрача при Генералној скупштини УН. Споразум о оснивању Евроазијске економске заједнице потписан је 10. октобра 2000. године у Астани, главном граду Казахстана, а ступио је на снагу 30. маја 2001. године, након што је ратификован у парламентима држава чланица.¹⁰⁾ Чланице Евроазијске економске заједнице од њеног оснивања су Русија, Белорусија, Казахстан, Киргистан и Таџикистан. Статус посматрача од маја 2002. године имају Украјина и Молдавија, а Јерменија од јануара 2003. године.

Евроазијска економска заједница је организација отворена за све земље које прихватају обавезе из Уговора о оснивању Евроазијске економске заједнице и других споразума заједнице, уређених од стране међудржавног Савета евроазијске економске заједнице.

Сједињене Америчке Државе и њени савезници систематски критикују и покушавају да дисквалификују евроазијске интеграције, покушавајући да их прикажу као нови СССР, као да су логичне и једино оправдане интеграције на Западу. Како је у децембру 2012. године изјавила тадашња државна секретарка Хилари Клинтон: „САД неће дозволити обнову СССР у новој верзији под маском економских интеграција, која се ствара под принудом

9) Ову идеју је, у марту 1994. године изнео Нурсултан Назарбајев, председник Републике Казахстан, у свом излагању на државном универзитету „Ломоносов“ у Москви, две године након оснивања Заједнице независних држава (ЗНД).

10) Споразум о оснивању ЕЕЗ је измењен Протоколима о изменама и допунама од 25. јануара 2006. године и од 6. октобра 2007. године. Интегрални текст наведеног Споразума је доступан на Интернет адреси: <http://www.ipaeurasec.org>, приступљено 20. 04. 2015.

Москве”.¹¹⁾ Овакве неосноване тезе је у функцији да САД одрже глобалну предност у савременим међународним односима, онемогућавајући коалицију великих сила и цивилизација Европе и Евроазије, пре свега Русије, Немачке, Кине и Јапана.¹²⁾

Карактеристично је да се данас борба око утицаја на Централну Азију води управо између ЕУ, САД, са једне стране и Русије и Кине, са друге стране. Све наведене силе имају прилично јаке позиције због низа историјских, политичких, економских и културних фактора. Чињеница да су Русија и републике Централне Азије биле у саставу некадашње руске империје и касније СССР, даје могућност Москви да их привуче у сферу сопственог културног утицаја, у сваком погледу. Са друге стране, САД региону предлажу нови интеграциони пројекат „Транс-пацифичко партнерство“ (*Trans-Pacific Partnership, TPP*). Централно место у остваривању овог плана је дато Авганистану, и он у основи предвиђа обнову онога што је порушено ратом у овој земљи. Суштина америчког плана је да се њиме изражава воља да кроз нови пројекат управљају Авганистаном, али не и спремност да улажу новац, већ се надају и очекују да ће то урадити земље у окружењу уместо њих.¹³⁾

У последњих неколико година, Кина се намеће да постане лидер у региону, посматрано у односу на Русију и САД. Њен будући потенцијал, уз садашње богатство, најбољи су аргумент у преговорима са суседима. Највише инвестира на простору Централне Азије и даје политичку подршку тим државама, те побољшава билатералне односе. Кина има за Централну Азију свој предлог пројекта интеграције „Економски појас пута свиле“, који снажно промовише. Пројекат подразумева изградњу новог транспортног коридора који би повезивао Кину преко Казахстана, Русије и Белорусије са Западном Европом. Руска идеја о развоју Евроазијског савеза усмерена је на очување њене лидерске позиције у земљама постсовјетског простора, где већи део углавном чине земље бившег Совјетског Савеза, док Кина, држећи се идеје „Економски појас пута свиле“, настоји да креира евроазијску економску зону, коју би формирале Кина, земље Централне Азије и Европе. То надметање великих сила јесте првенствено мотивисано борбом за ресурсе и надметањем у економској и привредној сфери.

11) Интернет часопис Global Affairs: <http://www.globalaffairs.ru/number/Takie-raznye-integracii-16252>, приступљено 20. 04. 2015.

12) Александар Дугин, *Основи геополитике*, Глава 4.1, 4.2, 4.3, стр. 10 и 11, доступно на: http://modernlib.ru/books/dugin_aleksandr/osnovi_geopolitiki/read_10/, приступљено 20. 04. 2015.

13) Интернет портал Биржевој лидер 16.10.2013. године: <http://www.profi-forex.org/novosti-mira/novosti-azii/china/entry1008183203.html>, приступљено 20. 04. 2015.

УКРАЈИНА, КАО ЦЕНТРАЛНА ДРЖАВА ЕВРОАЗИЈСКОГ ПРОСТОРА

Украјина представља кључну државу за Русију и за водеће државе ЕУ, САД и њихове геополитичке интересе у Европи и Евроазији. Кијевска спољна политика, након Хладног рата, стално се мењала, у зависности од резултата избора, притисака из САД и ЕУ, цене транспорта руског гаса и економске ситуације. У зависности од деловања тих чинилаца били су на страни Запада или су били окренути ка Русији. Укључивањем Украјине у политичке, економске и безбедносне интеграције, под окриљем ЕУ и НАТО, САД у сарадњи са водећим државама Европе покушавају да остваре свој стратешки циљ избијања на границе европског дела Русије, како би испољавањем латентне и перманентне претње и континуиране кризе у државама на њеним границама, као и изазивањем криза у пограничним областима на западу и југу Русије, покушале да оспоре и умање њен статус глобалне светске силе. Коначни циљ похода на Русију и Исток јесте у суштини стављање под контролу огромних ресурса, и простора Евроазије, а потом и промена система вредности у тим државама и стварање већег броја нових мањих држава, по моделу бивше СФРЈ. Многи геополитичари на Западу праве различите анализе о потреби деобе Русије на више држава, најмање три. Тако би Русија, по њиховим сценаријима, престала да постоји као велесила, која је кроз историју била брана за све империје а на крају и судија њиховом нестајању. Такође, Русија настоји очувати Украјину ван процеса насилног њеног превођења на страну Запада, под плаштом демократизације, као колевку сопственог етничког и државотворног идентитета, већ и као земљу која цивилизацијски, економски и војно-стратедијски баражира офанзивни простор Запада до руских граница.¹⁴⁾

Русија, без утицаја на Украјину, има мањи значај за европска кретања и остала би више азијска држава у чијем би се предворју инсталирали офанзивни борбени ефективи НАТО. Тиме би директно била угрожена безбедност Русије и смањено време реаговања њеног одбрамбеног система. Због тога Русија нема алтернативу, у погледу својих националних интереса на делу Украјине, поготову на истоку и југоистоку, где већински живи руски народ. На годишњој конференцији за новинаре 19. децембра 2013. године, председник Путин је изјавио „Ако Украјина прихвати техничке стан-

14) Степић, Миломир: *Геополитика неоевроазијства*, Институт за политичке студије, Београд 2013. године, стр. 58-59.

дарде Европске уније, они нам више ништа не могу продати“,¹⁵⁾ мислећи при томе на производе из ЕУ који би преко Украјине, били слободно увожени у Русију, без царине. Неспорно је да је Украјина дубоко подељена и национално и верски, на југоисточни део опредељен за припајање Руској Федерацији и остали део земље који је већински опредељен за интеграцију у ЕУ и НАТО. Одеска и Харковска област су најавиле одржавање референдума о свом будућем статусу. Из тог разлога, политичка и територијална будућност државе је неизвесна, јер је Украјина национално, верски и социјално, посебно у смислу система вредности, дубоко подељена.

Слична ситуација јесте и у Молдавији, која је новембра 2013. године парафирала споразум о придруживању са ЕУ. С друге стране, непризната Република Придњестровље не прихвата овакав след догађаја, тражећи отцепљење од Кишињова и присаједињење Руској Федерацији и Царинској унији. Такође, истоветна ситуација је и са Аутономном територијалном јединицом Гагаузијом, која се налази у саставу Молдавије, а чији су се становници на референдуму одржаном 02. фебруара 2014. године изјаснили за прикључење Царинској унији.¹⁶⁾

Јерменија и Виши Евроазијски економски савез потписали су мапу пута за приступање Јерменије Царинској унији и Заједничком економском простору Белорусије, Казахстана и Русије, 24. децембра 2014. године. Јерменија је већ почетком децембра 2013. године добила нове ниже цене за гас, нафту и необрађене дијаманте.¹⁷⁾ Друге две закавказке државе, Грузија која има односе са Европском унијом и НАТО савезом, као и Азербејџан, који је под утицајем Турске, за сада не показују интерес за интеграције са Евроазијском економском унијом. Европска унија и САД су изузетно заинтересовани за сарадњу са Азербејџаном, првенствено због природног гаса и најављене изградње *Пројекта Транс-јадрански гасовод (ТАР)*.¹⁸⁾ Једино Азербејџан има могућност да несметано,

15) Интернет портал Bigmir net финанси <http://finance.bigmir.net/news/economics/45321-Esli-Ukraina-primet-tehnicheskie-standarti-ES-ona-voobshe-ne-smojet-nam-nichego-prodat---Putin>, приступљено 20. 04. 2015.

16) Гагаузија је Аутономна територијална јединица на југу Молдавије. Становници су пореклом Турци који су се у 18. веку доселили из Бодруце, Бугарска.

17) Ежедневная деловая газета РБК daily <http://rbcdaily.ru/politics/562949990097562>, приступљено 20. 04. 2015.

18) Пројекат Транс-јадрански гасовод (ТАР) предвиђа транспорт гаса из Каспијског региона у Европу. Капацитет ТАР-а ће износити 10 милијарди кубних метара годишње, са максимумом у далекој перспективи од 20 милијарди кубика. Гасовод ће кренути из Грчке, проћи ће преко територије Албаније и Јадранског мора до Италије. У Италији и Грчкој ће бити повезан са постојећом гасном инфраструктуром. Треба напоменути да ТАР није

независно од Русије, испоручује гас Европи преко Грузије и Турске. Грузија, која је парафирала Споразум о придруживању са ЕУ, има нерешену ситуацију у погледу Јужне Осетије и Абхазије, па се поставља питање будуће реакције Руске Федерације у односу на најављено потписивање Споразума. Азербејџан тражи да се, пре уласка Јерменије у Царинску унију, реши проблем Нагорњег Карабаха.¹⁹⁾

Сл. 2. Закавказје

Због безбедносних проблема у Украјини, могућих будућих конфликта са Молдавијом и Грузијом, као и разилажења Руске Федерације и Европске уније у приступу решавању проблема, све су присутнија упозорења Запада, првенствено од стране немачких

конкурент руском «Јужном току» на европском гасном тржишту. 10 милијарди кубних метара азербејџанског гаса је само кап у мору у односу на испоруке руског гиганта „Гаспрома“. ТАР може подмирити само 2% европске потрошње - отприлике толико износе потребе Грчке и Италије. http://serbian.ruvr.ru/2014_01_26/Balkanski-pogled-na-Trans-jadranski-gasovod/, приступљено 20. 04. 2015.

19) Нагорњи Карабах непризната Република између Јерменије и Азербејџана, коју насељава јерменско становништво. Азербејџан је сматра својом територијом под окупацијом Јермена.

политичара, да треба послушати и усагласити приступе, с обзиром на специфичности положаја и потребе ових земаља.²⁰⁾

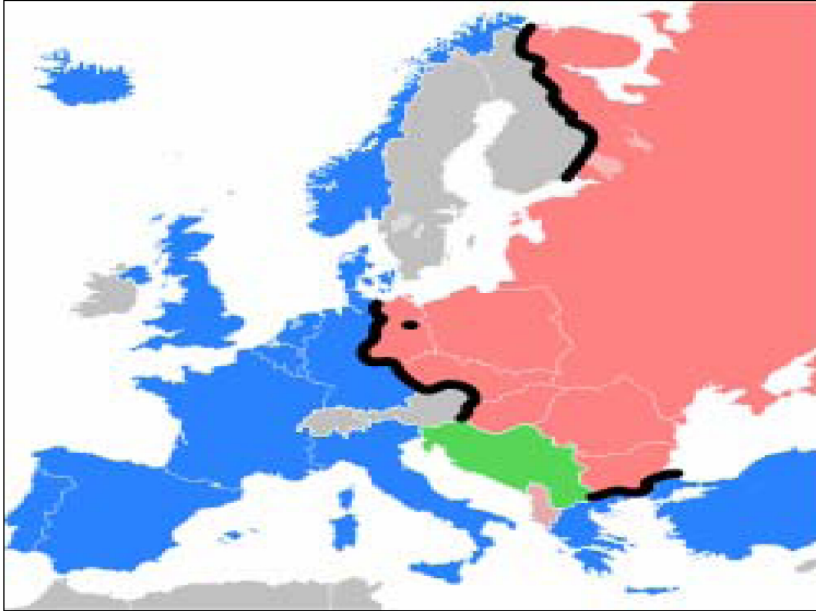
Европска унија суштински није јединствена по питању Украјине, а истовремено САД настоје да управљају дестабилизацијом Украјине и буду медијатор у том процесу. Дугорочно, питање Украјине се промовише као камен спотицања и извор сукобљености ЕУ и Русије, а такав развој ситуације би нанео највеће последице првенствено европским и азијским државама. У глобалној стратегији надметања, Немачка и Русија би биле изложене највећим последицама. Међутим, изгледа да су обе земље свесне тога и вуку промишљене и прагматичне политичке потезе.

Једна од основних функција сваке државе, па тако и Украјине, је да осигура сопствену безбедност, безбедност друштва и безбедност сваког појединца. Ову своју функцију, која је уједно и предуслов за реализацију свих осталих, државе остварују опредељујући се за различите моделе безбедносног организовања. У том контексту, пут Украјине у Европску унију и НАТО јесте сигуран пут за вишедеценијску кризу и распад те државе уз избијање грађанског рата, чије би последице по становништво и материјална добра биле огромне. Стога, војна опција није решење за проблеме и ситуацију са којом је суочена Украјина. Напротив, решење треба тражити у поштовању међународног права од стране свих, директно или индиректно укључених субјеката међународних односа и, у складу са тим, у уважавању права народа на самоопредељење, у складу са циљевима и начелима Повеље Уједињених нација. Развијање међу нацијама пријатељских односа заснованих на поштовању начела равноправности и самоопредељења народа и предузимање других одговарајућих мера ради учвршћивања општег мира, један је од циљева Уједињених нација, садржан у Повељи УН.²¹⁾ У Украјини, руски народ није национална мањина, него конститутивни народ, који вероватно неће прихватити верско и национално унијаћење и одвајање од Русије.

20) Франк Валтер Штајнмајер, министар спољних послова СР Немачке: „Нама је неопходно да нађемо заједнички језик са Русијом, да би конструктивно развијали нашу сарадњу. Само заједно са Русијом ми можемо да решимо ирански проблем, као и проблем уништавања хемијског оружја у Сирији. Европска политика против Русије нема будућност, али и Москва треба да одлучи које су то опште тачке са Европом и да формулише своје позиције”. Взгляд деловая газета <http://vz.ru/news/2014/2/1/670605.html>, приступљено 20. 04. 2015.

21) Повеља Уједињених нација, Глава I, Циљеви и начела, Члан 1, став 2.

Сл.3. Линија поделе НАТО и ВУ у Европи за време Хладног рата

Будућност Европске уније не може се градити на супротстављању и сукобљавању са Русијом и другим евроазијским државама. Напротив, избегавање конфронтација и брисање линија и тачака сукоба јесте излаз за европске и азијске државе, да живе у миру. То јединствено копнено подручје економски и безбедносно треба да функционише складно, изграђујући узајамно поверење кроз конструктиван дијалог и развијајући у унапређујући међусобну сарадњу. Померање НАТО ка истоку довешће, поред Украјине, до нових тачака конфронтације и за дуже време чинити нестабилним простор сукобљености интереса у Евроазији. Када је реч о ефектима увођења санкција и блокада, економских, па и политичких, оне представљају само сигуран пут у нове или продубљивање постојећих конфронтација и конфликта.

У Европи су, на бази подела и сукобљености интереса, почела два светска рата и нанела највеће последице у историји људског рода, по размерама људских жртава и материјалних разарања. Примена двоструких стандарда у међународним односима и искључивост, блокаде и примена силе могу довести овај регион, а потом и свет, у зачарану спиралу насиља из које нико не би изашао као победник. Страдали би највише народи на простору Европе и Евроазије, првенствено у зони додира држава Истока и Запада.

Остаје све у нади да ће мудрост политичких елита у државама Европе и Азије наћи прави излаз у компромису, а не у сталном продубљивању постојећих и стварању нових безбедносних подела и проблема. Гомилање оружја и војних ефектива дуж линије сукобљености и изградња тзв Противракетног штита,²²⁾ су сигуран пут у страдање, а не у безбедност и просперитет. Ако је нечија намера да се ЕУ и Русија сукобљавају на дуже време, онда то може постати светски проблем и угрозити европску и глобалну безбедност, у блиској будућности.

Сагледавајући потенцијале сарадње држава укључених у евроазијске интеграције, никако се не сме пренебрегнути чињеница да ће Евроазијску унију чинити земље са којима Република Србија има изванредне односе, засноване на узајамном поштовању територијалног интегритета и суверенитета. Политички, све земље су изузетно наклоњене Србији и не постављају неприхватљиве политичке услове.²³⁾

Русија као стална чланица Савета безбедности УН, активно остаје на позицији непризнавања једнострано проглашене независности Косова и Метохије. Белорусија и Казахстан такође нису признале независност КиМ. Односи између Републике Србије и Руске Федерације су на нивоу стратешког партнерства, што потврђује и Декларација о стратешком партнерству потписана 24. маја 2013. године у Сочију, коју прате уговори у сфери одбране, економије, науке, културе и образовања. Стратешко партнерство Републике Србије са Руском Федерацијом представља снажну потврду историјске и духовне блискости и пријатељства два народа и широк оквир јачања свеукупне сарадње. Оно се заснива на демократским вредностима, које баштине обе земље, принципима суверенитета, равноправности и територијалне целовитости држава, мирног решавања конфликта, узајамног поштовања и користи, немешања у унутрашње ствари других држава.

22) На самиту у Лисабону 2010. године, лидери НАТО земаља донели су одлуку о изградњи ракетног штита у Европи, а као основа пројекта изградње је прихваћен *European Phased Adaptive Approach (EPAА)*. Иако је у првој фази пројекта било предвиђено постављање радара у Чешкој, ова земља је одустала од тог плана 2011. године. Проблем који је настао повлачењем Чешке решен је преношењем оперативне контроле над америчким радаром типа *AN/TPY-2* у Турској (са САД) на НАТО у зиму 2012. године. Као разлог за изградњу ракетног штита, и у САД, и у Европи, наводи се развој балистичких пројектила у „нестабилним деловима света“ или, мање дипломатски речено, у „отпадничким државама“ (енг. *rogue states*). Последњих година, као главни извор стрепње наводи се, експлицитно или имплицитно, Иран. Русија се противи изградњи ракетног штита у Европи сматрајући да је на тај начин угрожена њена безбедност.

23) Поповић, Ненад, *Политичка неутралност и економија*, Фонд Слободан Јовановић, Београд, 2014. године, стр. 66.

Економски односи између Републике Србије и држава чланица Евроазијске уније су стабилни, а извоз српских производа у сталном је порасту, чему су сигурно допринели и Споразуми о слободној трговини са Руском Федерацијом из 2000. године, Републиком Белорусијом из 2009. године и Републиком Казахстаном из 2010. године.

РЕФЛЕКСИЈЕ УКРАЈИНСКЕ КРИЗЕ НА БЕЗБЕДНОСТ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Време хладног рата је одавно прошло, Србија је, како многи кажу, „преспавала пад Берлинског зида”, али када се коначно пробудила из грађанског рата у бившој СФРЈ, остала је без изворних српских етничких територија за које је страдала у два светска рата, без Косова и Метохије, у смислу фактичке власти и изворног суверенитета. На изворним српским територијама створене су нове државе и нове нације а формирају се и нове неканонизоване православне цркве по комунистичком рецепту. Нико није више страдао за време комунизма и социјализма, као српски народ. Све активности дела међународне заједнице, пре свега САД и водећих земаља Запада биле су срачунате на признавање авнојевских републичких граница, а потом и на промовисање тзв. државе Косово и њено међународно признавање. Кроз форму сарадње са властима у Приштини у суштини врши се притисак на Србију да формално стабилизује односе, а суштински да кроз потпуну припрему Бриселског споразума изграде се услови за потпуно признање Косова. Такав однос насиља према Србији од стране водећих држава Запада против једне суверене државе, изазвао је талас сецесионистичких покрета у Европи и свету, да кроз терористичко деловање, оружане побуне и грађанске ратове, покушавају да промовишу нове државе. Тешко је претпоставити колико ће, по истом моделу, настати нових држава у Европи у наредних двадесет година.

Србија је разорена и опустошена кроз вишегодишњу економску блокаду, агресију 1999. године и тзв. приватизацију и транзицију, доведена је у уцењену позицију да јој се бруталним насиљем одваја део националне територије, да се суштински не спроводи резолуција 1244 СБ УН, а да се под окриљем ЕУ уз деловањем КФОР-а и ЕУЛЕКСА изграђују институције тзв. државе Косово. Зато се може рећи да је Косово и Метохија данас, у изворном смислу окупирана територија и да се политичким, војним и економским притисцима Србија држи у уцењеној позицији да сарађује у

том процесу ампутације дела своје историјске националне територије. У контексту Украјинске кризе Србија се нашла у позицији да је изложена огромним притисцима развијених држава Запада, често подржава територијални интегритет Украјине и то баш пред тим државама које су угрозиле њену сувереност и признале тзв. државу Косово. То је савршено лицемерје моћи, насиља и двоструких стандарда у међународним односима.

Пошто није дошло до распуштања НАТО, након нестанка Варшавског пакта, од 2003., НАТО је добио нову противтежу у ОДКБ (Организацију договора о колективној безбедности). Иако бројчано мањи, са свега шест чланица, у поређењу са НАТО-ом који их има 28, војни савез ОДКБ са Русијом на челу заузима огромну територију Евроазије.

Обе организације, поред класичних војних, све више имају политичке, па чак и економске функције, па је зато НАТО и ОДКБ правилније називати политичковојним савезима. У Европи НАТО у знатној мери надзире и држи под контролом Европску унију, односно обезбеђује што бољи утицај Вашингтона на Брисел. ОДКБ, са своје стране, има двоструку улогу. Најпре да обезбеди Москви војни приступ удаљеним територијама које су некада биле део СССР-а, али и да спречава појаву пројектованих, тзв. „обојених револуција”, преврата и грађанских ратова у државама чланицама, односно да се са тих територија не угрожава безбедност Русије, као што је то чињено у више наврата са простора Грузије и Украјине.

Украјина је после хладног рата била део пројектованих циљева НАТО-а, без обзира што ти циљеви нису јавно прокламовани. Украјинска самопрокламована војна неутралност у току тзв. наранцасте револуције суштински је нестала и држава је убрзано кроз различите форме пресије утонула у грађански рат, доживела слом и распад, а закон о војној неутралности био је један од првих који је укинула нова власт у Кијеву. Након тога нова власт је од руског становништва које живи на компактној територији на истоку створила непријатеље, побуњенике а потом другу зараћену страну. На тај начин грађански рат у Украјини од самог почетка је превазишао државне границе, почео све више да се интернационализује и постаје централни безбедносни проблем Евроазије и света. Рат у Централној Европи после 70 година од Другог светског рата прети да се поново исцртају линије поделе интересних зона и да се отвори низ нових и активирају стари конфликти који су замрзнути. Такво сложено стање безбедности сигурно ће се на више начина значајно рефлектовати на стање безбедности Републике Србије.

Ма колико се Република Србија, као војно неутрална држава, трудила да одржи истовремено и добре пријатељске односе са традиционалним савезником Русијом и да не поквари партнерске релације са НАТО-ом, који доминира у Европи и на Балкану, као и да се интегрише у ЕУ, Србија се нашла у веома тешкој ситуацији јер је Брисел а и Вашингтон константно притискају да суштински, а на крају процеса и формално призна Косово као независну државу, да се дистанцира од Русије, да јој уведе санкције а потом све више да се приближава НАТО-у и преиспита војну неутралност и исте се ослободи као уставне категорије. Сви ти циљеви су у сукобу са већинском вољом народа, тако да ни медијско спиновање јавности, не може променити вредносни систем народа по тим кључним питањима. У колико се сви ови диктати буду спроводили мимо воље народа могући су унутрашњи сукоби са неслагљивим последицама по безбедност и развој Р. Србије.

Укључивање Србије у Европску унију, тако ће временом постати проблем јер се народ и држава понижавају и присиљавају да се одрекну својих виталних националних интереса и да то све чине ради неке нове наднационалне организације, која је суштински у својој основи неравноправна и која у будућности неће донети ништа добро српском народу, а велико је питање колико ће и опстати на међународној позорници због унутрашњих противречности које је раздиру. Европска Унија јесте у својој суштини глобалистички пројекта, који је сагласан интересима водећих и најразвијенијих држава Запада, првенствено САД, Велике Британије, Немачке и Француске. Све више како одмиче Украјинска криза заговара се и формирање тзв. Европске војске (Војске Европске Уније). Зато је сасвим реално поставити и наћи логичне одговоре на многа питања, која се тиме намећу : Према коме ће та Европска војска бити усмерена?, За чије интересе ће да ратује? и: Да ли је место српским војницима у таквој Европској војсци, која би била усмерена ка Русији? Све те идеје око Европске војске су некако актуелизоване настанком Украјинске кризе. Оваква ЕУ није Де Голова *Европа равноправних народа*. То је све више очигледније из дана у дан, са настанком и развојем Украјинске кризе.

Мало је грађана Србије, који би ратовали у Украјини или прибалтичким државама, зарад ирационалних и сулудих интереса појединих водећих сила Запада у тзв. Европској војсци. Такав приступ и ангажовање својих јединица не би подржала већина држава чланица ЕУ, поготово после првих масовнијих губитака, које би такав рат донео. *Таква Европска војска би сахранила ЕУ, а не би је одбранила*. Пошто је Европска унија наднационална организација,

тешко је помислити да би таква војска могла опстати у вихору регионалног или светског рата.

О мултинационалним снагама маштао је и Хитлер у походу на Совјетски Савез. У току тог похода све те националне хорде и додељени контингенти су се распали. Такав закључак базира на искуствима и закономерностима ратова у прошлости. Страхоте рата значајно утичу и на националне војске у одбрани државе и народа и на њихову кохезију, а камоли на тзв. Европску војску која би била основана ради офанзивних циљева на простору Евроазије. Треба добро разумети да ратови нису мировне операције, од којих се многе изводе под окриљем Европске Уније, те да се у тим ратовима веома брзо испољи сво политиканство које је довело до формирања неодрживих мултинационалних формација. Та Европска војска била би тешко замислива без сагласности Вашингтона, а посебно не као паралелна организација са НАТО-ом.

Без обзира на тешкоће, војна неутралност се сматра јединим оправданим и објективним национално одговорним излазом у времену тешке сукобљености великих сила које простор Балкана сматрају значајним у геополитичком, а у будућности вероватно и војном надметању. Србија и српски народ су вековима, посебно у Двадесетом веку, гинули на линији сукоба империја и цивилизација. Зарад будућности неопходан Србији је потребан мир и слобода. То не значи да Србија неће бити принуђена, мимо своје воље, да поново ратује како би заштитила своје виталне националне интересе. Опредељење о војној неутралности је данас тешко остварити јер су поједине невладине организације и политичке партије дале себи право да заговарају промене одбрамбене политике у функцији преиспитивања и одрицања војне неутралности, у склопу уставних промена. У целом том процесу присутна је делатност и финансијска подршка страних центара моћи. На цивилно друштво и јавност све више се утиче преко појединих медија и дириговано спиновање и дозирано формирање и истраживање јавног мњења. Позиција војне неутралности се од тих политичара и агенција отежава ескалирањем Украјинске кризе. Тако чак један од некадашњих заговорника војне неутралности, бивши председник Србије Борис Тадић, у новије време јавно износи став да Србија треба да размишља и о могућем чланству у НАТО-у.

Бивши амерички амбасадор у Београду Вилијам Монтгомери, у интервјуу „Политици” од 28. марта 2015. године, указао је на овај проблем, поручујући истовремено да опасност која прети Србији постаје све већа и да би она могла да буде колатерална штета у сукобу водећих држава Запада и Русије. Монтгомери упозорава

и да Русија намерно ставља тежиште на војна питања, као што су војна парада Путину у част и заједничке ваздухопловне вежбе двеју земаља, чиме настоји да погорша односе Београда са ЕУ. Такве оцене су лишене реалности а у функцији су намера да се и на тај начин Србија у сваком погледу удаљава од Русије и да се свака сарадња са њом искомпромитује, односно онемогући у безбедносној, одбрамбеној, енергетској, привредној па чак и хуманитарној сфери.

Србија, уколико искрено жели да настави процес прикључења ЕУ, мораће да прави и чвршћи савез са земљама чланицама ЕУ, од којих је највећи део управо у НАТО-у. Постоји више земаља које су чланице ЕУ, а нису у НАТО-у, што указује да је могуће наставити са интеграцијама без претходног чланства. У исто време се мора разумети да ЕУ неће имати симпатије за земљу која се залаже за европске интеграције, а при томе изграђује и војне односе са ОДКБ-ом.

На Западу знају да је огромна већина грађана Србије против њеног уласка у НАТО и да је народ већински опредељен за војну неутралност. Многе невладине организације, уз донацију великих финансијских средстава, са Запада пропагирају позитивну улогу НАТО на националну безбедност, па и на економију и стандард становништва. Тиме се у суштини спроводи кампања промоције НАТО, велича његова улога и циљеви, па се и на тај начин недопустиво потцењују осећања огромне већине грађана Србије.

У ЕУ постоје различити национални интереси у погледу потребе сарадње са Русијом и другим државама Евроазије. Немачка се на време окренула економској сарадњи са Русијом и на тај начин је успела да преброди финансијску и економску кризу из 2008. године. Спољнотрговинска размена између Русије и Немачке се повећава, 2011. године је износила 75 милијарди долара, а у 2012. години је 83 милијарде долара. У Русији ради 6300 компанија са немачким капиталом.²⁴⁾ Русија и Мађарска су 14. јануара 2014. године у Москви потписале уговор о изградњи два нова блока на Нуклеарној централи „Пашк”. Русија потписује уговоре са сваком земљом Европске уније појединачно. Мађарска у стратешким опредељењима око ресурса и енергената посебно, за узор узима Немачку која последње две године води активну и независну политику по питању сарадње са Русијом. Акценат владе Мађарске је на развоју нуклеарне енергије, наравно, уз поштовање свих неопходних техничких параметара по питању безбедности, потпуно је

24) Интернет портал Руска Немачка, доступно на: http://www.rg-rb.de/index.php?option=com_rg&task=item&id=8581&Itemid=13, приступљено 20. 04. 2015.

разумљив. Искуство сарадње Русије са другим земљама, између осталог са Ираном, показује да руска технологија у потпуности испуњава све савремене стандарде. Неспорно је и да сарадње Москве и Будимпеште јесте пример и за друге европске земље, па и Србију у погледу решавања кључних проблема енергетског развоја, без обзира на то што је бивша и садашња власт опредељења за чланство у ЕУ, без непосредног изјашњавања грађана на референдуму. На тај начин могу се снажније бранити сопствени национални интереси – политички и економски.²⁵⁾ И многе друге чланице ЕУ нису спремне да по сваку цену и на своју штету учествују у даљем њеном конфронтирању са Русијом и ојачавању линије сукоба, јер је то увод у нови Хладни рат, који би се вероватно у неким неповољним околностима претворио у крвави рат са несагледивим последицама по међународни поредак и мир у свету. Русија нема избор, као ни пре у историји него да брани своје националне интересе, који су озбиљно угрожени насилном глобализацијом, кроз процеса ширења НАТО и пријем нових чланица ЕУ.

ЛИТЕРАТУРА

- Cutler, Robert: "US Intervention in Afghanistan: Implications for Central Asia," *Foreign Policy in Focus*, 21 November 2001.
- Grinyaev, Sergei: *A Failed Project. Devoted to the 20th Anniversary of the CIS*. 21st Century No 2(10) 2011.
- Младеновић, Мирослав, Килибарда, Зоран: Шангајска организација за сарадњу, *Војно дело*, пролеће 2011, 24-40.
- Mackinder, H. J.: *Democratic Ideas and Reality*, London: Constable and Co., 1919.
- Parakhonsky, Borys: "Central Asia: Geostrategic Survey," *Central Asia and the Caucasus Information and Analytical Center*, June 2000.
- Scott, James Wesley: *EU Enlargement, Region Building and Shifting Borders of Inclusion and Exclusion*, Ashgate Publishing Limited, 2006.
- Sharshenova, Aijan: "Political construction of geography: the US and Russian concepts of Central Asia", *POLIS Journal* Vol. 2, Winter 2009, University of Leeds.
- Starr, Fredrick S.: *In Defense of Greater Central Asia*, The Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program Joint Center, Policy Paper, September 2008.
- Venier, Pascal: „The geographical pivot of history and early twentieth century geopolitical culture“, *The Geographical Journal*, vol. 170, no. 4, December 2004, p. 330.
- Vinokurov, Yevgeny: „Pragmatic Eurasianism: Prospects for Eurasian Integration“, *Russia in Global Affairs* Vol. 11, No. 2, April – June 2013.

25) Фонд стратешке културе: <http://srb.fondsk.ru/news/2014/01/16/eu-srbiia-rusiia-u-potrazi-za-alternativnim-modelima.html>, приступљено 20. 04. 2015.

Поповић, Ненад: „Политичка неутралност и економија”, Фонд Слободан Јовановић, Београд, 2014. године

Степић, Миломир: *Геополитика неоевроазијства*, Институт за политичке студије, Београд, 2013.

Тајна Балкана, СКЦ, Београд, 1994.

Интернет извори:

Дугин, Основи геополитике, Глава 4.1, 4.2, 4.3, стр. 10 и 11, ЭЛЕКТРОННАЯ БИБЛИОТЕКА, ModernLib.ru, http://modernlib.ru/books/dugin_aleksandr/osnovi_geopolitiki/read_10/

http://serbian.ruvr.ru/2013_12_31/Aleksandar-Chepurin-Realizacijom-rusko-srpskih-projekata-socijalnu-korist-osectice-i-obichni-gradani/

Организация Договора о Коллективной Безопасности, www.odkb-csto.org/media/presentation.ppt

Declaration on establishment of the Shanghai Cooperation Organization, <http://www.ehu.es/ceinik/tratados/14TRATA-DOSDEALIANZASPOLITICOMILITARES/TAPM1410ING.pdf>

Partners in central Asia, *Backgrounder*, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/stock_publications/20140505_140505-Backgrounder_CentralAsia_EN_low-res.pdf

Повеља Шангајске организације за сарадњу, <http://www.soi.org.br/upload/34b4f65564132e7702726ee2521839c790b895453b6de5509cf1f997e9e50405.pdf>

Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism, June 15, 2001, <http://www.refworld.org/docid/49f5d9f92.html>

<http://argumenti.ru/politics/n416/301464>

http://fedpress.ru/news/polit_vlast/news_polit/1391488842-shoigu-armiya-kirgizii-budet-osnashchatsya-sovremennym-rossiiskim-vooruzheniem

<http://finance.bigmir.net/news/economics/45321-Esli-Ykraina-primet-tehnicheskie-standarti-ES-ona-voobshe-ne-smojet-nam-nichego-prodavati-Pyitin>

http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/hi/russian/russia/newsid_4382000/4382389.stm

<http://president.gov.by/ru/facts-ru/>

<http://rbcdaily.ru/politics/562949990097562>

http://serbian.ruvr.ru/2014_01_26/Balkanski-pogled-na-Trans-jadranski-gasovod/

<http://srb.fondsk.ru/news/2014/01/16/eu-srbiia-rusiia-u-potrazi-za-alternativnim-modelima.html>

<http://teefouad.com/apps/pearl/js/caucasus-mountains-map-russia>

<http://vz.ru/news/2014/2/1/670605.html>

<http://www.akorda.kz/ru/category/kazakhstan>

<http://www.cis.minsk.by/page.php?id=174>

<http://www.globalaffairs.ru/number/Takie-raznye-integracii-16252>,

http://www.iarex.ru/articles/44517.html?utm_source=dlvr.it&utm_medium=twitter

<http://www.infoshos.ru/ru/?id=51>

<http://www.inosmi.ru/russia/20140111/216408901.html>

http://www.odkb-csto.org/news/detail.php?ELEMENT_ID=2701&SECTION_ID
<http://www.profi-forex.org/novosti-mira/novosti-azii/china/entry1008183203.html>

http://www.rg-rb.de/index.php?option=com_rg&task=item&id=8581&Itemid=13

Mitar Kovac

UKRAINE CRISIS AS A GLOBAL THREAT TO SECURITY

Resume

Tendencies of disintegration of sovereign states after the collapse of the USSR, SFR Yugoslavia and Czechoslovakia, have been replaced by the strategic concept of strengthening economic and security cooperation among European states. European integrations or the inclusion of new states in the EU and NATO formally take place without political coercion, on a voluntary basis, with full understanding of mutual benefits and obligations. In essence, these are all directed orchestrated processes, through the creation of public opinion in these states, and if necessary, through the implementation of various forms of pressures and ultimatums, and then dependencies on these supranational institutions. Security concerns in Europe have become even bigger with the acceptance, rapidly and without substantial needs, membership in the EU or NATO of the states which were former members of the Warsaw Pact, many of which did not even closely meet the necessary requirements. After the dissolution of the Warsaw Pact, it was logical to dissolve the NATO, instead of finding a new meaning of its existence and becoming an instrument of force of the major multinational companies in the West, which are looking for new markets and resources under conditions profitable for them. It is a process forced globalization or the so called globalization in function of multinational capital.

After more than two decades after the collapse of the Soviet Union, Russia has increasingly found its place in today's multi-polar world, and in such an expansion the NATO and the EU see the problem for their national security. Over the past few years Russia has made significant efforts to restore its international credibility and overall power. In this regard, it seeks to strengthen its position in Central Asia and to develop relations with the countries of the Commonwealth of Independent States, in order to preserve its leading role among newly established states, formed after the breakup of the Soviet Union. By strengthening these states and through cooperation with them, Russia strengthens its own national security.

The future of Europe, the EU, Russia, China and other European and Asian states is not in conflict and in "drawing some new dividing lines", but in cooperation and solving all problems, including security, peacefully. The persistence of the divisions and orchestrated and targeted involvement of Eastern European states into the EU and NATO or in the Eurasian initiatives create favorable conditions for further confrontations, accumulating their military assets and continuation of the new "Cold War".

The secession of Kosovo and Metohija, regardless the international law and its unilateral recognition of the leading Western countries, has opened a new period of unrest and chaos in the future in Europe, Eurasia and throughout the world, through the strengthening of secessionist movements and the emergence of new states. This trend is likely to continue, especially because of the fact that these secessionist movements have been, in addition to internal contradictions, inspired by the actions of external factors.

Once violated international law, by the use of military force and violence against a sovereign state, as it was done in Serbia, gives rise to such strong changes in international relations that are difficult to control. That is why very often in states that violate international law secessionist movements are beginning flourish returning as a boomerang for unreasoned moves and violence.

The world is now in the transition of the system of global security and affirmation and profiling multi-polar world. In that process, positioning of a state and people can bring benefits or consequences.

When empires confront, every absolute alignment on either side, brings mostly consequences to small states and nations which are in the zone of confrontations. Therefore, after centuries of suffering and the demographic destruction of national entity of the Serbian people, the preservation of military neutrality is of strategic importance for the Republic of Serbia and its positioning in international relations.

The conflict of the great powers and its internal contradictions, led to the crisis in Ukraine. That conflict is so important and obvious that it represents a turning point in international relations, in the Eurasian space, and it will probably lay out the basic security settings in the future, at the regional and global level, as it was the case during the Cold War or its temporarily cessation, as it is written in the recent analyzes in the world.

The European Union itself is not yet sure of his future, nor is profiled as an independent subject of international relations. Rather, it can be said that the EU is essentially and in strategic terms, the instrument

of US policy, primarily in Europe and the Eurasian space. Many crises, such as civil war in the former Yugoslavia, Ukrainian crisis, Greek economic crisis, the Middle East with its security reflections on Europe, secessionist movements as well as on unequal relationship between large and small countries in the EU, makes it unstable and fragmented in the creation of a common foreign, security and defense policy. All these inequalities of nations and states in the EU will be multiplied with the further escalation of Ukrainian crisis and possible regional war in the future. These contradictions and consequences of conflict can make pointless the essence of the EU, because it is organized to promote and protect the interests of its leading and most developed states. Therefore, it could be said that after the negative experiences of the Serbian people with the Yugoslavism, communism, socialism there is no rational reason for, under the guise of a better life, threatening vital national interests, including in the supranational integration, such as NATO and the EU. The political and military neutrality of Serbia, in these difficult times is a framework that can promote its national interests in the long run.

Keywords: war in Ukraine, European Union, Eurasian integrations, Eurasian Union, NATO

* Овај рад је примљен 21. априла 2015. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 15. маја 2015. године.

*Душан Пророковић**Факултет за дипломатију и безбедност, Београд*

АРКТИЧКО ПИТАЊЕ И УТИЦАЈ НА БЕЗБЕДНОСТ ЕВРОПЕ

Сажетак

Арктичко питање постаје једно од најважнијих у међународним односима. Када је у питању међународна безбедност, овај регион се помиње због три ствари: 1) геостратегијског значаја, 2) утицаја климатских промена на топљење леденог покривача и заштиту биодиверзитета, 3) и експлоатације фосилних горива. Сведоци смо процеса милитаризације Арктика, а од односа снага кључних геополитичких играча, њихових циљева и међусобних веза, зависи и брзина климатских промена, енергетска безбедност и економска будућност европских држава. Неповољно по европске државе је што ЕУ као важан чинилац европске безбедности није директно укључена у политичке процесе доношења кључних одлука о будућности Арктика, а истовремено није војно способна да се наметне као чинилац у том процесу.

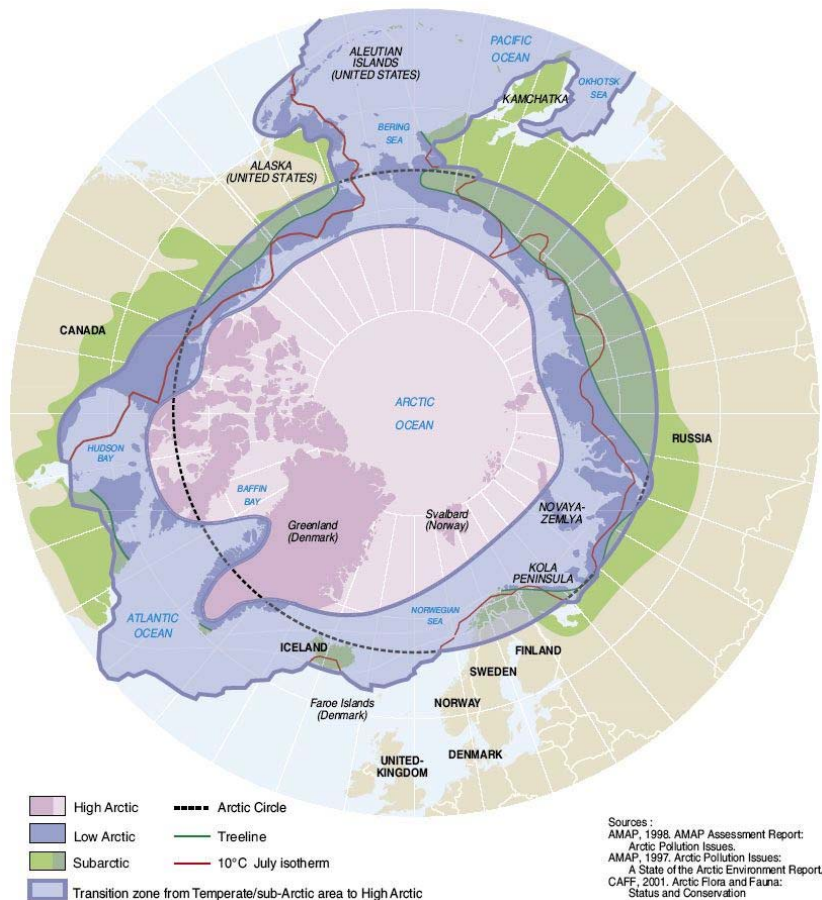
Кључне речи: *Арктик, климатске промене, енергетска безбедност, међународна безбедност*

Арктик, или „северна ледена капа“, обухвата северну поларну област на земљиној кугли. Хенри Лидел (*Henry George Liddell*) и Роберт Скот (*Robert Scott*) наводе да појам долази из грчког језика, од речи „арктикос“ (*ἀρκτικός*) или „арктос“ (*ἄρκτος*), при чему прва означава „северно“ где „обитавају медведи“, док друга означава медведа.¹⁾ Посматрано из угла географије, под Арктиком се подразумева територија која се налази унутар изотерме од 10°. Унутар овако омеђеног простора, Арктик обухвата најсеверније

1) Henry George Liddell, Robert Scott, *A Greek-English Lexicon*, „ἀρκτικός“, „ἄρκτος“. Perseus Digital Library. на: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aentry%3D%2315193&redirect=true>, приступљено 05. 05. 2015.

делове америчке и евроазијске континенталне масе, простирући се на око 26 милиона квадратних километара (копна и водених површина). Због нејединствености копнене масе, Арктик се не сматра засебним континентом.

Слика бр. 1. Ужи и шири појас Арктика²⁾

Ипак, посматрано из угла геостратегије и геополитике, под одредницу „арктичке области“ се може укључити значајно шира територија, представљена у табели бр. 1. С обзиром на то да се, када је у питању међународна безбедност, овај регион углавном помиње због три питања – геостратејског значаја, утицаја кли-

2) Карта преузета са интернет странице *World Wildlife Fund*: http://assets.panda.org/img/original/arctic_definitions.jpg, приступљено 05. 05. 2015.

матских промена на топљење леденог покривача и заштиту биодиверзитета и експлоатације фосилних горива – за потребе овог рада је корисније и оправдано посматрати ширу територију Арктика. Због тога се у најзначајније арктичке територије убрајају и целокупна Аљаска (иако је, посматрано са ужег, географског становништва, то само један њен део), затим и целокупне територије Јамалије и Јакутије (ако ни због чега другог, онда се овакав приступ може правдати тиме што се најзначајнија „јамалска река“ Об улива у Карско море, док се најдужи јакутски водотокови Лена, Колима и Олењок уливају у Северно ледено, Источносибирско и Лаптевско море) и Исланда (иако би, посматрано са ужег становништва, епитет арктичке области понело само северно острво Гримзеј, које припада Исланду, а налази се у зони арктичког круга).

Табела бр. 1. Најзначајније територије на Арктику

назив територије	држава	површина (км ²)	бр. станов. (оквирно)
Аљаска	САД	1,717,856	740,000
Алеути	САД	17,670	8,500
Јукон	Канада	482,443	34,000
Нунавик (Северни Квебек)	Канада	443,684	12,100
Нунавут	Канада	1,877,787	32,000
Северозападне тер.	Канада	1,183,085	44,000
Гренланд	Данска	2,166,086	60,000
Исланд	Исланд	103,001	325,000
Тромс	Норвешка	25,887	160,000
Свалбард	Норвешка	61,022	2,600
Нордланд	Норвешка	38,460	238,000
Финмарк	Норвешка	48,615	74,000
Лапонија (део)	Шведска	109,072	95,000
Лапонија (део)	Финска	98,984	181,000
Мурманска обл.	Русија	144,902	766,000
Архангелска обл.	Русија	587,400	1,200,000
Земља Фране Јосифа	Русија	16,134	ненасељено
Новосибирска острва	Русија	36,290	ненасељено
Нова земља	Русија	90,160	2,700
Јакутија	Русија	3,083,523	950,000
Тајмирија	Русија	879,000	35,000
Јамалија	Русија	769,251	540,000
Ненецки аутономни округ	Русија	176,810	44,000
Чукотка	Русија	721,481	51,000

Као што се може приметити из табеларног приказа, шира територија Арктика обухвата подручја која се налазе у осам суверених држава, чланица ОУН: САД, Канади, Данској, Исланду, Норвешкој, Шведској, Финској и Русији. Када је у питању Данска, арктичке области су Гренланд и Фарска острва, географски удаљена и саобраћајно слабије повезана са главним, континенталним делом државе (Гренланд је географски ближи Канади, САД и Русији, а Фарска острва су ближа Исланду, Норвешкој и Великој Британији - него континенталном делу Данске), што узрокује њихов специфичан положај у уставно-правном систему Краљевине Данске и широку аутономију.

Због неповољних климатских услова насељеност је врло мала³⁾. Скоро све арктичке државе су у различитим историјским периодима покушавале да подстакну насељавање северних територија (изузимајући Исланд, чија се целокупна територија налази у широј области Арктика), па због тога у етничкој структури становништва преовладавају или значајан удео представљају Руси, Норвежани, Исланђани, Швеђани, Финци и Данци (поред, наравно, Американаца и Канађана, који се, за разлику од европских *Kulturnation*-а, могу сврстати у такозване *Statsnation*-е), али је важно подвући да ове области насељава и низ староседелачких, домородачких етничких група или народа.⁴⁾ У табели бр. 2 приказана је бројност и лоцираност највећих и најзначајнијих аутохтоних етничких група и народа који насељавају Арктик. Насељавање европских народа доводи до уништавања традиционалних социјалних структура, а староседеоци се од друге половине XVIII века убрзано асимилију, због чега се предвиђа најпре нестајање појединих језика. Поред климатских услова које, између осталог, карактеришу дуге зиме са просечном температуром која се креће око -30°C и јаким хладним ветровима, староседеоци који насељавају арктичке области, а који се углавном баве ловом, риболовом и традиционалним сточарством (узгој ирваса) се сусрећу са проблемима сиромаштва, неадекватне здравствене заштите, недоступности образовања, несигурности у погледу снабдевености основним животним намирницама (пре-

3) Најхладније насељено место на планети, Ојмјакон, налази се у Јакутији (зими температуре падају и до -70°C). О животу у оваквим условима и становницима овог места више у чланку: Дарја Гонсалес, „Ојмјакон: живот у најхладнијем насељу на планети“, *Руска реч*, 14. јул 2012, доступно на: http://ruskarec.ru/articles/2012/07/14/ojmjakon_zivot_u_najhladnijem_naselju_na_planeti_15757.html, приступљено 05. 05. 2015.

4) О континуитету насељавања Арктика од стране домородаца више у: Robert Mcghee, *The last imaginary place: a human history of the Arctic world*, Oxford University Press, Oxford, 2005.

храмбена безбедност) и тд.⁵⁾ Зато је, на пример, у поларним регионима Канаде смртност новорођенчади 3,5 пута већа него што је то просек у држави; животни век у поларним деловима Канаде је 12 година краћи него у осталим деловима земље, а на Гренланду 10 година краћи него у континенталном делу Данске⁶⁾; на Аљасци свако десето домаћинство живи испод границе сиромаштва, а стопа незапослености у Нунавуту се креће од 15-72%.⁷⁾

Табела бр. 2: Бројност и лоцираност староседелачких народа⁸⁾

народ	бројност	територија
Инуити	65.000	Аљаска, Нунавут, Нунавик
Калалити (Гренландски Инуити)	51.000	Гренланд (Инуити)
Алеути	17.000	Аљаска, Камчатка
Алутиики	4.000	Аљаска
Атабаски	6.400	Аљаска
Инупики	13.500	Аљаска
Ненци	65.000	Јамалија, Нененски аутономни округ
Евенки (Тунгузи)	43.000	Јакутија, Унутрашња Монглија (НР Кина)
Ханти	31.000	Јакутија
Евени	19.000	Тajмирија, Чукотка
Сами	140.000	Норвешка, Шведска, Финска, Русија

5) Venla Lehti, Solja Niemel', Christina Hoven, Donald Mandell, Andre Sourander, „Mental health, substance use and suicidal behaviour among young people in the Arctic: A systematical review“, *Social Science & Medicine*, Vol. 69, Issue 8, Oct. 2009, стр. 1194-1203.

6) Peter Hotez, „Neglected Infections of Poverty among the Indigenous Peoples of the Arctic“, *PLOS Neglected Tropical Diseases*, 4 (1), Jan. 2010. Доступно на: <http://journals.plos.org/plosntds/article?id=10.1371/journal.pntd.0000606>, приступљено 05. 05. 2015.

7) Michael Kral, Lori Idlout, Bruce Minore, Ronald Dyck, Laurence Kirmayer, „Unikkartuit: Meanings of Well-Being, Unhappiness, Health, and Community Change Among Inuit in Nunavut, Canada“, *American Journal of Community Psychology*, Vol. 48, Is. 3-4, Mar. 2011, стр. 426-438.

8) Подаци преузети са: Федеральная служба государственной статистики, „Информационные материалы об окончательных итогах Всероссийской переписи населения 2010 года“, доступно на: http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/perepis_itogi1612.htm; Inupiat of Arctic Alaska: <http://arcticcircle.uconn.edu/HistoryCulture/Inupiat/>; CIA World Factbook: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/xq.html>, приступљено 05. 05. 2015.

И поред тога што се велики део Арктика налази стално прекривен ледом, ова област има велики геостратегијски значај. У региону Диомедових острва је гранична зона између САД и Русије, две највеће војне (нуклеарне) силе на свету. Острва Велики Диомед (површине 29 км², припада Русији) и Мали Диомед (површине 7 км², припада САД) су међусобно удаљени свега 3.760 метара.⁹⁾

Табела бр. 3. Водене површине Арктика¹⁰⁾

Водена површина	Површина у км ²	Географски положај	Земље басена
Северни ледени океан	13,100,100	централни	
Бафинов залив	698,000	југозападни	КАН, ГРЕ-ДАН
Бофорово море	476,000	североисточно	САД, КАН
Баренцово море	1,400,000	југоисточно	НОР, РУС
Берингово море	2,000,000	северно	САД, РУС
Чукотско море	595,000	северно	САД, РУС
Источносибирско море	936,000	североисточно	РУС
Гренландско море	1,205,000	јужно	НОР, ГРЕ-ДАН, ИСЛ
Хадсонов залив	1,230,000	западно	САД, КАН
Карско море	880,000	источно	РУС, НОР
Лаптевско море	672,000	источно	РУС
Норвешко море	1,383,000	јужно	НОР, ИСЛ, ФО-ДАН

Због ограниченог приступа светском океану преко топлих мора (са јужне стране) Русија је принуђена да користи арктичке луке Мурманск и Архангелск и за потребе сопствене трговачке флоте, али и за испловљавање војних бродова и нуклеарних подморница у међународне воде. Због војно-поморског значаја Арктика, током Хладног рата су четири мореуза у овој области добила на важности: 1) Дејвисов пролаз (*Détroit de Davis*), који спаја Бафинов залив са Атлантским океаном (северозападни део атлантских вода) и налази се између Гренланда и Бафиновог острва; Нерсов пролаз

9) У руској топографији Велики Димоед се означава као *Остров Ратманова*, а Мали Диомед као *Остров Крузеништерна*. Између Великог и Малог Диомеда пролази датумска граница, тако да се ова два острва разликују по датуму за један дан. Једино стално насеље налази се на острву Мали Диомед и броји око 100 становника, претежно Чучка.

10) Легенда: КАН-Канада, ДАН-Данска, САД-Сједињене Америчке Државе, НОР-Норвешка, РУС-Русија, ИСЛ-Исланд, ГРЕ-Гренланд, ФО-Фарска острва.

(*Nares Strait*), који спаја Бафинов залив са Линколновим морем и Северним леденим океаном, а раздваја Гренланд и Елсмир; Дански пролаз (*Denmark Strait*), који спаја Гренландско море и Атлантски океан, а раздваја Гренланд и Исланд, ширине је око 260 километара, а дубине до 227 метара; и Берингов мореуз (енг. *Bering Strait*, рус. *Берингов пролив*), који раздваја Берингово море на северу и Чукотско море на југу, широк је 82 километра у најужем делу, а дубина воде износи свега 30 до 50 метара.¹¹⁾

Војно-стратешки значај Арктика био је један од најважнијих разлога због којег су се Данска, Исланд и Норвешка нашле међу оснивачима НАТО-а. Прави куриозитет је представљало чланство Исланда у једном војном савезу, с обзиром на то да Исланд није имао сопствене војне снаге још од 1869. године.¹²⁾ Од 1951. до 2006. године САД су користиле војну базу на Исланду, која је обухватала и стратешки важан војни аеродром у Кефлавику, коришћен за узлетање авиона који су патролирали јужним делом арктичких области. У годинама после Другог светског рата, када се геополитичким истраживањима и анализама бави све већи број истраживача у САД, Александер де Северски (*Alexander de Seversky*) упозорава да поред таласократске и телурократске димензије, постоји и трећа - аерократска.¹³⁾ Тако би, поред поморских моћи и континенталних моћи, постојале и *ваздушне моћи*, а таласократији и телуократији била би придодата и *аерократија*.¹⁴⁾ „На ово је у својим радовима указивао још и Карл Шмит, али је Северски целокупну теорију додатно разрадио, подвлачећи значај Арктика за војну авијацију,

11) Током Другог светског рата у Данском пролазу је дошло до велике поморске битке између немачких и британских снага 24. маја 1941. Услед честих и успешних акција немачких подморничких снага, савезничка морнарица је била принуђена да своје транспортне коридоре преко којих се из САД допремала помоћ у Велику Британију помера северно, ка областима Арктика. Тако су мора у јужним деловима арктичког појаса постала попришта поморских окршаја. О овоме више у другом поглављу монографије: Miloš Hubáček, *Moře v plamenech*, Panorama, Praha, 1983.

12) Посебним уговором између влада у Вашингтону и Рејкјавику утаночено је да ће САД изградити војну базу на острву, а да ће заузврат формирати Исландске одбрамбене снаге (*Iceland Defense Force*). Исландске одбрамбене снаге су биле под америчком војном командом и сачињавало их је преко 1350 америчких војника и официра и 650 Исланђана. Међутим, држављани Исланда нису били део „војних снага“, већ су попуњавали „невојне секторе“ (административно особље, лекарска служба, ватрогасци и тд.). Ватрогасне јединице су пролазиле војну обуку, коју су обезбеђивале војне снаге САД. О овоме више у: Ólafur Th. Hardarson, „Icelandic Security and Foreign Policy“, *Cooperation and Conflict*, Vol. XX (1985), стр. 297-316.

13) Alexander de Seversky, *Air Power; Key to Survival*, Simon and Schuster, New York, 1950.

14) Oskar Krejčí, *Mezinárodní politika*, Ekopress, Praha, 2010, стр. 543-544.

закључујући попут Спајкмена да је одатле могуће брзо реаговати ка било којој тачки на планети.¹⁵⁾

Такође, кроз воде Арктика пролази најкраћа поморска рута од Пацифика до Атлантика, такозвани Северни морски пут. Пловидбом овим транспортним коридором пут од јапанске Јокохаме до холандског Ротердама се скраћује са 35-38 на 20-23 дана у односу на пловидбу кроз Суецки канал. Северним морским путем је Владивосток удаљен од Санкт Петербурга око 14.000 километара, док је трасом кроз Суецки канал удаљеност између ове две луке 23.000 километара.¹⁶⁾ Током хладноратовског периода совјетске власти нису дозвољавале пловидбу овом рутом бродовима који су били регистровани у другим земљама. С обзиром да је било немогуће користити Северни морски пут без уласка у совјетске територијалне воде (данас руске територијалне воде), овај правац је остао неискоришћен за развој међународне трговине. „Северни морски пут (СМП) представља најкраћу руту између Тихог и Атлантског океана. Историја међународног трговинског транспорта преко СМП почела је тек 2009, када су два брода натоварена са 700.000 тона терета успешно прошла овом трасом. Такође је забележено да су 2011. кроз „северни Суец“ реализоване 34 пловидбе, са укупно 900.000 тона превезеног терета. До 15. октобра 2012. извршено је 38 пловидби у тој години. Према подацима Министарства саобраћаја Руске Федерације, теретни транспорт дуж СМП треба да до 2020. порасте на 70 милиона тона годишње.“¹⁷⁾ Због неповољних климатских услова, овај путни правац је непроходан (залеђен) током већег дела године, а чак и у летњим месецима није безбедно обављати пловидбе без помоћи руске флоте нуклеарних ледоломаца. Ипак, услед сталног повећавања обима трговинске размене између азијско-пацифичких и европских земаља, великих уштеда које се јављају коришћењем Северног морског пута, као и безбедносних ризика (пирати у Андаманском мору и Аденском заливу) и закрчења Суецког канала, очекује се да количина превезеног терета у будућности континуално расте. Поред тога, климатске промене ће чинити своје, па ће отапањем леда у арктичком појасу Север-

15) Душан Пророковић, *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку XXI века*, Службени гласник: Геополитика, Београд, 2012, стр. 125.

16) „Северни морски пут“, *Руска реч*. Доступно на: http://ruskarec.ru/multimedia/infographics/2014/04/30/severni_morski_put_30223.html, приступљено 05. 05. 2015.

17) Олга Сењина, „Теретни бродови бирају руски Арктик“, *Руска реч*, 8. фебруар 2013, доступно на: http://ruskarec.ru/economics/2013/02/08/teretni_brodovi_biraju_ruski_arktik_19303.html, приступљено 05. 05. 2015.

ни морски пут све дуже током године бити проходан за трговачке бродове.

Управо су климатске промене други важан разлог због којег је арктичко питање значајно за безбедност Европе. Повећавање просечне годишње температуре на планети, промене у облачности, промене атмосферских циркулационих схема и повећано загревање океана сунчевим зрацима доводе до сталног топљења северног леденог покривача. Количина леда у Северном леденом океану је све мања. Стопа смањења површине под ледом је у периоду између 1979-2000. године износила -6,4% по деценији, за период 1979-2004. године је била -7,7% по деценији, а за период 1979-2006. године -8,4% по деценији¹⁸⁾. „У последњих пет-шест година руб леденог покривача у Карском мору удаљио се од обале за 700-800 км²“¹⁹⁾. Да је овакав тренд настављен показују истраживања из 2010. године, која показују да је те године забележено рекордно топљење леденог покривача на Гренланду од када се мерења овакве врсте раде.²⁰⁾ Узимајући у обзир само последњу деценију, смањење леденог покривача у септембру, када лед има минималну површину, било је -18%²¹⁾. Климатске промене у региону Арктика нарушавају до сада успостављену природну равнотежу, што узрокује смањивање или чак нестанак читавог низа биљних и животињских врста. Прве последице трпе ловци и риболовци, чији су улови из године у годину све мањи. Ова недаћа посебно погађа староседелачке народе и етничке групе, којима су лов и риболов често и једини извори прихода. Међутим, још већи проблем може представљати поремећај у целокупном ланцу исхране, до чега ће довести смањење броја или нестанак појединих врста. Поред тога, део научника упозорава да стално топљење леда смањује салинитет воде океана, што, опет, има утицаја на динамику тока морских струја. Владимир Полеванов предвиђа да због овога може доћи до успоравања Голфске струје, што би узроковало драматичне промене у Северној

18) Jullienne Stroeve et al., „Tracking the Arctic's shrinking ice cover: another extreme September minimum in 2004.“, *Geophysical Research Letters*, Vol. 32, Issue 4 (Feb 2005), доступно на: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1029/2004GL021810/abstract>, приступљено 05. 05. 2015.

19) Вадим Пономарјов, „Рат за енергију Севера“, *Руска реч*, 21.септембар 2012, доступно на: http://ruskarec.ru/articles/2012/09/21/rat_zh_energiju_severa_16975.html, приступљено 05. 05. 2015.

20) Marco Tedesco et al., „Record Summer Melt in Greenland in 2010“, *EOS, Transactions American Geophysical Union*, Vol. 92, Issue 15 (April 2011), стр. 126-127.

21) Donald Perovich, Jacqueline Richter-Menge, „Loss of sea ice in the Arctic“, *Annual Review of Marine Science*, Vol. 1 (2009), стр. 417-441.

Америци и Европи.²²⁾ Голфска струја настаје у Мексичком заливу, захваљујући разлици у концентрацији соли и температури воде у морима Кариба и Атлантика. Тако се обезбеђује стални проток топле водене струје дуж европске обале, што има повољан утицај на климу у Европи.²³⁾ Успоравањем или заустављањем Голфске струје, у Европи би могло доћи до осетног смањивања просечне годишње температуре, што би оставило последице на низ других области (пољопривреда, транспорт, енергетска безбедност и тд.). Када је о животној средини на Арктику реч, треба додати и да су три локације на архипелагу Нова земља (*Новая Земля*) коришћене као полигон за подземне и ваздушне нуклеарне експерименте Совјетског савеза од 1955-1990. године, што је оставило трајне последице.²⁴⁾

Арктик је важан и због питања енергетске безбедности и доступности ресурсима воде. Иако још увек у доброј мери неистражена, арктичка нафтна зона (представљена на географској карти бр. 2) има минималне могуће резерве од 90-110 милијарди барела (што је светска потрошња за три године), на које право полажу Русија (има највећи приобални појас-процењене резерве у Баренцовом мору, северни део западносибирског налазишта и резерве у Тиманско-печорском басену), САД (део изворишта на северу Аљаске), Канада (северни део Квебека, Нунавут, Северозападне територије, Јукон и Њуфаундленд), Норвешка (Баренцово море) и Данска (захваљујући томе што је Гренланд у њеном саставу). Још оптимистичније процене износи Вадим Пономарјов који наводи да „према подацима геолошке службе САД, објављеним 2008, подручје изнад

22) Владимир Полеванов, „Игра в Гольфстрим“, *Око Планеты*, 12.04.2012, доступно на: <http://oko-planet.ru/pogoda/listpogoda/page,2,112118-vladimir-polevanov-igra-v-golfstrim.html>, приступљено 05. 05. 2015.

23) Због утицаја Голфске струје клима у Европи је много блажа него у Северној Америци у регионима који се налазе на истој географској ширини. Лондон се налази на истој географској ширини као и канадски Гус беј (*Goose Bay*; сличности са положајем Лондона су и што се налази на ушћу реке у море), али је разлика у просечној годишњој температури велика-док је у престоници Велике Британије то 9,7°C, у месту на Њуфаундленду она износи тачно 0°C. Поред овог примера, може се још навести и како су Париз и Бостон на сличним географским ширинама, као и Рим и Њујорк, а да су климатски услови у овим градовима сасвим другачији.

24) Више у: Ашот Саркисов и др., „Проблемы радиационной реабилитации арктических морей, способы и пути их решения“, *Арктик. Экология и экономика*, No1, 2011, стр. 70-81. Претпоставља се да је током 224 пробе на овом подручју детониран еквивалент од 265 мегатона ТНТ. 30.октобра 1961. године на Новој земљи је тестирана и бомба под кодним називом РДС-220, познатија као „Цар бомба“ или „Велики Иван“. Била је 1.400 пута јача од две нуклеарне бомбе бачене на Хирошиму и Нагасаки (заједно). Избачена је са висине од 10.500 метара, са падобраном који је требало да успори пад и омогући посади авиона довољно времена да се удаљи од места експлозије. Детонација се осетила у Финској, која је удаљена 900 км, ватрена кугла је била широка 8, а печурка настала после експлозије висока 65 км.

Поларног круга може да садржи око 22% неоткривених резерви нафте и гаса које се технички могу експлоатисати²⁵⁾. Поред нафте, испод морског дна су значајна налазишта земног гаса, а Арктик је важан због коришћења водених и биолошких ресурса, као и других стратешки важних сировина.

Слика бр. 2. Могуће нафтне резерве на Арктику²⁶⁾

Због богатих налазишта фосилних горива и осталих сировина, између арктичких земаља долази до све већих напетости. У децембру 2014. године Данска је поднела захтев Комисији УН за границе континенталног гребена (UN CLCS-*Commission on the Limits of the Continental Shelf*) да јој се додели огромна територија арктичког гребена од 895.000 км², укључујући и Северни пол. Према Конвенцији УН о поморском праву (UNCLOS- *United Nations Convention on the Law of the Sea*) из 1982. године, одређене земље могу да прошире своју приобалну економску зону од 200 миља ако докажу да су узвишења океанског дна (гребени) у области на коју

25) Вадим Пономарјов, „Рат за енергију Севера“, *Руска реч*, 21.септембар 2012, доступно на: http://ruskarec.ru/articles/2012/09/21/rat_zh_energiju_severa_16975.html, приступљено 05. 05. 2015.

26) Преузето са: *US Energy Information Agency*. Доступно на: <http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.cfm?id=4650>, приступљено 05. 05. 2015.

полажу право – повезана са континентом и да су у ствари његов продужетак. Међутим, ту постоји ограничење: проширење је могуће највише за додатних 150 миља. Иза поменутог појаса почињу неутралне воде, односно акваторија Светског океана.²⁷⁾ Уколико обалска држава докаже да гребен у приобалном делу представља природни наставак њеног копна, онда стиче право експлоатације рудног богатства са тог простора. У реакцији на потез Данске, мистар природних ресурса и екологије Русије Сергеј Донској (Сергей Донской) је саопштио: „Комисија не одређује припадност Северног пола овој или оној држави. Питања разграничења морских пространстава су ствар преговора између арктичких држава. Комисија је научни орган који одређује који део морског дна се може третирати као шелф, а не одређује припадност делова морског дна. Зато је потпуно неважно да ли Данска у свом захтеву претендује на Северни пол или не“²⁸⁾. Русија је животно заинтересована за Арктик, па отуда и овакве реакције, али и низ иницијатива и акција које предузима. Поред Северног морског пута и значајних изворишта нафте, треба подвући да од 37.000 километара дуге морске обале Русије, највећи део отпада на северну обалу и регион Арктика; чак 7 субјеката Федерације делимично или потпуно припада арктичкој зони; у зависности од тога која се територија Арктика посматра (ужа или шира), на том простору живи између 2 и 3,6 милиона становника Русије; у тој зони се производи 80% руског гаса, 60% бакра, преко 85% никла и кобалта и 95% метала платинске групе, што чини око 15% бруто домаћег производа Русије. У документу под називом „Основе државне политике Руске Федерације на Арктику за период до 2020. године“ наводи се како су планови да из арктичке зоне Русија убудуће обезбеђује знатне количине фосилних горива (нафта и природни гас), водених и биолошких ресурса, као и друге стратешки важне сировине. Стратегија, која је донета 2008. године треба да буде реализована у две етапе. У првој етапи до 2015. године неопходно је да буду створени услови за јачање националне безбедности комплексним развојем арктичке зоне. Због овога је 2013. године започето обнављање 7 војних аеродрома на Арктику који су били напуштени још од времена распада Совјетског савеза, а формирана је и посебна Прва арктичка бригада Стратешке команде Северне флоте у децембру 2014. Према проценама Роберта Фарлија (Robert Farley), Русија је до почетка 2015.

27) Текст Конвенције доступан на: http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/closindx.htm, приступљено 05. 05. 2015.

28) „Данска претендује на Северни пол“, *Руска реч*, 16. децембар 2014, доступно на: http://russkarec.ru/news/2014/12/16/danska_pretenduje_na_severni_pol_35905.html, приступљено 05. 05. 2015.

разместила на Арктику „такву војну снагу, која је потпуно спремна за руковођење глобалним, односно светским ратом који може бити изазван тензијама светских сила због Арктика“²⁹⁾. У другој фази, до 2020. морају бити окончани хидрографски радови и израђена документација неопходна за међународну правну верификацију спољне границе континенталног гребена Русије у Северном леденом океану.³⁰⁾ Још 2010. је на иницијативу академика Николаја Лавјорова (*Николай Лавёров*) руска Федерална агенција за експлоатацију земних богатстава (Роснедра - *Федеральное агентство по недропользованию*) укључила Руску академију наука у припрему захтева који Русија треба да преда Комисији УН за границе континенталног гребена. У питању је рад на моделу еволуције арктичког региона, којим се доказује како Евроазијска континентална плоча залази у океан, па су Гребен Ломоносова и Гребен Менделјејева продужетак континенталне масе. Због тога би Русија добила право на експлоатацију морског дна површине веће од милион квадратних километара.

Као што је већ наведено, питање простирања сопствене територије арктичким гребеном потегла је и Данска. До 2011. године Данска је експедиције које су испитивале ово питање организовала заједно са научним институцијама из Шведске и САД. Иначе, у „Стратегији за Арктик“ ове земље се велика пажња посвећује међународној сарадњи и подвлачи неопходност договора са партнерским државама. Данска стратегија се темељи на 4 стуба: 1) Арктик треба да постане место сигурно за живот; 2) неопходно је обезбедити самоодрживи развој; 3) предузети све неопходне мере како би се заштитила животна средина; 4) активности координирати са партнерима из међународне заједнице.³¹⁾ Иначе, Данска инсистира на поштовању међународног права, а због сложеног односа са Гренландом и Фарским острвима, приметан је и покушај детаљног регулисања шта су права и обавезе централних (у Копенхагену), а шта локалних власти (у Нууку и Торшавну). Већи део прихода од експлоатације минералних сировина треба да остаје локалним властима, што за Гренланд може бити огроман извор прихода. До сада, на Гренланду су пронађена велика налазишта бакра, гвожђа,

29) Robert Farley, „The Ultimate Cold Warrior: 5 Weapons Russia Could Use in an Arctic War“, *National Interest*, December 14 2014, доступно на: <http://nationalinterest.org/feature/the-ultimate-cold-warrior-5-weapons-russia-could-use-arctic-11784>, приступљено 05. 05. 2015.

30) „Основы государственной политики Российской Федерации в Арктике на период до 2020 года и дальнейшую перспективу“. Доступно на: <http://www.arctic-council.org/index.php/en/document-archive/category/12-arctic-strategies>, приступљено 05. 05. 2015.

31) „Denmark, Greenland and the Faroe Islands: Kingdom of Denmark Strategy for the Arctic 2011-2020“, Ministry of Foreign Affairs, Copenhagen, 2011.

ванадијума, молибдена, титанијума, ниобијума и тантала, као и значајне резерве графита, галијума, хрома, никла, цинка и уранијума.³²⁾ И Данска, као и Русија, велику пажњу посвећује опремању сопствених војних снага до 2020. године.

За један од четири кључна циља, поред заузимања позиције „глобалног лидера у истраживањима на Арктику“, „заштите северних земаља и вода“ (мисли се на заштиту животне средине и културног наслеђа, прим. аут.) и „развоја инфраструктуре“ (саобраћајне, социјалне, здравствене и тд.), Канада проглашава и „доказивање суверенитета на овом простору“.³³⁾ Прва три циља је неопходно остварити да би се подстакла експлоатација богатих ресурса, наравно, уз вођење рачуна о ненарушавању животне средине и еколошких стандарда и развој неопходне инфраструктуре, али је предуслов свега питање способности државе да контролише ову територију. То је могуће постићи користећи дипломатска средства и кроз међународне форуме, договарајући са осталим арктичким државама правила игре, али и јачањем сопствених оружаних снага. Због тога је предвиђено отварање новог центра за обуку (на локацији Resolution Bay), затим и модернизација јединица Канадских ренџера (*Canadian Rangers*) - резервних снага способних да обављају надзор на овој територији³⁴⁾, конструкција новог ледоломца (највећег који је постојао у канадској флоти икада), ревитализација подморничких база и набавка нових патролних бродова. Канада је такође предложила и доношење нових правних норми у области заштите животне средине (у оквиру документа под називом *Arctic Waters Pollution Prevention Act*) којима би се јурисдикција приобалних држава проширила на воде које се налазе 200 миља од обале (не као што је до сада 100 миља), чиме би се територија надлежности Канаде проширила за око пола милиона квадратних миља.³⁵⁾ Образложење је да постоји реална претња по канадски екосистем уколико дође до већих загађења у приобалном појасу других држава или међународним територијалним водама.

32) Исто, стр. 9-10, 13, 28.

33) „Canada's Northern Strategy: Our North, Our Heritage, Our Future“; Government of Canada, Minister of Indian Affairs nad Northern Development and Federal Interlocutor for Métis and Non-Status Indians, Ottawa, 2009, стр. 9-13, 26-27.

34) Због улоге коју имају у арктичкој области, често се у канадској штампи ова јединица, основана 1947. године назива и „Арктичким ренџерима“ (*Arctic Rangers*).

35) „Canada's Northern Strategy: Our North, Our Heritage, Our Future“; Government of Canada, Minister of Indian Affairs nad Northern Development and Federal Interlocutor for Métis and Non-Status Indians, Ottawa, 2009, стр. 11.

За САД први стратешки циљ је „унапредити безбедносне интересе САД“ на Арктику. Због тога је неопходно подићи бројност и опремљеност војних снага у овом региону, повећати позорност, прикупљати већи број информација о понашању и циљевима других арктичких држава.³⁶⁾ Као други циљ наводи се спровођење континуалних активности у циљу заштите животне средине, а као трећи јачање међународне сарадње.

Најдетаљније стратешке документе о развоју Арктика нуди на увид Норвешка. Норвешка је успешно решила питање разграничења са Русијом у Баренцовом мору 2010. године, после преговора о подели територије величине око 175.000 км² који су трајали скоро 40 година. Ова земља је петнаести највећи произвођач сирове нафте и седми највећи произвођач земног гаса на свету³⁷⁾, а највећа нафтна компанија у земљи је државни „Статоил“, што утиче на буџетске приходе. Отуда и дугорочно планирање којим се посебна пажња посвећује праћењу климатских промена и предлагању решења у том смеру, обезбеђивању морских рута и брзом деловању у случају хаварија, развоју иновационих технологија и туризма у арктичком појасу, улагању у инфраструктуру и заштити културне баштине староседелачких народа, пре свега народа Сами. Норвешка је и иницијатор посебног облика прекограничне сарадње по свим наведеним питањима, којом се подстичу локалне и регионалне власти да узму много веће учешће у заједничким програмима.³⁸⁾

Све арктичке државе, укључујући и Исланд, Шведску и Финску, наводе међу својим стратешким циљевима две ствари: 1) опредељење да се више ради на очувању животне средине и спрече климатске промене, 2) да се ојача међународна сарадња³⁹⁾. У последњих деценију и по формирано је неколико међународних организација које се баве питањима од значаја за Арктик. Међу организацијама које фаворизују прекограничну сарадњу је Баренцки регионални савет (*Barents Regional Council*) који окупља регионе из Финске (Каину, Лапонија и Оулу), Норвешке (Финмарк, Нор-

36) „National Strategy for the Arctic Region“, President of the United States, May 10 2013, Washington, 2013.

37) Према подацима US Energy Information Administration, доступно на: <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=no>, приступљено 05. 05. 2015.

38) „New Building Blocks in the North: The next step in the Government's High North Strategy“, Norwegian Ministry of Foreign Affairs, Oslo, 2009, стр. 13-16, 18-22, 25-36, 42-44.

39) „Finland's Strategy for the Arctic Region 2013“, Prime Minister's Office Publication, 16/2013, Helsinki, 2013; „A Parliamentary Resolution on Iceland's Arctic Policy“, Approved at Althingi 139th legislative session March 28 2011, Reykjavik, 2011; „Sveriges strategi för den arktiska regionen“, Stockholm, 2012, доступно на: <http://www.arctic-council.org/index.php/en/document-archive/category/12-arctic-strategies>, приступљено 05. 05. 2015.

дланд и Тромс), Русије (Архангелска област, Мурманска област, Карелија, Република Коми и Ненецки аутономни округ) и Шведске (Норботен и Вестерботен). У оквиру организације су формиране радне групе за економску сарадњу, заштиту животне средине, транспорт и ванредне ситуације.⁴⁰⁾ Иначе, ова организација функционише у оквиру ширег савета - Баренцког евро-арктички савета (*Barents Euro-Arctic Council*), преко којих се одвија сарадња влада четири државе. Ту су такође и Алеутски међународни савез (*Aleut International Association*), који окупља представнике Алеута са Аљаске (САД) и Камчатке (Русија); Арктички савет Атабаска (*Arctic Athabaskan Council*, САД, Канада); Кучински међународни савет (*Gwich'in Council International*, Канада, САД); Савет Инуита Поларног круга (*Inuit Circumpolar Council*, Гренланд, Канада, САД, Русија); Савет народа Сами (*Saami Council*, Норвешка, Русија, Шведска, Финска); као и посебна организација која није међународна, већ функционише у оквиру Русије-Удружење староседелачких и малобројних народа Севера, Сибира и Далеког истока Русије (*Ассоциация коренных, малочисленных народов Севера, Сибири и Дальнего Востока Российской Федерации-АКМНССиДВ*), али која окупља представнике свих регистрованих домородачких народа и етничких група севера, па закључци који се доносе и мере које се предузимају, често производе ефекте који прелазе руске границе и тичу се рада осталих, поменутих међународних организација.

Најважнија организација, која у свој састав укључује и све до сада набројане организације у статусу „сталних учесника“, а у чије чланице су осам држава Арктичког архипелага (Канада, Данска, Финска, Исланд, Норвешка Русија, Шведска и САД) је Арктички савет (енг. *Arctic Council*, рус. *Арктический совет*) основан 1996. године⁴¹⁾. Арктички савет је до сада конституисао шест радних група (за праћење и процену догађаја на Арктику, за заштиту биљних и животињских врста, за ванредне ситуације и превенцију, за заштиту мора и морског приобаља, за одрживи развој, за борбу против загађивања и загађивача) и дефинисао четири заједничка стратешка документа (Процена о арктичком биодиверзитету, Програм праћења биодиверзитета Поларног круга, Процена утицаја промена арктичке климе, Извештај о условима живота и људском развоју на Арктику)⁴²⁾. О све већем значају ове организације го-

40) О овоме више на: <http://www.beac.st/in-English/Barents-Euro-Arctic-Council/Working-Groups>, приступљено 05. 05. 2015.

41) О овоме више на страници Arctic Council: <http://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us/arctic-council/about-arctic-council>, приступљено 05. 05. 2015.

42) *Arctic Council Working Groups*: Arctic Monitoring and Assessment Programme; Conservation of Arctic Flora & Fauna; Emergency Prevention, Preparedness & Response; Protection

вори и податак да је до почетка 2015. године чак 12 земаља примљено у статус сталних посматрача (Кина, Индија, Јапан, Јужна Кореја, Сингапур, Немачка, Француска, Холандија, Велика Британија, Италија, Пољска, Шпанија), уз које још постоје и два ад хок посматрача, који морају да траже сагласност Арктичког савета да присуствују седницама по појединим тачкама дневног реда (у том статусу су Европска унија и Турска).

Куриозитет представља однос Арктичког савета према ЕУ. Три чланице Арктичког савета су уједно и чланице ЕУ - Данска, Шведска и Финска. Међутим, ЕУ није успела да обезбеди чак ни статус сталног посматрача у овој организацији. ЕУ је, као и арктичке државе, усвојила неколико стратешких докумената који се тичу Арктика, а три главна циља су: 1) заштита Арктика у сарадњи са народима који насељавају тај простор; 2) промовисање одрживог развоја и одрживе експлоатације ресурса; 3) јачање међународне сарадње. У наредном периоду Европска комисија ће се фокусирати на три теме које се директно тичу Арктика: 1) подршка истраживањима о климатским променама на Арктику и представљање резултата јавности; 2) инсистирање на проналажењу механизма који ће гарантовати одрживу експлоатацију ресурса; 3) интензивирање дијалога са арктичким државама и староседелачким народима и етничким групама које насељавају тај простор.⁴³⁾ Арктик је за ЕУ занимљив због три ствари. Прво, то су могуће последице климатских промена и наглог отопљавања, које ће се највише осетити у Европи. Друго, то је питање отварања нових поморских рута за повезивање Европе и Тихоокеанског региона. И треће, краткорочно вероватно и најважније питање, јесте енергетска безбедност и почетак експлоатације фосилних горива на Арктику. ЕУ је животно заинтересована за сирову нафту, пошто увози преко 50% овог енергента, а за гас су као крајњи корисници посебно заинтересоване западноевропске континенталне земље, које увозе око 70% овог енергента⁴⁴⁾.

of the Arctic Marine Environment; Sustainable Development Working Group; Arctic Contaminants Action Program; *Arctic Council Programs and Action Plans*; Arctic Biodiversity Assessment; Circumpolar Biodiversity Monitoring Program; Arctic Climate Impact Assessment; Arctic Human Development Report.

43) Према: „Council conclusions on developing a European Union Policy towards the Arctic Region“, Council of the European Union, FOREIGN AFFAIRS Council meeting, Brussels, 12 May 2014; „European Parliament resolution of 12 March 2014 on the EU strategy for the Arctic 2013/2595(RSP)“, European Parliament, Strasbourg, 12 March 2014; „Developing a European Union Policy towards the Arctic Region: progress since 2008 and next steps“, European Commission, Brussels, 26.02.2012.

44) Marcela Cupalová, „Energetická bezpečnost EU“, у: *Energetická bezpečnost-geopolitické souvislosti*, Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha, Praha, 2008, стр. 158-184.

На заседању Арктичког савета у мају 2013. године у статус сталног посматрача су примљене Индија, Кина, Јапан, Јужна Кореја, Италија и Сингапур, али не и ЕУ, чији је захтев одбијен.⁴⁵⁾ Често се наводи да су разлози одбијања рестриктивне одредбе правних норми ЕУ, којима се прописују годишње квоте излова рибе, као и изричу забране лова појединих животињских врста (фоке, на пример). Међутим, праве разлоге би требало тражити у геополитици са једне, и традиционалној себичности држава са друге стране. Што се геополитичких разлога тиче, у решавање арктичког питања директно су укључена два велика геополитичка играча - САД и Русија, затим и Канада, као важна регионална сила, а све већи интерес показују и Кина и Јапан. Улазак ЕУ у ову геополитичку игру није у интересу ниједне од ових сила. Због тога је приметно расположење да се разговара појединачно са европским државама, али не и са ЕУ као целином. Са друге стране, интерес пре свега Данске, није да своја богатства пронађена на Гренланду дели са другима, већ да их искористи за сопствени развој. Што се Данске тиче, она је уједно и чланица НАТО-а, па тако може да обезбеди своје арктичке границе ефикасније него преко чланства у ЕУ. Шведска и Финска нису чланице НАТО, па су стога заинтересованије да праве простор за веће присуство ЕУ на Арктику, јер ће тако боље заштити сопствене интересе. Међутим, ове две земље немају приступ арктичким водама, што се одражава неповољно на њихов укупни положај на Арктику и у великој мери, посматрано са аспекта реалполитике, ограничава њихову могућност реаговања (немају приступ богатим налазиштима фосилних горива и осталих сировина, немају своју приобалну економску зону и тд.).

С обзиром на покушаје да се најпре Конвенцијом о будућности Европе, а затим и Лисабонским споразумом, утврде основе за вођење јединствене спољне и одбрамбене политике ЕУ, дешавања око укључивања ЕУ у решавање арктичког питања делују онеспокојавајуће. ЕУ покушава да се активно укључи у ове процесе, али је она ипак у доброј мери скрајнута. То представља опасност по безбедност континента у целини. Чини се да ће тако и остати све док ЕУ не формира сопствене војне снаге (ако их формира!). Све док ЕУ у војном смислу зависи од НАТО и њена безбедност ће у великој мери зависити од САД. Иначе, од осам арктичких држава, чак пет њих је у НАТО (САД, Канада, Исланд, Норвешка, Данска). Канадски истраживач Роберт Јубер (Robert Huebert) наводи да је приметно како су арктичке државе све спремније не само да своје интересе бране дипломатским путем, већ и војним средствима.

45) Nikolaj Nielsen, „China beats EU to Arctic Council membership“, *EU Observer*, 16 MAY 2013, доступно на: <https://euobserver.com/eu-china/120138>, приступљено 05. 05. 2015.

Како наводи, САД, Канада, Русија, Норвешка и Данска су за последњих 25 година произвеле или најавиле производњу најмање 66 бродова чија је намена вођење борбених дејстава у арктичким условима. Међу њима су нове брзе норвешке фрегате са ојачаним трупом за пловидбу по залеђеној површини, 12 нових патролних бродова Данске, 12 пројеката нуклеарних подморница САД, 15 нових подморница Русије, уз још један нуклеарни ледоломац. Поред тога, Русија је обновила летове својих стратешких бомбардера изнад Арктика и започела са формирањем специјалних војних снага задужених за одбрану виталних интереса на Арктику.⁴⁶⁾

Сведоци смо процеса милитаризације Арктика, а од односа снага кључних геополитичких играча, њихових циљева и међусобних веза, зависи и да ли ће и када бити предузимане мере које имају за циљ успоравање климатских промена, енергетска безбедност и економска будућност европских држава⁴⁷⁾. При томе, ЕУ као незаобилазан чинилац европске безбедности није директно укључена у процес доношења најважнијих одлука о будућности Арктика, а истовремено није војно способна да се наметне као чинилац у том процесу. Због овога ће се питање безбедности Европе и њених интереса на Арктику морати решавати дипломатским средствима, сталним вршењем политичких и других притисака (пре свега на Данску, Шведску и Финску, али у великој мери и на Норвешку и Исланд) и договорима са САД и Канадом са једне (тесна сарадња са НАТО), и Русијом (усаглашавање заједничког наступа по појединим питањима) са друге стране. Уколико такав приступ не донесе жељени резултат, Европа ће бити талац договора између две највеће арктичке земље, које ће наметнути договорена решења осталима.

ЛИТЕРАТУРА

Cupalová, Marcela, „Energetická bezpečnost EU“, у: *Energetická bezpečnost-geopolitické souvislosti*, Praha: Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha, 2008.

Farley, Robert, „The Ultimate Cold Warrior: 5 Weapons Russia Could Use in an Arctic War“, *National Interest*, December 14 2014, доступно на:

46) Robert Huebert, „Canadian Arctic Maritime Security: The Return to Canada's Third Ocean“, *Canadian Military Journal*, Vol. 8, No. 2 (Summer 2007), стр. 9-16. Abhijit Singh, „The Creeping Militarisation of the Arctic“, *The Diplomat*, October 16 2013, доступно на: <http://the-diplomat.com/2013/10/the-creeping-militarization-of-the-arctic>, приступљено 05. 05. 2015.

47) О милитаризацији Арктика више у: Alexandre Piffero Spohr et al., „The Militarization of the Arctic: Political, Economic and Climate Challenges“, *UFRGSMUN/UFRGS Model United Nations Journal*, Vol. 1, 2013, стр. 11-70.

- <http://nationalinterest.org/feature/the-ultimate-cold-warrior-5-weapons-russia-could-use-arctic-11784>, приступљено 05. 05. 2015.
- Гонсалес, Дарја, „Ојмјакон: живот у најхладнијем насељу на планети“, *Руска реч*, 14. јул 2012, доступно на: http://ruskarec.ru/articles/2012/07/14/ojm-jakon_zivot_u_najhladnijem_naselju_na_planeti_15757.html, приступљено 05. 05. 2015.
- Hardarson, Ólafur Th., „Icelandic Security and Foreign Policy“, *Cooperation and Conflict*, Vol. XX, 1985.
- Hotez, Peter, „Neglected Infections of Poverty among the Indigenous Peoples of the Arctic“, *PLOS Neglected Tropical Diseases*, 4 (1), 2010 доступно на: <http://journals.plos.org/plosntds/article?id=10.1371/journal.pntd.0000606>, приступљено 05. 05. 2015.
- Hubáček, Miloš, *Moře v plamenech, Praha: Panorama*, 1983
- Huebert, Robert, „Canadian Arctic Maritime Security: The Return to Canada's Third Ocean“, *Canadian Military Journal*, Vol. 8, No. 2, 2007.
- Kral, Michael, Idlout, Lori, Minore, Bruce, Dyck, Ronald, Kirmayer, Laurence, „Unikkartuit: Meanings of Well-Being, Unhappiness, Health, and Community Change Among Inuit in Nunavut, Canada“, *American Journal of Community Psychology*, Vol. 48, Is. 3-4, 2011.
- Krejčí, Oskar, *Mezinárodní politika*, Praha: Ekopress, 2010.
- Lehti, Venla, Niemelä, Solja, Hoyen, Christina, Mandell, Donald, Sourander, Andre, „Mental health, substance use and suicidal behaviour among young people in the Arctic: A systematical review“, *Social Science & Medicine*, Vol. 69, Issue 8, 2009.
- Liddell, Henry George, Scott, Robert, *A Greek-English Lexicon*, Perseus Digital Library, 2012. Доступно на: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aentry%3D%2315193&redirect=true>, приступљено 05. 05. 2015.
- McGhee, Robert, *The last imaginary place: a human history of the Arctic world*, Oxford: Oxford University Press, 2005
- Nielsen, Nikolaj, „China beats EU to Arctic Council membership“, *EU Observer*, 16 May 2013, доступно на: <https://euobserver.com/eu-china/120138>, приступљено 05. 05. 2015.
- Petrovich, Donald, Richter-Menge, Jacqueline, „Loss of sea ice in the Arctic“, *Annual Review of Marine Science*, Vol. 1, 2009.
- Пономарјов, Вадим, „Рат за енергију Севера“, *Руска реч*, 21.септембар 2012, доступно на: http://ruskarec.ru/articles/2012/09/21/rat_zha_energiju_severa_16975.html, приступљено 05. 05. 2015.
- Полеванов, Владимир, „Игра в Гольфстрим“, *Око Планеты*, 12.04.2012, доступно на: <http://oko-planet.su/pogoda/listpogoda/page,2,112118-vladimir-polevanov-igra-v-golfstrim.html>, приступљено 05. 05. 2015.
- Пророковић, Душан, *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку XXI века*, Београд: Службени гласник, 2012.
- Саркисов, Ашот и др., „Проблемы радиационной реабилитации арктических морей, способы и пути их решения“, *Арктик. Экология и экономика*, No1, 2011

- Сењина, Олга, „Теретни бродови бирају руски Арктик“, *Руска реч*, 8. фебруар 2013, http://ruskarec.ru/economics/2013/02/08/teretni_brodovi_biraju_ruski_arktiki_19303.htm, приступљено 05. 05. 2015.
- Seversky, Alexander de, *Air Power; Key to Survival*, New York: Simon and Schuster, 1950.
- Singh, Abhijit, „The Creeping Militarisation of the Arctic“, *The Diplomat*, October 16 2013, доступно на: <http://thediplomat.com/2013/10/the-creeping-militarization-of-the-arctic>, приступљено 05. 05. 2015.
- Spohr, Alexandre Piffero et al., „The Militarization of the Arctic: Political, Economic and Climate Challenges“, *UFRGSMUN/UFRGS Model United Nations Journal*, Vol. 1, 2013.
- Stroeve, Jullienne et al., „Tracking the Arctic’s shrinking ice cover: another extreme September minimum in 2004.“, *Geophysical Research Letters*, Vol. 32, Issue 4, 2005, доступно на: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1029/2004GL021810/abstract>, приступљено 05. 05. 2015.
- Tedesco, Marco et al., „Record Summer Melt in Greenland in 2010“, *EOS, Transactions American Geophysical Union*, Vol. 92, Issue 15, 2011.
- „A Parliamentary Resolution on Iceland’s Arctic Policy“, Reykjavík: Approved at Althingi 139th legislative session March 28 2011, 2011.
- „Canada’s Northern Strategy: Our North, Our Heritage, Our Future“, Ottawa: Government of Canada, Minister of Indian Affairs and Northern Development and Federal Interlocutor for Métis and Non-Status Indians, 2009.
- „Council conclusions on developing a European Union Policy towards the Arctic Region“, Brussels: Council of the European Union, Foreign Affairs Council meeting, 12 May 2014.
- „Denmark, Greenland and the Faroe Islands: Kingdom of Denmark Strategy for the Arctic 2011-2020“, Copenhagen: Ministry of Foreign Affairs, 2011.
- „Developing a European Union Policy towards the Arctic Region: progress since 2008 and next steps“, Brussels: European Commission, 26.02.2012.
- „European Parliament resolution of 12 March 2014 on the EU strategy for the Arctic 2013/2595(RSP)“, Strasbourg: European Parliament, 12 March 2014.
- „Finland’s Strategy for the Arctic Region 2013“, Helsinki: Prime Minister’s Office Publication, 16/2013, 2013.
- „National Strategy for the Arctic Region“, Washington: The President of the United States, May 10 2013, 2013.
- „New Building Blocks in the North: The next step in the Government’s High North Strategy“, Oslo: Norwegian Ministry of Foreign Affairs, 2009.
- „Основы государственной политики Российской Федерации в Арктике на период до 2020 года и дальнейшую перспективу“, Москва: Президент Российской Федерации, Пр – 1969 от 18 сентября 2008 г., 2008.
- „Sveriges strategi för den arktiska regionen“, Stockholm: Sveriges regering, 2012.

Интернет извори:

- Arctic Council: <http://www.arctic-council.org>, приступљено 05. 05. 2015.
- Barents Euro-Arctic Council: <http://www.beac.st>, приступљено 05. 05. 2015.

CIA World Factbook: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/xq.html>, приступљено 05. 05. 2015.

Федеральная служба государственной статистики: <http://www.gks.ru>, приступљено 05. 05. 2015.

Global Ocean Exploration: <http://arcticocean.globaloceanexploration.com>, приступљено 05. 05. 2015.

Inupiat of Arctic Alaska: <http://arcticcircle.uconn.edu/HistoryCulture/Inupiat/>, приступљено 05. 05. 2015.

Руска реч: <http://ruskarec.ru>, приступљено 05. 05. 2015.

US Energy Information Administration: <http://www.eia.gov>, приступљено 05. 05. 2015.

Dusan Prorokovic

THE IMPACT OF „ARCTIC ISSUE“ ON EUROPEAN SECURITY

Resume

The 'Arctic issue' is becoming one of the most important questions in the international relations. There are three important issues regarding this region that makes it significant when it comes to international security: 1) its geostrategic importance, 2) the impact of climate change on melting the ice cover and biodiversity protection, 3) and exploitation of fossil fuels. We are witnessing a process of the Arctic militarization, and it is that from the power relations of the key geopolitical players, their goals and their mutual relationship that the speed of climate change, energy security and economic future of the European countries depends on. It is unfavorable for the European countries that the EU as a key factor in the European security is not directly involved in making key decisions about the future of the Arctic, and at the same time it is not militarily capable to establish itself as a factor in this process.

Keywords: *the Arctic, climate change, energy security, international security*

* Овај рад је примљен 27. априла 2015. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 15. маја 2015. године.

Миша Ђурковић*Институт за европске студије, Београд*

АНГЛО-АМЕРИЧКА УПОТРЕБА ИСЛАМА*

Сажетак

У овом чланку аутор се бави историјом англо-америчке употребе радикалног исламизма. Најпре се објашњава модел овог вида инструментализације и износе се разлози зашто је у различитим околностима управо исламизам био веома корисно оруђе Енглеза и Американаца. Затим се даје историјски преглед најважнијих случајева ове сарадње. Обрађују се примери Лоренса од Арабије, Хладног рата, Авганистана, Босне и Чеченије, Арапског пролећа и на крају се говори о могућности употребе исламизма за држање западне Европе у покорности.

Кључне речи: *Енглези, Американци, исламизам, Арапско пролеће, Европа*

Половином новембра 2014. кабинет принца Бин Заједа, односно власти Уједињених Емирата, у складу с федералним законом о сузбијању тероризма, објавио је листу терористичких организација како би се у медијима и друштву подигла свест о њиховом деловању и опасностима које од њих прете. Листа обухвата 85 имена¹⁾ међу којима се налазе и Ал Каида, по злу чувени Боко Харам, Муслиманско братство итд. Пописане су дакле најрадикалније исламистичке и цихадистичке групације које угрожавају све секуларне али и традиционалне, умерене режиме у муслиманским земљама. Једина неисламска организација на листи је Канвас из Београда.

Директор и оснивач ове групације која под тим именом делује од 2004. године, Срђа Поповић, у изјави за медије тврдио је да се ради о грешци. Његови пријатељи из Америке реаговали су прете-

* Чланак је настао као део пројекта 179014 који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1) Видети списак на <http://www.wam.ae/en/news/emirates-international/1395272478814.html>, приступљено 15. 04. 2015.

стом код власти УАЕ и тражили су да се Канвас уклони са поменутог списка. Министар иностраних послова ове државе је међутим на Твитеру истакао да се не ради о било каквој грешци, већ да је Канвас стављен на листу због своје блиске сарадње са Муслиманским братством.

Због затворености медија и због чувања петооктобарског мита, у Србији је читава прича о Канвасу мало позната. Канвас је настао из модела који су америчке безбедносне структуре развиле приликом припреме рушења Слободана Милошевића. Оно што се код нас још увек назива *демократском револуцијом*, у Русији, Кини, Ирану и низу других земаља изучава се као модел такозваних *обојених револуција* којима Американци и њихови савезници подривају и руше неподобне режиме по свету. Ненасилни отпор као важан сегмент државног преврата, смислили су и развили теоретичар Џин Шарп и легендарни пуковник Роберт Хелви, који га је први пут имплементирао у Србији преко организације Отпор, чије је активисте лично обучавао.

Модел који се тада одлично показао, након тога је усавршаван и развијан да би до сада био примењен у више од тридесет држава. Активисти које су Поповић и његови сарадници обучавали деловали су у Украјини, Грузији, Либану, на Малдивима итд. и учествовали у сменама бројних режима. Од 2004. овај посао је формализован под окриљем Канваса као комбинације невладине организације, обавештајног инструмента и консултантске куће. Уз Поповића, најважније име у Канвасу је бизнисмен Слободан Ћиновић, власник „Орион телекома”.

Но, откуд они у друштву Ал Каиде? Когод имало прати историју такозваног *Аранског пролећа* зна да је на терену сложено деловала наизглед неспојива коалиција између западних либералних фондација и невладиних организација типа Канвас и исламистичких група попут Муслиманског братства. То је модел којим је нпр. скинут Мубараков режим у Египту. Тамо где ненасилни методи нису дали резултате, коалицији су прикључиване и оружане цихадистичке групе, као што је то било у Либији или Сирији.

Шокирани читалац мора да се присети како ово није први пут и како Американци, а пре њих Британци, имају дугу историју сарадње са радикалним исламистичким групама и њихове инструментализације и употребе. Ова тема је, додуше стидљиво, отворана и након контроверзних догађаја од 11. септембра 2001, а свој *ривајл* доживела је на друштвеним мрежама и алтернативним медијима и након недавног масакра у Паризу у редакцији часописа *Шарли Ебдо*. Као што је након 2001 подсећано да је феномен

Осама Бин Ладен последица деловања америчких тајних служби у Авганистану осамдесетих година, тако је после догађаја у Паризу указивано на то да су масакр починили људи који се пре тога борили у Сирији као припадници радикалних исламистичких трупа које су подржавали Америка и њени западни савезници, укључујући и саму Француску.

Но, постоје и они који су ишли и корак даље. Оба случаја, 11. септембар и *Шарли Ебдо* имали су читав низ нелогичности и празнина у ономе што је изложено као званична верзија ових догађаја.²⁾ У случају *Шарли Ебдо* поновили су се исти моменти као и у претходном случају (случајно остављена и нађена документа актера итд). Ако се сагледају контекст оба дешавања и потенцијалне политичке, безбедносне и геополитичке последице, постаје јасно зашто су многи посумњали да оба догађаја носе обележја такозваних *фолс флег* акција, односно да су у оба случаја америчке службе у најмању руку затвориле очи, или можда чак и наменски употребиле исламске терористе за реализацију својих циљева.

И случај Канвас и случај *Шарли Ебдо*, као и генерално питање муслимана у Европи, представљају добар повод за једну ширу, моделску и генеалошку анализу историје употребе Ислама од стране најпре Британаца а затим и Американаца. Американци су после Првог светског рата преузели владавину светом од Британаца који су то радили у деветнаестом веку, али у одређеној мери још од преузимања доминације на светским морима од Шпаније, а затим и Холандије. Због језичке и историјске блискости ове две државе, сматра се да је у питању нека врста логичног наслеђивања при чему су Американци у највећем броју случајева преузели и понекад само унапредили, и у складу са захтевима времена адаптирали постојеће британске моделе и технике владавине. У то спада нпр. и систем контроле европског континента из позиције спољног балансера који се одвија и помагањем процеса дестабилизације односа међу континенталним народима.³⁾ Британци су наравно после Првог, а нарочито после Другог рата наставили да учествују

2) Погледати нпр. одличну књигу Матијаса Брекера и Кристијана Валтера, *11.09 – десет година касније*, Лагуна, Београд, 2012.

3) О овоме погледати класичну студију грофа Ревентлова, која и поред своје изворне пропагандне сврхе има низ корисних појених и генерално плаузибилан основни модел објашњења британске доминације Европом. Ernst Reventlow, *The Vampire of the Continent*, Jackson Press, 1916. Такође и недавно објављену књигу Николаја Старикова која има нагласак на британску традицију унутрашњих дестабилизација великих конкурената преко револуција, при чему је основни задатак спречавање конструкције флоте која би угрозила британску доминацију морима. Види Николай Стариков, *Геополитика: как это делается*, Питер, Санкт Петербург, 2013.

у таквим активностима као млађи партнер, помажући својим искуством и обавештајним софтвером.

Дакле у овом тексту покушаћемо да изнесемо разлоге за употребу политичког ислама, начине на који се то ради и на крају да укажемо на потенцијал употребе муслиманског становништва у Европи за контролу и претње дестабилизацијом од стране Англо-Американаца данас.

*

У два наврата Ислам је суштински и фундаментално угрозио западну, европску цивилизацију. Први пут је то било у време формирања Калифата и његовог страховитог ширења када су Каролинзи бранили продор муслимана преко Пиринејског полуострва у остатак Европе.⁴⁾ Упркос пораза Калифат се конституисао и на том простору, где је остао током наредних неколико стотина година. Коначни завршетак *реконкисте* и избацивање муслимана са Пиринејског полуострва десио се тек 1492. кад је и Гранада прешла у шпанске руке.

У исто време трајала је друга велика инвазија муслимана на Европу коју су водили султани Османског царства. Након што је уништено Византијско царство и окупиране мање балканске државе, а затим и Мађарска, османлије су у два наврата дошле до зицина Беча као капије за продор у централну западну Европу. Дакле до половине прошлог миленијума исламски свет био је у најмању руку једнако развијен и моћан, а често је успевао да надмаши европски свет у разним областима. Наука, филозофија, астрономија, култура, поезија, ратна вештина, медицина, трговина, једнако добро су се развијали и у исламском свету. Но са успоном модерне и капитализма, као и са експлоатацијом ресурса Америке, у другој половини миленијума западни свет је далеко однео превагу над исламским. Водећа муслиманска сила, Османско царство ушло је у период стагнације и опадања којим је читав муслимански свет постао предмет бруталног манипулисања од стране европских држава које су се све више успињале, освајајући полако просторе на којима живе муслимани. Муслимани су почели да заостају у свим сферама постајући тако објекат предаторства западних колонијалних сила у којима су сви аспекти цивилизације страховито напредовали. Док је у првој половини прошлог миленијума витални Ислам угрожавао Европу, у другој половини је исламски свет постао

4) Продор ка југу и југоистоку бранила је и успешно одбранила Византија.

простор европске колонизације, експлоатације и нимало бенево-лентног практиковања моћи.⁵⁾

Таква позиција објекта уз лидерство углавном корумпираних и неодговорних лидера склоних слатком животу и гомилању богатства, омогућила је Европљанима разне врсте инфилтрација, манипулација и овладавања читавим сегментима државног, друштвеног, безбедносног па и верског живота у овим земљама. Стога су најпре Французи и Британци, а затим и Американци развили читав низ механизма за употребу и инструментализацију ислама и исламског становништва које је било лако покретати преко неког облика верског фанатизма или обиља новца.

У последња два века ислам је коришћен у великој мери против православних држава. Британци су више од једног века помагали опстанак „болесника на Босфору“ и спречавали ослобађање балканских народа управо да би спречили излазак Русије на топла мора. Но то њихово пријатељство имало је и своју другу страну: у исто време су помагали финансијску колонизацију и задуживање Отоманске империје, али и отварали разне политичке могућности за деловање унутар самог царства. Разни британски активисти већ су током осамнаестог века путовали широм царства градећи своје контакте, трговачке везе, спроводећи археолошка испитивања, али и обавештајно-шпијунски рад. Из тог доба остала је прича о такозваним *Хемферовим мемоарима*, за које данас углавном влада мишљење да су апокрифни, али врше огромна утицај у исламском свету где се увелико прештампавају и шире. Књига наводних мемоара британског шијуна из осамнаестог века Хемфера, објављена је први пут 1888. године на турском. Ова исламско-енгелска варијанта *Протокола сионских мудраца* доноси причу према којој је читав вехабизам наводно креација британских обавештајних кругова. Хемфер је наводно био шпијун који се инфилтрирао у арапски свет и директно подстакао Мухемед ибн Абд ал-Вахаба да оснује своју секту наводно конзервативног ислама, која ће посејати раздор унутар исламског света.

Прича је и даље веома популарна посебно унутар сунитског света који вехабаизам види као опасан тумор израстао управо на телу Сунита.⁶⁾ Апокрифни аутор који је причу градио у послед-

5) Ово је пратио адекватан дискурс оријентализације који је Оријент представљао искључиво као комбинацију чулних уживања, мистике, деспотизма, неефикасности и корупције, а потискивао његову некада моћну историју.

6) Једно скорашње издање из 2001, са „адекватним“ коментарима приредноца може се погледати на страници <http://www.hakikatkitabevi.com/download/english/14-Confession-sof%20ABritishSpy.pdf>, приступљено 15. 04. 2015.

њој четвртини деветнаестог века очигледно је имао основе за њу у стварном понашању Енглеза у то доба. Како Италијани кажу “*Se non è vero, è ben trovato*”, дакле „и ако није истина, згодно је нађено“. Крај деветнаестог века је доба када врх Османске империје коначно почиње да се извлачи из руку Британаца и Француза градећи вишеструке везе са новом силом у Европи, Немачком. Немачка се показала као далеко солиднији партнер и озбиљно је допринела модернизацији отоманске војске, просвете, универзитета, јавне управе итд. Све то је допринело да Британија коначно уз Русију подржи алијансу балканских народа која ће резултовати балканским ратовима и избацивањем Турске са Балкана.

У оквиру припрема за евидентно наступајући светски сукоб, Британци су увелико почели да раде на дестабилизацији Турске као најважнијег неевропског партнера централних сила и Немачке. Ову епопеју обележиће име Т. Е. Лоренса или Лоренса од Арабије. Но пре њега је веома важну улогу имао истраживач, обавештајца и капетан Вилијем Хенри Ирвин Шекспир који је успоставио прве званичне контакте британске администрације са породицом Ибн Сауда, будућег краља Саудијске Арабије.⁷⁾ У периоду од 1910 до своје смрти 1915. он је био војни саветник тадашњег емира. Задатак добијен од британске владе му је био да обезбеди Саудову подршку за напредовање британског експедиционог корпуса који је напредовао кроз Месопотамију и заузео Басру. Када је погинуо, његова глава је одсечена, а Отоманске власти су на капијама Медине окачили његов шлем као доказ Саудове сарадње са Британцима.

Посао унутрашње дестабилизације Отоманског противника, преузео је поменути Лоренс. Стратегија је остала иста: требало је подстаћи на побуну Арапе који су тада чинили око 60% од 25 милиона становника царевине. Док је Шекспир блиско сарађивао са Саудом, Лоренс је изградио везе са емиром Меке, Хусеин ибн Алијем. Још од 1915. почели су тајни преговори између Хусеина и британског високог представника у Каиру Мек Махона. Британци су обећавали креирање посебног арапског калифата, али због несаслагласности око Палестине преговори су прекинути. Наредне године обе стране су добиле нове подстицаје за приближавање позиција па је тако 10. јуна 1916. избила арапска побуна када је 30 000 бедуина под Хусеиновом командом напало на отоманску четврту армију. До 1918, Британци су Арапима плаћали месечно око 220

7) На њега је недавно код нас подсетио Слободан Јанковић у „Промене на Блиском истоку и у северној Африци – ка постсувереном светском поретку“, *Национални интерес*, бр. 2, стр. 261-315., 2011, стр. 270. Колеги Јанковићу дугујем велику захвалност за значајну помоћ при изради овог чланка.

000 фунти у злату уз огромну помоћ у оружју. Лоренс је послат у октобру 1916. као официр за везу код принца Фејсала и снажно је помогао реорганизацију војске и прелазак на модерно герилско ратовање.⁸⁾

Све у свему, након пораза у фронталној бици код Галипоља 1915. године, уз помоћ побуњених Арапа, Британија је страховито ослабила Отоманску царевину изнутра, што јој је помогло да је на крају савлада и да јој заједно са Француском преотме велики до територија. Као што је познато Британци су преварили Арапе, и Балфуровом декларацијом из 1917. објавили су намеру да створе Јеврејску државу у Палестини. На основу тајног споразума Сајкс-Пико Француска и Британија су поделиле зоне интереса узимајући мандат да управљају Сиријом и Либаном, односно Ираком, Палестином и Јорданом. На Арапском полуострву створено је неколико нових држава, али обећање које је Мек Махон давао о слободној и аутономној управи Арапа над својим територијама није реализовано. Но британски циљеви су успешно реализовани.

*

Наредни значајан сегмент који треба издвојити је Авганистански рат. Током периода хладног рата, у арапском свету су доминирали секуларни, ауторитарни, социјалистички и просовјетски режими. Англо-американци су разумљиво градили везе са једином озбиљном силом која је такве режиме могла да поткопава, са екстремним исламистичким покретима и организацијама.⁹⁾ Нпр. током операције Ајакс, 1953. када је уклоњен умерени демократски премијер Мухамед Мосадек, против њега су подстицани и комунисти и исламисти.¹⁰⁾ Занимљиво је да је Саид Кутб будући лидер Муслиманског братства у Египту током шездесетих и седамдесетих, и главни опонент Насера, крајем четрдесетих провео две године на студијском путовању по Америци које је финансирала и организовала америчка администрација.

С друге стране, Американци су као противтежу Египту и Сирији помагали изразито исламистичке конзервативне монархије попут Саудијске Арабије (заштитника и промотера вехабизма) и Јордана. Ту би се могли поменути и крајње контроверзни односи са

8) О његовим авантурама снимљен је 1962. године чувени филм *Лоренс од Арабије* са Питером О' Тулом у главној улози. Редитељ је Дејвид Лин. Филм је добио чак седам ооскара.

9) Како Халиди каже, током Хладног рата Ислам је био важан део америчког идеолошког арсенала за борбу против комунизма. Видети: R. Khalidi, *Sowing Crisis: The Cold War and American Dominance in the Middle East*, Boston: Beacon Press, 2009.

10) С. Кинзер, С. Сви Шахови људи, Самиздат Б92, Београд, 2005.

Пакистаном, па и до краја неразјашњена позадина иранске исламске револуције за коју је свргнути шах кривио управо Американце.¹¹⁾ Но дугорочно гледано Авганистанска епизода ће уз традиционалне везе са Саудијцима, дугорочно имати најважније последице. Чарли Купер с правом указује да је ово најдиректнија америчка употреба Ислама током хладног рата као оруђа против комунизма. А њена последица је рађање глобалног цихадизма.¹²⁾

Крајем 1979. као подршку свом пиону Бабраку Кармалу, СССР је у Авганистан упутио 85 000 војника. Традиционална тумачења тврде да је то био одраз совјетског експанзионизма, али новија истраживања бацају акценат на идеју о превентивном заустављању ширења исламизма који је на крилу иранске револуције могао да захвати и стратешки значајан Авганистан, а преко њега да се прелије и у централноазијске совјетске републике¹³⁾

Након уласка Совјета, Американци су заједно са Саудијцима започели своју најскупљу тајну операцију од Вијетнама. ЦИА је покренула тзв *операцију Циклон* која је трајала и након совјетског повлачења. Само током 1987. помоћ је износила 630 милиона долара. Саудијци су сваки амерички долар покривали својим како би обезбедили оружје и потребну опрему за побуњенике у Авганистану. Највећи део испорука је ишао преко њих како би Американци заташкали своје учешће. Други део помоћи обезбеђивали су преко

11) Криза са таоцима у Техерану је кључни моменат који је оборио Картера и довео на власт Регана. Криза је окончана недуго после завршетка председничких избора у САД. Такође, у том контексту је занимљива и иранско-контрашка афера из 1986. када се открило да је америчка администрација кршећи ембарго тајно продавала оружје Ирану за рат са Ираком и од тих пара финасирала контраше у Никарагви. Вилијам Енгдал у својој познатој књизи *Столеће рата* (Engdahl, стр. 171) тврди да су Британци и Американци организовали преврат јер је након пропалих преговора са Ираном о продужењу нафтне сарадње претила могућност да први пут после 1953. Иран постане независан у коришћењу својих енергетских ресурса. Постоје и разне друге теорије па и у Ирану распрострањено веровање да је Хомеини био британски агент. Постоји иранска изрека која упућује да иза радикалног исламизма увек стоје Британци. Енгдал међутим даје и две додатне информације: Картер је именовао Џорџа Бола, члана Трилатералне комисије, да води посебну групу за Иран у оквиру Савета за националну безбедност. Бол је препоручио да се збаци Шах и подржи Хомеини. Шах је управо њега оптуживао за свој пад. Бол је следио препоруке из детаљне анализе исламског фундаментализма коју је професор Бернард Луис изложио на мајском заседању Билдерберг групе 1979 у Аустрији. Он је предложио да се подржи Хомеини са Муслиманским братством и да се тиме креира хаос и балканизација исламског света, што би довело и до преливања унутар зоне Совјетског Савеза. Но неоспорно је да је након долска Хомеинија на власт Иран национализовао своје изворе нафте и прекинуо директну обавештајну срадњу са ЦИА и Мосадом.

12) Види С. Cooper, "Militant Islamist Movements in Egypt, Afghanistan and Iran during the Cold War", 2013: <http://www.e-ir.info/2013/06/28/militant-islamist-movements-in-egypt-afghanistan-and-iran-during-the-cold-war/>, приступљено 15. 04. 2015.

13) Види А. Hartman, "The Red Template": US Policy in Soviet-Occupied Afghanistan', *Third World Quarterly*, 23, 2002.

пакистанске тајне службе ИСИ која је достављала материјалну помоћ, али и обучавала будуће муџахедине. Американци су такође на идеолошком нивоу покушавали да им обнове традицију «одбрамбеног» дихада. ЦИА је у исто време обезбеђивала обуку за герилско ратовање и учење Ислама. Око 1985. број страних бораца је већ достигао више хиљада, а САД су почеле јавно да шаљу западно оружје.

Совјети су као што је познато поражени и натерани на повлачење из Авганистана, али процењује се да је око 100 000 милитантних исламиста прошло кроз обуку и рат, радикализујући своје погледе на свет и претензије.¹⁴⁾ Од тада не само да ови борци желе да као и раније смене неисламске режиме у својим земљама, већ желе и борбу против хришћана као окупатора и спремни су за глобални дихад. Осама Бин Ладен је најпознатије име из те епопеје, али су и многи други каснији проповедници, идеолози и практичари Ал Каиде и сличних милитантних и терористичких организација прошли кроз авганистански рат. Они ће своје касније улоге играти у алжирском грађанском рату, египатским сукобима и тзв. Арапском пролећу.

У разореној земљи власт су недуго потом приграбили Талибани, који су у почетку чак имали подршку Американаца,¹⁵⁾ који су се надали да би ови могли да буду нека врста партнера попут Саудијаца. Талибани су пет година (1996–2001) владали Авганистаном, као исламским емиратом са престоницом у Кандахару и не треба заборавити да су их признали управо амерички клијенти Саудијска Арабија, Пакистан и Уједињени арапски емирати. Но, средином деведесетих глобални дихад је и даље био веома важан у америчким стратегијским нацртима: трајали су ратови у бившој Југославији и на Кавказу.

*

14) Још 1988. трећи део тада веома популарне саге о Рамбу смештен је у Авганистан, а у филму *Ливинг дејлајтс* из 1987, у борби против совјетских снага, Тимоти Далтон као Џејмс Бонд оживљавајући сећање на Лоренса, гради типично савезништво британских обавештајних структура и авганистанских локалних племенских лидера кроз сарадњу са Камран Шахом. Холивудска индустрија и даље се бави авганистанским искуством па је на основу истинитог сикеа 2007 снимљен филм *Рат Чарлија Вилсона*, који говори о сарадњи истоименог америчког конгресмена са оперативцима ЦИА у операцији Циклон.

15) Александар Књазев тврди да је калифорнијска нафтна компанија Унокал била један од главних спонзора Талибана. Ј. Белоусов, „Американский перевертыш: Исламское государство выходит из-под контроля США», Интервју са Александром Књазевим, Свободная пресса, 03. 02. 2015, <http://svpressa.ru/politic/article/111703/>, приступљено 15. 04. 2015.

О дешавањима приликом распада Југославије код нас је готово све познато. Запад је рано дефинисао добре и лоше момке, при чему су некако Срби као православци добили улогу ових других, криваца за сва дешавања. Након насилног референдума о самосталности Босне и Херцеговине, Срби су прогласили Републику Српску и с пролећа 1992. почео је оружани рат који ће трајати све до половине 1995. године и бити завршен потписивањем Дејтонског и Париског мировног споразума. Запад и посебно Американци стали су потпуно на страну бошњачких, муслиманских снага и њиховог председника Алије Изетбеговића. Позната епизода са минирањем Кутиљеровог плана показује да је Американцима требао рат и да су га након тога и направили. За нашу тезу је важно то што су упркос ембаргу на испоруке оружја, дозволили великом броју исламских земаља да шаље оружану и сваку другу помоћ Бошњацима, као и да у редове бошњачке армије долази велики број исламиста и цихадиста из целог света. О томе постоје бројна сведочанства, као и о језивим злочинима муџахедина који су укључивали и одсецање глава Србима на начин на који ће Цихади Џон то радити британским, америчким и јапанским новинарима 2014 под окриљем такозване Исламске државе. САД су допустиле широко деловање Ирана у БиХ током рата иако су у исто време били у великим сукобима са њим. Дозволиле су да исламске земље шаљу огромну помоћ у људству и материјалу, као и да се развија исламистичка пропаганда. Циљ је био сузбити православне Србе као традиционалне руске савезнике.

У исто време трајао је процес распада Совјетског савеза и покушаји подстицања нових муслиманских држава да се окрећу против Русије. САД су и саме правиле обавештајне и стратешке покушаје улаза у каспијски, кавкаски и централно-азијски простор бившег СССР, а са посебним задовољством су подржавале још интензивније напоре Турске у том правцу. Не само оне званичне већ и паралелног система Гјуленовог *Хизмета*. Као посебно значајна тачка у том подухвату показала се Чеченија. Ова руска република већ од 1991 показивала је знаке одбацивања поретка Москве, а председник Дудајев је на различите начине, уз помоћ корумпираних делова руске војне и пословне елите градио самосталност своје републике. Од 1994. сукоби су прерасли у прави рат који је трајао до 1996 и који се завршио поразом Русије и фактичким стварањем независне републике Ичкерије.

Током овог вишегодишњег рата, Британци и Американци су давали огромну подршку Дудајеву, Масхадову и Басајеву, а преко својих партнера Саудијаца поновили сценарио разрађен у претход-

ној деценији у Авганистану. Опет је стизала помоћ у наоружању, материјалним средствима, обуци, људству и пропагандној подршци западних медија који су побуњенике представљали као борце за слободу против руских окупатора итд. Новост је била много видљивија и већа улога вехабистичког фундаментализма међу борцима која је и довела до сукоба међу њима након завршетка рата.

Као последица криминала, хаоса и радикалног исламизма који су западњаци подржавали, опет су између осталог страдали и држављани Британије и Новог Зеланда (представници једне компаније за телекомуникације) које је непозната група отела и убила током 1998. *Лондон тајмс* је 2013. године објавио да је бар једанаест учесника акције од 11. септембра између 1996. и 2000. путовало у Чеченију. Чеченија је као и Босна и у нешто мањој мери касније Косово доживљена као важан корак у глобалном цихадизму. Све то уз велику подршку Британаца и Американаца који су тако (ин)директно припремали напад на своју територију коју годину касније. Дакле исламизам се показао одличним за борбу против османског царства које се налазило на путу делимичне модернизације, комунизма, секуларних арапских режима и православних држава. Логично је било да се неко запита може ли се он користити и против грађана западних држава. Тај неко је могао бити и на страни самих исламиста, али и на страни оних који су унутар америчке администрације и ванвладиних кругова моћи размишљали о новим подухватима.

*

Тако смо у овој краткој историји односа Англо-Американаца и исламизма дошли до 11. септембра. То је у сваком случају једна страховито важна преломна тачка из перспективе онога што се у глобалним оквирима дешавало у последњих петнаест година. Овде немамо простора да уђемо у анализу ове крајње контроверзне и сложене епизоде за коју многи озбиљни аналитичари па чак и велики број грађана САД сматрају да се ради о класичној *фолс флег* акцији у којој су домаће службе дозволиле да се деси отмица авиона и страдање скор 3000 људи у Светском трговинском центру и на другим местима у Америци. Овај догађај прати низ невероватних и неразјашњених момената укључујући и чувено склањање тринаест припадника Бин Ладенове породице из Америке које је званично документовано и у извештају званичне државне комисије за испитивње догађаја од 11. септембра.

У сваком случају неоспорно је да су Пентагон, ЦИА, Бушова администрација, неоконзервативци који су у њој доминирали и велике компаније попут *Хали Бартон*а невероватно добро искори-

стиле овај исламистички напад и фигуру Осаме Бин Ладена и Ал Каиде, да окупирају Авганистан (у коме се након тога многоструко повећао хероински бизнис као један од највећих у свету), да изврше агресију на Ирак, сруше Хусеина и окупирају ову важну државу, као и да тако овладају огромним, нафтним ресурсима.

Тиме је међутим отпочет и један дужи процес дестабилизације овог региона који ће своју наредну фазу видети са почетком такозваног «Арапског пролећа» 2010, (које Иранци нпр. званично зову «Исламско буђење») и који ће као завршну фазу створити и такозвану *Da'ish*, односно Исламску државу Леванта и Ирака. Оно што је за нас занимљиво је да су упркос искуствима 11. септембра, борбе против Талибана у Авганистану и Ал каиде у Ираку, Американци и Британци без икаквих проблема од 2010. у потпуности обновили савезништва са најрадикалнијим исламистима, о чему смо говорили на почетку текста.¹⁶⁾ Овде ћемо следећи пре свега радове Слободана Јанковића укратко описати ову последњу фазу њихове сарадње са исламистима и контроверзне последице која је она створила у тзв. МЕНА¹⁷⁾ земљама.

Арапско пролеће је талас дестабилизације који је захватио готово све арапске земље, изазвао промене власти у бар четири земље, велике протесте у њих десетак и мање бар у још пет, као и неколико грађанских ратова и војних интервенција западних снага са Американцима на челу. Многобројне су последице онога што је формално започело великим протестима у Тунису 18. децембра 2010, након што се један човек спалио из протеста. Након тога протести су се раширили на Алжир, Египат, Јордан и Јемен. О поразним последицама ових догађаја по читав регион најбоље говори већ устаљена изрека да је након овог пролећа уследила дуготрајна Арапска зима.

Но, правом припремом ових дешавања могли би да сматрамо објављивање Викиликсових депеша које су између осталог детаљно документовале корупцију, непотизам, бахатост и пљачку лидера у арапском свету у исто време када су радикално порасле цене хране и посебно житарица на светској пијаци, што је жестоко погодило стандард становништва у арапским земљама. Запад-

16) У веома занимљивом филму Ридлија Скота из 2008, *Круг лажи*, описан је механизам преко кога ЦИА ствара своје терористе. Да би извукли на светло дана опасног исламисту кога јуре, Ал-Салема, они направе лажни теористички напад и преко својих интернет мрежа пусте информацију да иза њега стоји невини јордански архитекта Омар Садик. Недужног Садика Ал-Салемови оперативци отимају, муче и убијају. Но циљ је постигнут, јер се тиме отвара пут ка елиминацији мете.

17) Ово је стандардна скраћеница за простор који обухвата земље Блиског истока и северне Африке, *The Middle East and North Africa*.

ни мејнстрим аутори наводе ове чињенице, уз наводну потребу за одбраном људских права и демократизацију као главне узроке и покретаче протеста. Међутим, многи подаци указују на потребу западних сила и корпорација за смену лидера који су упркос додашњег клијентелистичког односа са Американцима, постајали непослушни, одбијали тражене приватизације, и сузбијали рад западних невладиних организација у време кад су оне почеле да интензивно раде са «цивилним друштвом» и другим активистима на терену.¹⁸⁾ Начин на који су организовани протести и мењане владе, појава модификованог логора Отпора, односно Канваса на низу протеста и многа накнадна сведочења, говоре о томе да су Американци по сценарију познатом из источноевропских обојених револуција, годинама уназад радили на припреми промена режима.

Протести у Египту су нпр. показали да прозападни активисти могу да одрађују послове контаката са странцима, употребе савремених технологија итд, али не могу да покрену масу која заиста може да легитимише протесте и оствари ненасилну или насилну смену власти. Е ту су на сцену ступили радикални исламисти, као веома масован, добро организован покрет фрустрираних људи који су деценијама били забрањивани и прогоњени. Стога је Муслиманско братство одиграло кључну улогу у промени власти у Египту и у једином периоду некакве демократије након тога приграбило власт на изборима. Сличан сценарио одвијао се и у другим државама, а тамо где лидери нису хтели да одступе, уз помоћ западних сила покретан је грађански рат. Два најважнија примера су Либија¹⁹⁾ и Сирија.

У Либији су протести покренути у фебруару 2011, пре свега у источним деловима земље, а на челу су били радикални исламисти. Јанковић указује да су протести покренути на петогодишњицу претходних исламистичких акција када су демонстранти 2006. најпре протестовали против објављивања карикатура Мухамеда у данским часописима, а затим напали власт. „Не само то, војни командант побуњеника Ал-Хасиди борио се против Американца у Авганистану па је 2002. године ухапшен у Пешавару... Источна Либија у којој је кренула побуна јесте и највеће пропорционално извориште исламиста који су се борили против Коалиционих снага у Ираку.”²⁰⁾ Аутор наводи и низ других података који показују

18) Слободан Јанковић, „Промене на Блиском истоку и у северној Африци – ка постсувереном светском поретку“, *Национални интерес*, бр. 2/2011, стр. 291-298.

19) Погледати: Слободан Јанковић, „Либијска криза и њене последице“, *Међународна политика*, бр. 1142, 2011, стр. 30-51.

20) Исто.

да су припадници ЦИА регрутовали побуњенике на истоку земље из претежно исламистичких припадника секте Сенуси која је инспирирана Вехабијама. Када је почела војна интервенција, Гадафи је оборен координацијом ваздушних напада западњака и пешадијским деловањем побуњеника, махом радикално исламистичке оријентације.

Док су Канвас и Муслиманско братство у Египту заједно успели да релативно мирним путем сруше Мубараков режим, у Сирији се поновила ситуација из Либије. Покренути су у пролеће 2011 најпре релативно мирни протести са захтевима за смену режима, а када је Асад показао чврстину и спремност да се по сваку цену сузбију покушаји дестабилизације земље, протестанти су прешли на оружане сукобе. Грађански рат који је тада покренут уз огромну подршку Америке, Британије, Француске и Турске, траје већ четири године. Међу побуњеницима постоји бар пет различитих група које су у различита времена имале доминантан утицај, а које су у међувремену почеле да се боре и међусобно. Оно што је за нас важно јесте да по извештају *Џејнс групе за информисање* бар половина побуњеника јесте повезана са исламистичким групама,²¹⁾ укључујући и велики број припадника Ал Каиде.

Дакле, Американци су у свим овим случајевима подржавали радикалне исламистичке сунитске и вехабитске групе као најмоћнију пешадију на терену за рушење непожељних режима. Упркос томе што су многи од тих бораца били на другим фронтовима раније укључени у борбе против њих, што су многи лидери прошли и кроз Гвантанамо и друге затворе у којима су држани исламисти итд. Политички, економски и геополитички интерес је очигледно јачи од свих моралних обзира. Суштински интереси Американаца на овим просторима су повезани са директном контролом енергетских извора, и са дестабилизацијом и смањењем моћи сваке озбиљније војне и политичке силе, која би могла да се одупре, да брани своје интересе или да угрози интересе Израела.

Оно што су пре тога биле само спекулације, половином 2014 почели су да потврђују документи. *Ал Хевар центар* у Вашингтону је захваљујући Закону о слободи информација добио на увид документе који потврђују да су обе Обајине администрације одржавале блиске везе са Муслиманским братством у Египту, Тунису, Сирији и Либији.²²⁾ Кључни документ је *Presidential Study Directive*

21) <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/10311007/Syria-nearly-half-rebel-fighters-are-jihadists-or-hardline-Islamists-says-IHS-Janes-report.html>, приступљено 15. 04. 2015.

22) Погледати чланак објављен 18. јуна 2014. на страници <http://gulfnews.com/news/mena/libya/us-document-reveals-cooperation-between-washington-and-brotherhood-1.1349207>, приступљено 15. 04. 2015.

II (PSD-11) из 2010, односно *Председничка студијска директива* која тражи процену Муслиманског братства и других покрета политичких исламиста, и који закључује да би САД требало да одступе од своје дугогодишње политике подржавања стабилности у региону (укључујући и ауторитарне режиме) и пређу на политику подржавања «умерених» исламских политичких покрета. Као што смо видели критеријуми умерености су врло широки па су ту и Муслиманско братство, али и припадници Ал Каиде. У овом новинском чланку препричава се и низ других докумената који говоре о блиским односима америчке администрације и Муслиманског братства у Либији.

Stejt дипармент је по истом Закону допустио увид у један други занимљив документ који је ова институција донела 22. октобра 2010, дакле два месеца пре почетка дешавања у Тунису. Овај документ, скраћено познат као МЕПИ је упутство о креирању програма подршке и сарадње са цивилним друштвом у таргетираним МЕНА земљама, и он је у уској вези са поменутом председничком директивом. Инсистира се да је ово нови програм који није окренут сарадњи са владама већ са локалним реформаторима из цивилног друштва.²³⁾ Како време буде пролазило за очекивати је да се открива све више сведочења и докумената о директној сарадњи америчке администрације и локалних исламиста заинтересованих за «реформе» у МЕНА земљама.²⁴⁾

Постоји још два значајна момента којима ћемо завршити овај део. Прво, у складу са одавно промовисаним идејама о креирању *Великог Блиског истока*, сведоци смо да су током арапског пролећа границе и суверенитет многих ових држава радикално угрожени.²⁵⁾ Ирак се распао на три дела од којих курдски функционише као посебна аутономна област, Либија се претворила у лабаву заједницу племена, Судан је и формално подељен на две државе, Сирија је подељена на бар три до четири дела, тако да Курди држе своју аутономну област на северу у договору са Асадом, делови побуњеника имају свој простор, а највећа промена је стварање такозване Исламске државе која држи више од трећине Сирије и огроман део

23) Видети: G. Canning, "State Departmenet Document Reveals Shpaing of Arab World 'Civil Society'", 2014: http://www.larouchepub.com/eiw/public/2014/eirv41n24-20140613/26-28_4124.pdf, приступљено 15. 04. 2015.

24) Треба приметити да су у оквиру државне администрације Американци у септембру 2011. основали посебно тело које носи сликовит назив *Канцеларија за специјалног координатора за транзиције на Блиском истоку*.

25) За добар преглед по појединачним државама погледати: Слободан Јанковић, „Арапско проеће и могућност прекрајања постојећих граница у арапском свету“, *Међународна политика*, бр. 1152, 2013, стр. 74-90.

Ирака. То је бар номинално територијално гледано држава која је већа појединачно од саме Сирије и Ирака. Треба се подсетити да идеја о Великом блиском истоку подразумева нагризање постојећих држава, стварање неких нових ентитета као што би био Курди-стан и коначно шире панарапске заједнице састављене од релативно слабих субјеката.

Други моменат је Исламска држава (ИДИЛ), која настаје као директна последица подршке западних земаља цихадистички оријентисаним побуњеницима пре свега у Сирији, али и у Либији, и другим земљама. Делује потпуно невероватно да је таква монструозна творевина настала преко ноћи пред очима у региону изразито присутних и активних Американаца и Британаца. И дан данас постоје контроверзе како они долазе до оружја наводно отимајући испоруке које Американци шаљу умеренијим побуњеницима у Сирији. Отуд нимало наивно делују тезе неких значајних субјеката као што су председник Судана, лидери Хезболаха, али и многи аналитичари и обични људи у региону који оптужују Американце и Израелце да стоје иза креирања и одржавања ИДИЛ.

ИДИЛ врши функцију преобликовања блискоисточног простора, нагризања постојећих суверенитета и коначно легитимизује потребу за повратком и присуством значајних америчких војних снага у региону, након што су они одавно најавили своје наводно повлачење. Чињеница да су Американци дозволили стварање таквог ентитета, да врло млако реагују на све злочине који се тамо дешавају, уз целу овде изнесену историју њихове употребе радикалног исламизма, наводи да се изнета претпоставка мора озбиљно узети у разматрање.

*

Последњи корак у овом нашем истраживању је питање потенцијалне употребе исламизма на тлу саме Европске Уније. Простор Западне Европе, а после 1991. и већег дела источне, могао би се посматрати и као нека врста америчког протектората. Чињеница је да су са *Даном Д* 1944. Американци и Енглези извршили десант на европски континент. Неоспорно, помогли су да се победи Хитлер и ослободили од нацизма многе европске државе. Али, америчка војска је и до данас остала у својим базама широм европског континента, подсећајући на своју посебну улогу и положај. НАТО структура коју су они изградили и проширили све до граница бившег СССР, па и унутар њих (балтичке земље), и недавни трагични догађаји у Украјини, где су организовали пуч и довели до избијања грађанског рата, показују колико им је стало до пуне војне и што је могуће веће политичке контроле ЕУ и читавог европског конти-

нента, по моделу који је по Спајкмановим замислима постављен одмах после Другог светског рата.

Но ова позиција је бар једним делом угрожена услед следећих фактора: успон БРИКС земаља и финансијска криза која је избила 2008. у САД значајно су почели да подривају имиџ па и перцепцију снаге Америке; Русија је као свој стратешки циљ поставила изградњу што бољих односа са ЕУ и посебно са Немачком као водећом економском, али све више и политичком силом у Европи; широм Европе успињу се нове политичке снаге које су незадовољне садашњим положајем својих земаља па и читаве Европе у односу према САД и које често имају изразито антиамеричке ставове итд. Све ово је почело да води ка преиспитивању односа ЕУ са САД и ка показивању индиција да би европски континент могао да се усмери и у неким другим правцима.²⁶⁾

Ако знамо да је за Американце незасмислива било каква војна и безбедносна еманципација ЕУ која би овај простор извлачила испод њиховог заштитничког кишобрана (НАТО система који све више постаје и политичка, идеолошка и «вредносна» организација) и рецимо окретала ка Русији, и ако с друге стране знамо да су током протеклих шездесет година већ прибегавали најбруталнијим средствима како би Европљане одржали у подређеном положају,²⁷⁾ везане уз себе, онда логично долазимо до претпоставке да је исламизам следећи моћан инструмент који Американци могу да почну да користе за контролу и застрашивање европских држава.

У Европи је око 2010 живело око 44 милиона Муслимана што се процењује на око 6% становништва. У кључним европским земљама где их није било до пре пола века (Немачка, Француска, Италија, Британија) они сада чине значајан део популације, и броје се милионима. При томе нове генерације захваљујући јефтинијем превозу, интернету и другим савременим средствима комуникације имају много више могућности па и потребе да одржавају

26) Ово се најбоље види по сталном подривању Другог стуба ЕУ и посебно спречавању сваке озбиљне иницијативе за успостављање заједничке европске војске ван оквира НАТО.

27) Поменимо овде само сјајну Ганзерову књигу из 2005 о операцији Гладио. Италијански премијер Ђулио Андреоти је први у новембру 1990. пред Сенатом изнео податке о овој језивој НАТО операцији која је трајала све до те године. ББЦ је 1992. године емитовао троделни документарни филм о овом феномену. Већ тада је разјашњено да иза отмице и убиства италијанског премијера Алда Мора и масакра у Болоњи из августа 1980, за који су раније оптуживане Црвене бригаде, заправо стоје припадници тајних организација које је држао и тренирао НАТО, односно америчке и британске тајне службе. Ганзерова књига је најбољи документ о томе како је настала ова операција, са првобитном идејом припреме бораца за сукоб са Совјетима, а онда се то окренуло у инструмент за застрашивање европских, савезничких држава и народа. D. Ganser, *NATO's Secret Armies*, Cass, London, 2005.

везе са својим рођацима у земљи порекла. Услед узлета феномена глобалног дихадизма, младим генерацијама Ислам постаје много важнији него генерацијама њихових родитеља или дедова који су се досељавали. Стога постоје озбиљне, добро организоване и добро финансиране мреже радикалних исламиста у готово свим важнијим земљама у ЕУ, из којих се регрутују и борци за исламске пројекте попут *Da'ish*. Ово је уз наменско ширење регионалних сепаратизама највећи потенцијал за дестабилизацију Европе и европских земаља.²⁸⁾

Случај *Шарли Ебдо* је изазвао прва тумачења те врсте. Турски председник Ердоган, француски политичар Жан-Мари ЛеПен, водећи руски мејнстрим медији и познати амерички аналитичар Пол Крејг Робертс само су неки од гласова који су јавно устврдили да је *Шарли Ебдо* класичан случај *фолс флег* акције какве је ЦИА раније радила. Аргументи које су износили наводили су нпр. да је само две недеље раније под неразјашњеним околностима у Русији страдао директор француске нафтне компаније *Тотал* који је ишао да настави сарадњу са Русима упркос санкцијама, затим да се непосредно пре масакра француски председник заложиио за лабављење санкција Русији, те да Американци на све начине већ месецима пре тога воде кампању у Француској да се спречи испорука два Мистрал носача хеликоптера Русији. Анализирани су контроверзни детаљи целог случаја и показиване нелогичности какве су виђене и у случају 11. септембра.

Све у свему тумачења тврде да је у питању притисак на Европљане, застрашивање које показује да се у случају неадекватног понашања увек може направити терористички напад или субверзија преко исламиста. *Шарли* је виђен као модел будућег деловања које може да користи исламизам као сталну претњу европским народима и као неку врсту Дамокловог мача који им стално виси над главом и упозорава на очекивано понашање.

И иначе постоје силни и све већи проблеми са Исламом у Европи, невезано од ових хипотеза. Ердоган је током 2014 долазио у Аустрију и Немачку да води приватну кампању за гласове Турака који живе у дијаспори у овим земљама.²⁹⁾ То је наишло на огром-

28) У вредном чланку о исламу у 21. веку Франко Кардини се добро дотакао и ових нових димензија исламизма које су у најближој вези са Европом. F. Cardini, "L'Islam nell XXI secolo", 2014: <http://www.francocardini.net/minimacardiniana/2014/CARDINI%20-%20L%E2%80%99ISLAM%20NEL%20XXI%20SECOLO.pdf>, приступљено 15. 04. 2015.

29) Кад помињемо Турску овде ћемо само подсетити на раније радове који су већ обрадили позитиван однос Американаца према буђењу исламизма у овој земљи, и посебне односе који Гјуленов покрет *Хизмет* има са америчком обавештајном заједницом. Видети: Миша Ђурковић, „Фетулах Гјулен и џемат Хизмет“, у М. Ђурковић, А. Раковић (ур.),

но незадовољство домаћих званичника, а није тајна да су и иначе односи Немаца и Турака радикално погоршани у последњих неколико година. Сетимо се да су око 2010. и Меркелова, и Камерон и Саркози јавно устврдили да је мултикултурализам мртав и да ће захтевати јачу интеграцију пре свега муслиманског становништва у својим државама. Постоје већ и случајеви градова, општина и градских четврти у којима су Муслимани већина и у којима су забележни случајеви остракизма деце припадника домицилних народа. Поменимо и чињеницу да велики део тих заједница функционише као затворен систем, да правне спорове решавају код својих свештеника игноришући правни систем земље у којој живе. Као што смо писали раније, то је навело министре правде Холандије и Британије да изађу са идејом како шеријатско право треба некако инкорпорирати у укупан правни систем њихових држава. Коначно пораст илегалне имиграције из арапских земаља услед турбуленција изазваних арапским пролећем је огроман. Италија нпр. има огромне проблем због тога, а тиме се полако мења и демографска слика европских држава.

С друге стране мејнстрим јавног мњења у овим земљама дуго је забрањивао да се о тим питањима уопште говори, па су питања имиграције покретана са екстремно десних маргина. Сада су и ти трендови почели да се институционализују па смо у Немачкој добили анти-имиграциони покрет *Пегиде*.

*

Да закључимо, чини се да смо овде са довољно примера демонстрирали историју британско-америчке употребе радикалног исламизма, објаснили модел и разлоге због којих је управо исламизам био важно оруђе у борби са најразличитијим противницима и на крају указали на дестабилизујући потенцијал исламизма који Американци лако могу у будућности да користе за контролу, застрашивање и потенцијалну дестабилизацију европских земаља и ЕУ као целине; посебно у светлу озбиљног ширења вехабизма иза кога стоје амерички најважнији партнери у арапском свету, Саудијци.

Турска – регионална сила?, ИЕС, Београд, 2013, стр. 63-82; као и: Миша Ђурковић, „Односи Турске и Сједињених америчких држава“, у М. Ђурковић, А. Раковић (ур.), *Турска – регионална сила?*, ИЕС, Београд, 2013, стр. 120-136.

ЛИТЕРАТУРА

- Белоусов, Ј, „Американский перевертыш: Исламское государство выходит из-под контроля США», Интервју са Александром Къазевим, *Свободная пресса*, 03. 02. 2015, <http://svpressa.ru/politic/article/111703/>, приступљено 15. 04. 2015.
- Брекерс, М, Валтер, К, *11.09 – десет година касније*, Лагуна, Београд, 2012.
- Ganser, D, *NATO's Secret Armies*, Cass, London, 2005.
- Ђурковић, М, „Фетулах Гјулен и џемат Хизмет“, у Ђурковић, М, Раковић, А, *Турска – регионална сила?*, ИЕС, Београд, 2013.
- Ђурковић, М, „Односи Турске и Сједињених америчких држава“, у Ђурковић, М, Раковић, А, *Турска – регионална сила?*, ИЕС, Београд, 2013.
- Engdahl, W, *Century of War: Anglo-American Oil Politics and the New World Order*, Pluto press, London, 2004.
- Јанковић, С, „Либијска криза и њене последице“, *Међународна политика*, бр. 1142, 2011.
- Јанковић, С, „Промене на Блиском истоку и у северној Африци – ка постсувереном светском поретку“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 2, 2011.
- Јанковић, С, „Арапско проеће и могућност прекрајања постојећих граница у арапском свету“, *Међународна политика*, бр. 1152, 2013.
- Khalidi, R, *Sowing Crisis: The Cold War and American Dominance in the Middle East*, Boston: Beacon Press, 2009.
- Кинзер, С, *Сви Шахови људи*, Самиздат Б92, Београд, 2005
- Милошевић, З, *Европски идентитет: Будућност Муслимана у Европској унији*, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- Reventlow, E, *The Vampire of the Continent*, Jackson Press, 1916
- Стариков, Н, *Геополитика: как это делается*, Питер, Санкт Петербург, 2013
- Canning, G, “State Departmenet Document Reveals Shpaing of Arab World ‘Civil Society’”, 2014, http://www.larouchepub.com/eiw/public/2014/eirv41n24-20140613/26-28_4124.pdf, приступљено 15. 04. 2015.
- Cardini, F, “L’Islam nell XXI secolo”, 2014, <http://www.francocardini.net/minimacardiniana/2014/CARDINI%20-%20L%E2%80%99ISLAM%20NEL%20XXI%20SECOLO.pdf>, приступљено 15. 04. 2015.
- Cooper, C, “Militant Islamist Movements in Egypt, Afganistana and Iran during the Cold War”, 2013, <http://www.e-ir.info/2013/06/28/militant-islamist-movements-in-egypt-afghanistan-and-iran-during-the-cold-war/>, приступљено 15. 04. 2015.
- Hartman, A, “”The Red Template”: US Policy in Soviet-Occupied Afghanistan”, *Third World Quarterly*, 23, 2002.
- “The Islamic veil Across Europe”, BBC, 1. 7. 2014, <http://www.bbc.com/news/world-europe-13038095>, приступљено 15. 04. 2015.

Misa Djurkovic

ANGLO-AMERICAN USE OF ISLAM

Resume

In this article author deals with the history of Anglo-American use of radical Islamism. First, the model explains this form of instrumentalization and sums up the reasons why in the different circumstances Islamism had been a very useful tool for Englishmen and Americans. Then the author gives a historical overview of the most important cases of this cooperation. He processed with examples of Lawrence of Arabia, the Cold War, Afghanistan, Bosnia and Chechnya, and the Arab Spring. Finally the author is explaining the possibility of using Islamism as a threat with a goal of holding Western Europe in submission.

Keywords: *Englishmen, Americans, Islamism, Arab Spring, Europe*

* Овај рад је примљен 19. априла 2015. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 15. маја 2015. године.

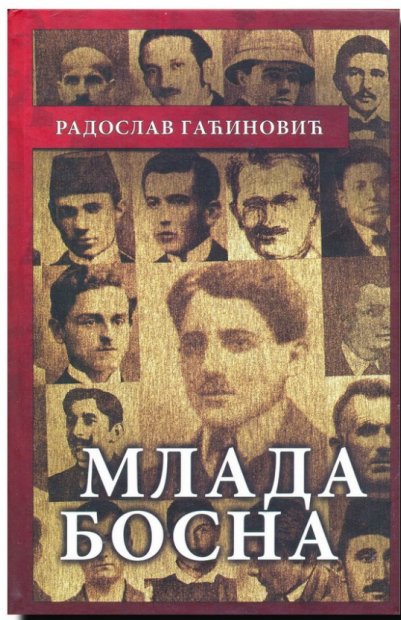
УДК 323.1(=163.41)
(497.15)"1903/1914"(049.3)

Приказ

Александра Колаковић
Институт за политичке
студије, Београд

МЛАДА БОСНА*

Радослав Гафиновић,
Млада Босна, Београд: Ме-
дија центар „Одбрана“
(Библиотека „Војна књига“,
књига бр. 1856), 2014, стр. 595.

У години обележавања
стоте годишњице почетка Вели-
ког рата, као део културе сећања

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Политика националне безбедности
година VI
број 1/2015.
стр. 231-235.

и друштвеног памћења, корпус целокупног историјског знања подстакао је бројна преиспитивања и анализе. Обнављање потребе за тумачењем прошлости подстичу последице Првог светског рата које су обликовале историју 20. века и утичу на свет данашњице. Догађаји, процеси и личности првог светског ратног сукоба изнова су предмет књига и чланака не само историчара већ и политиколога, правника, антрополога, културолога и других, што доприноси потпунијем сагледавању комплексног сплета питања узрока, повода и последица Првог светског рата, које се изнова нашло у жижи интересовања шире јавности. Још од када су у Сарајеву 28. јуна 1914. године припадници *Младе Босне* извршили атентат на аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда и његову супругу Софију, што је послужило Аустроугарској као повод за објаву рата Србији, ова организација и њени чланови предмет су анализа, расправа и спорења, која су неретко доводила и до ревизија, погрешних тумачења и стварања стереотипних представа о српском народу и држави. Књига *Млада Босна* проф. др Радослава Гафиновића, научног саветника Института за политичке студије у Београду,

како је сам аутор навео, јесте покушај да се историјске чињенице о Младој Босни и њеном чланству интердисциплинарном анализом вреднују и интерпретирају.

Стварајући оквир за разумевање настанка и деловања Младе Босне аутор се, са правом, определио за приказ политичких прилика на Балкану почетком 20. века, са освртом на развој Србије и њен однос са Аустроугарском. Дуга историја почетка Првог светског рата, која обухвата период од Берлинског конгреса (1878), чије су одлуке утицале на развитак Србије и њене односе са другим државама, а пре свега Аустроугарском, потребна је за разумевање догађаја који су водили Царинском рату (1906–1911), анексији Босне и Херцеговине (1908) и Првом светском рату. Посматрајући стање у Хабзбуршкој монархији и аустроугарску политику на Балкану кроз призму колонијалног односа према поданицима, економског притиска на Србију и пропагандне активности, које су биле део тајних припрема за напад на Србију, аутор се упустио у анализу сложених догађаја на Балкану на почетку 20. века. Након описа стања у Босни и Херцеговини и незадовољства народа, а пре свега омладине аустроугарском управом, књига настоји да открије корене настанка покрета Млада Босна.

Притисци денационализације, које је спроводио Карађевићев режим у Босни и Херцеговини, наишли су на отпор генерације образованих Срба које су у последњим деценијама 19. и почетком 20. века предводили Алекса Шантић, Светозар Ђоровић, Јован Дучић и Атанасије Шола. Културно-просветно друштво *Гусле*, основано 1888. године у Мостару и српска интелигенција окупљена око листа *Зора*, који је покренут 1895. године радили су на побољшању образовања становништва како би се остварио привредни и политички напредак средине која је вековима била под османском, а од Берлинског конгреса (1878) под аустроугарском управом. Област културе била је једино могуће поље националног деловања Срба ван Србије и стога је у средишту интересовања образованих Срба у Босни и Херцеговини била афирмација националне културе схваћена у ширем смислу као одбрана националних интереса. Српски интелектуалци из Босне и Херцеговине били су школовани у европским образовним центрима, а били су повезани са интелектуалцима у Србији и образованим припадницима других националности у Босни и Херцеговини. Под политичким притисцима аустроугарске управе и под утицајем идеја стечених у европским културним и образовним центрима развио се снажан омладински покрет и

стасала је генерација Младобосанаца.

Млада Босна никада није била званична организација, већ је изникла из скупа ђачких група и кружока, чији су основни циљеви настали из потребе за заједничком акцијом против аустроугарске управе и борбе за ослобођење Босне и Херцеговине, односно уједињење Јужних Словена. Поред утицаја преовлађујућих идеја на којима су образовани, анексија Босне и Херцеговине 1908. године и покушај атентата Богдана Жерајића на генерала Маријана Варешанина, гувернера Босне и Херцеговине, били су преломни догађаји који су утицали на радикализовање погледа омладине на друштвену стварност. Питања етике и националне слободе измешана са књижевним радом у оквиру бројних часописа и листова које су покретали, у атмосфери разочарења и српског националног пораза 1908. године преобразила су омладину да из литерарне сфере закорачи у револуционарну. Значајно је, стога, да се аутор определио да на основу постојеће литературе и текстова савременика анализира настанак и карактер Младе Босне, начин њеног организовања и функционисања, као и циљеве.

Питања узора и усвојених идеологија, као и личности вођа Младе Босне, а пре свих Владимира Гађиновића и Димитрија

Митриновића, као и Гаврила Принципа и осталих учесника у атентату 1914. године кључно је за разумевање догађаја који су били повод објаве рата Аустроугарске Србији. Утицај идеја Ђузепеа Мацинија и Младе Италије, обновљеног романтизма, „ситног рада“ Томаша Масарика, нараслог патриотизма, мотива тираноубиства, као и револуционарног анархизма генерације, која како је то записао Ратко Парезанин „живи у знаку експлозије од Жерајићевог до Принциповог атентата“ неизоставни су делови мозаика знања о Младој Босни. Аутор је посебну пажњу посветио Митриновићу и Гађиновићу, главним идеолозима Младе Босне. Димитрије Митриновић, књижевник и филозоф, један од најбољих писаца овог младог нараштаја, личност која је носила мистични ореол и Владимир Гађиновић духовни вођа омладине и идеолог Младе Босне, за кога се говорило да је „држао пола револуционарне Босне, све млађе попове и учитеље имао је за собом“, а пропагирао је директну, индивидуалну и револуционарну акцију јесу личности које су незаобилазне у разумевању покрета Млада Босна и везе са удружењем Уједињење или смрт (Црна рука), које интригира историчаре и ширу јавност.

Димитрије Митриновић је положио темеље омладине

Младе Босне још као ђак мостарске гимназије са својим школским друговима Богданом Жерајићем и Владимиром Гађиновићем. Иако су међу њима постојале разлике јер су се неки више декларисали као *српски националисти*, са *еволуцијом према револуцији и социјализму* (Гађиновић), а неки као *југословенски интегралисти* (Митриновић), заједничко им је да су учавали дубоке социјалне промене, а духовно буђење је стварало потребу за акцијом. Жерајићев гроб као место револуционарног надахнућа утицало је на појаву моћног покрета Млада Босна, чијем су кругу припадали и већина чланова Српско-хрватске напредне организације, Српско-хрватске националне организације и чланови тајних ђачких организација (Бања Лука, Тузла, Требиње, Мостар и Травник). Након поглавља посвећених настанку и организовању покрета, животу и стваралаштву идеолога и истакнутијих чланова Младе Босне, аутор је једну целину посветио формирању одлуке о атентату. Књига *Млада Босна* бави се и последицама атентата: суђењем Младобосанцима, објавом рата Србији, а Први светски рат (1914–1918) посматра кроз призму настанка и реализације идеје изражене кроз мисао *Serbien muss sterben* (*Србија мора умрети*). У том смислу пажња је посвећена анализи 17 већих и мањих судских процеса

против особа осумњичених да су имале неке везе са српским и југословенским организацијама. Вачки процеси и Бањалучки процес вођен од новембра 1915. до марта 1916. године, када је окривљено 156 људи припадника већином српске интелигенције посматрају се као настојања да се докаже кривица Србије за рат и основа садашњих ревизија историје.

Књигу *Млада Босна* аутор је обогатио прилозима: оригиналним текстовима (у целини или у изводима) Владимира Гађиновића и Данила Илића, фотографијама 20 чланова Младе Босне, сведочанством о тамновању Гаврила Принципа у тврђави Терезину у Чешкој и Прогласом Михаила Пупина америчким исељеницима из Босне и Херцеговине. Ови прилози додатно помажу читаоцу да разуме догађаје, процесе и појаве, као и деловање личности укључених у рад Младе Босне. Посебно су вредни текстови Владимира Гађиновића, који су нашли централно место међу прилозима. Гађиновићев текстови посвећени Богдану Жерајићу („Онима који долазе“, *Зора*, новембар 1910. и „Смрт једног хероја“, Београд 1912), први превод катехизиса револуционара Сергеја Нечајева и *Гијоова етика*, који је настао као део дипломског испита Владимира Гађиновића из филозофије на факултету у Фрај-

бургу јула 1917. године, извор су разумевања идеја у које су веровали чланови Младе Босне. У поменутих текстовима идеолога Младе Босне провејавају узор и правци мишљења које је следио у животу и пресликао у намери да заживе у оквири-ма младог нараштаја од кога се очекивало да отпочне *нови, импулсивни, ослободилачки и спасоносни рад на дизању народа*.

Први светски рат, као догађај који је довео до наглог прекида даљег развоја српске државе и друштва, а потом и додатно усмерио ка стварању југословенске државе, био је и остаће, предмет бројних анализа и тумачења. Осветљавање узрока и последица деловања организације Млада Босна важан је сегмент разумевања српске историје 20. века. Гаврило Принцип, Владимир Гађиновић, Димитрије Митриновић, Мустафа Голубић, Мухамед Мехмедбашић, Данило Илић, Недељко Чабриновић и други чланови Младе Босне атентатом 1914. године у Сарајеву изашли су из оквира националне историје, чиме је и значај проучавања њихових живота и активности стекао ширу димензију. Књига *Млада Босна*, писана јасним стилем на основу постојеће литературе, обogaћена интердисциплинарним погледом и слободом аутора да изнесе свој суд и мишљење заслужује пажњу широке читалачке публи-

ке. Истовремено, књига *Млада Босна* прилозима датим на крају главног текста подстиче читаоца и на нова самостална истраживања, позива на дијалог и омогућава непосреднији сусрет Срба са својом историјом, традицијом и идентитетом.

* Овај рад је примљен 10. априла 2015. године, а прихваћен за штампу на саставку редакције 15. маја 2015. године.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

На левој страни у заглављу се налази име, средње слово и презиме аутора, звање аутора, назив установе, факултета и седиште. Наслов рада куцати на средини великим словима – Bold (фонт 14). Поднаслови се пишу на средини, великим словима - Bold (фонт 12) и нумеришу се арапским бројевима. Уколико поднаслов садржи више целина, оне се такође означавају арапским бројевима, и то: 1.1. – малим обичним словима Bold (фонт 12). Сви текстови на српском језику треба да су куцани ћирилицом. У тексту су италиком (курзивом) истакнуте речи на страном језику. Обим рада не сме бити већи од 1 ауторског табака, (односно 16 страница или 36300 карактера са размаком). Текст треба писати у фонту Times New Roman, величина слова 12, са увученим пасусима и проредом 1,5.

После ових података следи **сажета**к који треба да садржи од 100 до 250 речи. Иза сажетка иду **кључне речи** чији број не може бити већи од 10, док њихова употреба у тексту треба да буде што већа. У **сажетку** треба да стоји предмет анализе, циљ рада, коришћени теоријско-методолошки приступи, резултати, закључак или одређене препоруке. На крају текста, после **литературе**, треба написати **резиме** на енглеском језику чија дужина мора бити око 1/10 дужине чланка, након кога треба да стоје преведене кључне речи. Такође, пре резимеа требало би да стоји наслов на енглеском језику. Аутор би у **резимеу** у структурираном облику требало да истакне најважније резултате и закључке истраживања до којих је дошао у свом раду знатно шире него у сажетку. Текст за часопис не садржи посебан увод и закључак. Ако је рад на енглеском или неком другом језику, сажетак и резиме морају бити на српском језику.

Фусноте у форми напомена се дају на дну стране у којој се налази коментарисани део текста или навођене литературе. Фусноте су истог фонта као основни текст и треба их куцати са командом Insert – Reference – Footnote, а не намештањем разних оквира, јер једино на тај начин можемо гарантовати, да ће се и у прелому фусноте појавити на добром месту. Приликом навођења фуснота руководити се следећим упутствима:

- када се ради о **монографији** фуснота мора садржати: име и презиме аутора, наслов рада у италику, издавач, место, година издања и број стране (на пример: Зоран Аврамовић, *Родомрсци*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 15; Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54);

- када се ради о **чланку**, име и презиме аутора, назив чланка под наводницима, назив часописа у италику, издавач, место издавања, број, година излажења и број страница (на пример: Миша Стојадиновић, „Од теорије социјалних конфликта до њихових решења“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 04/2009, стр. 67);
- када се ради о **зборнику радова**: име и презиме аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања, број стране (на пример: Дејана Вукчевић, „Србија и придруживање Европској унији“, у зборнику: *Србија – политички и институционални изазови* (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 239);
- **извори са Интернета**, који не смеју прећи више од 10% коришћене литературе, треба да садрже име аутора, наслов чланка у италику, пуну интернет адресу и датум приступа. (на пример: Karen Devine, *Stretching the IR theoretical spectrum of debate on Irish neutrality: arguments and evidence in favor of a critical social constructivist framework of understanding*, Internet, http://doras.dcu.ie/609/1/int_pol_sci_29_4_2008.pdf, 05/03/2013.)
- **архивска грађа**, мора да садржи наслов (одређује се тако да од говори на питања: ко? коме? шта?) и где се налази (креће се од навођења највеће целине, а завршава са навођењем најмање целине) (на пример: Извештај Министарства иностраних дела од 19. априла 1888. о постављењу конзула. Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894).

Литература треба да се налази на крају рада, испред резимеа, поређана по азбучном реду, са следећим елементима:

- **књиге**: презиме и име аутора, наслов књиге италиком, издавач, место издања, година (на пример: Суботић, Момчило: *Српско питање данас*, Институт за политичке студије, Београд, 2008);
- **зборници**: презиме и име аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања (на пример: Марковић, Драган, „Демократизација власти и управљања у Србији“, у зборнику: *Србија – по-*

литички и институционални изазови (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008);

- **чланак**: презиме и име аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања (Кнежевић, Милош, „Варка европске хармоније“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/2008);
- **литература са Интернета**, која не сме прећи више од 10% коришћене литературе, треба да садржи пуну интернет адресу (на пример: <http://sh.wikipedia.org/wiki/Revolucija>);
- **архивска грађа**, мора да садржи наслов (одређује се тако да одговори на питања: ко? коме? шта?) и где се налази (креће се од навођења највеће целине, а завршава са навођењем најмање целине) (на пример: Извештај Министарства иностраних дела од 19. априла 1888. о постављењу конзула. Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894);
- литература треба да садржи само изворе који су наведени у фуснотама.

Радови који се предају за објављивање морају да се заснивају на новијој литератури, а посебно на изворима, тј. радовима који су објављени у научним часописима. Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе и изјаву да тај рад није раније објављиван, тј. да рад није аутоплагијат или плагијат. Текстовете слати у електронском облику на адресу: redakcijapnb@gmail.com.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

351.862/.863(497.11)

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ
= /The Policy of National Security / главни и
одговорни уредник Радослав Гађиновић. - 2013,
бр. 1- 178. - Београд : Институт за политичке
студије, 2013- (Београд : Eseloge). - 24 cm

Годишње

ISSN 2334-959X = Политика националне
безбедности
COBISS.SR-ID 203583500